ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԱԶԴԱԿ-ի ԹԻՒ 32

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԱԲՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

Տպ. «ԱԶԴԱԿ» Պէյրութ
1937

891.99
O-79

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԱԶԴԱԿ-Ի ԹԻՒ 34

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ
ԵՒ
ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

ՏՊ. «ԱԶԴԱԿ» ՊԷՅՐՈՒԹ
1937

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԹՈՒՐՔ ՀԵՐՈՍՈՒՀԻ ՄԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԵՐԿՈՒ ՁԷՐՔԷՋՈՒՀԻՆԵՐԸ

Ապտիւլ Համիտ իր սիրական պաշտօնեային այս պատուէրը տալէ ետքը, հրամայեց որ աջի գիշերուընէ ի վեր Եըլտըզի պալատը հասնող ժուռնալները բերեն իրեն։

Իր ծերունի պահապանը ափսէի մը վրայ կուտակուած գոց պահարաններու դէզ մը ներկայացուց իրեն։

Ապտիւլ Համիտ էթիւվի մեքենայէն ելած այդ ափսէն սեղանի մը վրայ դնել տուաւ։ Ինքն ալ սեղանին քով թիկնաթոռի մը մէջ բազմեցաւ և ըստ բախտի ափսէին մէջէն քաշեց առաւ պահարաններէն մէկը, ինչպէս մարդ վիճակահանութեան թիւ մը կը քաշէ տոպրակի մը մէջէն։

Պահարանին վրայ ոեւէ հասցէ չէր գրուած, ինչ որ

ցոյց կու տար թէ ուղղակի Սուլթանին անձին ուղղուած էր ժուռնալը։

Ապտիւլ Համիտ դողահար ու կասկածոտ ձեռքով պատրեց պահարանը և սկսաւ կարդալ։

« Երեք օրէ ի վեր Եգիպտոսէն Պոլիս հասած է Պարսկաստանի հիւպատոսին կինը, որ հայուհի մըն է (հոս գրուած էին հիւպատոսին ու կնոջ անունները զորս զանց կ'ընենք յիշատակել)։ Այս կինը արդէն խիստ տեսակցած է Հայոց Պատրիարքին հետ ու հոս հասնելէն ի վեր այցելութիւններ կ'ընէ ու փոխադարձաբար ինքն ալ այցելութիւնները կ'ընդունի իր գըտնուած պանդոկը։ Կը կարծուի թէ մասնաւոր պաշտօնով մը եկած է հայ յեղափոխական քոմիթէներուն կողմէ և թէ դաւադրութիւն մը կը պատրաստէ Ձեր բարձր Վեհափառութեան Թանկագին կենաց դէմ։ Իմաստուն տնօրինութիւն մը պիտի ըլլայ այդ վտանգաւոր կինը ժամ առաջ մայրաքաղաքէն հեռացնել»։

— Այս ի՞նչ սարսափելի բան, գոչեց Ապտիւլ Համիտ, որուն գոյնը նետած էր ժուռնալը կարդացած միջոցին, նորէ՞ն դաւադրութիւն անձիս դէմ... այո՛, իրաւունք ունի, պէտք է այդ վտանգաւոր կինը հեռացնել Պոլսէն, յայտնի է որ գէշ նպատակով մը եկած է հոս...։

Ապտիւլ Համիտ, անգամ մըն ալ ժուռնալը ուշի ուշով կարդալէ ետքը, սեղանին վրայ դրաւ և ուրիշ մը առաւ ափսէին մէջէն.

« Երէկ Մ... փաշային կինը, որ Նշանթաշիի կողմը կը բնակի, Կալաթա—Սարայի բաղնիքը գնաց լըւացուելու, ինչ որ կասկածելի կրնայ ըլլալ, քանի որ Նշանթաշի բնակողի մը համար աւելի բնական է Չէրիքէօյի բաղնիքը երթալ։ Բաց ատի հինգ ժամ մնաց բաղնիքին մէջ և նոյն միջոցին Հ... փաշային կինն

ալ նոյն բաղնիքը մտաւ լուացուելու և գրեթէ իրարմէն մէկ ժամ տարբերութեամբ ելան բաղնիքէն։ Յիշեալ կիները բաղնիք գտնուած միջոցին Թօքաթլեանէն ծրար մը բերել տուին, որուն մէջ ի՛նչ գտնուիլը կարելի չեղաւ որոշապէս հասկնալ. թէեւ բերող ծառան ըսաւ թէ շօքալա ու փաստայ կը պարունակէր այդ ծրարը։ Պարտք կը զգամ սոյն տեղեկութիւնները Ձեր Վեհափառութեան բարձր ուշադրութեան ներկայացնել«:

— Այս տեղեկութիւնները թէեւ կարեւորութիւն չունին, այսուհանդերձ պէտք է վարձատրել ժուռնալճին, մտածեց Ապտիւլ Համիտ, որովհետեւ կրնայ օր մըն ալ կարեւոր բան մը հաղորդել... ասկէ զատ աչքէ հեռացնելու չէ այդ երկու փաշաները, որոնք թէեւ արտաքուստ հաւատարիմ ցոյց կու տան ինքզինքնին, սակայն կրնան գաղտնապէս ինծի դէմ դաւել...։

Ապտիւլ Համիտ, ափսէին մէջէն երրորդ ժուռնալ մը առաւ.

« Երէկ Արդարութեան Նախարար՝ Ապտիւրրահման փաշա, Բ. Դուռ գացած միջոցին, ճիշդ կամուրջին մէջտեղը յանկարծ կառքը դարձնել տուաւ և իր բնակարանը դարձաւ, ուր կէս ժամ մնալէ ետքը, դարձեալ կառք նստաւ և Բ. Դուռ գնաց։ Նախարար փաշային այս անակնկալ վերադարձը կասկածելի նկատելով՝ կը փութամ հաղորդել Ձեր բարձր Վեհափառութեան»։

— Ի՞նչ կը նշանակէ, կէս ճամբէն տուն վերադառնալը, ըսաւ ինքնիրեն Ապտիւլ Համիտ, արդարեւ այդ բանը կասկածելի կը թուի ինծի...։

Եւ թուղթը սեղանին վրայ դնելով՝ ուրիշ մը առաւ ու շարունակեց ընթերցումը։

« Երէկ ցերեկուան մօտ խիստ տարօրինակ և անբացատրելի դէպք մը պատահեցաւ, զոր հարկ կը հա-

մարիմ Ձեր բարձր Վեհափառութեան հաղորդել։ Արդարութեան նախարար Ապտիւրրահման փաշա, երբ բնակարանէն մեկնելէն ու կամուրջին վրայ հասնելէ ետքը, յանկարծ կառքը կեցուց և փոխանակ ճամբան շարունակելու և Բ. Դուռ երթալու, իր բնակարանը գնաց կրկին ուր 30—40 վայրկեան մնալէ ետքը, դարձեալ կառք նստաւ և գնաց Բ. Դուռ։ Նախարարը շատ յուզուած վիճակ մը ունէր տուն վերադարձած ատեն, բայց երբ կրկին կառք նստաւ հանդարտած կ'երեւար։ Նախարարին այս անսովոր ընթացքը, խիստ կասկածելի թուելով Ձեր ծառային, պարտք համարեցի քննութիւն մը բանալ հասկնալու համար թէ ինչո՞ւ յանկարծ կէս ճամբէն ետ դարձած էր, բայց այս մասին ոչ ոք կրցաւ որոշ բացատրութիւն մը տալ։ Բնակարանի մարդիկ ըսին միայն, որ փաշան յանկարծ անհանգստութիւն մը զգացած ըլլալով՝ կառապանին հրամայած էր կառքը ետ դարձնել, բայց բացատրութիւնը գոհացուցիչ չէր, քանի որ տուն գալէն քիչ ետքը, փաշան կրկին մեկնեցաւ և բնաւ հիւանդի կերպարանք չունէր։ Նշմարեցի նաև որ փաշան երկրորդ անգամ դուրս ելլելուն իր հագուստները փոխած էր։ Բոլոր այս արտասովոր պարագաները ա՛լ աւելի ծանր կասկածներ յարուցին մտքիս մէջ և ուզեցի մանրամասնօրէն ամէն բան տեղեկագրել Ձեր բարձր վեհափառութեան»։

— Իրա՛ւ որ Ապտիւրրահմանի այս ընթացքը գիս չափազանց կը զարմացնէ և պէտք է որ խնդիրը անմիջապէս լուսաբանել տամ, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ, մտատանջ երեւոյթով մը։

Ցետոյ, Արդարութեան նախարարին վերաբերեալ երկու ժուռնալները խնամքով մէկ կողմ դրաւ և նոր գոյ պահարան մը առաւ ափսէին մէջէն։

« Ծանր վտանգ մը կը սպառնայ ձեր բարձր վեհափառութեան, կ'ըսէր այս նոր ժուռնալը, և պարտք կը համարիմ այս մասին ձեր բարձր ուշադրութիւնը հրաւիրել։ Իբրև թէ դպրոցական պարգևաբաշխութիւններ կատարելու պատրուակին տակ, այս օրերս հաւաքումներ կը կատարուին հայ եկեղեցիներու և դպրոցներու մէջ, որոնց կը նախագահէ նաև Օրմանեան Պատրիարքը։

« Այդ հաւաքումներուն մէջ, որոնք ձեր բարձր վեհափառութեան թանկագին կենաց համար աղօթքներով կը սկսին, իրենց մեղապարտ խորհուրդները ծածկելու համար, դաւադրութիւններ կը սարքուին թէ՛ ձեր վեհափառ անձին և թէ ձեր մեծազօր կայսրութեան դէմ։ Դպրոցական տղաք զանազան երկդիմի երգերով ու բանախօսութիւններով ներկաները յեղափոխութեան կը գրգռեն և իրենց այս ընթացքը ծափահարութիւններով կը քաջալերուի։ Ուսուցիչները իբր թէ քիմիագիտութեան դաս տալու համար, իրենց աշակերտներուն ռումբ պատրաստել կը սորվեցունեն և մարմնամարզի պատրուակին տակ՝ զինուորական վարժութիւններ ընել կուտան անոնց։ Նոյնպէս աշակերտներու թոշակի անունով հաւաքուած դրամները կը ղրկուին Լոնտոնի և Ժընեւի քոմիթէներուն։ Վերջապէս կարելի է ըսել որ Կ. Պոլսոյ բոլոր հայ վարժարանները մէյ մէկ յեղափոխական վառարաններ են, որոնք ակն յայտնի կերպով կը գործեն, շնորհիւ անոնց նկատմամբ ցոյց տրուած ներողամտութեան»։

— Աստուա՜ծ իմ, ո՞ր մէկուն հախէն գալու է, գոչեց Ապտիւլ Համիտ յուսահատօրէն, որո՞ւ վստահելու է, որո՞ւն խօսքին հաւատալու է, ի՞նչ բան պէտք է արգիլել և ի՞նչ բան պէտք է արտօնել... ամենէն անմեղ երեւոյթին տակ, մարդիկ կարող են դաւել...

եթէ կարելի ըլլար միջոց մը գտնել ամենուն մտքէն անցածը կարդալու համար, իրա՛ւ որ պետութեանս բոլոր բնակիչները լուսանկարի գործիքին առջեւէն անցնել կուտայի... Բայց այն ատենն ալ գուցէ հարկ ըլլար երեսուն միլիոն բնակիչներն ալ բնաջինջ ընել։

Բռնակալը դողահար ձեռքով ժուռնալը մէկ կողմ դրաւ և կը պատրաստուէր ափսէին մէջէն նոր պահարան առնելու, երբ յանկարծ սրահին դուռը բացուեցաւ։

Ապտիւլ Համիտ սարսափահար ոտքի ելաւ, ձեռքը տանելով իր լայն վերարկուին գրպանը ուր կը գըտնուէր լեցուն ռէվոլվէրը և զայն չեչտակի ուղղեց դէպի դուռը։ Բայց տակաւին կրակ չըրած, ներս մտնողը արդէն գետին փռուած էր։

Բռնաւորին սարսափին ու ռէվոլվէրը անմիջապէս գրպանէն հանելուն պատճառը այն էր որ, ո՛չ ոք իրաւունք և արտօնութիւն ունէր Սուլթանին առջեւ երեւալու առանց իր գիտութեան և հրամանին։ Եւ երբ մէկը փորձէր այդ կանոնին դէմ գործելու՝ կրնար ապահով ըլլալ որ ողջ դուրս չպիտի ելլար Սուլթանին քովէն։

Եւ սակայն այս անգամ Ապտիւլ Համիտ, առանց ռէվոլվէրը գործածելու, գրպանը դրաւ և առաջին յուզումը անցնելէ ետքը, վազեց դէպի գետին փռուած մարմինը։

Ներս մտնողը կին մըն էր։

— Տիլարա, ի՞նչ եղաւ, ի՞նչ ունիս, հարցուց բռնաւորը գորովալից ու մեղմ ձայնով մը, որ հակապատկեր կը կազմէր իր դէմքին խոժոռ արտայայտութեան հետ։

— Ներո՛ղ, չնո՛րհ կը խնդրեմ ձենէ, տէ՛ր իմ, մրմնջեց կինը իր իրանը բարձրացնելով գետնէն ու

ծունկի վրայ գալով... Ներում կը հայցեմ իմ այս համարձակութեանս համար։

— Բայց ըսէ՛, ի՞նչ ունիս, ինչո՞ւ այսչափ յուզուած ես, հարցուց Ապտիւլ Համիտ նոյն գգուական ձայնովը։

Ու փութաց զայն գետնէն վեր վերցնելու և թիկնաթոռի մը մէջ հանգչեցնելու։

Այն, որուն բռնակալը Տիլարա անունը տուած էր, հրաշալի գեղեցկութեամբ մանկամարդ կին մըն էր, հազիւ քսան տարեկան։ Իր խոշոր սեւ աչքերը, երկար թարթիչներով, սուրբ մը փորձութեան մատնելու չափ գգլխիչ արտայայտութիւն մը ունէին։ Կեռասի կարմրութեամբ իր փոքր ու հեշտասէր շրթունքը կարծես համբոյրներու հպումին համար ստեղծուած էր միայն։ Թեթեւ ու թափանցիկ շղարշին ներքեւէն կ'երեւային իր կուրծքին ու թեւերուն ձիւնաթոյր միսերը, իրենց ամբողջ թարմութեան մէջ։

Ապտիւլ Համիտ, զայն թիկնաթոռի մը մէջ հանգչեցնելէ ետքը, պահ մը հիացիկ դիտեց Աստուծոյ այս չքնաղ հրաշակերտը, որ իր սեփականութիւնն էր։ Մանկատի գեղեցկուհին, իր շփոթութեան և յուզումին մէջ, ա՛լ աւելի հրապուրիչ ու ցանկալի կը թուէր և Սուլթանը արդէն իսկ իր ներսիդին կը զգար հեշտամոլութեան սարսուռը և ռնգունքը կը դողդղային ցանկութեան հրայրքէն։

Տիլարա, որ գերմարդկային ճիգով մը կրցած էր, հակառակ խիստ կանոնին, դուռը բանալ և իր տիրոջ առջեւ երեւալ առանց հրամանի, իր կրած յուզումներուն սաստկութենէն ջղային տագնապի մը մատնուեցաւ և սկսաւ արտասուել։

Բռնաւորը ջանաց հանդարտեցնել զայն, մազերն ու երեսը շոյել, փաղաքշական խօսքեր ուղղել, բայց

ի զո՜ւր. խեղճ աղջիկը փոքրիկ տղու մը պէս կը հեծկլտար շարունակ, կուրծքը վեր վեր ցատկեցնելով ու առանց բառ մը կարենալ արտաբերելու։

Ապտիւլ Համիտ քովի սենեակը գնաց և վայրկեան մը ետքը վերադարձաւ, ձեռքը փոքրիկ սրուակ մը բռնած զոր հոտոտել տուաւ մանկատի կնոջ։ Այս հեղուկը անմիջապէս բարերար ազդեցութիւն մը ըրաւ և գեղուհիին ջիղերը հանդարտեցաւ, բայց արցունքի կաթիլները այտերէն վար կը հոսէին տակաւին։ Ապտիւլ Համիտ թաշկինակը հանեց և արցունքները չորցուց, հայրական հոգածութեամբ մը, յետոյ աթոռի մը վրայ, անոր քով նստելով, մանկամարդ գեղուհիին աղուոր մատները իր չոր ու ջղուտ ձեռքերուն մէջ առնելով՝ չոյեց զանոնք ու ըսաւ.

— Հիմա որ հանդարտեցար, պատմէ նայիմ քու յուզումիդ պատճառը։

Գեղանի աղջիկը իր վեհափառ տիրոջ ցոյց տուած բարեացակամութենէն ու գուրգուրանքէն բոլորովին հանդարտած երանութեամբ իր գեղեցիկ աչքերը վեր առաւ և հրեշտակային ժպիտ մը իր դէմքը պայծառացուց։ Յետոյ, շնորհալի շարժումով մը իր տիրոջ ձեռքը բռնեց և զայն իր շրթունքներուն մօտեցուց։

— Խօսէ տեսնեմ ինչո՞ւ կուլաս, ո՞վ քեզի ցաւ պատճառեց, հարցուց կրկին Ապտիւլ Համիտ, որ ժուռնալները բոլորովին մոռցած, միմիայն մանկատի աղջկան այս անակնկալ այցելութեամբ զբաղած էր։

— Ո՞վ կրնայ ինծի վիշտ կամ ցաւ պատճառել, երբ իմ Տէրս զիս աչքէ չի ձգեր, պատասխանեց Տիլարա իր դաշնակաւոր ձայնովը։

Բայց այս խուսափողական պատասխանը չգոհացուց Սուլթանը, որ այս անգամ, թէև միշտ փաղաքուշ, սակայն կէս մը հրամայական շեշտով ըսաւ.

— Խօսէ՛, կ'ուզեմ ամէն բան հասկնալ, պէտք չէ որ ինէ բան մը պահես, ինչո՞ւ այս աստիճան յուզուած էիր ներս մտած ատենդ։

— Հաւատացէ՛ք, վեհափառ տէր, որ եղածը մեծ բան մը չէ և եթէ վայրկենապէս յուզուեցայ ու խըռովեցայ, այժմ ամէն բան մոռցայ իմ մասին ձեր ցոյց տուած բարեացակամութենէն ետքը, որուն արժանի չեմ։

— Լաւ ուրեմն, եթէ կ'ուզես իմ բարեացակամութեանս բոլորովին արժանի ըլլալ, անկեղծօրէն խօսէ՛ ու պատմէ ամէն բան...։

— Հայրս ապտակեցին, հեկեկաց դեռատի աղջիկը, երկու ձեռքերովը երեսը ծածկելով։

— Ո՞վ ապտակեց, հարցուց Ապտիւլ Համիտ։

— Ալպուս պէյը...։

— Գուշակեցի որ գործին մէջ նախանձի խնդիր մը կայ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ։

Ալպուս պէյ, Ապտիւլ Համիտի սիրական չէրքէզուհիներէն մէկուն հայրն էր և շնորհիւ իր աղջկան հմայիչ գեղեցկութեան, որմէ կախարդուած էր Ապտիւլ Համիտ, մեծ ազդեցութիւն կը վայելէր պալատին մէջ։ Չէրքէզուհին որ Պէլքիս կը կոչուէր և որ անթերի գեղեցկութեամբ օժտուած կին մըն էր, երկար ատեն բացարձակ կերպով տիրած էր Համիտի սրտին՝ առանց ուրիշ ոսոխուհիի մը։

Բայց ահա օր մը, Ուզուն Եայլայէն չէրքէզուհի մը բերած ու ներկայացուցած էին Սուլթանին, որուն աչքերուն արտասովոր գեղեցկութիւնը առաջին վայրկեանէն թրթռացուցեր էր ծերուկ Սուլթանին սիրտը։ Այս նոր չէրքէզուհին Տիլարան էր։

Ապտիւլ Համիտ ո՛չ թէ միայն զայն իր շնորհներով ողողեր էր, այլ նաեւ մասնաւոր պատիւներու

արժանացուցեր էր, այդ գեղանի չէրքէզուհին իրեն ներկայացնողը, որ իր պալատականներէն Ջիա փաշան էր, այն որ դեռ վերջերս Թիկնապահ անուանուած էր և որուն արագ յառաջացումը պատմեցինք մեր վէպին առաջին գլուխներուն մէջ։

Այս նոր չէրքէզուհիին մուտքը պալատին մէջ, ուր եկած օրէն պատուոյ տեղը գրաւած էր, նախանձով ու ատելութեամբ լեցուած էր Պէլքիսի հոգին։ Նոյն ատելութիւնը կը զգար նաև չէրքէզուհիին հայրը Ալպուս պէս, որուն ունեցած ազդեցութիւնը կը նուազէր այն չափով, որով իր աղջկան հմայքը կը պակսէր Սուլթանին քով։

Խուլ պայքար մը կը մղուէր այսպէս Ջիա փաշայի պաշտպանութեամբ Եըլտըզի պալատը մտած մանկատի ու գեղանի աջկան դէմ, սակայն Տիլարա, որ իր գեղեցկութեան չափ բարի և ուղղամիտ արարած մըն էր, երբեք չէր փորձեր իր դէմ ցուցուած հակառակութեան և ատելութեան նոյն զէնքերով պատասխանելու։ Ընդհակառակը, միշտ կը ջանար ազնիւ ու վեհանձն ընթացք մը ունենալ իր հակառակորդին հանդէպ, որ ա՛լ աւելի կը կատղէր այդ մեծասրտութենէն։

Ու կամաց կամաց Պէլքիսի սրտին մէջ ատելութիւնը այն աստիճան սաստկացած էր որ չէր կրնար իր ոսոխուհիին հանդիպիլ, առանց աչքերէն կատաղութեան ցոլքեր արձակելու։ Ամբողջ օրերը կ՚անցընէր վրէժխնդրական ծրագիրներ յղանալով իր բախտաւոր մրցակցին դէմ, որ սակայն կը չարունակէր վայելել արքայական շնորհները։

Եւ ահա՛ օր մը Տիլարա փափաք զգաց իր ծնողքը տեսնելու և իր այս փափաքը յայտնեց իր վեհափառ տիրոջ։

Ապտիւլ Համիտ անմիջապէս մասնաւոր պալատա-

կան մը ղրկեց գեղանի աղջկան ծննդավայրը՝ Ուզուն Եայլա, որպէս զի անմիջապէս իր հայրն ու մայրը գտնեն ու արժանավայել պատիւներով Պոլիս բերեն։

Սակայն, ափսո՜ս, երբ պալատական պատգամաւորը հասաւ գիւղը, աղջկան մայրը արդէն քիչ առենէ ի վեր մեռած էր և սփոփուեցաւ միայն հայրը հըրաւիրելու որ իրեն ընկերանայ։

Տիլարայի ծերունի հայրը, Հասան աղա, վաթսուն տարեկան չէրքէզ մըն էր, վայելչահասակ ու տակաւին կորովի էր մարմնով։ Բայց օդի ու ազատ կեանքի մէջ ապրելու վարժուած՝ դժկամակութեամբ ընդունեց պալատական պատգամաւորին հրաւէրը և նոյնիսկ առաջին անգամ մերժեց պարզապէս, ըսելով որ՝ եթէ աղջիկը կարօտցած էր, կրնար գալ իրենց գիւղը եւ հոն կարօտը առնել։

Սակայն, պատգամաւորին և իր շուրջը գտնուած բարեկամ չէրքէզներու սփոփումները ի վերջոյ յաղթեցին իր դժկամակութեան և Հասան աղա որոշեց Պոլիս գալ, սակայն պայմանաւ մը միայն.

— Ուզած ատենս ազատ պիտի ըլլամ գիւղս վերադառնալու, ըսաւ։

— Այս մասին քու բացարձակ ազատութիւնդ կ՚ապահովեմ, պատասխանեց պալատականը։

Եւ ահա՝ Ապտիւլ Համիտէ անձնական հիւրի մը վայել պատիւներով, ծերունի չէրքէզը հասաւ Եըլտըզի պալատը։

Հօր և աղջկան առաջին տեսակցութիւնը շատ սըրտայոյզ եղաւ։ Տիլարա իր ծնողքէն բաժնուած էր, կամ աւելի ճիշդը ըսելու համար իր ծնողքին ձեռքով վաճառուած էր, երբ հազիւ տասնըմէկ տասներկու տարեկան մանկուհի մըն էր ու անկէ ի վեր ոեւէ տեղեկութիւն չունէր անոնցմէ։ Մօրը մահը զոր հարկ եղաւ

իմացնել իրեն խորապէս ցնցեց զինքը։ Իսկ ծերունի Չէրքէզը իր աղջկան փառքէն շլացած՝ ինքզինքը երազի մէջ կը կարծէր։

Հասան աղայի գալուստը և Եըլտըզի պալատին մէջ հաստատուիլը նոր ու ա՛լ աւելի ուժգին հարուած մը եղաւ Պէյքիսի ու մանաւանդ անոր հօրը Ալպուս պէյի համար։ Տիլարա Պէյքիսի տեղը գրաւեր էր արքայական անկողնին մէջ ու ահա՛ այժմ Հասան աղա կը սպառնար Ալպուս պէյի տեղը գրաւելու պալատին մէջ։

Արդէն իսկ, Եըլտըզի մէջ կը խօսուէր թէ մօտօրէն Հասան աղա Ապտիւլ Համիտի անձնական ծառայութեան մէջ կարեւոր պաշտօնի մը պիտի կոչուէր և այս եղելութիւնը ա՛լ աւելի բորբոքած էր Ալպուս պէյի նախանձն ու ատելութիւնը։

Եւ ահա՛ նոյն առտուն՝ Եըլտըզի նրբանցքներուն մէկուն մէջ, քինախնդիր չէրքէզը հանդիպած էր իր ոսոխին՝ Հասան աղայի։ Ատելութեամբ լեցուն նայուածք մը ուղղած էր անոր, որ պատասխանած էր արհամարհական քմծիծաղով մը. ասիկա բաւ եղեր էր փոթորիկը պայթելուն։

Ալպուս պէյ, կատաղի վագրի մը պէս խոյացեր էր ծերունի չէրքէզին վրայ և հետզհետէ քանի մը շառաչուն ապտակ տեղացեր էր անոր երեսին, անլուր հայհոյանքներու տարափով մը։

Հոն գտնուողները փութացեր էին բաժնելու երկու ոսոխները, մինչ Ալպուս՝ կատաղութենէ կուրցած՝ իր դաշոյնը քաշեր էր և կը ջանար ծերունիին կողը մխել զայն։

Ծերունի Հասան աղա իր կրած նախատինքին հանդէպ, ինքն ալ ինքզինքը կորսնցուցած էր ու դիմած իր զէնքերուն, անոցմով վրէժը լուծելու համար։

Սակայն արդէն երկու ոսոխները իրարմէ հեռացուցուած էին ու կատաղութենէ փրփրած՝ ուղղակի վազեր էր իր աղջկան քով ու եղելութիւնը պատմելէ ետքը, աւելցուցեր էր թէ նոյն վայրկեանէն իսկ պիտի հեռանար Եըլտըզէն, որպէս զի կարենար՝ իր անձնական հաշւոյն՝ իրեն դէմ եղած անլուր թշնամանքին վրէժը լուծել։

Տիլարա իր ծերունի հօր պատմութենէն ինքն ալ ծայրայեղօրէն յուզուեցաւ, չէրքէզուհիի իր երիտասարդ արիւնը եռաց և առաջին անգամ ըլլալով վրէժխնդրութեան խօսքեր դուրս պոռթկացին իր աղուոր կեռասագոյն շրթունքներէն։

— Դու ծերունի հայրդ բերել տուիր իր գիւղէն, որպէս զի սանկ նախատինքներո՞ւ ենթարկուի, կը գոչէր Հասան աղա կատաղութենէ թրթռացող ձայնով մը։

Տիլարա, իր հայրը քիչ մը հանդարտեցնելէ ետքը, իսկոյն ոտքի ելաւ ու առանց իր ըրածին հետեւանքներուն վրայ երկարօրէն խորհելու և մի միայն վայրկենական տպաւորութենէն մղուած, ուղղուեցաւ այն յարկը ուր կը գտնուէր՝ Ապտիւլ Համիտ եւ որ կայսերական հարէմին մաս կը կազմէր։

Ճամբան ո՛չ մէկը արգիլել փորձեց, որովհետեւ Ապտիւլ Համիտի նախընտրելին բացառիկ դիրք մը կը վայելէր պալատին մէջ ու կանանոցին մէջ ամէնքը ստիպուած էին խոնարհելու անոր ամէն քմահաճոյքներուն դիմաց։

Սուլթանին գտնուած սենեակին դրան առջեւ ընդդիմութեան բախեցաւ։

Պեխերը ներկած ծեր պահապանը, որ հոն կը ըսպասէր, զինքը կեցուց։

— Գիտէք որ Նորին Վեհափառութեան քով առանց իր հրամանին ներս մտնելը բացարձակապէս

արգիլուած է, ըսաւ։

— Այդ արգելքը քեզի չափ ես ալ գիտեմ, պատասխանեց գեղանի աղջիկը վէս ու հպարտ կերպարանքով մը։

— Քանի որ արգելքը գիտէք, ուրեմն ինչպէ՞ս կ'ուզէք անսաստել կայսերական հրամանին, ըսաւ ծերը ձեռքովը դրան կղպանքը բռնած։

— Որովհետեւ պէտք է որ անմիջապէս մեր տէրը տեսնեմ, նոյնիսկ իր անձնական չահուն համար ու ես պատրաստ եմ կրելու իմ անհնազանդութեանս բոլոր պատասխանատուութիւնը... հասկցա՞ք։

Այս խօսքերը այնքան խրոխտ ու հաստատական չեչտով մը արտասանած էր մանկատի աղջիկը, որ ծերունի պահապանը պահ մը չփոթեցաւ ու ձեռքը դըրան կղպանքէն վար առնելով պատասխանեց.

— Գոնէ չնորհ ըրէք վայրկեան մը սպասելու, որպէս զի ձեր գալուստը իմացնեմ... երբոր Նորին վեհափառութիւնը ոեւէ առիթով մը գիս ներս կանչէ։

Տիլարա որ անհամբերութենէն ու յուզումէն արդէն այլեւս ինքզինքը չէր կրնար զսպել, առանց պատասխանելու, ջղուտ չարժումով մը մէկդի ըրաւ պահապանը եւ դուռը բանալով ներս խոյացաւ։

Մնացածը գիտենք արդէն։

— Լաւ ուրեմն, չարունակեց Ապտիւլ Համիտ, հիմա որ եղելութիւնը ըսիր, պատմէ տեսնենք մանրամասնութիւնները։

Այն ատեն Սուլթանին գեղանի սիրականը սկսաւ մէկիկ մէկիկ պատմել ամբողջ եղածը, ապտակահարութիւնը, հայհոյանքները, իր հօր կրած հրապարակային նախատինքն ու անոր որոշումը պալատէն հեռանալու եւ իր վրէժը իր ձեռքով լուծելու մասին։

— Եւ ի՞նչ հատուցում կ'ուզես որ ընեմ քու հօ-

րըդ, հարցուց Ապտիւլ Համիտ ուշադրութեամբ մտիկ ընելէ ետքը չէրքէզուհիին պատմութիւնը։

— Հատուցում մը որ հաւասարի եղած նախատինքին ու կարենայ զայն սրբել, պատասխանեց աղջիկը։

— Կ'ուզե՞ս որ Ալպուսը հեռացնեմ պալատէն։

— Որպէսզի դուրսը աւելի դիւրա՞ւ կարենայ հօրըս գլխին փորձանք բերել։

— Աքսորե՞լ տամ զինքը։

— Որպէսզի քիչ ժամանակ ետքը աւելի զօրաւոր ազդեցութեամբ ու պատիւներով վերադառնայ պալատ...։

— Բայց ո՞վ ետ պիտի դարձնէ զինքն աքսորէն, ըսաւ սուլթան Համիտ։

— Պէլքիսը, պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը չեշտակի նայելով իր տիրոջ աչքերուն մէջ։

— Այդ ակնարկը այնքան այրող ու գգլխիչ բան մը ունէր որ, բռնաւորը թեթեւօրէն սարսռաց եւ ցանութեան հոսանք մը անցաւ իր բովանդակ էութեան մէջէն։

— Պէլքիսը ի՞նչ ազդեցութիւն կրնայ ունենալ, երբ Տիլարան գոյութիւն ունի, պատասխանեց սուլթան Համիտ, աղջկան ձեռքը բռնելով ու չոյելով։

Այս արքայական գգուանքը աւելի քաջալերեց գեղանի չէրքէզուհին։

—Եթէ Տիլարա իրաւցնէ այդքան ազդեցութիւն ունենար իր տիրոջ վրայ, ըսաւ չնորհալի ժպիտով մը որ ալ աւելի հրապուրիչ կ'ընծայէր իր վառվռուն աչքերը, այն ատեն Պէլքիս այս պալատին մէջ չէր մնար... բայց քանի որ անիկա հոս է, երբեք չեմ կրնար ես հանգիստ մնալ եւ ապահով ըլլալ թէ օր մը անոր

քմահաճոյքին չի պիտի զոհուիմ։

— Ուրեմն կ՚ուզե՞ս որ Պէյքիսն ալ իր հօրը հետ Եըլտըզէն դուրս նետեմ։

— Ես իմ տիրոջս խոնարհ ստրուկն եմ և կամք չունիմ, պատասխանեց աղջիկը կեղծաւորութեամբ. ես միայն իմ տիրոջս ուզածին սիրով կը հպատակիմ ... և եթէ համարձակեցայ այսչափ խօսիլ, պատճառը ինծի հանդէպ տիրոջս ցոյց տուած մեծանձնութիւնն է....։

Գեղանի չէրքէզուհին այս խօսքերը արտասանած միջոցին այնքա՜ն յուզուած էր որ, արցունքի կաթիլներ սկսան հոսիլ իր սեւ աչքերու երկար թարթիչներուն մէջէն, ու վարդագոյն այտերէն յուշիկ յուշիկ վար թաւալիլ։

Ապտիւլ Համիտ այնքա՜ն անձնատուր եղած էր աղջկան հմայքին և այնքա՛ն անոր գեղեցկութեանը ազդեցութեան ենթարկուած, որ չի կրցաւ այլեւս ինքզինքը զսպել և գոչեց։

— Ալպուս և իր աղջիկը այսօր իսկ պիտի հեռանան պալատէն։

— Ինչպէս որ հաճոյ կը թուի տիրոջս թո՛ղ այնպէս ըլլայ, ըսաւ Տիլարա յաղթական գոհունակութեամբ մը, և երջանկութեան նշոյլ մը փայլեցաւ իր աչքերուն մէջ։

Տիլարա ոտքի ելաւ և ըսաւ.

— Չեմ ուզեր որ իմ տիրոջ թանկագին վայրկեանները ասկէ աւելի գրաւեմ։

— Գնա՛, աղջիկս, գնա, և վստահ եղիր որ քու փափաքդ կատարուած է ու ա՛լ մի՛ լար, որովհետև չեմ ուզեր որ այդ գեղեցիկ աչքերդ լեղի արցունքներով թրջուին։

Գեղանի չէրքէզուհին կաղէլի մը շնորհալի վէտ-

վէտումներով հեռացաւ իր տիրոջ քովէն, մինչ Ապտիւլ Համիտ յայրատ ակնարկով մը կը հետեւէր անոր։

Տիլարա արքայական հարէմին մէջ այն միակ գեղուհին էր որ կրցած էր երկար ատեն անյագ ցանկութեամբ մը վառել իր տէրը. Ապտիւլ Համիտ որուն մեծագոյն մտահոգութիւնը իր առողջութեան պահպանումն էր, այդ աղջկան քով կը մոռնար ամէն խոհեմութիւն, ամէն չափաւորութիւն։ Իր անձնական բժիշկները, երբեմն քողարկեալ կերպով, հարկ կը համարէին այդ բանը զգացնել իրեն, բայց իզուր։ Այն միակ բժիշկը որ քիչ շատ հեղինակութիւն ունէր իր վրայ և զոր Ապտիւլ Համիտ իր հայրը կ՚անուանէր, հանրածանօթ Մավրօեանի փաշա, արդէն մեռած էր քանի մը տարիէ ի վեր ու անկէ ետքը ոչ ոք կըրցած էր սուլթանին անձին վրայ անոր ունեցած ազդեցութիւնը ի գործ դնել։

Այսպէս, այդ գեղանի աղջկան հանդէպ Ապտիւլ Համիտի ունեցած ծայրայեղ տարփանքը զինքը սկըսած էր սպառել և իր անձնական բժիշկները կը տեսնէին որ մօտալուտ էր այն վայրկեանը ուր Համիտ բոլորովին ուժասպառ պիտի ըլլար։ Ինքն ալ անշուշտ այս բանը կը զգար ամենէն աւելի, բայց իր երկաթէ կամքը որ այնքան զօրաւոր էր, կը տկարանար ու կը չքանար այս չէրքէզուհիին դէմ...։

Երբ աղջիկը հեռացաւ, Ապտիւլ Համիտ վերադարձաւ սեղանին քով ու նստաւ իր թիկնաթոռին մէջ և փորձեց շարունակել ժուռնալներու ընթերցումը։ Սակայն Տիլարայի յանկարծական երեւումը, անոր հետ ունեցած խօսակցութիւնը, աղջկան յուզմունքն ու լացը բոլորովին տակն ու վրայ ըրած էին զինքը։ Մեքենաբար ափսէին մէջէն պահարան մը առաւ ու բացաւ, սակայն չի կրցաւ կարդալ։ Մտածումը հակառակ

իր կամքին, դէպ ի չէրքէզուհին կը սուառնէր։ Սըրտնեղութեամբ թուղթը մէկ կողմ նետեց, յետոյ սկսաւ խորհիլ քիչ մը առաջուան խօսակցութեան վրայ։

— Պէլքիսը ճամբե՛լ պալատէն, ահաւասիկ դժուարին խնդիր մը, ըսաւ ինքնիրեն. Պէլքիս սուլթանուհի մըն է և զաւակներ ունի ինէ...չէ այդ բանը կարելի չէ, պէտք որ ուրիշ միջոց մը գտնեմ, այս խնդիրը ուրիշ կերպ կարգադրելու համար...։

Եւ պահ մը սուլթան Համիտ թաղուեցաւ խոր մտածումի մը մէջ։ Յետոյ, կարծես թէ որոշում մը տուած ըլլար, զանգակը հնչեցուց և իսկոյն իր հաւատարիմ պահապանը երևցաւ դրան սեմին վրայ։

— Ալպուս պէյը հոս կանչէ, հրամայեց։

Ապա կրկին ափսէին մէջէն ժուռնալ մը առաւ ըստ բախտի և սկսաւ կարդալ։ Այս ժուռնալին պարունակութիւնը շատ հետաքրքրական էր և սուլթանը խորին ուշադրութեամբ առաջ տարաւ ընթերցումը։ Իր հաւատարիմ լրտեսներէն մին էր գրողը և բացէ ի բաց կ'ամբաստանէր պալատական բարձրաստիճան պաշտօնեայ մը իբրև Համիտի անձին դէմ դաւող մը։ Բռնաւորին ճակատը մթագնեցաւ և դէմքը մռայլ արտայայտութիւն մը առաւ։ Գիտնալով հանդերձ որ ժուռնալին մէջ գրուածները սուտ և շինծու զրպարտութիւններ էին, մտատանջութեամբ համակուեցաւ։

— Եթէ այս գրուածներուն մէկ հատը ճշմարիտ ըլլայ, նորէն սարսափելի բան է, մըլթաց իր ակռաներուն մէջէն և թուղթը խնամքով դրաւ մէկ կողմ, որպէսզի կրկին աչքէ անցնէ։

Նոյն միջոցին դուռը զարնուեցաւ և կասկածոտ սուլթանը թեթև մը սարսռաց, թէև գիտէր որ եկողը իր հաւատարիմ պահապանն էր։

— Մտի՛ր, ըսաւ խուլ ձայնով մը։

— Վեհափառ տէր, ըսաւ պահապանը ներս մըտնելով, Ալպուս պէյը դուրսը ձեր հրամանին կը սպասէ կոր...։

— Թո՛ղ ներս գայ։

Րոպէ մը ետքը, Պէլքիսի հայրը ներս մտաւ և դրան մօտ բարև բռնած կեցաւ։

— Ալպուս, ըսաւ սուլթանը խոժոռ ձայնով մը, դժգոհ եմ քենէ։

— Եթէ վեհափառ տիրոջս աչքին անհաճոյ ըլլալու դժբախտութիւնը ունեցայ, պատասխանեց չէրքէզը, պատրաստ եմ սիրով անոր հետևանքը կրելու։

— Ինչո՞ւ կռուեցար ու ապտակեցիր չէրքէզ Հասանը, չարունակեց Ապտիւլ Համիտ ձայնը բարձրացնելով։

— Ձի կռուեցայ իրեն հետ, այլ պարզապէս ապտակեցի, պատասխանեց չէրքէզը խրոխտ կերպարանքով մը։

— Բայց գիտես որ ես չեմ ուզեր այդ տեսակ կըռիւներ պալատիս մէջ։

— Եթէ Հասանը ապտակեցի՝ ձեր վեհափառութեան անձին համար իմ ունեցած պաշտամունքիս պատճառաւ էր, պատասխանեց Ալպուս պէյ նոյն անխռով կերպարանքով։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես...։

— Վեհափառ տէր, այդ չէրքէզը և իր աղջիկը ձեր բարձրութեան դէմ կը դաւեն։

— Ինծի դէմ կը դաւեն մի՞, գոչեց բռնաւորը յանկարծ տժգունելով։

— Այո՛։

— Ապացոյցներ տո՛ւր տեսնեմ։

— Եթէ ձեր վեհափառութիւնը երկու-երեք օր շնորհ ընէ ինծի, կը խոստանամ իր ուզած ապացոյցները տալ։

— Եւ եթէ չի կրնաս տալ։

— Այն ատեն գլուխս ձեր վեհափառութեան տըրամադրութեան տակ կը դնեմ։

Ալպուս պէյ այս խօսքերը այնքան անձնավստահ ու կորովի շեշտով մը ըսած էր որ, Ապտիւլ Համիտ խռովեցաւ։ Պահ մը, առանց պատասխանելու, շեշտակի չէրքէզին աչքերուն մէջ նայեցաւ, այն հատու նայուածքով որ իրեն յատուկ էր և որմէ շատ անգամ կը դիւթուէին իրեն մօտեցողները։ Ալպուս պէյ սակայն չազդուեցաւ այդ ակնարկէն ու նոյն անսասան շեշտովը կրկնեց.

— Այո՛, վեհափառ տէր, ձեր անձին դէմ կը դաւեն այդ թշուառականները և ճիշդ այդ բանը գուշակելուս համար չի կրցայ ինքզինքս զսպել երբ այդ ապերախտ վատին հանդիպեցայ ու ապտակեցի... եթէ այս արարքս անհաճոյ եղած է ձեր վեհափառութեան, պատրաստ եմ ձեր արժանի տեսած պատիժը սիրով կրելու, բայց ամէն պարագային խիղճս հանդարտ է։

— Բայց ինչպէ՞ս հարէմին մէջ փակուած այդ աղջիկը ու տակաւին Անատոլուէն նոր Պոլիս եկած ծերունի չէրքէզը կրնան ինծի դէմ դաւել և ինչո՞ւ համար։

— Անոնք պարզ գործիքներ են ուրիշներու ձեռքը ... ահա՛ ճշմարտութիւնը։

— Բացայայտ խօսէ՛ տեսնեմ։

— Վեհափառ տէր, ինչպէս ըսի, առնուազն երկուերեք օրի պէտք ունիմ, որպէսզի կարող ըլլամ իմ խօսքերս անհերքելի ապացոյցներով հաստատելու. այժմ եթէ աւելի խօսիմ, ո՛չ միայն անօգուտ կ'ըլլայ այլ նաև վնասակար, ուստի ներեցէք որ լռութիւն պահեմ...։

Բանաւորը կրկին չէրքէզին աչքերուն մէջ նայե-

ցաւ ու յետոյ, տեսնելով որ ճար չի կար և թէ այդ մարդը կարելի չէր խօսեցնել հակառակ իր կամքին, ըսաւ.

— Լաւ ուրեմն, քեզի երեք օր պայմանաժամ կուտամ ամբաստանութիւններդ ապացուցանելու, բայց եթէ երեք օր ետքը կարող չըլլաս ըսածներդ հաստատել, այն ատեն չես կրնար ազատիլ ձեռքէս։

— Իմ կեանքս և ինծի հետ աղջկանս կեանքը ձեր վեհափառութեան տրամադրութեան ներքև կը դնեմ ամենայն սիրով, պատասխանեց Ալպուս պէյ խոնարհութիւն մը ընելով։

— Գնա՛ ուրեմն և քննութիւններդ առաջ տար։

— Պիտի խնդրէի ձեր վեհափառութենէն որ իմ ըրած ծանր յայտնութիւններս ձեր քով գաղտնի մնան որպէսզի կարենայի անարգել շարունակել իմ քննութիւններս առանց կասկած յարուցանելու։

— Լաւ՛՛ ինէ զատ ոչ ոք պիտի իմանայ։

Չէրքէզը դուրս ելաւ և սուլթան Համիտ խորասուզուեցաւ տագնապալից մտատանջութիւններու մէջ։

Ալպուս պէյ որ տակաւին սուլթանին չի ներկայացած իմացած էր Տիլարայի տեսակցութիւնը իր տիրոջ հետ ու անոր յաղթական ու զուարթ մեկնումը արքայական սենեակէն. երբ քիչ ետքը զինքը կանչած էին, անմիջապէս կռահած էր թէ ի՛նչ ընդունելութիւն մը կը սպասէր իրեն։

— Առնուազն զիս աքսորել պիտի տայ, մտածած էր ան։

Ու անմիջապէս վտանգին առաջքը առնելու միջոցը սկսած էր փնտռել և որովհետև շատ լաւ կը ճանչնար իր վեհափառ տէրը, շուտով հնարեր էր այդ դաւադրութեան պատմութիւնը, որուն շնորհիւ գոնէ մէկ քանի օր ժամանակ կը շահէր։ Եւ քանի մը օր

Եըլտըզի պալատին մէջ, ուր անակնկալներ իրարու կը յաջորդէին, մեծ դրամագլուխ մըն էր ճարպիկ ու խորամանկ մարդու մը ձեռքին մէջ։

— Երեք օր չահեցանք, ըսաւ Ալպուս պէյ, ինքն ալ յաղթականօրէն դուրս ելլելով սուլթան Համիտի քովէն, երեք օրուան մէջ Աստուած ողորմած է... հիմա պէտք է որ անմիջապէս Պէլքիսը տեսնեմ ու ամէն անցած դարձածը հաղորդեմ իրեն... Ուզուն Եայլային եկող գերուհի մը կարելի չէ որ ոտնակոխ ընէ սուլթանուհի մը...ա՜հ Զիա փաշա, դուն այս փորձանքը մտցուցիր պալատ ու դո՛ւն պէտք է որ կրես պատիժը...։

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ.

«ԱՄԷՆ ԲԱՆ ՅԱՋՈՂ Է»

Իզզէթ փաշա իր վեհափառ տիրոջ քովէն մեկնելէ ետքը, անմիջապէս հետամուտ եղաւ Մաք Լայնը գտնելու, ինչ որ շատ դիւրին գործ մը չէր, որովհետեւ անգլիացին Եըլտըզը ձգած ատեն չէր ըսած թէ ուր պիտի երթար, սա գերազանց պատճառաւ որ ինքն ալ այն ատեն չէր գիտեր թէ ու՛ր պիտի հաստատուէր։

— Բնականաբար Բերայի մէջ պանդոկ մը գացած է, մտածեց սուլթանին սիրական քարտուղարը, բայց

միթէ իր բուն անունո՞վը իջեւանած է հոն թէ կեղծ անուն մը առած է... հաւանօրէն կեղծ անուն մը առած պիտի ըլլայ և այս պարագային է որ ահա՛ գործը կը դժուարանայ։

Այս խորհրդածութիւնները կ՚ընէր Իզզէթ փաշա Պէշիքթաշէն կառքով Բերա գացած միջոցին։

Պալատականը Բերայի մեծ փողոցը հասնելով՝ նախ սկսաւ այցելել գլխաւոր պանդոկները, Թօքաթլեան, Պրիսթօլ, Բերա բալաս, օթէլ Քրէօյքէր, օթէլ տը Լօնտրը ելն. բայց իզո՛ւր, ո՛չ ոք նկարագրուած անգլիացիին նմանող յաճախորդ մը ունէր երկու երեք օրէ ի վեր։ Յետոյ սկսաւ քննել երկրորդական, երրորդական օթէլները, առանց արդիւնքի մը։ Արդէն կէս օր եղած էր ու տակաւին Մաք Լայնի հետքը չէր կրցած գտնել։

Իզզէթ փաշա յուսահատ՝ կառքը կեցնել տուաւ Մեծ փողոցին վրայ գտնուող Եանիի գարեջրատունը և վար իջաւ ճաշելու համար։

Հաստատութեան պաշտօնեաները, որ զինքը կը ճանչնային ամենախորին ակնածանքով ընդունեցին ու առաջնորդեցին սուլթանին անձնական քարտուղարը արեջրատան լաւագոյն տեղը։

Հազիւ թէ սեղանը չոկած ու աղանդները բերած չարած էին, փաշան որ աչքը յառած էր գարեջրատան մուտքի դրան կողմը, ուրախութեան ճիչ մը յանկարծ արձակեց։

Մաք Լայն, բերանը ծխափող մը, ձախ ձեռքը տաբատին գրպանը և աջ ձեռքին մէջ քանի մը լրագիրներ բռնած ներս կը մտնէր, ժպտուն և ինքնագոհ երեւոյթով մը։ Հեռուէն արդէն իսկ նշմարած էր փաշան և ուղղակի դէպ ի անոր կը յառաջանար։

Ապտիւլ Համիտի սիրական քարտուղարը, որ իր

անյաջող փնտռտուքներէն սրտնեղած մտատանջ ու դաժան դէմք մը ունէր, մէկէն զուարթացաւ և երեսին վրայ ուրախութիւնը ճառագայթեց։

— Պարոն Մաք Լայն, գոչեց երբ անգլիացին իրեն մօտեցաւ ու ձեռքը երկարեց, գիտէ՞ք որ չորս ժամէ ի վեր ձեզ կը փնտռեմ Բերայի բոլոր պանդոկներուն մէջ։

— Կրնայիք տակաւին չորս օր ալ փնտռել առանց զիս գտնելու… որովհետեւ այլեւս պանդոկի մէջ չեմ բնակիր։

— Ուրեմն բնակարա՞ն մը վարձեցիք։

— Ոչ թէ բնակարան մը՝ այլ կահաւորեալ սենեակ մը վարձեցի հայրենակիցի մը տունը. բայց ասոնք կարեւորութիւն չունին, զիս կը փնտռէիք ու ահաւասիկ գտաք, էականը այս է … այժմ կրնաք ըսել թէ ի՞նչ պատճառաւ պէտք զգացիք զիս փնտռելու…։

— Անշուշտ, պարոն Մաք Լայն, բայց նախ և առաջ հաճեցէք սեղանակից ըլլալ ինձ, որովհետեւ կ'ենթադրեմ որ տակաւին չէք ճաշած։

— Ո՛չ չեմ ճաշած, և ամենայն սիրով կ'ընդունիմ ձեր հրաւէրը, պատասխանեց նախկին գաղտնի ոստիկանը և գլխարկը հանելով տեղաւորուեցաւ Իզզէթ փաշայի դէմը և անմիջապէս վիսքի մը ապսպրեց ծառային որ մօտեցած՝ հրամանի կը սպասէր։

— Ձեզ այսքան աճապարանքով փնտռելուս պատճառն այն է որ, բացատրեց Իզզէթ փաշա, վեհափառ տէրս կ'ուզէ գիտնալ թէ ձեր սկսած խուզարկութիւններն ի՞նչ վիճակի մէջ են, թէ կարեւոր հետք մը գտա՞ծ էք և թէ յոյս ունի՞ք յաջողութեան…այս առտու կանուխ զիս իր քով կանչել տուաւ և հրամայեց որ մինչեւ իրիկուն իրեն որոշ պատասխան մը տանիմ

… կը յուսամ որ ձեր խուզարկութիւնները յաջող պայմաններու մէջ կը շարունակուին։

Անգլիացին իր առջեւ դրուած վիսքիի գաւաթը կիսովի պարպեց և չոր ու պաղարիւն կերպով մը պատասխանեց։

— Չէ, խուզարկութիւններս չեն շարունակուիր։

— Ինչպէ՞ս, ինչո՞ւ համար, գոչեց պալատականը զարմացումով։

— Որովհետեւ արդէն խուզարկութիւններս լրացան։

— Լրացան առանց արդիւնքի՞ մը։

— Ընդհակառակը, կատարեալ յաջողութեամբ։

Այս պատասխանը այնքա՜ն տարօրինակ թուեցաւ Իզզէթ փաշայի, որ չի կրցաւ իր զարմանքն ու թերահաւատութիւնդ ծածկել, ու կասկածոտ դէմքով մը անգլիացիին նայելով՝ ըսաւ.

— Ճշմարիտը չեմ կրնար հաւատալ որ այսպիսի լուրջ խնդրի մը մասին կատակաբանել ուզէք, այսու հանդերձ ձեր խօսքերը այնքան տարօրինակ են որ կը սկսիմ կասկածիլ…

— Իսկ ես ամենայն լրջութեամբ ձեզ կը վստահեցնեմ որ, ԱՄԷՆ ԲԱՆ ՅԱՋՈՂ է… շեշտեց Մաք Լայն այս վերջին բառերը նշանակալից կերպով մը հնչելով։

— Ուրեմն վեհափառ սուլթանին ի՞նչ պէտք է որ ըսեմ։

— Բուն իսկ այս բառերը. «ամէն բան յաջող է»։

— Եւ ի՞նչ մը հասկնաք այս խօսքով։

— Այս խօսքով կը հասկնամ որ այն գործը որուն համար յատկապէս Պոլիս կանչուած եմ, յաջողութեամբ գլուխ ելած է և թէ քանի մը օրէն պիտի կրնամ պաշտօնս աւարտած համարելով՝ մեկնիլ Անգլիա…։

— Բայց կարծեմ թէ դուք յատկապէս հոս կանչուեցաք երեւան հանելու համար կարգ մը խորհրդաւոր ոճիրներու հեղինակները, որոնք մինչեւ այսօր անծանօթ մնացած են. արդ, այդ մարդոցմէն եւ ո՛չ մին տակաւին ձեռք անցուած չէ, ուրեմն ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ ձեր պաշտօնը աւարտած կը համարէք։

Մաք Լայն որ վիսքիի երկրորդ գաւաթ մը ապսպրած էր, մէկ քանի ումպ կլլելէ ետքը, պատասխանեց.

— Գիտէ՞ք որ Եըլտըզէն մեկնելէս առաջ՝ սուլթանին ներկայանալով խոստացայ մինչեւ ութը օր այդ մարդիկը յանձնել արդարութեան...։

«Արդարութիւն» բառը արտասանած ատեն անգլիացին հեգնական աննշմարելի ժպիտ մը ունեցաւ, զոր Իզզէթ փաշա չկրցաւ տեսնել, յետոյ շարունակեց։

— Արդ, դեռ երկու օր՚ անցաւ անկէ իվեր, ուստի վեց օր տակաւին պայմանաժամ ունիմ, եթէ մինչեւ այդ պայմանաժամին լրանալը խոստումս չի կատարեմ, այն ատեն միայն իրաւունք ունիք դիտողութիւն ընելու։

— Ուրեմն կ'ըսէք որ մինչեւ վեց օր այս գաղտնի կազմակերպութեան անդամները պիտի կրնաք ձերբակալել տալ...։

— Այո՛։

— Եւ ձեր այս որոշ հաւաստումը կ'արտօնէ՞ք որ իսկոյն սուլթանին հաղորդեմ։

— Այո՛։

Հակառակ անգլիացիին խրոխտ ու հաստատակամ պատասխաններուն, սուլթան Համիտի անձնական քարտուղարը չկրցաւ թերահաւատութեան շարժումը զսպել։

— Բայց գիտէ՞ք որ ամենածանր յանձնառութիւն կ'առնէք ձեր այդ խօսքերով, ըսաւ իր խօսակցին.

— Բնականաբար... եւ սակայն ինչո՞ւ չէք ուզեր հաւատալ խօսքիս, եթէ իմ կարողութեանս վրայ հաւատք չունէիք, պէտք չէր որ այնքան հեռուներէ գայիք զիս փնտռէիք ու զիս Պոլիս հրաւիրէիք. իսկ եթէ հաւատք ունէիք, ինչո՞ւ այժմ կը կասկածիք յաջողութեանս մասին։

— Իրաւունք ունիք, պատասխանեց Իզզէթ փաշա, բայց այնքան կարճ միջոցի մը մէջ ձեր յաջողութիւնը այնքան հրաշալի կը թուի որ...։

— Շէրլօք Հոլմսի համբաւը անաղարտ պահելու համար պէտք է որ այսպէս ըլլար, եզրակացուց անգլիացին։

— Արդեօք կրնա՞ք ըսել թէ ո՞ր օրը այդ ձերբակալումները պիտի կատարուին, հարցուց պալատականը։

— Յառաջիկայ չորեքշաբթի կէսօրէն ետքը, պատասխանեց անգլիացին ամենայն պաղարիւնով։

— Այսօր կիրակի է, հետեւաբար երեք օրէն։

— Այո՛

— Այս մանրամասնութիւնն ալ կրնա՞մ հաղորդել վեհափառ սուլթանին։

— Անշո՛ւշտ։

Անգլիացիին շեշտին մէջ այնպիսի հաստատ ու անձնավստահ շեշտ մը կար, որ այլեւս կարելի չէր ոեւէ կասկած մը ունենալ այս խօսքերու անկեղծութեան մասին։ Իզզէթ փաշա որ առաւօտէ ի վեր խորին մտատանջութեան մը մատնուած էր ու չէր գիտեր թէ իրիկունը ի՛նչ պատասխան պիտի կրնար տալ իր վեհափառ տիրոջը, այժմ մէկէն գոհ եւ զուարթ կերպարանք մը առաւ։ Ոչ թէ միայն գտած էր Մաք Լայն այլ անորմէ քաղած էր այնպիսի տեղեկութիւններ, որոնց լուրը ամենամեծ գոհունակութիւն պիտի պատ-

ճառէր իր տիրոջը։ Թարտուղարը ժամ առաջ կ'ուզէր ճաշը աւարտել ու վերադառնալ պալատ յաղթականօրէն երթալ պատմելու համար սուլթան Համիտին իր քաջագործութիւնները և յաջողութիւնները, իբր թէ այս եղածներուն մէջ ինքն ալ դեր մը կատարած ըլլար։

Աճապարանքով ճաշը աւարտեց և յետոյ ըսաւ Մաք Լայնի։

— Ուրեմն ե՞րբ պիտի վայելենք ձեր ներկայութիւնը պալատին մէջ։

— Հաւանօրէն չորեքշաբթի առտու պիտի գամ Եըլտըզ։

— Իսկ մինչև այն ատե՞ն։

— Մինչև այն ատեն իրար տեսնելու պէտքը չունինք։

Իզզէթ փաշա սպասաւորը կանչելով հաշիւը մաքրեց և յետոյ սիրալիր բարև մը տալով մեկնեցաւ Եանիի գարեջրատնէն և դրան առջև իրեն սպասող կառքը բազմելով՝ ուղղուեցաւ դէպ ի Եըլտըզի պալատը։

Երբ պալատ հասաւ ամէն մարդ Եըլտըզի մէջ, Ալպուս պէյի ու Հասան աղայի միջադէպովը կը զբաղէր ու անոր վրայ կը խօսէր։ Տիլարայի սուլթան Համիտի քով երթալը և յետոյ Ալպուս պէյի կանչըւիլը, զանազան մեկնութիւններու տեղի կուտային։ Ամէնքը կ'ենթադրէին որ երևութապէս աննշան այդ դէպքը մեծամեծ համեմատութիւններ պիտի առնէր և դիւրաւ չի պիտի սահմանափակուէր, մանաւանդ որ Ալպուս պէյ սուլթանին քովէն ելլելէն ետքը, փոխանակ ընկճուած ու յանցաւորի կերպարանք մը ունենալու, ընդհակառակը սկսած էր յոխորտալ և սպառնալիքներ տեղալ աջ ու ձախ։

— Այո՛, կը գոչէր քինախնդիր ու բարկասիրտ չէրքէզը իրեն մօտեցող ու հետը խօսքի բռնուողներուն,

այս պալատին մէջ դաւեր կը նիւթուին մեր վեհափառ տիրոջ դէմ, բայց ես երևան պիտի հանեմ զանոնք, իրենց դիմակները պիտի պատռեմ և թոյլ չի պիտի տամ որ մեր վեհափառ սուլթանին դէմ նոյն իսկ իր պալատին մէջ դաւադրութիւններ սարքեն, իր հացը ուտելէ և իր շնորհները վայելելէ ետքը...։

Թէև ոևէ անուն չէր արտասաներ Ալպուս պէյ, թէև ուղղակի անձի մը ակնարկութիւն չէր ըներ, այսու հանդերձ ամէնքն ալ կը հասկնային որ այս սպառնալիքները կ'ուղղուէին մասնաւորաբար Թիկնապահ Ջիա փաշային դէմ, այն երիտասարդ պալատականին որ յաջողած էր սուլթանին սիրելի դառնալ և կարճ ժամանակի մէջ կարևոր դիրքի մը տիրանալ պալատին մէջ։ Ամէնքն ալ գիտէին որ երիտասարդ պալատականին արագ յառաջացումին ամենէն աւելի նպաստած էր Տիլարան, զոր ինչպէս պատմեցինք, ինք բերած և ներկայացուցած էր սուլթան Համիտի ու գեղանի չէրքէզուհին ալ ապերախտ չէր գտնուած իր անձին նկատմամբ և ամէն անգամ առիթը ներկայանալուն՝ իր վեհափառ տիրոջ բարեացակամութիւնը հրաւիրած էր Ջիա փաշայի վրայ։ Վերջերս նոյն իսկ յանկարծ կայսերական թիկնապահի ցանկալի պաշտօնին բարձրացած էր, ու այս բանը իր վրայ հրաւիրած էր բոլոր միւս պալատականներուն նախանձը, որոնք ձեռքի տակէ կ'աշխատէին ո և է կերպով արատաւորել զինքը և իր ազդեցութիւնը կոտրել Եըլտըզի մէջ։ Այս պատճառաւ Ալպուս պէյի խօսքերը հաճոյքով կը լսուէին ամենէն ու չէրքէզը այս բանը գիտնալով՝ աւելի ուժգին կերպով սպառնալիքներ կը տեղար։

Իզզէթ փաշա հազիւ թէ իրեն յատուկ սենեակը քաշուած էր, երբ եկան իրեն իմաց տալու որ Ալպուս

պէյ կը խնդրէր հետը տեսակցութիւն մը ունենալ։

— Թո՛ղ հրամմէ, ըսած էր Իզզէթ փաշա իր սենեկապանին։

Քանի մը վայրկեան ետքը Ալպուս պէյ ներս մտաւ։

— Հրամմեցէ՛ք պէյ էֆէնտի, հաճեցէք սա թիկնաթոռին վրայ նստիլ, ըսաւ քարտուղար փաշան սիրալիր կերպով, իր գրասեղանին մօտ գտնուած թիկնաթոռ մը ցոյց տալով։

Զէրքէզը յարգանքով բարեւեց և ցոյց տրուած տեղը նստաւ։

— Ի՞նչ կայ չկայ տեսնենք, Ալպուս պէյ, ըսաւ Իզզէթ փաշա սիկառէթ մը տալով իր հիւրին։

— Ինչ որ եղաւ, արդէն ձեր վսեմութիւնը իմացած է անշուշտ։

— Այո՛, իմացայ որ խնդիր մը ունեցեր էք Հասան աղայի հետ, բայց չիտակը մանրամասնութիւնները չիմացայ. ծայրէն պատմեցէք տեսնեմ։

Իզզէթ փաշա կը ստէր, ամէն բան մանրամասնօրէն իմացած էր, այսու հանդերձ կ'ուզէր ինքզինքը անգիտակ ցոյց տալ ու բուն իսկ Ալպուսի բերնէն լսել եղելութիւնը։

Զէրքէզը դժկամակութիւն չըրաւ և մանրամասնօրէն պատմեց ապտակահարութեան դէպքը, Տիլարայի սուլթանին ներկայանալը, յետոյ իր տեսակցութիւնը Ապտիւլ Համիտի հետ և Հասան աղայի և Տիլարայի մասին իր ըրած ծանր ամբաստանութիւնները ու իր ըսածները մինչեւ երեք օր ապացուցանելու մասին իր խնդրած պայմանաժամը։

Իզզէթ փաշա խորին ուշադրութեամբ ունկնդրեց այս ամբողջ պատմութիւնը, յետոյ ծանր ու լուրջ ձայնով մը ըսաւ.

—Ալպուս պէյ կը տեսնեմ որ չա՛տ դժնդակ կացութեան մը մէջ դրած էք ինքզինքնիդ։

—Ինչո՞ւ համար։

—Որովհետեւ բան մը կարող չպիտի ըլլաք ապացուցանել։

—Ինչպէ՞ս, կը կարծէք որ Զիա փաշա հաւատարիմ մէ՞կն է ու չդաւաճանե՞ր մեր տիրոջ դէմ։

—Խնդիրը անոր հաւատարմութեանը վրայ չէ, խնդիրը այն է որ իր անհաւատարմութիւնը պէտք է ապացուցանել...

—Բայց ձեր անձնական կարծիքը ի՞նչ է այդ մասին։

—Ես ո և է կարծիք չունիմ։

—Կրնա՞ք երդնուլ որ այս մարդը չի դաւաճաներ։

—Չեմ կրնար երդնուլ՝ բայց հակառակն ալ չեմ կրնար պնդել։

—Ես վստահ եմ որ այս պալատին մէջ ո՛չ ոք Զիա փաշան կը սիրէ ու անոր վրայ համարում ունի։

—Ատիկա բան մը չապացուցեր։ Ասկէ զատ, կը սխալիս, Ալպուս պէյ, մեր վեհափառ տէրը Զիա փաշան կը սիրէ ու անոր վրայ համարում ունի և ասիկա բաւ է որ ամէնքս ալ սիրենք ու յարգենք զինքը։

—Բայց մեր վեհափառ տէրը խաբուած է։

—Նախ պէտք է այդ բանը ապացուցանել...

Ալպուս պէյ չպատասխանեց եւ պահ մը մտածմանց մէջ ինկաւ։ Իզզէթ փաշա անշուշտ ամբողջ հոգիով կ'ատէր երիտասարդ թիկնապահը որ օր է օր Ապտիւլ Համիտի համակրանքը շահելու վրայ էր եւ կը սպառնար գերակշիռ դիրք մը գրաւել Ըլտըզի մէջ և ինք կ'ուզէր որ ո և է կերպով մը այդ ոսոխը վարկաբեկ ըլլար իր տիրոջ աչքին ու այս նպատակին հասնելու համար պատրաստ էր ամէն օժանդակութիւն ընելու և ի հարկին դաւադրութիւններու ալ դիմելու. այսու-

հանդերձ ուզեց վարպետութեամբ վարուիլ Ջէրքէզին հետ ու անոր ցոյց չտալ իր ներքին բաղձանքները:

—Եւ եթէ ապացոյց մը բերեմ ձեզի, ըսաւ Ալպուս պէյ, պահ մը լուռ մնալէ ետքը, այն ատեն կը խոստանա՞ք ինծի աջակցելու....:

—Եթէ ո և է ամենափոքր ապացոյց մը կարենաս բերել որ հաստատէ թէ Ջիա փաշա հեռուէն կամ մօտէն կը դաւէ մեր վեհափառ տիրոջ դէմ, բնական է որ իմ պարտականութիւնս է ամէն կերպով աջակցիլ ձեզ և այդ դաւադրութեան հեղինակը խայտառակել, պատասխանեց Իզզէթ փաշա, որուն աչքերը ուրախութեամբ շողացին:

—Ճիշդ ձերին այս աջակցութիւնը խնդրելու համար էր որ ուզեցի ձերդ վսեմութեան հետ տեսնուիլ՝ ըսաւ Ալպուս պէյ ոտքի ելլելով:

—Կրնաք վստահ ըլլալ իմ վրաս, միայն թէ ջանացէ՛ք որ յետոյ պզտիկ չմնանք, որովհետեւ այն ատեն աւելի նպաստած կ'ըլլանք այդ երիտասարդ բախտախնդրին վարկը բարձրացնելու մեր վեհափառ տիրոջ քով :

Ալպուս պէյ խոնարհութիւն մը ընելով մեկնեցաւ աշային քովէն:

Իրիկուան դէմ Ապտիւլ Համիտ լուր ղրկեց իր սիրական քարտուղարին և զայն իր քով կանչել տուաւ: Իզզէթ փաշա որ ժամերէ ի վեր անհամբեր կը սպասէր այս վայրկեանին՝ յաղթականօրէն փութաց իր տիրոջ քով որուն հաղորդեց Մաք Լայնի հետ ունեցած իր տեսակցութիւնը և անոր տուած խոստումը երկու օրէն դաւադիրները ձերբակալելու մասին:

Ապտիւլ Համիտ չափազանց ուրախացաւ այս աւետիսը լսելով և իր գոհունակութիւնը յայտնեց քարտուղարին որ այնքան յաջող կերպով կրցած էր

գլուխ հանել իրեն յանձնուած պաշտօնը:

—Եթէ չորեքշաբթի օր Մաք Լայր իր խոստումը կատարէ, իրաւցնէ պիտի հաւատամ որ հրաշալի մարդ մըն է եղեր, ըսաւ բռնաւորը:

—Այս մասին ես բոլորովին վստահ եմ, պատասխանեց Իզզէթ, երբեք կարելի չէր աւելի ապահով կերպով խոստում մը ընել...:

—Բայց եթէ հետաքերնին կրցած է գտնել, ինչո՞ւ համար զանիկա անմիջապէս չէ ուզած ձերբակալել, առարկեց Ապտիւլ Համիտ, որ ամէն իրողութեան մէջ կասկածելի կէտ մը կը գտնէր:

—Մաք Լայն իր գործողութեանց մասին պատմածներէս դուրս չուզեց ուրիշ բացատրութիւն մը տալ, ըսաւ քարտուղարը:

Բռնաւորը հակառակ իր յայտնած այս կասկածանքին՝ դարձեալ շատ ուրախացաւ Իզզէթ փաշայի բերած տեղեկութիւններէն:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒՄ

Ապտիւլ Համիտ իրաւունք չունէր կասկածելու անգլիացիին հաւատարմութեանը վրայ:

Երկու օր ետքը, չորեքշաբթի առտու, Մաք Լայն իր խոստումին հաւատարիմ, եկաւ Ելլտըզի պալատը և անմիջապէս ուզեց տեսնել Իզզէթ փաշան։

Համիտի սիրական քարտուղարը անոր ներկայութիւնը իմանալուն պէս՝ հրամայեց որ իր քով հրամցընեն։

Մաք Լայն ինքնավստահ, գոհ եւ ուրախ դէմքով մը սենեակէն ներս մտաւ, հաստատ քայլերով յառաջացաւ մինչեւ փաշային քով, որ գրասեղանին մօտ ոտքի կեցած կը սպասէր՝ անոր ձեռքը թօթուեց և ըսաւ.

— Կը տեսնէ՞ք փաշա, որ ժամադրութիւնս կը յարգեմ և ճիշդ ժամանակին կուգամ։

— Այդ մասին արդէն բացարձակօրէն վստահ էի։

— Եանիի գարեջրատան մէջ այդ բացարձակ վստահութիւնը չտեսայ ձեր վրայ, պատասխանեց Անգլիացին նրբօրէն ժպտելով։

— Այսինքն ձեր յայտարարութիւնները այնքան տարօրինակ թուեցան որ պահ մը տարակուսեցայ, բայց այդ տարակուսանքը երկար չտեւեց։

— Ինչ որ է, հիմա փակենք այդ խնդիրը և աւելի կենսական հարցերու վրայ խօսինք։ Ինչպէս գիտէք, այսօր կը կատարենք մեր փնտռած անձերուն ձերբակալութիւնը։

— Վստա՞հ էք որ վերջին վայրկեանին չպիտի [illegible] փախչիլ, ինչպէս որ պատահեցաւ Եէնի Մահալէի մէջ։

— Ձեռքովս գրածիս պէս վստահ եմ որ զիրենք պիտի գտնենք հոն ուր պիտի երթանք փնտռելու։

— Եւ ե՞րբ որոշած էք այդ գործողութիւնը ընելու։

— Կէս օրէն ետքը, իրիկուան դէմ, այն վայրկեանին ուր դուրս պիտի ելլեն իրենց թաքստոցէն...։

— Ձեր գալուստը կ'ուզէ՞ք որ անմիջապէս իմացնեմ մեր վեհափառ տիրոջ։

— Ինչպէս որ յարմար կը դատէք։ Բայց անկէ առաջ պէտք է ձերբակալման մանրամասնութիւնները կարգադրենք։

— Եթէ պէտք ունիք ամբողջ բանակը եւ ոստիկանութիւնը կրնանք ձեր տրամադրութեան տակ դնել։

— Ընդհակառակը կ'ուզեմ որ ամէն բան տեղի ունենայ առանց խրարանցումի եւ աղմուկի, ես շողշողուն ցոյցերու մարդը չեմ և գիտեմ որ լաւագոյն գործերը քիչ մարդով ու առանց շշնկոցի կը կատարուին։

— Ինչպէս որ կ'ուզէք, միայն թէ պէտք չէ երկրորդ անգամ ալ ոեւէ անխոհեմութեան պատճառաւ այդ մարդիկը յաջողին իրենց օձիքը ազատել արդարութեան ձեռքէն։

— «Իրենց ձերբակալումը կ'երաշխաւորեմ», ըսաւ Մաք Լայն, բառերը հատիկ հատիկ շեշտելով։

— Ուրեմն ըրէք ինչպէս որ կ'ուզէք, պատասխանեց Իզզէթ փաշա հիացած իր խօսակցին ինքնավստահութեան վրայ։

— Ինծի պէտք է՝ առաւելն տասը մարդ միայն և մէկ քանի կառք։

— Արդեօք կարելի՞ է հարցնել թէ քանի հոգի են ձերբակալուելիքները։

— Որոշապէս չեմ կրնար ըսել, սակայն կարծեմ պիտի կրնանք 4-2 հոգի ձեռք անցնել այս անգամ։

— Իսկ մնացածնե՞րը...։

— Այդ մասին չեմ կրնար այժմէն իսկ գուշակութիւն մը ընել։

— Ուրեմն ձեզի պիտի տրուին միայն տասն չափ հաւատարիմ անձեր։

— Եւ մէկ քանի կառք։

— Այո՛։

— Կարծեմ նոյնիսկ հարկ չի կայ ոստիկանութիւնը գործին մէջ խառնել և հոս, պալատին մէջ, շատ դիւրաւ կարելի է գտնել մեզի պէտք եղած օգնականները, ըսաւ Մաք Լայն։

— Անշուշտ և նոյնիսկ եթէ հարկ ըլլայ մեր ուզած մարդերուն տասնապատիկը կրնանք գտնել պալատին մէջ։ Արդ սիրելի պարոն, ներեցէք որ երթամ պէտք եղած հրահանգները տալու որպէսզի ամէն ինչ պատրաստ ըլլայ։ Հաճեցէ՛ք ինծի սպասել այստեղ։

Իզզէթ փաշա դուրս ելաւ սենեակէն, մինչ Մաք Լայն թիկնաթոռի մը մէջ թաղուելով, սիկառէթ մը վառեց ու սպասեց։

Կէս ժամէ աւելի տեւող բացակայութենէ մը ետքը Ապտիւլ Համիտի սիրական քարտուղարը վերադարձաւ և ներս մտնելուն պէս ըսաւ.

— Մեր վեհափառ տէրը կը փափաքի ձեզ տեսնել անմիջապէս։

— Պատրաստ եմ, պատասխանեց անգլիացին ոտքի ելլելով։

Ապտիւլ Համիտ սիրալիր ու մտերմական ընդունելութիւն մը ըրաւ անգլիացիին, առանց հանդիսաւոր արարողութիւններու։ Նոյնիսկ զայն իր քով նստեցուց և հրամայեց որ սիկառէթ ծխէ, ինչ որ անսովոր պատիւ մըն էր։

Մաք Լայն կրկնեց սուլթանին ինչ որ արդէն ըսած էր քարտուղարին։

— Եւ ի՞նչ պիտի ընէք այդ մարդիկը ձերբակալելէ ետքը, հարցուց Ապտիւլ Համիտ։

— Ինչ որ ձեր վեհափառութիւնը յարմար կը տեսնէ։

— Կ'ուզեմ որ ուղղակի զիրենք հոս առաջնորդէք և իրենց նախնական հարցաքննութիւնը պալատին մէջ

կատարուի։

— Ձեր հրամանը պիտի գործադրուի։

Պահ մը լռութիւն տիրեց ետքը, կասկածոտ բռնաւորը մտատանջ երեւոյթով մը հարցուց.

— Միայն չորս հինգ հոգի՞ կարելի պիտի ձերբակալել։

— Այսինքն առնուազն 4-5 հոգի... այս թիւը չեմ կրնար որոշ կերպով սահմանել։

— Կը կարծէ՞ք որ դաւադիրները բազմաթիւ են։

— Այո՛ և ենթադրուածէն շատ աւելի բազմաթիւ են։

— Ի՛նչ կ'ըսէք, գոչեց Ապտիւլ Համիտ վրդոված ու մտատանջ երեւոյթով մը... և որչափ կը կարծէք որ կը հասնի անոնց թիւը...

— Այդ մասին որոշ բան մը չեմ կրնար ըսել ձեր վեհափառութեան, պատասխանեց Մաք Լայն, բայց սա կրնամ վստահեցնել որ եթէ այսօր ձեր պետութեան մէջ հինգ հազար հոգի կան միայն այս կազմակերպութեան մասնակցող, վաղը անոնց թիւը կրնայ 50000ի հասնիլ և տարիէ մը հարիւր հազարի... այս մասին կրնաք ապահով ըլլալ։

— Բայց ուրեմն այդ չորս հոգիին ձերբակալումը բանի մը չպիտի՞ ծառայէ։

— Ընդհակառակը մեծամեծ օգուտներ պիտի ունենայ։

— Ի՞նչ օգուտ, քանի որ հազարաւորներու խօսք կ'ընէք որ պիտի շարունակեն գործել ազատօրէն։

— Սա օգուտը պիտի ունենայ վեհափառ տէր, որ մօտէն պիտի ճանչնաք զիրար ու իրարու միտք պիտի հասկնաք։

Ապտիւլ Համիտ այս խօսքերուն վրայ հազիւ կրցաւ զսպել սրտմտութեան շարժում մը և դէմքը, որ պահ մը առաջ զուարթ ու գոհունակ արտայայտու-

թիւն մը ունէր, մէկէն մռայլ ու դաժան կերպարանք մը առաւ.

— Կը կարծէ՞ք որ այդ մարդոց հետ վիճաբանելու և իրենց գաղափարները հարցնելու պիտի զիջանիմ, ըսաւ անգլիացիին նայելով խոժոռ ակնարկով մը։

Մաք Լայն առանց ազդուելու այս ակնարկէն՝ պատասխանեց.

— Երբեք յաւակնութիւն չունիմ ձեր վեհափառութեան խորհուրդներ տալու, այսու հանդերձ եթէ երբեք ձեր վեհափառութեան տեղը ըլլայի՝ պատժելէ առաջ այդ ձերբակալուածները, կը ջանայի իրենց դիտաւորութիւնները ու նպատակը հասկնալ և եթէ պէտք ըլլար գոհացում կուտայի իրենց...

Այս խօսքերը ա՜յնքան տարօրինակ երեւցան որ նոյնիսկ Իզզէթ փաշա խոժոռ ակնարկ մը ուղղեց անգլիացիին։

Աբտիւլ Համիտ չուզելով այլեւս երկարել խօսակցութիւնը որ իրեն համար բոլորովին անհաճոյ կերպարանք մը կ'առնէր, և միւս կողմէ վախնալով որ գուցէ Մաք Լայնի դժգոհութիւնը կը գրգռէ ճիշդ այն միջոցին ուր իրմէ մեծ ծառայութիւն մը սպասելու հարկին մէջ էր, լաւագոյն համարեց խնդիրը անոյշ տեղը կապել։

— Անօգուտ է, ըսաւ, խօսակցիլ մեր ապագայ ընթացքին վրայ, երբ տակաւին ոչ ոք ձերբակալուած է։ Նախ յանցաւորները գտնանք ու ձերբակալենք ու անկէ ետքը կրնանք որոշել թէ ինչ կերպով պիտի վարուինք իրենց հետ...։ Ուրեմն պարոն Մաք Լայն յաջողութիւն կը մաղթեմ ձեր այսօրուան ձեռնարկութեան համար և կը յուսամ որ պիտի կրնաք զայն յաջողութեամբ ի գլուխ հանել։

— Այդ մասին վստահ եմ, պատասխանեց անգլիացին խրոխտ ամբարտաւանութեամբ մը։

— Լաւ ուրեմն, ես ձեզի կը խոստանամ որ ձեր արժանի վարձատրութիւնը պիտի ստանաք մեր կողմէ։

— Իմ մեծագոյն վարձատրութիւնս պիտի ըլլայ ինծ յանձնուած պաշտօնը յաջողութեամբ գլուխ հանելս, պատասխանեց Մաք Լայն։

Այս խօսքին վրայ բռնաւորը կրկին աննշմարելի կերպով յօնքերը պռստեց, և ձեռքի շարժումով մը հասկցուց թէ ունկնդրութիւնը աւարտած էր։

Իզզէթ փաշան և անգլիացին հեռացան սուլթանին քովէն և եկան քարտուղարին սենեակը։

— Պարոն Մաք Լայն, ըսաւ Իզզէթ ժպտելով, կը տեսնեմ որ երբեք չպիտի կրնաք սորվիլ արեւելեան վեհապետի մը հետ խօսելու կերպը։

— Միթէ նախատական բա՞ն մը ըսի ձեր վեհափառ տիրոջը, պատասխանեց անգլիացին իր խօսակցին երեսը նայելով շեշտակի։

— Այդ էր պակաս... բայց ան ազատ ու անկաշկանդ ձեւը որով սորված էք մտածմունքդ յայտնելու, այստեղ կրնան վիրաւորիչ համարուիլ արքայական ականջներու համար որոնք միայն գետնամած շողոքորթութիւններ լսելու վարժուած են։

— Ինչ որ ըսի ձեր սուլթանին իմ բացարձակ և անկեղծ համոզումներս էին և զանոնք իրեն յայտնելով իմ փափաքս էր ծառայութիւն մը մատուցանել... և քանի որ առիթը կ'ընծայէք, ձեզի ալ հարկ կը համարեմ նոյնը կրկնելու... եթէ կը կարծէք որ տեղական փոքրիկ ու աննշան կազմակերպութեան մը դէմ կը գտնուիք որ կարելի պիտի ըլլայ մէկ քանի ձերբակալութիւններով բնաջինջ ընել, չարաչար կը սխալիք... ինչ որ տեսայ, քննեցի և մանաւանդ գուշակեցի, որ յեղափոխական շունչը անցած է ամբողջ Թուրքիոյ վրայէն ու մէկ ծայրէն միւսը հրդեհած է զայն...ա-

հա՛մ իրողութիւնը։ Այսօր տակաւին կարող չենք բան մը տեսնել, բայց այն օրն ուր պիտի տեսնէք արդէն շատ ուշ պիտի ըլլայ և հրդեհին մէջ գուցէ դուք ամէնքդ ալ պիտի այրիք։

Ապտիւլ Համիտի հաւատարիմ քարտուղարը ահաբեկ նայուածք մը ուղղեց անգլիացիին վրայ։

— Բայց պարոն Մաք Լայն, գոչեց, ճշմարիտ խօսելու համար, շատ ահաւոր յայտնութիւն մը կ'ընէք և այն եռանդը որով կը խօսիք ենթադրել կուտայ որ եթէ ոչհամակիր՝ գոնէ ներողամիտ էք այդ չարագործներուն նկատմամբ։

— Ես ամէն բան կը դատեմ օտարականի և չեզոքի աչքերով... դուք գուցէ իրաւունք ունիք չարագործներ տեսնելու այդ մարդոց մէջ որոնք ձեր կործանումը կը պատրաստեն, իսկ ես ներեցէք որ նոյն կարծիքը չունենամ...։

— Ուրեմն ի՞նչ են այդ դաւադիրները ձեզի համար։

— Դատի մը արդարութեանը համոզուած և անոր յաղթանակին աշխատող անձնազոհներ, պատասխանեց Մաք Լայն հանդարտ ու յստակ շեշտով մը։

Իզզէթ փաշա յուզումէն պահ մը տժգունեցաւ, յետոյ շփոթ ու վարանած ձայնով մը ըսաւ.

— Բայց այդ պարագային ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ իրենց ձերբակալութեանը կ'աշխատիք, փոխանակ ձեր աջակցութիւնը նուիրելու իրենց արդար դատին...։

— Ատիկա իմ խղճիս վերաբերեալ խնդիր մըն է, պատասխանեց անգլիացին։

Իզզէթ փաշա արդէն դժգոհ էր խօսակցութեան առած ձեւէն և կ'ուզէր վերջ մը տալ. այս պատասխանին վրայ ըսաւ.

— Լա՛ւ ուրեմն թողունք որ ամէն մարդ իր խըղ-

ճին համեմատ գործէ... դուք ինչպէս ըսիք, օտարական ու չեզոք մըն էք ու չէք կրնար մեր ներքին կացութեան վրայ ա՛յնքան որոշ ծանօթութիւն ունենալ որքան մենք... միայն թէ պարտք կը զգամ սաչափը աւելցնել թէ՛ ինչ որ լսած էք հեռուէն մեր վեհափառ տիրոջ մասին բնաւ չի համապատասխաներ իրականութեան։ Նորին վեհափառութիւնը բարեխնամ և իմաստուն հայր մըն է իր ժողովուրդին համար, և եթէ երբեմն պէտք կը զգայ խստօրէն վարուիլ ապերախտներու դէմ, հաւատացէք որ ակամայ այդ խըստութիւններուն կը դիմէ։

Մաք Լայն փոխանակ այս խօսքերուն պատասխան տալու, հարցուց.

— Արդեօք այն մարդիկը որոնք պիտի ընկերանան ինծի, պատրա՞ստ են։

— Այո՛ ձեր հրամաններուն կը սպասեն. որպէսզի իրենց հետ խօսելու համար դժուարութիւն չկրէք, անգլիերէն գիտցող թարգման մըն ալ պիտի ընկերանայ ձեզի... ուրիշ բան մը պէտք ունի՞ք արդեօք։

— Այո՛, մոռցայ ըսելու որ լաւագոյն կ'ըլլայ եթէ մեր տրամադրութեան տակ շոգեմակոյկ մը ունենանք։

— Շատ լաւ, ասկէ դիւրին բան չիկայ... ուրեմն այդ ձերբակալութիւնը ասիական եզերքին կողմը պիտի՞ կատարուի։

— Այո՛ Սկիւտարի բարձունքներուն վրայ։

— Կը կասկածէի որ այդ ոճրագործներուն բոյնը այդ կողմերն էր, ըսաւ քարտուղարը։

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, ըսաւ Մաք Լայն ծաղրածու ձեւով մը, ցաւալի է որ ձեր կասկածը նախապէս չյայտնեցիք ձեր մարդոց, գուցէ կրնային օգտուիլ անկէ և պէտք չէր մնար իմ աջակցութեանս դիմելու։

Իզզէթ զղջաց այս աւելորդ խօսքը ըսած ըլլալուն, սակայն ձայն չի հանեց և պահ մը լուռ մնալէ ետքը, ոտքի ելաւ և ըսաւ·

— Ձեզ առանձին կը թողում քիչ մը ժամանակ, ներեցէք որ երթամ մէկ քանի կարեւոր գործերու կարգադրութեան համար, կէս օրին ճաշը բնականաբար այստեղ պիտի ընէք, քանի որ ձերբակալումը իրիկուան դէմ տեղի պիտի ունենայ։

— Այո՛, հարկ չի կայ ժամը երեքէն առաջ մեկնելու։

Երբ Իզզէթ փաշա դուրս ելաւ սենեակէն, Մաք Լայն սիկառէթ մը վառեց և թիկնաթոռի մը վրայ ընկողմանեցաւ ոտքը ոտքին վրայ դրած·

— Զարմանալի՜ ճակատագիր, ըսաւ ինքնիրեն· արդեօք Թուրքիոյ վերածնութեան մէջ դե՞ր մը վերապահուած է ինծի համար...։

Կէս օրէ ետքը երբ մեկնումի ժամը հասաւ, անգլիացին իր քով կանչել տուաւ անգլիերէն խօսող այն թարգմանը որ իրեն պիտի ընկերանար և ըսաւ·

— Ձեր մարդոցը հետ գացէ՛ք Սկիւտար և հոն նաւամատոյցը սպասեցէ՛ք միայն թէ չըլլայ որ խմբովին երթաք և ուշադրութիւն գրաւէք։

— Ձեր հրահանգին համեմատ պիտի վարուինք։

— Եւ երբ որ զիս տեսնէք, չըլլայ որ ինծի մօտենաք, այլ հեռուէն հետեւեցէ՛ք ինծի։

— Շատ լա՛ւ։

— Ուրեմն ցտեսութիւն։

Մաք Լայն այս հրահանգը տալէ քիչ ետքը առանձին Եըլտըզէն դուրս ելաւ, վարձու կառք մը բռնեց և Պէշիկթաշի նաւամատոյցը գնաց, նախապէս պատուէր տալով որ շոգեմակոյկ մը ժամը հինգին միջոցները Սկիւտարի նաւամատոյցը գայ իրեն սպասելու։

Երբ հոնկէ շոգենաւ մտնելով Սկիւտարի նաւամա-

տոյցը ելաւ, առաջին տեսած անձը եղաւ թարգմանը որ անտարբեր երեւոյթով մը հոն կը սպասէր և որ իր ընդունած հրահանգին համեմատ, բնաւ չի տեսնելու զարկաւ զինքը։

Մաք Լայն փոխանակ կառք նստելու, ոտքով ուղղուեցաւ Փօսթա Եօլիէն վեր, որպէսզի իր հետեւորդները կարենան հեռուէն և առանց ուշադրութիւն գրաւելու ետեւէն գալ։

Այս կերպով ուշ արագ արագ քալելով, ժամէ մը հասաւ Ջամլըճայի բարձունքին այնտեղը ուր արդէն անգամ մը եկած էր որ ծանօթ է մեր ընթերցողներուն։

Գրպանէն ժամացոյցը հանեց·

— Չորս ու կէս, ըսաւ ինքնիրեն, հաւանօրէն բաւական պիտի սպասենք...։

Նշան ըրաւ իրեն ընկերացող թարգմանին, որ հեռուն կեցած էր, որպէսզի՝ մօտենայ։

— Մարդիկդ, ըսաւ անոր, աս ժայռերուն շուրջը հաւաքէ՛, հոս անցուդարձ չի կայ և ուշադրութիւն գրաւելու երկիւղ չունինք։

— Շատ լաւ, պատասխանեց միւսը։

Եւ իսկոյն հեռացաւ ընդունած հրահանգը գործադրելու համար։

Եըլտըզի պալատէն Մաք Լայնի տրուած թարգմանը որ խելացի և ուսեալ Թուրք երիտասարդ մըն էր չէր կրնար խելք հասցնել անգլիացիին ընթացքին։

— Ի՜նչ զարմանալի բան է այս, կ'ըսէր ինքնիրեն։ Ամենակենսական ձերբակալութիւն մը ընելու կուգանք ու հոս լերան մը կողին վրայ կը հաւաքուինք, ուրկէ՞ պիտի կրնանք այդ մարդիկը դիւրաւ ձեռք ձգել.... Ես գոնէ կ'ենթադրէի որ տան մը մէջ պիտի գտնէինք բայց նոյնիսկ այդպիսի գործողութեան մը համար պէտք եղած զօրութիւնը չունինք մեր տրամադրու-

թեան տակ․․․արդեօք այս մարդը պարզապէս մեր քթին խնդա՞լ կ'ուզէ։

Այս խորհրդածութիւնները ընելով հանդերձ թարգմանը գնաց իր ընդունած հրահանգը գործադրելու և ասդին անդին ցրուած տասը հոգին հաւաքելու Մաք Լայնի ցոյց տուած ժայռերուն շուրջը․ յետոյ վերստին եկաւ անգլիացիին քով որ բարձրիկեկ տեղ մը, հողին վրայ նստած էր։

—Ձեր հրահանգը կէտ առ կէտ գործադրեցի, ըսաւ։

— Այո՛, պատասխանեց Մաք Լայն թեթեւ մը ժպտելով, այս տեղէն ամէն բան տեսայ․․․ միայն թէ մոռցայ ուրիշ պատուէր մը տալու․․․ բացարձակ կերպով ըսէ այդ մարդոց որ ոեւէ պատճառով երբեք զէնքի չդիմեն։

— Նոյնիսկ եթէ հակառակ կողմէն դիմադրութի՞ւն ըլլայ։

— Այո՛, նոյնիսկ եթէ դիմադրութիւն ըլլայ։

— Նոյնիսկ եթէ անոնք զէնքի՞ դիմեն։

— Նոյնիսկ այդ պարագային պէտք չէ որ զէնք գործածեն, պատասխանեց անգլիացին վճռաբար։

Թարգմանը այս խօսքերուն վրայ վարանոտ ակնարկ մը ուղղեց իր խօսակցին, ակնարկ մը որ միանգամայն տարակուսանք կը յայտնէր։

— Բայց, թոթովեց, ըսածնիդ շատ տարօրինակ ու անսովոր կը թուի ինծի, ինչպէ՞ս կարելի է զէնքով դիմադրութեան մը նոյն կերպով չպատասխանել, ասիկա պարզապէս մեր մարդիկը մահուան ենթարկել կը նշանակէ։

—Ես ձեզ կը վստահեցնեմ որ երբեք զէնքով դիմադրութիւն չպիտի ըլլայ, պատասխանեց անգլիացին հեռատեսաբար ձեր երկիւղները գոյութեան իրաւունք չունին։

— Այդ տարբեր բան ուրեմն։ Այն ատեն ես ալ խօսք կուտամ թէ մեր մարդիկը երբեք զէնքի չպիտի դիմեն։

Երկու խօսակիցները լռեցին և անգլիացին գըրպանէն գիրք մը հանելով սկսաւ կարդալ, առանց շուրջը ուշադրութեան դարձնելու։

Երիտասարդը հետզհետէ աւելի տարօրինակ կը գտնէր Մաք Լայնի ընթացքը, որ կարծես թէ ոչ թէ կարեւոր ձերբակալումի մը համար այլ պարզապէս օդ առնելու եկած էր Ջամլճայի բարձունքը

Բաւական երկար ատեն լուռ մունջ նստելէ ետքը երբ միջոց մը անգլիացին գիրքը վար դրաւ սիկառէթ մը վառելու համար, թարգմանը չկրնալով համբերել հարցուց․

— Ե՞րբ արդեօք պիտի երթանք ձերբակալութիւնները կատարելու։

— Մենք պէտք չունինք երթալ զանոնք փնտռելու, իրենք իրենց՝ ոտքովը կուգան, պատասխանեց անգլիացին ամենայն պաղարիւնութեամբ։

— Հո՞ս, այս լերան կողի՞ն վրայ։

— Այո՛․,․ եթէ այդպէս չըլլար, ի՞նչ հարկ կար գալ այստեղ սպասելու։

Եւ Մաք Լայն փոքրիկ գիրքը գետնէն վերցնելով կրկին թաղուեցաւ իր ընթերցումին մէջ։

Ժամը եօթին մօտեցած էր և արեւը կը սկսէր խոնարհիլ հորիզոնին վրայ, երբ Մաք Լայն ժամացոյցին նայելով գոչեց․

— Կարծեմ այս մարդիկը ուշացան։

— Որո՞նց կը սպասէք, հարցուց թարգմանը, որ միշտ քովը կեցած էր։

— Ձերբակալութիւններուն, պատասխանեց միւսը առեղծուածային ժպիտով մը։

Յետոյ ոտքի ելաւ, մօտեցաւ ժայռերուն որոնց շուրջը կծկուած էին իրենց ընկերացող տասը անձերը զանոնք ալ աւելի իրարու մօտեցուց, կրկին պատուէրներ տուաւ, ռեպէտղի զէնք չգործածեն և յետոյ ժայռի մը վրայ նստելով՝ գրքոյկը հանեց գրպանէն և ընթերցումը շարունակեց։

— Այս մարդուն խելքի՞ն եկած է արդեօք, մտածեց Թարգմանը որ չէր կարող բացատրութիւն մը տալ այս եղածներուն։

Մութն արդէն կը սկսէր տարածուիլ լերան կողին ու շրջակայ դաշտերուն վրայ։ Մաք Լայն իր գրքոյկը գոցեց անհամբերութեան շարժումով մը ոտքի ելաւ և սկսաւ ժուռ գալ։

— Տարօրինակ բան, կը մըլտար իր ակռաներուն տակէն ինքնիրեն խօսելով, ժամը գրեթէ ութն է և տակաւին ոչ ոք երեւան ելաւ, արդեօք զիս խա՞ղի բերին... բայց ինչո՞ւ համար... եթէ կ'ուզէին չձերբակալուիլ կրնային շատ զգուշութեամբ զիս մէջտեղէն վերցնել, քանի որ իրենց ձեռքը ինկած էի, ու յետոյ պէտք չունէին այնքան երկար ու մանրամասն բացատրութիւններ տալ ինձ իրենց երիտասարդ ընկերոջ ձեռքով... Ճշմարիտ փափաք մը՝ կը զգամ կոր, հակառակ նախապէս եղած կարգադրութեան երթալ թաքըստոցը բանալու և ներս մտնելու և եթէ կղպանքին խօսքերը փոխած են մուտքը խորտակելու համար հեռու գտնուած անձերը բաւական են այս աշխատութեան համար...։

— Ցանկարծ Թարգմանը իր քով վազեց։

— Անծանօթ մը կայ ժայռերուն մէջ, գոչեց.

— Վերջապէ՛ս, ըսաւ Մաք Լայն ցոյց տրուած կողմը ուղղուելով։

Իրաւցնէ, ակնոցաւոր երիտասարդ մը, հանդարտ քայլերով կը յառաջանար։

Անգլիացիին հրահանգին վրայ, երեք հոգի այդ անծանօթ մարդուն քով գացին և մօտեցան անոր։ Նոյն միջոցին հոն հասան նաև Թարգմանը և անգլիացին։

—Ո՞վ էք դուք և ի՞նչ գործ ունիք այստեղ, ըսաւ Թարգմանը անծանօթին որ, արդէն կանգ առած էր տեսնելու դէպ ի իրեն յառաջացողները։

— Դուք ո՞վ էք որ այդ հարցումը ինծի կ'ընէք, պատասխանեց առանց խռովելու։

— Մենք ապահովութեան պաշտօնեաներ ենք, պատասխանեց Թարգմանը և պաշտօն ունինք ձեզ ձերբակալելու։

— Ուրեմն գիտէ՞ք իմ ո՛վ ըլլալս, քանի որ զիս ձերբակալելու կուգաք։

—Գիտենք որ դաւադիր մըն էք և պետութեան դէմ կը դաւէք ու այսքանը բաւական է կարծեմ ձեզ ձերբակալելու համար։

— Ուրեմն աւելորդ խօսքերու պէտք չիկայ, պատասխանեց անծանօթը նոյն հանդարտութեամբ.... ձեր պարտականութիւնը կատարեցէ՛ք։

Թարգմանը Մաք Լայնի դառնալով կամաց մը հարցուց.

— Պէ՞տք է իր ձեռքերը կապել։

— Կարծեմ անօգուտ է, պատասխանեց անգլիացին ջանանք առանց աղմուկի և ուշադրութիւն գրաւելու տեսնել մեր գործը... այս մարդը դիմադրելու կամ փախչելու տրամադրութիւն չունի, թո՛ղ երեք հոգի առնեն տանին զինքը հո՛ն ուր կառքերը կը սպասեն ու կառք մը դնելով իջեցնեն Նաւահանգիստ ուր անշուշտ մեր շոգենաւակը եկած կը սպասէ և անոր մէջ հսկողութեան տակ պահեն մինչև որ մենք երթանք։

Այս խօսակցութեան միջոցին անծանօթը ամենայն

հանդարտութեամբ գրպանէն սիկառէթի տուփը հանեց և հատ մը առնելով վառեց ու ծխել սկսաւ։

Թարգմանը իր մարդոց դառնալով բարձրաձայն ըսաւ։

— Այս էֆէնտին առաջնորդեցէք կառք ու տարէք նաւամատոյց և նստեցուցէք հոն սպասող շոգեմակոյկին մէջ...եթէ երբեք փախչելու կամ ընդդիմութիւն ընելու փորձ ընէ ձեզի տրուած հրամանը գործադրեցէ՛ք ...կը հասկնա՞ք։

— Կը յուսամ որ տեղի չէք տար բուռն միջոցներու դիմելու, այնքան ատեն որ հանդարտ կը մնաք ձեր մազին մէկ թելին իսկ դպչող չպիտի ըլլայ, ատոր կրնաք վստահ ըլլալ, բայց հակառակ պարագային՝ նոյնիսկ ձեր կեանքին չպիտի խնայենք ... տեսէ՛ք ձեռքերնիդ անգամ կապել չեմ տար, վստահելով ձեր վրայ ։

— Շնորհակալ եմ, ըսաւ անծանօթը նրբօրէն ժպտելով...ապահով եղէք որ առիթ չպիտի տամ բռնութեան դիմելու։

Թարգմանը յանկարծ խօսքը իր մարդոց ուղղելով ըսաւ։

—Աղէկ միտքս ինկաւ, էֆէնտիին վրան, գլուխը խուզարկեցէ՛ք և եթէ զէնք ունի առէ՛ք։

Երիտասարդը այս խօսքերը լսելուն պէս, երկու ձեռքերը վեր բարձրացուց ու ըսաւ։

— Հրամմեցէ՛ք խուզարկեցէ՛ք վրաս գլուխս։

Երբ մարդիկը ուշի ուշով նայեցան անծանօթին գրպանները և հագուստներուն ամէն կողմը չօշափեցին։ Եւ ոչ իսկ զմելի մը կար քովը։

— Կը տեսնանք որ պետութեան համար շատ վտանգաւոր ու երկիւղալի դաւադիր մը չեմ, ըսաւ մարդը ժպտելով։

— Թարգմանը այս խօսքին առանց պատասխանելու հրամայեց իր մարդոց.

— Օ՜ն ուրեմն, տարէ՛ք էֆէնտին և ըսածներս կէտ առ կէտ գործադրեցէք։

Երեք հոգին ու անծանօթը ճամբայ ելան ու քիչ ետքը անյայտ եղան մութին մէջը։

— Ճշմարիտը խօսելու համար, զարմանալի չարագործներու հետ է գործերնիս ըսաւ թարգմանը Մաք Լայնի ... այս ինչ գառնուկի պէս մարդ է ... և ոչ իսկ դաշոյն մը կար քովը։ Արդեօք իրաւցնէ մեր փընտռած անձերէն մէկն էր թէ պարզապէս անմեղ անցորդ մը որ դիպուածով այս կողմերը եկած էր ... և սակայն իր ձերբակալուելուն մասին զարմանք կամ դժգոհութիւն չյայտնեց բնաւ, կարծես թէ նախապէս գիտէր, նոյնիսկ պիտի ըսեմ որ ձերբակալուելու համար հոս կը սպասէր... չիտակը խելքս բնաւ չհասնիր կոր այս եղածներուն...,

Անգլիացին մտացիր կերպով մտիկ ըրաւ այս դիտողութիւններուն առանց պատասխանելու։ Միւսը սակայն իր խորհրդածութիւնները յառաջ տարաւ բարձր ձայնով։

— Եւ ի՞նչ գործ ունէր այս մարդը, այս ժամուս, ժայռերուն մէջ մին մինակ, եթէ առանձին դաւադրութիւն մը սարքէր, պէտք չունէր մինչեւ հոս գալու, կրնար ոեւէ սրճարանի մը անկիւնը կամ տան մը մէջ իր դաւադրութիւնը սարքել ... Ճշմարիտը կը վախնամ որ խաղ մը խաղան մեզի ու քթերնուս խնդան։

— Որո՞նք խաղ մը խաղան, հարցուց յանկարծ անգլիացին։

Թարգմանը ցնցուեցաւ ու շփոթեցաւ, զգաց որ չափէն աւելի խօսած էր։ Իրա՛ւ է որ իր կասկածները

Մաք Լայնի վրայ կը ծանրանային, իրա՛ւ է որ անոր ակնարկել ուզած էր իր վերջին խօսքերովը, այսուհանդերձ զղջաց այդ բառերը արտասանելուն։ Իրեն հրաման եղած էր կուրօրէն հնազանդելու այդ մարդուն և ահա՛ ինք համարձակած էր բաց է բաց քըննադատել և նոյնիսկ ամբաստանել զայն...խեղճը բոլորովին շուարած, չկրցաւ խօսք մը գտնել։

— Ո՞վ է արդեօք խաղ խաղացողը, կրկնեց միւսը դէմքը խոժոռցնելով։

—Ներեցէ՛ք միտքս սխալ հասկցաք, կամ ես սխալ բացատրեցի, կմկմաց թարգմանը։

—Կը կարծէք որ այս մարդը առանձի՞ն էր հոս, ըսաւ Մաք Լայն, կը կարծէք որ դաւադրութեան վայր մը չէ՞ այստեղը, կը կարծէք որ ուրիշներ չկա՞ն մենէ մէկ քանի քայլ հեռուն, որոնք մութին մէջ կը դաւեն...

Երիտասարդ թարգմանը զարմացած ու միանգամայն թերահաւատ դէմքով մը անգլիացիին երեսը նայեցաւ։

— Բայց, ըսաւ ո՛չ ոք կրնամ տեսնել չուրջս...։

— Իսկ այն մարդը զոր քիչ առաջ ձերբակալեցինք ուրկէ՞ մէջտեղ ելաւ։

— Իրաւ որ այդ բանը քիչ մը տարօրինակ թուեցաւ ինծի... ճիշդ գրեթէ մեր մարդոց գտնուած տեղէն յանկարծ երեւան ելաւ... միայն թէ՝ եթէ ճշմարիտ յեղափոխական մը, ճշմարիտ դաւադիր մըն էր ինչո՞ւ ընդդիմութեան փորձ, փախչելու ճիգ մը չըրաւ։

— Տասներկու հոգիի դէմ առանձին, ամայի տեղ մը, ինչպէ՞ս կ'ուզէիք որ փորձէր դիմադրել... և յետոյ, ո՛վ գիտէ, գուցէ ձերբակալուիլ կ'ուզէր..., աւելցուց Մաք Լայն խնդալով

Յետոյ տեսնելով որ այս բոլոր խօսքերը կարող չէին ցրուել ընկերակցին կասկածանքները, յարեց.

— Եկէ՛ք ինծի հետ որպէսզի ձեզի հետաքրքրաշարժ բաներ ցոյց տամ։

Եւ ժայռերուն մէջ քանի մը շրջան ընելէ ետքը կանգ առաւ քարի խոշոր կտորի մը առջեւ։

— Ահաւասիկ այս քարին ետեւ պահուըտած են մեր փնտռած դաւադիրները, ըսաւ թարգմանին։

— Ուրեմն ինչո՞ւ չէք ուզեր քարը մէկ կողմ առնել և ամէնքը միասին ձերբակալել։

— Որովհետեւ վստահ եմ որ արդէն մէկիկ մէկիկ դուրս պիտի ելլեն ու օձիքնին ձեռք տան, մինչդեռ եթէ մենք ներս մտնենք՝ կրնան մեզի դիմադրել կամ իրենց թաքստոցին մէջ խաղի մը բերել... եթէ այդ վախը չունենայի, նոյնիսկ քարը վերցնելու պէտք ալ չէինք ունենար և կրնայի զայն բանալ առանց դժուարութեան...։

— Այս բացատրութիւնները թէև բաւական լուրջ թուեցան երիտասարդին, այսուհանդերձ բոլորովին չփարատեցին իր կասկածները և պահ մը լուռ կենալէ ետքը, յարեց։

— Եւ սակայն քարի տակէն նոր մէկը դուրս ելած չունի ...։

Կարծես հերքում մը տալու համար այս խօսքին, քարը որուն մօտ կեցած էին, սկսաւ յամրաբար շարժիլ, խուլ շշնջիւն մը հանելով։

— Մէկ կողմ քաշուէ՛, ըսաւ մէկէն Մաք Լայն իր ընկերոջ թեւէն քաշելով ու քանի մը քայլ անդին տանելով, մինչ երիտասարդը յուզումէն կը սկսէր դողալ։

Քարը ինքն իր վրայ դառնալով՝ մութին մէջ բացուածք մը տեսնուեցաւ։ Րոպէ մը ետքը այդ բացուածքէն մարդկային կերպարանք մը դուրս կ'ելլէր։ Երկայնահասակ անձ մըն էր, սեւ վերարկու մը հագած։

Հազիւ թէ դուրս ելած էր, ծակը կրկին գոցուեցաւ։ Մարդը իր շուրջը գաղտագողի նայուածք մը նետելէ ետքը հազիւ մէկ քանի քայլ առած էր, երբ անգլիացին ետեւէն հասաւ և ձեռքը ուսին վրայ դրաւ․ մինչ Թարգմանը քովը գտնուած սուլիչը կը հնչեցնէր, իր մարդոց իմաց տալու համար․

— Ամէն ընդդիմութիւն աւելորդ է, անձնատուր եղէք, գոչեց Մաք Լայն ֆրանսերէն լեզուով։

Երկայնահասակ մարդը գլուխը դարձուց եւ գոչեց․

— Ա՜, դո՞ւք էք եղեր․․․։

Հազիւ թէ այս խօսքերը փոխանակուած էին, մօտերը պահնորդ կեցած եօթը անձերը վազեցին եկան, ձեռքերնին րեվոլվէրները կազմ ու պատրաստ բռնած։

— Ըսէ՛ք ձեր մարդոցը որ իրենց զէնքերը գըրպաննին դնեն, գոչեց Մաք Լայն, խօսքը Թարգմանին ուղղելով, մեր բարեկամը ինչպէս կը տեսնէք, փախչելու կամ դիմադրելու տրամադրութիւն չունի։

Արդարեւ քարին ետեւէն երեւան ելլող անձը նոյն հանդարտութիւնը ցոյց կուտար՝ ինչ որ քիչ մը առաջ ցոյց տուած էր միւս ձերբակալեալը։

— Թոյլ կուտա՞ք որ, ըստ սովորութեան, ձեր վրան գլուխը խուզարկենք, ըսաւ անգլիացին իրենց կալանաւորին։

— Անշուշտ, քանի որ օրէնքը այդպէս է, պատասխանեց միւսը։

Այս գործողութիւնը վայրկեանի մը մէջ կատարուեցաւ։ Մարդուն քովէն գտնուեցան փոքրիկ րեվոլվէր մը, քանի մը տեղական թերթեր և թղթապանակ մը, ինչպէս նաև քսակը զոր կրկին իրեն վերադարձուցին։

— Եւ այժմ, ո՞ւր պիտի տանիք զիս, հարցուց մարդը անայլայլ դէմքով մը։

— Ձեր միւս ընկերոջ քով, պատասխանեց Մաք

Լայն և Թարգմանին դառնալով աւելցուց․

— Թո՛ղ երեք հոգի ընկերանան իրեն մինչև շոգենաւակոյկ և իր վրայ հսկեն մինչև մեր գալը։

— Շատ լա՛ւ։

Քիչ մը ետքը այս նոր խումբն ալ ճամբայ կ՚ելլէր ու մութին մէջ անյայտ կ՚ըլլար։

Հիմա Թարգմանին կասկածները գրեթէ բոլորովին փարատած էին։ Թաքստոցին յայտնութիւնը այնքա՜ն կարեւոր բան մըն էր որ կասկածի տեղի չէր թողուր․ բայց ուրիշ մտատանջութիւն մը զինքը պաշարեց․

— Հիմա միայն չորս հոգի մնաց մեր տրամադրութեան ներքև և եթէ տակաւին Թաքստոցէն շարունակեն մարդիկ դուրս ելլել, ինչպէ՞ս կարող պիտի ըլլանք ամէնքն ալ ապահով կերպով ձերբակալելու։

— Այդ մասին բնաւ հոգ մի՛ ըներ, ամէն բան հաշուի առնուած է և հոս գտնուողները բաւական են իրենց պաշտօնը ի գլուխ հանելու համար։ Միայն թէ խնդիրը այն է որ ժամանակը կ՚անցնի․․․։

Այս մաղթանքն շուտով կատարուեցաւ։ Հազիւ թէ հինգ վայրկեան անցած էր, քարը կրկին ճռնչաց ու ինքն իր վրայ կամաց մը դառնալ սկսաւ ու երրորդ անձ մը երեւցաւ ժայռերուն մէջ։

Ինչպէս նախորդ երկուքը՝ այս երրորդ անձն ալ նոյն ձեւակերպութիւններով և նոյնքան դիւրութեամբ ձերբակալուեցաւ և երեք պահնորդներու հսկողութեամբ ճամբայ հանուեցաւ դէպ ի Սկիւտար։

Հիմա ժայռերուն քով միայն անգլիացին, իրեն ընկերացող Թարգմանը և մէկ անձ մը միայն մնացած էին։

— Եթէ տակաւին ներսը շատ մարդիկ կան, գործերնիս դէշ է կարծեմ․․․ ըսաւ Թարգմանը մտատանջ երեւոյթով մը։

— Երթանք նայինք քանի հոգի մնացած է, պատասխանեց Մաք Լայն յառաջանալով դէպ ի այն քարը որուն ետեւէն մէկիկ մէկիկ դուրս ելեր էին դաւադիրները։

Երիտասարդը ահաբեկ դէմքով մը իր ընկերոջ նայեցաւ։

— Ի՞նչ կ'ընէք, ըսաւ, լաւագոյն է որ հոս դուրսը սպասենք, գոնէ աւելի ապահով կրնանք ըլլալ եւ եթէ հարկ ըլլայ կրնանք փախչելու միջոց մը գտնել։

— Բայց մենք փախչելու համար չեկանք հոս, այլ փախչողները բռնելու, պատասխանեց Մաք Լայն թեթեւ մը ժպտելով։

Ու մօտենալով քարին, ձեռքովը մութին մէջ շօշափելով գտաւ հոն ծածկուած կղպանքը եւ մատներու մէկ քանի շարժումով գիրերը տեղաւորեց պէտք եղածին պէս։ Քարը անգամ մըն ալ ճռնչեց ինքն իր վրայ ու ծակ մը երեւցաւ։

— Ահաւասիկ մուտքը երեւցաւ, ըսաւ անգլիացին թարգմանին դառնալով, եւ ես ներս պիտի մտնեմ եթէ դուք չէք համարձակիր հետս գալու, կրնաք հոս սպասել...։

Թարգմանը վարանոտ շարժում մը ըրաւ։ Իրա՛ւ է որ քաջութիւն չէր զգար հետեւելու այդ մութ ծակին մէջ իր անգլիացի մեծաւորին, այսուհանդերձ դուրսը մնալն ալ վատութիւն կը համարէր։

Ու յետոյ կը մտածէր որ իր այս ընթացքը անշուշտ պիտի լսուէր Եըլտըզի մէջ ու շատ գէշ ազդեցութիւն մը յառաջ պիտի բերէր, գուցէ նոյնիսկ իր աչքէ իյնալուն ու ճամբուելուն պատճառ ըլլար։ Այս մտածումը ցնցեց ու ոգեւորեց զինքը. համարձակութեամբ ծակին մօտեցաւ, ռեւոլվէրը ձեռքը բռնած ու ճիգ մը ընելով ինքն իր վրայ, ներս մտաւ։

— Ահա՛ եկայ, բայց դուք ո՞ւր էք, ըսաւ մութին մէջ բարձրաձայն խօսելով, այս խաւարին մէջ բան մը չեմ կարող որոշել...։

Անգլիացին իբրեւ պատասխան լուցկի մը վառեց։ Աղօտ լոյս մը վայրկենապէս լուսաւորեց գետնափոր ցած ուղին, ուրկէ անգամ մը մեր ընթերցողները անցուցինք։

— Աստուա՛ծ իմ այս ինչ սարսափելի տեղ, ի՞նչպէս կարելի է այստեղ հաւաքուիլ, ըսաւ քթին տակէն թարգմանը ֆրանսերէն լեզուով։

—Այո՛, այնպէս չէ՞, յարեց Մաք Լայն իր ճամբան շարունակելով, Եըլտըզի պալատը շատ աւելի հանգստաւէտ ու փառաւոր է քան այս նկուղը...բայց ի՞նչ ընենք, կան մարդիկ որ այս նկուղը աւելի կը նախընտրեն...եւ ահա մենք կը ստիպուինք պալատէն գալու եւ զիրենք փնտռելու։

Երիտասարդը չպատասխանեց այս խօսքերուն։

Լուցկին, որ քիչ շատ գետնափորը կը լուսաւորէր մարեցաւ, կրկին մութին մէջ ձգելով երկու անձերը։

Բայց այդ մթութեան մէջ կը տեսնուէր լոյսի բարակ շերտ մը որ ճեղքուածքէ մը կուգար։

— Ի՞նչ է արդեօք այս լոյսը, հարցուց թարգմանը մտատանջ ձայնով մը։

— Ժողովասրա՞հ, գոչեց միւսը աւելի դող ելած, բայց կարելի է որ տակաւին մէկ քանի հոգի կան հոն արդեօք լաւագոյն չըլլա՞ր որ վերադառնանք։

— Եթէ կը վախնաք, ազատ էք վերադառնալու, ըսաւ անգլիացին հեգնական շեշտով մը, որովհետեւ այս տեսակ գործողութիւններու միջոցին վախկոտները փոխանակ օգտակար ըլլալու կրնան շատ աւելի վնաս պատճառել... ահաւասիկ ձեզի մէկ քանի լուցկի որպէսզի վերադառնալու համար ճամբանիդ գտնաք։

— Ո՛չ, վախնալուս համար չէ որ այդ դիտողու-

թիւնը կ'ընեմ, թոթովեց խեղճ թարգմանը, որուն ձայնը կը դողար պարզապէս խոհեմութեան և գործը չվտանգելու համար... եթէ ո՛չ բնաւ հոգս չէ...եթէ վտանգ մը պիտի պատահի թո՛ղ պատահի, Աստուծոյ կամքը ինչ որ է այն կ'ըլլայ...։

Եւ երիտասարդը ինքզինքին սիրտ տալու համար այս խօսքերը ընելով դողդոջուն քայլերով մօտեցաւ անգլիացիին, որ կարծես հաճոյք կը զգար իր ընկերոջ վհերոտութիւնը դիտելով։

—Լաւ մտիկ ըրէ՛, ըսաւ անգլիացին, միթէ խօսակցութեան ձայներ չե՞ն լսուիր կոր։

Միւսը ականջ դրաւ ուշադրութեամբ և շունչը բռնած։

— Ոչ՛, ես բան մը չեմ լսեր կոր, գուցէ հիմա լռեցին, պատասխանեց։

Քանի մը քայլ առնելով հասան ճեղքուածքին մօտ։

Մաք Լայն կամաց մը իր ընկերոջ ականջին փսփսաց

—Մենէ ո՞վ առաջ ներս պիտի մտնէ ծակէն։

Թարգմանը ահաբեկ՝ անոր երեսը նայեցաւ

—Բայց կարծեմ ներս մտնելու պէտք չիկայ, կրնանք հոս սպասել ու նախ ջանալ հասկնալու թէ քանի՞ հոգի կայ ներսը, պատասխանեց։

Մաք Լայն առանց պատասխանելու առաջ անցաւ ու ծակէն ներս մտնելով աներեւոյթ եղաւ։

Թարգմանը այնքա՜ն յուզուած էր որ ձեռքին մէջ ըէվոլվէրը կը դողդղար և ակռաները իրարու կը զարնուէին։

— Եթէ հիմա զինքը մեռցնեն, ես ինչ պիտի ընեմ հոս, մտածեց սոսկումով։

Եւ սակայն ոեւէ աղմուկ կամ հրազէնի պայթիւն չլսուեցաւ ներսէն, միայն կնոջական ձայն մը բարձրացաւ յանկարծ։

—Պարոն Մաք Լայն բարի եկաք, ըսաւ այս ձայ-

նը ֆրանսերէն լեզուով, կը տեսնէք որ մեր ժամադ-
րութիւնը յարգեցինք ու ձեզ պարապ չհանեցինք։
—Այս մասին արդէն վստահ էի, պատասխանեց
անգլիացիին ձայնը, միայն թէ տիկին արդեօք պատ-
րա՞ստ էք մեզի ընկերանալու համար։

— Անշուշտ։

Այս հանդարտ խօսակցութիւնը, մանաւանդ կնո-
ջական ձայնը հանդարտեցուց երիտասարդ թարգմա-
նը և քաջութիւն տուաւ իրեն. կորովի քայլերով մօ-
տեցաւ ճեղքուածքին և գլուխը ներս երկարեց։
երիտասարդին

—Ո՞վ է այս մարդը, գոչեց կինը
գլուխը նշմարելով յանկարծ։
պատասխանեց

— Իմ հետեւորդներէս մէկն է,
Մաք Լայն թեթեւ մը ժպտելով։
ըսաւ

— Այս կնոջմէն զատ ուրիշ մարդ չիկա՞յ,
թարգմանը, բոլորովին ներս մտնելով ու չուրջը դի-
տելով։

— Ապահով եղիք, ինէ զատ մարդ չիկայ, պա-
տասխանեց կինը որ նշմարած էր անոր ահաբեկ դէմ-
քը։
ըսաւ

— Եթէ կը հաճիք, կրնաք ճամբայ ելլալ,
անգլիացին գէպ ի կինը դառնալով։
որուն ամբողջ

Սակայն երիտասարդ թարգմանը
քաջութիւնը վրան եկեր էր, առարկեց.
ու-

— Կարծեմ մեկնելէ առաջ, կարեւոր գործ մը
նիք կատարելիք։

— Ի՞նչ գործ...։

— Խուզարկել այս թաքստոցին ամէն կողմը։
պիտի ըլ-

—Կարծեմ անօգուտ աշխատութիւն մը
լայ ատիկա միջամտեց կինը, որովհետեւ բան մը չպի-
տի գտնէք։ Այստեղ ինչ որ ձեզի համար կարեւոր
արդէն ձեռք անցուցիք։

— Բայց մեր պարտականութիւնն է այս խուզարկութիւնը կատարել, գոչեց թարգմանը խրոխտ կերպով, ամենափոքր թուղթի կտոր մը կրնայ մեծ լոյս սփռել հոս սարքուած դաւադրութիւններուն վրայ։

Կինը արհամարհոտ կերպով ժպտեցաւ և պատասխանեց.

— Ըրէ՛ք ինչ որ հաճելի կը թուի ձեզի կամ ձեր պարտականութիւնը կը համարէք, բայց ես կը կրկնեմ որ անօգուտ աշխատութիւն մըն է այդ խուզարկութիւնը։

— Այս խուզարկութեան գնահատումը կարծեմ ձեզի չվերաբերիր, ըսաւ չոր կերպով երիտասարդը։

—Ընկերս իրաւունք ունի, խօսք առաւ Մաք Լայն թո՛ղ իր պարտականութիւնը կատարէ խղճի մտօք... մանաւանդ որ կարծեմ այդ խուզարկութիւնը երկար չկրնար տևել։

Իրաւ ալ երիտասարդ թարգմանը աչքը չորս կողմ պտըտցնելով՝ ուրիշ բան չտեսաւ, այլ պատին երկայնքը դրուած փայտէ ցած նստարան մը և մէջի կազը գրեթէ սպառած լամպայ մը։

— Լաւ խուզարկեցէ՛ք, ըսաւ կինը հեգնական շեշտով մը։

Երիտասարդը թէև առնուեցաւ կնոջ այդ հեգնութենէն, սակայն առանց յայտնի ընելու, սկսաւ ուշադրութեամբ զննել փայտէ նստարանին ներքևը, ուր միայն սիկառէթի պարապ տուփ մը գտաւ զոր խնամքով գրպանը տեղաւորեց, յետոյ լամպան որ խոշոր քարի մը վրայ դրուած էր, տեղէն հանեց և ներքևը նայեցաւ, յետոյ փորձեց քարն ալ վերցնել բայց իզուր։

Բոլոր այս խուզարկութիւնը հազիւ քանի մը վայրկեան տևած էր։

—Բարեկամ արդեօք լմնցուցի՞ք ձեր փնտռտուքը

ըսաւ անգլիացին իր ընկերոջ, որ չուարած ու ամօթահար կերպարանք մը առած էր։

—Այո՛, կմկմաց այս վերջինը. այո՛ բան մը չիկայ մէջտեղը, կարծես թէ այս դաւադիրները մեր այցելութեան կը սպասէին և նախապէս ամէն զգուշութիւն ձեռք առեր են... վտանգաւոր հետքերը մէջտեղէն վերցնելով...։

— Այո՛ միայն թէ խելք չեն ըներ ամենէն կարեւոր բաները, այն է իրենց անձերը փախցնել, պատասխանեց անգլիացին, չիտակը զարմանալի անխոհեմութիւն։

Երիտասարդ թարգմանը չպատասխանեց այս խօսքերուն որոնք ուղղակի ծաղրանք մըն էին իր ըրած դիտողութեան և խօսքը փոխելու համար ըսաւ.

—Եթէ կը հաճիք ճամբայ ելլենք և կարծեմ լաւ կ'ըլլայ եթէ լամպան միասին առնենք լուսաւորուելու համար, որովհետև մութին մէջ բաւական դժուար է քալել ցած գետնափորի մէջէն... մանաւանդ որ տիկինը մեզի պիտի ընկերանայ։

—Ո՛հ իմ մասին մի՛ մտածէք, ես վարժուած եմ այդ գետնափորին մութ տեղերէն երթալ գալու, պատասխանեց կինը անտարբեր ձևով մը։

Այսուհանդերձ թարգմանին տուած խորհուրդը շատ բանաւոր թուեցաւ Մաք Լայնի որ լամպան ինք ձեռքը առնելով՝ ճեղքուածքէն անցաւ և ըսաւ.

—Ես ձեզ կ'առաջնորդեմ, ինծի հետևեցէ՛ք։

Քանի մը վայրկեան ետքը բաց օդին ելած էին։

Թարգմանը իր սուլիչը հնչեցուց և պահնորդը, որ մօտերը կը սպասէր, երևցաւ։

— Հասան աղա, ըսաւ երիտասարդը, վերջապէս գործերնիս լմնցաւ ու կը մեկնինք։

— Վայ կին մըն ալ կայ եղեր մէջերնին, գոչեց պահնորդը դիտելով երկայնահասակ նիհար կինը։

— Այո՛ ինչո՞ւ կը զարմանաս...։

—Չէի կրնար հաւատալ որ կիները այս տեսակ գործերու ալ կրնան մասնակցիլ, պատասխանեց այն որուն Հասան աղա անունը տուած էր Թարգմանը։

Կինը որ այս խօսքերը լսած էր, գլուխը դէպի Հասան աղային դարձուց և պատասխանեց.

— Իցիւ թէ կիներուն չափ դուք ալ սիրտ ու արիութիւն ունենայիք ... այն ատեն չպիտի ստորնանայիք այսպիսի դերեր կատարելու...

— Ինչպէ՛ս կը համարձակի նախատել մարդիկ՝ որոնք վեհափառ սուլթանին հրամանները կը կատարեն, գոչեց Թարգմանը այս խօսքերէն վիրաւորուած, մինչ Հասան աղան սպառնական կերպարանքով մը դէպի կնոջ վրան կը քալէր։

Սակայն Մաք Լայն իսկոյն միջամտեց և խրոխտ ձայնով մը գոչեց Թարգմանին երեսին.

— Կը հրամայեմ ձեզի պատկառանօք վարուիլ մեր կալանաւորին հետ, հակառակ պարագային գործ պիտի ունենաք ինծի հետ...։

Այս խօսքերը այնպիսի թափով մը արտասանած էր որ երկու մարդիկ չփոթած մնացին և ետ ետ քաշուեցան։

—Տիկին, հաճեցէ՛ք ինծի հետեւելու, շարունակեց անգլիացին քալել սկսելով։

—Մոռցանք տիկնոջ վրան խուզարկելու, ինչպէս որ ըրինք միւս ձերբակալեալներուն։

—Ես պէտք չեմ տեսնար այդ խուզարկութեան պատասխանեց կտրուկ կերպով Մաք Լայն։

—Բայց...

—Բաւական է ալ։

Անգլիացին ու կալանաւոր կինը արդէն բաւական ճամբայ առած էին. Թարգմանը այս երկրորդ հարուածէն թէև ալ աւելի վիրաւորուած էր, սակայն

պատշաճ չգտնեց խնդիր յարուցանել և իր ընկերոջ Հասանի դառնալով ըսաւ։

—Օ՛ն, մենք ալ երթանք։ Այս մարդուն հետ վարուիլ անկարելի է... բարեբախտաբար գործերնիս յաջողութեամբ վերջացաւ։

—Երբեք չէի տեսած որ այսքան յարգանքով կը վարուին տէրութեան դէմ դաւաճանող չարագործներու հետ, դիտեց միւսը։

—Կ'երեւայ որ եւրոպական քաղաքավարութիւնը այսպէս կը պահանջէ, պատասխանեց երիտասարդը հեգնական շեշտով մը։

Երբ փոքրիկ խումբը Սկիւտարի Նաւամատոյցը իջաւ, շոգեմակոյկը հոն իրենց կը սպասէր։ Կէս գիշերը նոր հնչած էր և Նաւամատոյցին շրջակայքը գրեթէ ամայութիւն կը տիրէր։ Կատարուած գործողութիւնները գրեթէ աննշմարելի անցած էին և հիմա շոգեմակոյկին քովը միայն մէկ քանի ոստիկաններ կ'երեւային քոմիսէրի մը հսկողութեան տակ։

Պալատական թիկնապահ մը շոգենաւակին խելքին կողմը, թիկնաթոռի մը մէջ ընկողմանած, սիկառէթ կը ծխէր։ Երբ որ տեսաւ կնոջ եւ երեք անձերուն մօտենալը ոտքի ելաւ և եկաւ զանոնք դիմաւորեց։

—Բարի եկաք, ըսաւ Մաք Լայնի բաւական ուշացաք և սկսեր էինք մտատանջ ըլլալ... մանաւանդ որ մեր վեհափառ սուլթանը քանի մը անգամ լուր ուղած էր ձեր մասին։

—Լուր ղրկեցի՞ք իրեն թէ ձերբակալութիւնները կատարուած էին։

—Բնականաբար... ամէն մէկ ձերբակալեալի հասնելուն, մասնաւոր բանբեր մը ղրկեցի, ինչ որ պատուէր տրուած էր ինծի։

—Եւ կը յուսամ որ ձերբակալուածները մինչեւ հիմա չփախցուցիք, ըսաւ անգլիացին ժպտելով

—Այդ մասին ապահով եղէք, երեքն ալ շոգեմակոյկին խցիկին մէջ բանտարկուած են...արդէն փախչելու տրամադրութիւն ցոյց չեն տար բնաւ։

—Աւելի աղէկ, պատասխանեց անգլիացին դէպի շոգեմակոյկ յառաջանալով կալանաւոր կնոջ հետ որ ամենայն հանդարտութեամբ և հաստատ քայլերով կը հետեւէր իրեն։

Երբ առաջին անգամ պալատական պաշտօնեայ մը Սկիւտարէն Եըլտըզ գալով իմաց տուաւ թէ ձերբակալութիւնները կատարուած են և թէ դաւադիրներէն մէկը շոգեմակոյկ փոխադրուած է, լուրը անմիջապէս հաղորդուեցաւ սուլթանին, բռնաւորը տարօրինակ յուզում մը զգաց։

Օրերէ իվեր մտատանջութեան մէջ կը տագնապէր։ Իրաւ է որ Մաքլայն հաստատ կերպով երաշխաւորած էր այդ ձերբակալումը, սակայն Ապտիւլ Համիտ իր բնական կասկածոտութեամբը բոլորովին վստահ չէր անգլիացիին տուած հաւաստումներուն և մինչեւ վերջին վայրկեանը կը վախնար որ իրեն խաղ մը պիտի խաղային ու կրկին այդ դաւադիրները պիտի ճողոպրէին իր ձեռքէն։ Ասոր համար ձերբակալման լուրը ինչպէս ըսինք մեծ յուզում պատճառեց իրեն։ Անմիջապէս հրամայեց որ լրաբեր պալատականը իր ներկայութեան կոչեն և ինք անձամբ մանրամասն հարցուփորձի մը ենթարկեց զայն։ Հիմա ալ կասկածը փարատած էր։ Մաք Լայն զինքը չէր խաբած ու իր խոստումը պահած էր և յուզումին յաջորդեց ծայրայեղ ուրախութիւն մը։ Միայն թէ տակաւին մտատանջութեան կէտ մը կը մնար։ Արդեօք միւսներն ալ նոյնքան դիւրութեամբ պիտի ձերբակալուէ՞ին թէ պիտի

յաջողէին փախչիլ ու միայն մէկ անձ մը ձեռք պիտի իյնար...։

Այս մտատանջութիւնն ալ սակայն շատ երկար չտեւեց։ Հետզհետէ հասան ուրիշ պալատականներ ալ որոնք աւետեցին երկրորդ և երրորդ անձերու ձերբակալումը։

Ապտիւլ Համիտ այնքան գոհ էր իր առած լուրերէն որ հրամայեց իսկոյն մեծամեծ դրամական նուէրներ տալ աւետաբերներուն, որոնք սակայն ձերբակալման գործին մէջ ոեւէ դեր չէին կատարած։ Իր այս ուրախ տրամադրութենէն մեծապէս օգտուեցաւ նաեւ իր սիրական քարտուղարը Իզզէթ փաշան որ մասնաւոր շնորհներու արժանացաւ։

Ապտիւլ Համիտ երբ վստահ եղաւ որ իր թշնամիները ձեռք ձգած էր, անմիջապէս Եըլտըզի մէջ անոնց ըլլալիք ընդունելութեան մասին սկսաւ խորհուրդներ յղանալ։

Իր որոշումն էր զանոնք նոյն գիշերն իսկ հարցաքննութեան ենթարկել եւ կարելի եղած չափ փութով անոնց արժանի պատիժը տալ։ Այդ պատիժը բնականաբար ուրիշ բան չէր կրնար ըլլալ, այլ եթէ ո և է կերպով զիրենք մէջտեղէն վերցնել, բնաջինջ ընել..։

Ապտիւլ Համիտ հակառակ իր զգացած բուռն ուրախութեան, հակասական խորհուրդներու մատնուած կը տարուբերէր, առանց կարենալ վճռական որոշում մը տալու։

Նախ կ'ուզէր որ ձերբակալուածներուն քննութիւնը մանրամասն կերպով տեղի ունենայ և գաղտնի կազմակերպութեան ամբողջ գործունէութիւնն ու նպատակը պարզուի և երեւան ելլէ։ Կ'ուզէր որ կատարուելիք քննութեան մէջ ոեւէ թերացում չըլլայ, ամենափոքր զանցառութիւն մը տեղի չունենայ և ձերբակալուածները չկրնան բան մը ծածկել։ Միւս կողմէ.

կը փափաքէր սակայն որ խնդիրը նեղ շրջանակի մը մէջ յայտնուէր և ուրիշներէ ծածուկ մնար, օրերով չտեւէր ու անմիջապէս մէջտեղէն վերնար։ Երբեք չէր ուզեր որ լուրը տարածուէր, ժողովուրդը իմանար թէ գաղտնի և հզօր մարմին մը կար որ իրեն դէմ կը պայքարէր, թէ յեղափոխութեան և ըմբոստութեան գաղափարը մուտք գտած էր իր հպատակներուն մէջ։ Այսպէս ուրեմն Ապտիւլ Համիտ թէ գործը լաւ մը լուսաբանել և թէ կարելի եղածին չափ շուտով խեղդել կ'ուզէր։

Մինչ ձերբակալուածները տակաւին Եըլտըզ չէին բերուած, արդէն սուլթանը իր մօտ հաւաքած էր բոլոր իր հաւատարիմ խորհրդականները, որպէսզի իր բոլոր փափաքներուն համեմատ որոշում մը տան։

Այդ արտասովոր խորհուրդը, Ապտիւլ Համիտի նախագահութեան տակ, հետեւեալ որոշումները տուաւ

Ա. Անմիջապէս, նոյն գիշերն իսկ, հարցաքննութեան ձեռնարկել։

Բ. Ձերբակալուածներու հարցաքննութիւնը կատարել ի ներկայութեան Իզզէթ փաշայի, Շաքիր փաշայի, Մէհմէտ փաշայի, Հաճի Ալի փաշայի, Ապտիւլ Ղանի աղայի, Թահսին փաշայի, Րագըպ փաշայի և Գատրի պէյի։

Գ. Տրուելիք պատիժին վճիռը թողուլ վեհափառ սուլթանին։

Դ. Ամէն միջոց ձեռք առնել որպէսզի այս ձերբակալումներուն և հարցաքննութեանց լուրը կարելի եղածին չափ գաղտնի մնայ և Եըլտըզի պալատի շրջանակէն դուրս չտարածուի։

Արտասովոր խորհուրդը տակաւին կը շարունակուէր, երբ լուր բերին թէ ձերբակալուածները, երեք այր և մէկ կին, ամենայն ապահովութեամբ փոխադրուած էին Եըլտըզ և զատ զատ սենեակներու մէջ բանտարկուած։

—Փա՜ռք քեզ Աստուած, գոչեց Իզզէթ փաշա կեղծաւորութեամբ երկու ձեռքերը վեր բարձրացնելով։

—Վերջապէս պետութեան թշնամիները արդարութեան ձեռքը ինկան, աւելցուց Թահսին փաշա։

— Աստուած երկար կեանք տայ մեր վեհափառ սուլթանին, աղօթեց ուրիշ շողոքորթ մը։

Ապտիւլ Համիտ թոյլ տուաւ որ իր պալատականներուն այս խնդութեան արտայայտութիւնները վերջ գտնեն, ու ետքը խօսքը լուրը բերող պալատականին ուղղելով՝ ըսաւ.

— Պարոն Մաք Լայն միասի՞ն եկաւ ձերբակալուածներուն հետ։

—Այո՛, վեհափառ տէր, հոս է և ձեր վեհափառութեան հրամաններուն կը սպասէ։

—Ըսէ՛ իրեն որ հոս գայ։

Քանի մը վայրկեան ետքը անգլիացին երեւցաւ սրահին մէջը։

—Ձեր մատուցած ծառայութենէն մեծապէս գոհ մնացի, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ և իմ գոհունակութեանս իբրեւ ապացոյց երկու հազար ոսկի կը նուիրեմ ձեզ։

—Շնորհակալ. եմ վեհափառ տէր, պատասխանեց Մաք Լայն խոնարհելով և իր աչքերը ուրախութենէն շողացին։

Անգլիական ոստիկանութեան նախկին գաղտնի պաշտօնեան դրամը կը սիրէր և ճիշտ դրամի սիրոյն համար էր որ իր հանգիստը զոհելով եկած էր Պոլիս սուլթանի ծառայութեան մէջ մտնելու։ Երկու հազար ոսկիի գումարը իրեն համար հարստութիւն մըն էր որ յանկարծ կ'իյնար երկինքէն։ Իր պաշտօնէութեան միջոցին արդարեւ յաճախ յաջողութիւններ ունեցած և դրամական պարգեւներ ընդունած էր, սակայն այդ

պարգեւները շատ աննշան բան էին և այս արքայական նուէրը կարելի չէր անոնց հետ բաղդատել։

Ապտիւլ Համիտ իր սուր ակնարկովը իսկոյն նըշմարեց իր խօսքերուն յառաջ բերած բարերար ազդեցութիւնը։

— Պարոն Մաք Լայն, ըսաւ ես կը փափաքիմ որ ձեր Պոլիս գալուն համար դժգոհ չիմնաք, այլ ընդհակառակը գոհ տրամադրութեամբ մեկնիք մեր քովէն... Թէև տակաւին շատ կանուխ է մեկնումի խօսք ընելու համար, քանի որ դեռ նոր սկսանք վայլել ձեր ծառայութիւնները։

—Շատ շնորհակալ եմ ձեր վեհափառութեան բարեացակամ խօսքերէն, պատասխանեց անգլիացին, սակայն կը կարծեմ որ այսօր իսկ իմ պաշտօնս աւարտած է և եթէ ձեր վեհափառութիւնը թոյլտուութիւն ընէ՝ վաղուընէ կ'ուզեմ ճամբու պատրաստութիւններս տեսնել։

— Բայց ես չեմ կարծեր որ ձեր պաշտօնը աւարտած էք..., միթէ միայն չորս հոգիի ձերբակալումով կը յուսա՞ք թէ ամէն բան վերջացած պիտի ըլլայ։

— Ո՛չ այդ հաւատքը չունիմ, պատասխանեց Մաք Լայն հաստատ շեշտով մը։

— Կը տեսնէ՞ք ուրեմն որ իրաւունք ունիմ ձեզ թոյլ չի տալու որ մեկնիք, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ։

— Բայց ես կը կարծեմ որ իմ պաշտօնս աւարտեցի...անշուշտ տակաւին շատ բան կը մնայ ընելիք սակայն ասկէ ետքը կատարուելիք գործողութիւնները վստահ եմ որ առանց իմ օժանդակութեանս ալ կարելի է գլուխ հանել:

—Պարոն Մաք Լայն, ամէն պարագային քանի մը օր մեր հիւրն էք, հետեւաբար ժամանակ ունիք այս մասին խօսակցելու, միայն թէ կ'ուզեմ որ այս մէկ քանի օրերը իմ պալատիս մէջը անցնէք իբր իմ անձ-

նական հիւրս...։

— Շնորհակալ եմ ձեր վեհափառութեան ցոյց տըրուած այս բարձր հոգածութենէն, պատասխանեց անգլիացին խոնարհելով։

— Ուրեմն առ այժմ գացէք հանգստացէք ձեզի յատկացուած յարկաբաժինը, որովհետեւ կ'ենթադրեմ որ չարաչար յոգնած ըլլալու էք և պէտք ունիք հանգըստանալու։

—Արդարև, վեհափառ տէր, ամբողջ օրը ոտք վրայ անցուցինք։

Մաք լայն կռահելով որ ունկնդրութիւնը վերջացած էր, կրկին խոնարհութիւն մը ըրաւ և սրահէն դուրս ելաւ։

Երիտասարդ պալատական թիկնապահ մը՝ Ջիա փաշա՝ դուրսը իրեն կը սպասէր։ Սուլթանը նախապէս որոշած էր որ այդ թիկնապահը Մաք Լայնի յատկացուի, իբրև եւրոպական լեզուներու հմուտ։

—Կը հաճիք այս կողմէն գալ, որպէսզի ձեզ ձեր սենեակը առաջնորդեմ, ըսաւ Ջիա փաշա Մաք Լայնի, ինքզինքը ներկայացնելէ ու իրեն տրուած պաշտօնը բացատրելէ ետքը։

— Ամենայն հաճութեամբ, պատասխանեց անգլիացին և իր հետեւորդին հետ սկսաւ պալատին ներքանցքներուն մէջ յառաջանալ։

Բաւական քալելէ վերջ դրան մը առջեւ կանգ առին։

Թիկնապահը դուռը բացաւ, մէկ կողմ քաշուեցաւ և Մաք Լայնի դառնալով ըսաւ.

— Հաճեցէ՛ք ներս մտնել։

Թանկագին գորգերով ծածկուած, կարմիր թաւշապատ թիկնաթոռներով զարդարուն ընդարձակ սրահ մըն էր, ելեքտրական լոյսով ողողուած։

—Ասիկա ձեր աշխատութեան և ընդունելութեան սենեակն է, բացատրեց Թիկնապահը, անգլիացիին դառնալով, իսկ ձեր ննջասենեակը ահաւասիկ, ըսաւ աջ կողմը դուռ մը բանալով: Ննջասենեակին կից կը գտնուի նաև լոգարան մը իր բոլոր մանրամասնութիւններով ... կը յուսամ որ այս բնակարանին մէջ աւելի հանգիստ պիտի ըլլաք քան թէ Բերայի պանդոկը ուրկը գտնուէիք մինչև հիմա:

—Կեանքիս մէջ առաջին անգամն է որ այսքան պերճաշուք և արքայավայել սենեակներու մէջ պիտի բնակիմ պատասխանեց Մաք Լայն նուրբ ծիծաղով մը:

—Եւ արժանի էք ասոր, ձեր մատուցած ծառայութեամբը, ըսաւ Ջիա փաշա նոյնպէս ժպտելով:

Այս քաղաքավարական խօսքերէն ետքը, Մաք Լայն Թիկնաթոռի մը մէջ նստաւ և հրաւիրեց որ խօսակիցն ալ նոյնպէս նստի. յետոյ գրպանէն ծխափողը հանելով զայն լաւ մը լեցուց անգլիական խիստ հոտաւէտ ծխախոտով մը և ըսաւ.

—Հաւատացէ՛ք, Ջիա փաշա, Պոլիս հասնելէս ի վեր առաջին անգամն է որ բերնի համով ծխափող մը պիտի քաշեմ...միայն թէ հաճոյքս կատարեալ ըլլալու համար միայն մէկ բան կը պակսի:

— Ի՞նչ է արդեօք, պատասխանեց միւսը փութկոտութեամբ:

—Գաւաթ մը վիսկի ճիշդ այն տեսակէն որմէ անգամ մը ճաշակեցի այս պալատին մէջ:

— Խօսքը տակաւին աւարտած չէր երբ Թիկնապահը մատը կոխեց ելեքտրական կոճակին վրայ և զանգակը հնչեցուց:

Սեւազգեստ ծառայ մը երեւցաւ իսկոյն.

—Լաւագոյն ուիսքիէն շիշ մը, երկու գաւաթ և սառ բերէք, հրամայեց Թիկնապահը:

Քառորդ մը ետք Մաք Լայն և Ջիա փաշա, երկուքը դէմ դիմաց, իրենց առաջին գաւաթը կը պարպէին:

— Գուցէ պառկելու և հանգստանալու պէտք ունիք, ըսաւ Թիկնապահը սիկառէթ մը վառելով, բայց պիտի խնդրէի որ նախապէս շնորհ ընէիք, մէկ քանի վայրկեան ինծի մօտիկ ըլլալու:

—Ամենայն հաճութեամբ, մանաւանդ որ տակաւին քուն չունիմ:

—Գեղեցիկ յաջողութիւն մը ունեցաք երեւան հանելով գաղտնի կազմակերպութեան թաքստոցը, շարունակեց Ջիա փաշա, թէև այդ յաջողութեան մէջ, անկեղծօրէն խոստովանեցէք թէ դիպուածը աւելի օգնեց ձեզ, քան թէ ձեր ճարպիկութիւնը:

—Դիպուածէն օգտուիլն ալ միթէ ճարպիկութիւն մը չէ՞, պատասխանեց Մաք Լայն հանդարտութեամբ ծխափողը քաշելով ու մուխը դէպի ձեղուն արձակելով: Դիպուածը ամէն վայրկեան դէմերնիս կ'ելլէ, խնդիրը զայն ձեռքէ չփախցնելու վրայ է:

— Այո՛, գուցէ այդ մասին իրաւունք ունիք. ըսաւ Թիկնապահը թեթեւ վարանումով մը, բայց խնդիրը արդէն ատոր վրայ չէ... չարիքը գործուած է արդէն և չորս հոգի այս միջոցիս ձերբակալուած են...:

— Չարի՞քը ըսիք, գոչեց Մաք Լայն զարմացումով իր խօսակցին երեսը նայելով, արդեօք Ապտիւլ Համիտի հաւատարիմ Թիկնապահներէն մէ՞կն է որ այդպէս կը խօսի...

—Չէ՛, պատասխանեց Ջիա փաշա խրոխտ ձեւով մը, հաւատարիմ Թիկնապահը չէ որ այդպէս կը խօսի այլ գաղտնի կազմակերպութեան անդամներէն մէկը:

— Ա՛ ուրեմն ձերբակալուածները ձեր ընկերներն ե՞ն:

—Այո՛:

— Բայց այդ պարագային պէտք է որ գիտնայիք թէ ի՞նչ պարագաներու մէջ այս ձերբակալումը տեղի ունեցաւ:

— Ամէն բան գիտեմ։

— Լաւ ուրեմն, գոչեց Մաք Լայն իր գաւաթը վերստին լեցնելով... ծածկամտութենէ չեմ ախորժիր և կը նախընտրեմ որ բաց է բաց տեսնուիմ դիմացինիս հետ... ես ալ գիտէի որ դուք գաղտնի կազմակերպութեան անդամներէն էք և ամենէն գործօն և օգտակար անդամներէն։ Հիմա որ այս անհրաժեշտ յայտարարութիւնները ըրինք իրարու, գանք բուն խնդրին։ Ձեր խօսքերէն կը գուշակեմ թէ ինէ ծառայութիւն մը կը սպասէք, այնպէս չէ՞...։

— Ճիշդ գուշակեցիք։

—Եւ ի՞նչ է այդ ծառայութիւնը։

— Այս ձերբակալուած չորս անձերը, ինչ որ ալ ըլլայ իրենց հարցաքննութեան արդիւնքը, ապահովաբար մահուան պատիժը պիտի կրեն, այսպէս թէ այնպէս, այդ պատիժը պիտի կրնայ օրինաւոր կամ ապօրէն ձեւով տեղի ունենալ և հաւանօրէն ապօրէն ձեւով պիտի կատարուի, աղմուկ չյարուցանելու և ուշադրութիւն չգրաւելու համար։

—Ներեցէ՛ք, ընդմիջեց անգլիացին, ապօրէն մահուան պատիժը չեմ կրնար կոր ըմբռնել։

— Բացատրեմ ձեզի։ Այս չորս անձերը կը հարցաքննուին, յետոյ ալ մէյ մըն ալ խօսքերնին չի լըսուիր և ահա՛ քանի մը օր ետքը, մին իր խցիկին մէջ կախուած կը գտնուի, միւսը փորհարութեամբ մը քանի մը ժամէն կը մեռնի, երրորդը դիպուածով ջուրին մէջ կը խեղդուի, չորրորդը...

— Հասկցայ, հասկցայ, գոչեց Մաք Լայն դէմքը ծամածռելով և ակամայ սարսուռ մը զգալով։

— Լաւ ուրեմն չենք ուզեր որ այդպիսի արկածները զոհ երթան մեր ընկերները, չարունակեց Զիա փաշա։

—Բայց ես ի՞նչ կրնամ ընել ատոր համար։

—Ձենէ մէկ ծառայութիւն մը կը սպասենք, այն է ասկէ ետքը պատահելիք դէպքերուն հեղինակները գտնելու կամ զանոնք արգիլելու չաշխատիլ։

Անգլիացին մէկ քանի ումպ իր սիրական ըմպելիէն խմելէ ու ծխափողը ուժով մը քաշելէ ետքը, կը պատրաստուէր պատասխանելու, երբ դուռը զարնուեցաւ։

—Մտէ՛ք, գոչեց Մաք Լայն։

Պալատական մը ներս-մտաւ, յարգանքով բարեւեց և մինչև անգլիացիին մօտ գալով և արծաթէ փոքրիկ ափսէի մը մէջ դրուած թաւշապատ տուփ մը ներկայացնելով՝ ըսաւ.

—Վեհափառ սուլթանը բարեհաճած է այս նուէրը ընել ձեր ազնուութեան։

Մաք Լայն թաւիշէ տուփը առնելով բացաւ ու չկրցաւ զսպել հիացողական բացագանչութիւն մը։ Միաձոյլ ոսկիէ ադամանդակուռ սիկառի հոյակապ տուփ մըն էր, որուն մէջտեղը խոշոր զմրուխտ մը և սուտակ մը կը շողային։

—Շնորհակալ եմ. շատ շնորհակալ եմ, վեհափառ սուլթանին այս թանկագին նուէրին համար զոր գուրգուրանքով պիտի պահեմ, կմկմաց յուզուած ձեւով մը.

— Ձեր շնորհակալութիւնը Վեհափառ տիրոջս պիտի յայտնեմ, պատասխանեց տուփը ներկայացնող պալատականը և կրկին խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելաւ։

Երբ առանձին մնացին՝ Զիա փաշա ըսաւ քմծիծաղով մը.

— Ըսելիք չիկայ. մեծանձն և առատաձեռն վեհապետ մը ունինք որ գիտէ արքայավայել կերպով վարձատրել իրեն ծառայողները։

—Արդարեւ հոյակապ նուէր մըն է, պատասխանեց

Մաք Լայն, որ աչքերը չէր կրնար զատել ադամանդակուռ տուփին վրայէն... տեսէ՛ք անգամ մը ինչ նուրբ և ճաշակաւոր արուեստագէտի գործ է...։

Եւ թաւշապատ տուփը երկարեց իր խօսակիցին։

Ջիմ Փաչա առաւ զայն, երկարօրէն զննեց հասկցողի պէս և ըսաւ.

—Հրաշալի՛ բան է...առնուազն հինգ հարիւր ոսկի կ'արժէ։

Եւ տուփը վերադարձուց անգլիացիին՝ տարօրինակ ակնարկ մը ուղղելով անոր երեսին։ Մաք Լայն հասկցաւ այդ ակնարկին նշանակութիւնը։

—Կը կարծէք որ այս նուէրը մեր սկսած խօսակցութեան վրայ ոեւէ ազդեցութիւն մը կրնա՞յ ունենալ, ըսաւ։

—Երբեք այդպիսի նախատինք մը ընել ձեզ մըտքէս չեմ անցներ, պատասխանեց Թիկնապահը, ուղելով մեղմել իր կասկածոտ ակնարկին յառաջ բերած անհաճոյ տպաւորութիւնը։

— Ուրեմն չարունակենք մեր խօսքը ... կ'ըսէիք թէ ասկէ ետքը չէզոք դիրք բռնեմ պատահելիք դէպքերուն հանդէպ։

—Ճիշդ այս ծառայութիւնը պիտի խնդրեմ ձենէ։

—Բայց գիտէ՞ք թէ որքան կը դժուարացնէք իմ

կացութիւնս...ահա վեհապետ մը որուն ծառայութեան մէջ պաշտօնավարելու յանձն առած եմ, որ գիս առատօրէն կը վարձատրէ, որ ամէն տեսակ պատիւներով կ'ողողէ և կ'ուզէք որ անոր դէմ դաւեմ միթէ՞ ուղղամտութեան գործ է այս։

—Երբեք դաւելու առաջարկութիւն չենք ըներ ձեզ, այլ միայն չէզոք մնալու, բանի մը չխառնուելու և թոյլ տալու մեզ որ մեր ձեռքը եղած բոլոր միջոցներով փրկենք այն ընկերները որոնք անգութ և անողոք բռնաւորի մը ճանկը ինկած են։

— Իրենց յօժար կամքով, աւելցուց Մաք Լայն։

— Այո՛, իրաւ է որ իրենց յօժար կամքով տեղի ունեցաւ այս ձերբակալութիւնը բայց որպէսզի մեր պատրաստած ծրագիրը կարենայ իրագործուիլ, պէտք է որ այդ չորս անձերը ձերբակալուելէ ետքը ապրին։

Մաք Լայն ոտքի ելաւ և սկսաւ ժուռ գալ սենեակին մէջ, խորին մտատանջութեան մը մատնուած։ Իր կեանքին մէջ երբեք չէր գտնուած այսպիսի երկդիմի կացութեան մէջ։ Երբեք չէր պատահած որ պէտք ունենայ համաձայնելու կամ դաշնակցելու իր հետապնդած անձերուն հետ։ Ու այս բանը կը նեղէր և կը սրտմտեցնէր զինքը։

— Լաւագոյն է որ անմիջապէս մեկնիմ, ըսաւ ինքնիրեն, այո՛ ուրիշ ճար չիկայ։ Ձերբակալութիւնը տարուեցաւ, հետեւաբար ինծ յանձնուած պաշտօնը աւարտած է...։ Ասկէ ետքը հոս մնալով դիրքս վըտանգելէ զատ բան մը չեմ կրնար ընել։

Այս խորհրդածութիւնները ինքնիրեն ընելէ ետքը Մաք Լայն դարձաւ Թիկնապահին քով, յաթոռի մը վըրայ նստաւ, երկու ձեռքերը ծունկերուն վրայ դրաւ, և վճռական ձայնով մը ըսաւ։

— Մէկ ճար կայ բոլոր այս կնճիռները լուծելու և ամէն ինչ դիւրացնելու ... այն է իմ անմիջական մեկնումս ... վաղը առտու կը վերադառնամ Լոնտոն։

— Ընդհակառակը ձեր հոս մնալը անհրաժեշտ է վտանգուած անձերու պաշտպանութեան համար, պատասխանեց Ջիմ փաչա։

— Սակայն ես չեմ ուզեր իմ պատուութիւնս կաշկանդել ձեր շահուն համար, գոչեց Մաք Լայն ձայնը բարձրացնելով։

— Սակայն դուք մեր ազատութիւնը կաշկանդեցիք ձեր շահուն համար, պատասխանեց պալատական Թիկնապահը ինք ալ ձայնը բարձրացնելով։

Այս պատասխանը այնքա՛ն բուռն և անակնկալ էր որ անգլիացին շփոթեցաւ և չկրցաւ անմիջապէս խօսք մը գտնել ըսելու։

Զիա փաշա օգուտ քաղեց իր խօսակիցին այս կացութենէն և շարունակեց․

—Այո՛ պարոն Մաք Լայն, ձեր խղճին կը թողում ամէն բան․․․եթէ խնդիրը սովորական ոճրագործներ ձերբակալելու վրայ ըլլար, անշուշտ խղճի հանգարտութեամբ այժմ կրնայիք վերադառնալ ձեր հայրենիքը և հոն ձեր կնոջ ու զաւակներուն հետ վայելել ձեր ստացած վարձքն ու նուէրները, բայց ահա դուք ալ կը տեսնէք որ այն մարդիկը զորս հալածելու համար Պոլիս կանչուեցաք, ո՛չ թէ ոճրագործներ չեն, այլ ընդհակառակը անձնազոհներ՝ որոնք մարդկութեան մեծագոյն ոճրագործին դէմ պայքար մղելու և իրենց թըշուառ հայրենիքը վերականգնելու համար ամէն բան թողած, ամէն զրկանքի յանձնառու եղած, կռիւ կը մղեն։

Թիկնապահը յուզուած կանգ առաւ և Մաք Լայնի երեսը նայեցաւ ակնապիշ։

Անգլիացին իր ծխափողը ուժով մը քաշեց, մուխը դէպի ձեղունը արձակելով ըսաւ։

—Հոս պիտի մնամ։

— Շնորհակալ եմ ուրեմն, պատասխանեց Զիա փաշա։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՍԱԼԻԶԱ ՀԱՆԸՄԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

Այն ընդարձակ սրահը որ արտասովոր ատեանի մը փոխուած էր չորս ձերբակալեալները դատելու համար, Եըլտըզի այն յարկաբաժնին մասը կը կազմէր որ Ապտիւլ Համիտի բնակութեան յատկացուած էր և որ կահաւորուած էր մասնաւոր շքեղութեամբ մը։ Այս դահլիճը ականաւոր հիւրերու ընդունելութեանը կը ծառայէր և շատ հազուադէպ պարագաներու մէջ կը բացուէր։

Հարցաքննութիւնները այդ սրահին մէջ կատարելու հրաման տրուելուն պէս, փութով պէտք եղած պատրաստութիւնները տեսնուեցան։ Սենեակին մէկ անկիւնը չեղակի մեծ գրասեղան մը բերուեցաւ կիսաբոլորակ ձեւով և չուրջը տասներկուքի չափ թիկնաթոռներ շարուեցան։ Յետոյ այդ գրասեղանէն երկու մեթր հեռաւորութեամբ, վարագոյրով ծածկուած դրան մը քով ուրիշ թաւշապատ աթոռ մը դրուեցաւ, որ պիտի ծառայէր իբրեւ ամբաստանեալներու նստարան։

Վարագոյրով ծածկուած դուռը կը հաղորդակցէր սենեակի մը՝ հետ, ուրկէ ուղղակի Համիտի ննջարաններէն մէկը կ'երթցուէր, որովհետեւ ինչպէս յայտնի է կասկածոտ սուլթանը սովորութիւն չունէր միշտ միեւնոյն ննջասենեակին մէջ պառկելու։ Այդ դուռը բացուելով, վարագոյրի ետեւէն, Ապտիւլ Համիտ կրնար,

տուանց տեսնուելու ամէն բան լսել ու դիտել, որով-
հետեւ վարագոյրին վրայ մասնաւոր ծակեր ալ բաց-
ուած էին։ Ելեկտրական լոյսերը այնպիսի ձեւով յար-
դարած էին որ միշտ վարագոյրը մութին մէջ կը
մնար, ամբաստանեալին աթոռն ու գրասեղանը լոյսի
մէջ ողողուած կը մնար։

Բոլոր այս մանրամասնութիւնները կատարուած
էին Ապտիւլ Համիտի հրահանգներուն համեմատ։

Ժամը ըստ եւրոպացւոց առտուան երեքն էր երբ
դահլիճին աջակողմեան մեծ դուռը բացուեցաւ և հե-
տզհետէ ներս մտան Իզզէթ փաշա, Ապտիւլ Ղանի ա-
ղա, Րաղըպ փաշա, Գատրի պէյ և ոստիկանութեան
նախարար Շէֆիք փաշայ որ վերջին վայրկեանին Հա-
միտի հրամանով բերուած էր հարցաքննութեան ներ-
կայ գտնուելու համար։

Բոլոր այս մարդիկը, իրենց դժնէ ու մռայլ կեր-
պարանքով, աւելի դահիճներու քան թէ դատաւորնե-
կը նմանէին և յայտնի կը տեսնուէր որ ո՛չ թէ արդար
գործ մը տեսնելու այլ չարաչուք ոճիր մը գործելու
կը պատրաստուէին։

Ամէնքն ալ յամր ու միօրինակ գնացքով յառաջա-
ցան կիսաբոլորակ գրասեղանին քով ու բազմեցան
թիկնաթոռներուն մէջ։ Մի քանի թիկնաթոռ պարապ
մնացին։ Մէջտեղը նախագահի աթոռի վրայ բազմեցաւ
Համիտի սիրական քարտուղարը Իզզէթ փաշա։

Հազիւ թէ ամէնքը իրենց թիկնաթոռներուն վրայ
տեղաւորուած էին, երբ դահլիճին դուռը կրկին բաց-
ուեցաւ և ներս մտաւ Նէճիպ Մէլհամէ փաշան, զոր
վերջին րոպէին Ապտիւլ Համիտ ղրկած էր, որպէսզի
ներկայ ըլլայ հարցաքննութեան։

Նէճիպ Մէլհամէ ինքնավստահ քայլով մը և թե-
թեւ հեգնական ժպիտ մը շրթունքներուն վրայ, մօ-

տեցաւ Իզզէթ փաշայի և անոր ականջին քանի մը
բառեր փսփսաց։

Իզզէթ իսկոյն ոտքի ելաւ և փութկոտ ձեւով մը
և բարձրաձայն ըսաւ.

—Փաշա էֆէնտի, կը խնդրեմ հաճեցէք նստիլ։

Նէճիպ Մէլհամէ բոլորակ սեղանին ծայրը թիկնա-
թոռի մը մէջ տեղաւորուեցաւ։

Նոյն միջոցին վարագոյրը, որուն մօտ դրուած էր
ամբաստանեալներուն յատկացուած թաւշապատ աթո-
ռը, թեթեւ մը սարսռաց։ Ապտիւլ Համիտ եկած էր
իր տեղը գրաւելու և ծածկաբար ներկայ գտնուելու
հարցաքննութեան։

—Մեր վեհափառ տիրոջ փափաքին համեմատ,
խօսք առաւ Իզզէթ փաշա, հարցաքննութիւնը պիտի
սկսինք Սալիհա հանըմէն, որ դաւադիրներու գլխաւո-
րը ըլլալ կը թուի։

— Շատ աղէկ, շատ աղէկ, ձայներ լսուեցան մէկ
քանի կողմէ։

Իզզէթ, գրասեղանին վրայ իր քով դրուած ար-
ծաթեայ զանգակը հնչեցուց,

Սեւ ըէտինկոթով մօրուսաւոր մարդ մը իսկոյն
ներս մտաւ։

— Ներս բերէ՛ք Սալիհա հանըմը, ըսաւ Իզզէթ
հանդիսաւոր ձայնով մը։

Սեւազգեստ մարդը խոնարհութիւն ըրաւ և դուրս
ելաւ։

Սրահին մէջ ծանր ու ճնշող լռութիւն մը կը տի-
րէր։ Ամէնքը իրենց թիկնաթոռներուն մէջ անշարժ
ու արձանացած կը մնային, առանց ոեւէ բառ մը փոխա-
նակելու։

Դուռը բացուեցաւ կրկին ու այս անգամ Սալիհա
հանըմ, երկու հետեւորդներով, ներս մտաւ և յամրը-

բար սկսաւ յառաջանալ դէպ ի բոլորակ գրասեղանը։

Սալիհա հանըմ այնքա՛ն հաստատ և կորովի գընացքով մը ու այնքան՝պատկառազդեցիկ վեհութեամբ մը ներս մտած էր որ բոլոր ներկաները տեսակ մը ակնածանքով համակուեցան։

Երբ բաւական մօտեցաւ սեղանին, Իզզէթ փաշա որ ակնարկը անքթիթ անոր վրայ յառած էր, կէս մը ոտքի ելլալով ըսաւ.

— Հանըմ էֆէնտի, հաճեցէ՛ք աթոռին վրայ նըստելու, և ձեռքովը մասնանիշ ըրաւ թաւշապատ նըստարանը։

Սալիհա, առանց բառ մը արտասանելու, ցոյց տուած տեղը ուղղուեցաւ և աթոռին վրայ նստաւ, դէմքը դէպի իր դահիճները դարձուցած ու իր ակնարկը խրոխտաբար անոնց երեսին ուղղելով։

Իզզէթ փաշա, որ տենդահար ձեռքով մը իր առջև դրուած թուղթերու ծրար մը կը խառնշտկէր, գլուխը խոնարհած, դէպ ի ամբաստանեալը դարձաւ և ըսաւ.

— Ի՞նչ է ձեր անունը։

— Սալիհա։

— Ամուսնացա՞ծ էք։

— Այո՛... հազարապետ Նէճիպ պէյի հետ։

— Ո՞ւր է ձեր ամուսինը։

— Սուլթան Ապտիւլ Համիտին հարցուցէ՛ք։

Սալիհա հանըմ այս խօսքերը արտասանած ատեն փայլակ մը անցաւ իր աչքերուն մէջէն.

— Ի՞նչ ըսել կ՚ուզէք, գոչեց Իզզէթ փաշա բարկացայթ ձայնով մը, ձեզի կը հարցնեմ թէ ձեր ամուսինը ո՞ւր է, ո՞ղջ է, ջանա հարցումիս պատասխանեցէք ուղղակի։

— Ճիշդ ես ալ ատոր կը պատասխանեմ, չարունակեց Սալիհա հանըմ անյողդողդ ձայնով մը, և ձեզի կ՚ըսեմ որ ամուսնոյս, հազարապետ Նէճիպ պէյի

ողջ կամ մեռած ըլլալը ձեր սուլթան Համիտին հարցուցէ՛ք...։

— Բայց կ՚երևայ որ դուք ձեր կացութեան ծանրութիւնը չէք ըմբռներ կոր, գոչեց Իզզէթ, երեսին գոյնը նետած, ձեր այդ յանդգնութիւնը այսպիսի ատեանի մը առջև ոչ միայն անպատշաճ՝ այլ և յիմարական է...ուստի կը հրաւիրեմ ձեզ որ խելքերնիդ գլուխնիդ ժողվէք ու հարցումներուս կանոնաւորաբար պատասխանէք։

— Կ՚ուզէ՞ք որ իմ ու իմ ընտանիքիս պատմութիւնը ընեմ ձեզ, լաւ ուրեմն, մտիկ ըրէ՛ք, գոչեց կինը գլուխը բարձրացնելով։

— Մենք կ՚ուզենք որ մեր հարցումներուն պատասխանէք միայն, ըսաւ Իզզէթ փաշա։

— Եւ ես կ՚ուզեմ իմ ուզածիս պէս խօսիլ կամ բոլորովին լռել։

— Բայց մենք կրնանք ձեզ խօսեցնել տալ մեր ուզածին պէս և հակառակ ձեր կամքին, ըսաւ Իզզէթ որ յայտնապէս կը սրտմտէր այդ կնոջ յանդուգն ընթացքէն։

Սալիհա հանըմ ամենախորին արհամարհական ակնարկով մը պատասխանեց նախագահին սպառնալիքներուն։

— Իմացա՞ք ըսածներս, գոչեց միւսը դողահար ձայնով մը։

— Այո՛, պատասխանեց Սալիհա ամենայն հանդարտութեամբ, և կը սպասեմ որ ի գործ դնէք այն միջոցները որոնցմով պիտի կրնաք զիս խօսեցնել։

— Գուցէ ձեր կնոջական հանգամանքին ապաւինելով կը կարծէք թէ կրնաք անպատիժ կերպով այսպէս ընդդիմախօսել և ըմբոստանալ այս բարձրագոյն ատ-

անին բայց չարաչար կը սխալիք, հոս ո՛չ կին կայ ո՛չ էրիկ մարդ, այլ վեհապետին ու պետութեան դէմ դաւաճանող ոճրագործներ, որոնց համար փրկութեան ուրիշ յոյս չի մնար եթէ ոչ անկեղծ խոստովանութեամբ մը մեղմացնել իրենց սպասող պատիժին սաստկութիւնը...եթէ այդ խոստովանութիւնը յօժարակամ չընէք, այն ատեն կրնաք ապահով ըլլալ թէ տրուելիք պատիժը տասնապատիկ աւելի խիստ պիտի ըլլայ. և միևնոյն ատեն պիտի ստիպուինք դիմելու տարբեր միջոցներու որոնք պիտի կրնան ձեր լեզուն բանալ...

— Ճիշդ այդ միջոցներուն կը սպասեմ ես ալ. հետաքրքիր եմ գիտնալու թէ ինչ կերպով պիտի կրնաք խօսեցնել Սալիհան երբ խօսիլ չուզեր, և միևնոյն ատեն լռեցնել՝ երբ խօսիլ կ'ուզէ:

— Ուրեմն կը յամառի՞ք ու կը մերժէ՞ք խօսիլ.

— Ընդհակառակը, պոռաց Սալիհա, որուն սովորաբար տժգոյն դէմքը յուզումէն գունաւորուած էր, ընդհակառակը խօսիլ կ'ուզեմ և եթէ խօսիլ չուզէի հոս չէի գար, որովհետև մի՛ կարծէք որ իմ կամքիս հակառակ հոս կը գտնուիմ: Եթէ ձերբակալուեցայ, պատճառն այն է որ ուզեցի ձերբակալուիլ: Միայն թէ պիտի խօսիմ իմ ուզածիս պէս և ո՛չ թէ ձեր ուզածին պէս....:

Այս խօսքերը զորս հանդարտ՝ բայց միևնոյն ատեն խոր կորովի շեշտով մը արտասանած էր Թրքուհին, խոր տպաւորութիւն մը գործեցին իբրև դատաւոր հոն բազմած պալատականներուն վրայ: Երբեք չէին սպասեր այս նկարագրով մէկը գտնել իրենց դէմը, մանաւանդ կին մը: Ապտիւլ Համիտ ինքն ալ մասնաւորապէս ուզած էր որ նախ և առաջ կնոջմէն սկսի հարցաքննութիւնը, ո՛չ թէ անոր համար որ այդ կինը խումբին կարևոր պետերէն մէկը ըլլալ կը թուէր, այլ մանաւանդ որ կը յուսար շատ դիւրաւ խոստովանցնել զին-

քը և անկէ քաղած տեղեկութիւններէն օգտուիլ, միւսները խօսեցնելու համար: Եւ ահա՝ այժմ անյուսալի ընդդիմութեան մը կը բախէին: Սալիհա այնպիսի կորով մը ցոյց կու տար որուն առջև ակամայ կ'ընկրկէին: Իզզէթ փաշայի սպառնալիքները ո և է արդիւնք չէին ունեցած ու հիմա ինք շուարած մնացած էր: Իրաւցնէ պէ՞տք էր որ այդ կինը չարչարանքներու ենթարկել տար որպէսզի կարենար զայն խօսեցնել: Ասիկա խնդիր մըն էր որուն չէր համարձակէր իր կողմէ որոշում մը տալ:

Բովիններուն հետ քանի մը վայրկեան ցած ձայնով խորհրդակցելէ ետքը, Իզզէթ կրկին խօսքը տիկինին ուղղեց և ըսաւ.

—Ձեր բռնած ընթացքը ո՛չ միայն անիմաստ ու տարօրինակ է այլև միանգամայն վնասակար թէ՛ ձեզի և թէ ձեր ընկերներուն համար, որոնց վիճակը չափազանց կը ծանրացնէք այս կերպով: Ձեր ըսելիքները մի՛ կարծէք թէ նոր յայտնութիւններ պիտի ըլլան մեզի համար: Մենք արդէն ամէն բան գիտենք, հետևաբար....:

— Հետևաբար կատակերգութիւն մըն է որ կը խաղաք այստեղ, գոչեց Սալիհա հանըմ, փաշային խօսքը կտրելով, եթէ ամէն բան գիտէք ուրեմն ինչո՞ւ համար հոս այսպէս հանդիսաւորապէս շարուած կ'ուզէք զիս բանի հարցաքննել: Ատեա՞ն է այս թէ թատրոն, դատաւո՞ր էք դուք թէ գերասան...:

— Տիկին չափը կ'անցնէք կոր, պոռաց Իզզէթ բարկութենէն կասկարմիր կտրած, ինչպէ՞ս կը համարձակիք նախատել կայսերական աւագանին:

— Կայսերական հացկատակներ ըսէք, աւելի ճիշդ խօսած կ'ըլլաք պատասխանեց կինը հանդարտութեամբ:

— Լռեցէ՛ք, պոռաց Իզզէթ այլայլած, կիսովի

կանգնելով Թիկնաթոռի վրայ։

Սալիհա արհամարհական ժպիտով մը գլուխը անդին դարձուց։

Այս պայմաններուն մէջ անկարելի էր հարցաքննութիւնը առաջ տանիլ։ Իզզէթ կրկին իր ընկերներուն հետ ցած ձայնով կարճ խօսակցութիւն մը ընելէ ետքը ոտքի ելաւ և դէպ ի դահլիճին դուռը ուղղուեցաւ։

Յայտնի էր որ Աբտիւլ Համիտի քով կ'երթար հրահանգ առնելու համար։

Իր բացակայութիւնը քառորդի մը չափ տեւեց և այդ միջոցին խոր լռութիւն մը տիրեց սրահին մէջ։

Վերջապէս դուռը բացուեցաւ և փաշան կրկին երեւցաւ։

Երբ կրկին բազմեցաւ իր նախագահական աթոռը դէմքը առջի խստութիւնն ու դաժանութիւնը կորսնցուցած էր։ Ժպտերես քովիններուն հետ քանի մը խօսք փոխանակեց և յետոյ Սալիհա հանըմին դառնալով՝ ամենայն քաղցրութեամբ ըսաւ.

— Հանըմ էֆէնտի, քիչ մը առաջ, հաւանօրէն իմ խօսքերուս ոգին լաւ չըմբռնելով յուզուեցաք և կարգ մը խօսքեր ըսիք որոնք այսպիսի ատեանի մը առջեւ անվայել էին և ես ալ, բնականաբար ձեր այդ խօսքերէն ազդուած չկրցայ պաղարիւնութիւնս պահել և ասկէ առաջ եկաւ ցաւալի թիւրիմացութիւն մը։ Այժմ կը խնդրեմ որ տեղի ունեցած այդ անպատեհ խօսքերը մոռնանք չեղեալ համարենք։ Մեր նպատակն է ձեզ ո՛չ թէ իբրեւ թշնամիներ նկատել և ըստ այնմ վարուիլ այլ ուշի ուշով ուսումնասիրել և հասկնալ թէ ի՞նչ պատճառաւ ձեռնարկած էք կարգ մը արարքներ որոնք դատապարտելի կ'երեւան մեզի։ Եթէ ձեզի այդ արարքներուն մղող պատճառներուն մէջ արդարացի

կէտեր կան՝ վստահ եղէք որ մեր վեհափառ տէրը, իր անսահման բարութեամբ և անհուն ներողամտութեամբ նկատողութեան պիտի առնէ զանոնք և պարտ ու պատշաճը պիտի տնօրինէ իր աննման իմաստութեամբը։ Այսպէս ուրեմն, մեր կատարածը հարցաքննութիւն մը չէ, և մենք ալ դատաւորներ չենք, այլ տեսակ մը պետական խորհուրդ որ գումարուած է հոս ձեր գանգատները լսելու համար, ուստի նոյնիսկ ձեր շահը կը պահանջէ որ ամէն բան տեղն ի տեղօք ըսէք

— Ճիշդ իմ փափաքս ալ այդ է. պատասխանեց Սալիհա հանըմ, որ նուրբ քմծիծաղով մը մտիկ ըրած էր Իզզէթի խօսքերը։

— Ուրեմն այժմ իրարու միտք հասկցանք, ըսաւ պալատականը զուարթութեամբ, հաճեցէ՛ք մեզ ըսել ձեր ո՛վ ըլլալը և ի՛նչ նպատակի ծառայելը։

Սալիհա հանըմ իր աթոռին վրայ շարժում մը ըրաւ, երեսը բոլորովին դէպի իր դէմ գտնուողները դարձնելու համար, յետոյ հանդարտ ու վճռական ձայնով մը սկսաւ խօսիլ.

— 43 տարեկան եմ, ըսաւ, և ծնողացս երրորդ աղջիկ զաւակն եմ։ Հայրս, Հիւսնի էֆէնտի, Աբդիւլ Ազիզ կայսեր հաւատարիմ պաշտօնեաներէն էր և մինչեւ ետքը, ինչպէս յաջողութեան փառքի վայրկեաններուն՝ նոյնպէս դժբախտութեան ատեն՝ հաւատարիմ մնաց անոր։ Երբ ամէնքը իր անկումէն ետքը իրեն երես կը դարձնէին ապերախտութեամբ և կը սկսէին Աբտիւլ Համիտի նորածագ աստղին երկրպագել, անիկա հաւատարիմ ու անձնուէր մնաց իր նախկին վեհապետին և հակառակ իրեն եղած փայլուն խոստումներուն՝ չուզեց երբեք զայն ուրանալ։ Ես այն ատեն տասնըվեց տարեկան էի, բայց լաւ կը յիշեմ բոլոր այս իրողութիւնները, մանաւանդ որ խեղճ հայրս յա-

ճախ մեզ իր քով կը կանչէր և մեզի կը պատմէր իր հոգեկան ամբողջ տառապանքները և այն անզօր կատաղութիւնը որ հոգին կը փոթորկէր, իր սիրելի վեհապետին կրած չարչարանքները և ստորնացումները տեսնելով։ Օր մըն ալ լալով մեզի պատմեց թէ ինչպէ՛ս Ապտիւլ Ազիզ մեռած գտնուած էր իր սենեակին մէջ և թէ ինչպէս այդ մահը անձնասպանութեան մը կը վերագրուէր։ Սակայն հայրս բնաւ չի հաւատար այդ երակները կտրելով ինքնասպան ըլլալու պատմութեան և մինչև ետքը կը գոչէր,

— Սպաննեցին, վատաբար սպաննեցին զինքը։

Տարի մը ետքը արդէն Սուլթան Մուրատն ալ գահընկէց եղած էր և Ապտիւլ Համիտ գահը բարձրացած։

Այս միջոցին հայրս զիս ամուսնացուց Նէճիպ պէյի հետ որ հազիւ 26 տարեկան, արդէն փայլուն զինուորական՝ մըն էր և հարիւրապետի աստիճան ունէր։ Թուրքեռուսական պատերազմի միջոցին էր ու ամուսինս Պոլիս մնացած, Սուլթանին անձնական զունդերուն կը պատկանէր, բայց ամուսնութենէն հազիւ ամիս մը ետքը, չկրնալով հանդուրժել Պոլսոյ մէջ ձեռքերը ծալլած մնալ, երբ իր ընկերները և պաշտօնակիցները հայրենիքի պաշտպանութեան համար պատերազմի դաշտը կը գտնուէին, գործօն բանակի մէջ ծառայելու համար խնդրագիր մը մատուց և իր փափաքին համեմատ ղրկուեցաւ Պալքանեան բանակին մէջ։ Ամբողջ պատերազմի միջոցին՝ անօրինակ քաջութիւն մը ցոյց տուաւ, Բլէվնայի հերոսական պաշտպանութեան ժամանակ մէկ քանի անգամ վիրաւորուեցաւ թշնամիին գնդակներէն և ի վերջոյ Օսման փաշայի բանակին հետ գերի ինկաւ, սակայն յաջողեցաւ փախչիլ ու վերադառնալ Պոլիս՝ ուր խաղաղութիւնը կնքելէ ետքը աստիճանի բարձրացում ստացաւ,..։

— Բայց Սալիհա հանըմ, ընդմիջեց Իզզէթ փաշա, ձեր յիշած այս բոլոր մանրամասնութիւնները ոեւէ կապակցութիւն չունին մեզ չահագրգռող ներկայ պարագաներու հետ, ուստի կը խնդրեմ որ ձեր ընտանեկան կապերու մասին տուած ծանօթութիւններդ բաւ համարելով, դառնաք ուղղակի նորագոյն դէպքերուն։

— Փաշա էֆէնտի, գոչեց Սալիհա հանըմ, յանկարծ բորբոքելով, հին ու նոր դէպքեր չիկան, այլ դէպքերու շղթայաւորում կայ միայն...եթէ կ՚ուզէք երէկուան ոճիրները իմանալ, պէտք է որ նախ հին ոճիրները լսէք, որովհետև այս վերջինները առաջիններուն ուղղակի հետեւութիւններն են... իսկ իմ պատմութիւնս եթէ կը ձանձրացնէ ձեզի, այն ատեն կը լռեմ ու բերանս ա՛լ չեմ բանար։

Այս խօսքերը այնքան հաստատ ու վճռական շեշտով մը արտասանուած էին որ Իզզէթ փաշա իսկոյն զգաց որ դարձեալ քիչ մը առաջուան դժուարին կացութեան պիտի մատնուէր իրենց հարցաքննութիւնը եթէ ընդդիմախօսէր. ուստի համակերպութեամբ ըսաւ.

— Քանի որ ուրիշ ճար չիկայ, լա՛ւ ուրեմն ձեր պատմութիւնը շարունակեցէ՛ք, ինչպէս որ կ՚ուզէք։

Սալիհա հանըմ խրոխտ և յաղթական նայուածք մը պտտցնելէ ետքը իր դատաւորներուն վրայ, անայլայլ ձայնով մը սկսաւ խօսիլ, ճիշդ այն տեղէն ուր խօսքը ընդմիջուած էր.

— Այսպէս ամուսինս աստիճանի բարձրացում ըստացաւ։ Քանի մը տարի ետքը, Միտհատ փաշայ-դատաստանը տեղի ունեցաւ։ Այդ դատը ինչպէս գիտէք, Ապտիւլ Համիտի ոճիրներուն սկզբնաւորութիւնն է...

Այս խօսքերը որ ամենաբնական ձայնով մը արտասանուած էին, ափիբերան յուզումի մատնեցին բո-

զօրակ սեղանին շուրջ բազմած պալատականները։ Իզդէթ փաշա զողահար ձայնով մը գոչեց։

—Բայց հանըմ էֆէնտի, մեր ներողամտութիւնը չարաչար կը գործածէք կոր և ձեր խօսքերը անհանդուրժելի են այսպիսի ատեանի մը առջեւ... ինչպէ՞ս կը համարձակիք այդ տեսակ ակնարկութիւններ ընել վեհապետի մը որուն անունը օրհնութեամբ և երկիւղածութեամբ պէտք է յիշատակենք ամէնքս ալ։

— Երբ որ պատմութիւնս աւարտեմ, այն ատեն նմէ յարմար դատէք, ամէնքդ միասին ձեր օրհնութիւնները ըրէք, պատասխանեց կինը միշտ միևնոյն անայլայլ հանդարտութեամբ։

—Խօսեցէ՛ք, բայց նորէն կը կրկնեմ, զգուշացէ՛ք սրբազան անունները նախատելէ, եթէ ոչ չպիտի կըրնանք մինչև ետքը ներողամտութեամբ վարուիլ։

—Այսպէս ուրեմն, Միտհատ փաշայի դատաստանը սկսաւ, շարունակեց Սալիհա հանըմ... այդ միջոցին ամէն մարդ իր խղճմտանքը վաճառքի հանած էր պատիւներու արժանանալու և առաջ երթալու համար։ Անոնք որոնք երէկ Միտհատ փաշայի հիացողներն ու կուսակիցներն էին, այսօր անոր դէմ կը դառնային ու զայն ամբաստանել կը ճգնէին։ Հայրս Հիւսնի էֆէնտի, ինչպէս ըսի, սուլթան Ապտիւլ Ազիզի հաւատարիմ պաշտօնեաներէն էր և ատոր համար չէր սիրեր Միտհատ փաշան զոր սուլթանին գահընկէցութիւնը պատրաստողներուն գլխաւորը կը նկատէր իրաւամբ։ Այսուհանդերձ կը հիանար անոր ազատամտութեան հայրենասիրութեան և կորովի նկարագրին վրայ։ Ապտիւլ Համիտ, որ գիտէր հօրս զգացումները սահմանադրութեան հիմնադրին հանդէպ, ուզեց օգուտ քաղել անկէ և զայն իբրև ամբաստանող մը դարձնել Միտհատ փաշայի դէմ։ Բայց հայրս այդպիսի վատութիւն չուզեց յանձն առնել և այդ առաջարկը Համիտի կողմէ

րեն բերող պալատականը դուրս վանեց ամենաբուանկ խանարգանքներով։

—Ասիկա բաւ եղաւ որ Ապտիւլ Համիտ հօրս մահացու թշնամին դառնայ։ Միտհատ փաշայի դատաստանէն ու աքսորի ղրկուելէն քանի մը ամիս ետքը, հայրս ալ, առանց ոեւէ յայտնի չարժանիքի մը, յանկարծ ամբողջ ընտանիքով կ'աքսորուէր Անթալիա ու անկէ ալ՝ Հալէպ։

—Բայց հանըմ էֆէնտի, այս պատմութիւնը կըրնայ մինչև առտու տևել, առանց բուն խնդրին գալու, գոչեց Իզզէթ, որ կը զգար թէ Սալիհայի դիտաւորութիւնն էր ամբողջ Ապտիւլ Համիտի իշխանութեան ամբաստանագիրը ընել։

— Ես այդ պատմութիւնը քսանըհինգ տարի ապրեցայ, դուք ալ կրնաք ուրեմն քանի մը ժամ մտիկ ընել, պատասխանեց Սալիհա հանդարտ ու կորովի ձայնով մը։

Պալատականը ճարահատեալ ըսաւ.

— Շարունակեցէ՛ք, բայց կը խնդրեմ կարելի եղածին չափ համառօտելով անցած դէպքերը։

— Ինչո՞ւ կը վախնաք անցեալէն... ապագայէն վախցէք, գոչեց Սալիհա, որուն հանդարտութիւնը յանկարծ տեղի տուած էր բուռն յուզումի մը.

—Մենք ո՛չ անցեալէն, ո՛չ ալ ապագայէն վախնալու պատճառ մը ունինք, պատասխանեց Իզզէթ ինքն ալ բարկութենէն չիկնելով, քանի որ խղճերնիս հանդարտ է և մեր պարտականութիւնը հաւատարմութեամբ կը կատարենք։

— Այո՛, պոռաց կրկին Սալիհա, ձեր խղճին հանդարտութիւնը ձեր դէմքերուն վրայ նկարուած է։

Եւ ցաւատանջ ժպիտ մը իր դէմքը ծամածռեց։

— Այս փոխանակուած խօսքերը ոեւէ օգուտ մը

չունին, ըսաւ Ապտիւլ Համիտի սիրական քարտուղարը և եթէ այդպէս շարունակենք, վերջը չենք կրնար բերել... հաճեցէ՛ք ժամ առաջ ձեր պատմութիւնը աւարտել և մանաւանդ բուն խնդրին վրայ խօսիլ:

— Բայց թոյլ չէք տար որ կանոնաւոր կերպով պատմութիւնս առաջ տանիմ:

— Խօսեցէ՛ք, տիկին, խօսեցէք, ի սէր Աստուծոյ գոչեց Իզզէթ անհամբեր և ճարահատեալ շեշտով մը:

— Այսպէս ուրեմն, Ապտիւլ Համիտ հայրս իր անձնուիրութեան համար Այնթապ աքսորել տալէ ետքը, ուզեց նաև ոխակալութիւնը դարձնել իմ ամուսնոյս դէմ, որ ինչպէս ըսի, տիպար զինուորական մըն էր և օրինակելի ընթացք մը ունեցած էր պատերազմի ատեն: Ինքն ազատական և համարձակախօս ու միանգամայն անկեղծ անձ մը ըլլալով՝ երբեք կեղծաւորութեան նրբութիւններուն վարժուած չէր ու առիթը ներկայացած ատեն չէր վարաներ խիստ բառերով քննադատելու Համիտը և զինք շրջապատող կեղծաւորներու և էնթրիկաններու խմբակը:

Ասիկա բաւական էր որպէս զինքը դատապարտելու համար յաչս Ապտիւլ Համիտի որ պատեհ առիթի մը կը սպասէր իր վրէժը լուծելու համար, սակայն չէր համարձակեր բացէ բաց փորձանք մը բերել այդ մարդուն գլխին որ իր քաջութեան և անկեղծութեան համար մեծ համակրանք կը վայելէր բանակին մէջ և նոյնիսկ իր թշնամիները կը պատկառէին իրմէ: Համիտ սակայն միտքն դրած էր այդ պատուական անձին կորուստը ոևէ ձևով մը: Հօրս աքսորուելէն քանի մը ամիս ետքը, փոքրիկ ապստամբութիւն մը կը ծագէր Արաբիոյ մէջ և հարկ կ'ըլլար այդ ապստամբները զսպելու համար զօրաբանակ մը ղրկել Եէմէն: Ամուսինս, Նէճիպ պէյ, հրաման կը ստանար այս արշաւախումբին հետ երթալու, հազարապետի աստիճանով: Ասիկա առ երևոյթ պատիւ մը և աստիճանի կրկին բարձրացում մըն էր իրեն համար, թէև ամէնքս կը զգայինք թէ ի՛նչ թաքուն նպատակով կը ղրկուէր հոն...:

— Բայց տիկին, կը խնդրեմ, աւելորդ և երևակայական մանրամասնութիւններու մէջ չմանենք, գոչեց Իզզէթ որ բնաւ գոհ չէր այդ տեսակ խօսքերու արտասանուելէն երբ միտքը կը բերէր որ իր վեհափառ տէրը, վարագոյրի ետևէն բոլոր ասոնք կը լսէր առանց բառ մը կորսնցնելու:

— Կա՛մ ամէնքը կը լսէք և կամ բառ մը չէք լսեր, ըսաւ Սալիհա հանըմ վճռաբար, խօսքը կտրելով:

Պահ մը սրահին մէջ լռութիւն տիրեց:

Նախապէս երբեք կարելի չէր երևակայել որ դաւադիրներու հարցաքննութիւնը այսպիսի կերպարանք մը պիտի առնէր և պիտի դառնար Ապտիւլ Համիտի դէմ ամբաստանութիւն մը: Եւ սակայն կարելի չէր յաղթել այդ կնոջ անընկճելի կամքին: Իզզէթ ինչպէս տեսանք, հարցաքննութեան սկիզբը, շուարած ու շփոթած, դուրս ելեր էր սրահէն ու գացեր խորհուրդ հարցուցեր էր իր վեհափառ տիրոջ, թէ ի՛նչ դիրք հարկ էր բռնել այդ կնոջ հանդէպ: Ապտիւլ Համիտ պատասխանած էր·

— Ամէն ջանք ըրէք զինքը խօսեցնելու համար, հոգ չէ, եթէ նոյնիսկ ինծի դէմ ալ նախատական խօսքեր ուղղէ: Նախ խօսեցնենք և յետոյ պէտք եղածը կը տնօրինենք:

Կայսերական այս հրահանգը անշուշտ հանդարտեցուցած էր Իզզէթ փաշան, բայց և այնպէս կը ջանար տիկնոջ խօսքը ընդմիջելու և խիստ դիտողութիւններ ուղղելու, եթէ ոչ ուրիշ բանի, գոնէ իր տե-

րոջ հաճելի ըլլալու և իր հաւատարմական զգացումներուն ապացոյցը տալու համար։

Տեսնելով որ Սալիհա հանըմ ինքնիրեն խօսքը շարունակելու տրամադրութիւն չունի, Իզզէթ կրկին հրաւիրեց որ խօսքը առաջ տանի։

— Լաւ, ըսաւ, ամբաստանեալը, բայց եթէ դարձեալ խօսքս տէպ տէպ ընդմիջէք, գիտցած ըլլաք որ ա՛լ բնաւ չեմ խօսիր։

—Կը խոստանամ ձեր խօսքը ա՛լ չընդմիջելու, բայց դուք ալ ջանացէք մասնակի իրողութիւններու վրայէն արագ անցնելու և բուն նիւթին գալու։

— Ամէն բան կարգով պիտի պատմեմ, պատասխանեց Սալիհա հանդարտութեամբ։

Եւ իր պատմութիւնը առաջ տարաւ հետեւեալ կերպով։

— Ես և ամուսինս այնքա՜ն սերտ սիրով մը կապուած էինք իրարու որ Եէմէն երթալու հրամանը ըստանալուն պէս առանց վարանելու յայտարարեցի թէ ես ալ իրեն պիտի ընկերանայի իմ երկու մանչ զաւակներովս։ Ամուսինս ճամբորդութեան դժուարութիւնները և կլիմայի վտանգաւորութիւնը նկատի առնելով՝ ուզեց ընդդիմանալ, բայց ես այնքա՜ն պնդեցի ու վերջապէս միասին մեկնեցանք մեր զաւակներուն հետ։

Արաբիա հասնելով, ես երկու զաւակներուս հետ մնացի Հոտէյտա, որ ծովեզերեայ քաղաք մը ըլլալով բաղդատաբար աւելի բնակելի է օտարներուն համար, մինչ ամուսինս իր զօրաբանակին հետը մեկնեցաւ Ներսերը։ Ապստամբները երկար չկրցան դիմադրել և մեր հասնելէն երեք ամիս ետքը ամէն բան հանդարտած էր և հրաման եկած էր զօրքերը վերադարձնելու։

Կը յուսայինք որ մենք ալ պիտի կրնանք վերադառնալ և արդէն սկսած էինք մեր պատրաստութիւն-

ները տեսնել, երբ բանակի հրամանատար փաշան ամուսինս իր քով կանչելով կը յայտարարէ.

—Ապստամբներու դէմ մղուած կռիւներուն ժամանակ ձեր ցոյց տուած արիութիւնն ու կորովը մեծապէս գնահատուած է և ապագայ խառնաշփոթութիւնները արգիլելու նպատակով հարկ դատուած է որ դուք հոս մնաք իբրև վերին օգնական Եէմէնի բանակին հրամանատարին։ Ասիկա պատիւ մըն է որ մեծ գոհունակութեամբ պիտի ընդունիք անշուշտ։

Ամուսինը բացարձակապէս մերժած է այդ պատիւը ըսելով որ կը նախընտրէ Թուրքիոյ մէջ աւելի համեստ պաշտօն մը ունենալ. բայց իզու՜ր։ Հրամանատարը յայտնած է որ պատերազմական նախարարութենէն եկած հրամանը վճռական է։

«—Բայց ասիկա աքսոր մըն է ուրեմն, գոչած է ամուսինս։

«— Ինչպէս կ'ուզէք այնպէս համարեցէք», պատասխանած է փաշան։

Եւ ահա՛, այսպէս, երկրորդ անգամ ըլլալով, ամուսինիս իր քաջութեան և հայրենիքի մատուցած ծառայութեանցը փոխարէն աքսորի կը դատապարտուէր։

Իրեն հանդէպ ցոյց տրուած այս անարդարութիւնը, սրտմտեցուցած ու դառնացուցած էր իր սիրտը։ Այսուհանդերձ ուզեց համբերութեամբ տոկալ ամէն բանի։ Հազիւ թէ քանի մը ամիս անցած էր, երբ հրաման ստացաւ Թայիֆ երթալու ուր կը գտնուէր Միտհատ փաշա և իր ընկերները։

Կառավարիչը այդ հրամանը իրեն հաղորդելով ըսած էր.

— Մեր առած ստոյգ տեղեկութիւններուն համեմատ Անգլիոյ մէջ, Միտհատ փաշայի բարեկամներուն կողմէ դաւ մը կը պատրաստուի, աքսորեալները մաս-

նաւոր նաւով մը փախցնելու համար, հետեւաբար ստիպուած ենք ամենախիստ զգուշութիւններ ձեռք առնել և այս պատճառաւ է որ ձեզ հոն կը ղրկենք, որպէսզի այդ զգուշութիւններուն վրայ աչալուրջ կերպով հսկէք։ Գիտցէք որ ամենածանր պատասխանատուութիւն մը կայ ձեր վրայ և ըստ այնմ աչքերնիդ բացէք։

Այսպէս այդ պատուական ու արի զինուորականին բանտապահին անարգ դեր մը կուտային։

Ամուսինս չուզեց այդ նուաստացուցիչ պաշտօնը ընդունիլ, բայց կառավարիչը դիտել տուաւ որ մերժումը պարզապէս ըմբոստութիւն մը և մանաւանդ աքսորեալներու մասին համակրութիւն մը պիտի համարուէր և կրնար մեծամեծ փորձանքներ բերել իր գլխին։

Ամուսինս սրտաբեկ գնաց իր նոր պաշտօնատեղին մինչ ես ու երկու մանչ զաւակներս մնացինք Հոտէյտա որովհետեւ անկարելի էր դիմանալ Թայիֆի գարշելի կլիմային։

Հոն ամուսինս, Նէճիպ պէյ, ներկայ կը գտնուի այն անարգ խոշտանգումներուն, անլուր ստորնացումներուն որոնց մատնուած էին մեծ հայրենասէր Միտհատ փաշա ու իր ընկերները։ Կը տեսնէ այն զրկումները որոնց ենթարկուած էին, այն ծայրայեղ զգուշութիւնները, կոշտ ու կոպիտ պաշտօնեաներու նախատական վարմունքը Համիտի զոհերուն հետ և իր ազնիւ մարդու հոգին կ'ըմբոստանայ, և օգտուելով իր պաշտօնէն կը ջանայ մեղմացնել աքսորեալներու թըշուառ կեանքը, խստութիւնները մեղմելով և կարելի եղածին չափ հանգստութիւն շնորհելով բանտարկեալներուն։ Իր հրամանին տակ գտնուող ստորադաս պաշտօնեաները ատելութեամբ կը տեսնեն ամուսնոյս այս ընթացքը և զանազան զրպարտութիւններով ամէն ինչ կը տեղեկացնեն Պոլիս, Նէճիպ պէյը ցոյց տալով իբրև դաւադիր մը, որ աքսորեալներու փախուստը կը

պատրաստէ։ Համիտ որ արդէն ամուսինս այդ պաշտօնին սահմանած էր այսպիսի զրպարտութեան մը տեղի տալու համար, իսկոյն հրահանգ կուտայ որ Նէճիպ պէյ ձերբակալուի ու բանտարկուի։

Այս լուրը առնելուս պէս, երկու զաւակներս Հոտէյտա կը թողում և խելայեղ կը մեկնիմ Թայիֆ։

Երբ հոն կը հասնիմ խեղճ ամուսինս արդէն ամէն յարաբերութենէ զրկուած զնտանը նետուած էր։ Հակառակ իմ բողոքներուս, աղաչանքներուս, ողբերուս, ու կոծերուս, անկարելի կ'ըլլայ զինքը տեսնել ...։

— Բայց, տիկին, գիտէ՞ք որքան շեղեցանք մեր հարցաքննութեան նիւթէն. ընդմիջեց Իզզէթ փաշա, որ յուսահատութեամբ կը տեսնար որ տակաւին շատ ժամանակ պիտի անցնէր մինչև որ զիրենք շահագրգռող դաւադրութեան և սպանութեանց գային։

— Ինչպէս ըսի, նորէն կը կրկնեմ, գոչեց Սալիհա, պէտք է որ ամէն բան լսէք, այս պայմանաւ միայն պիտի խօսիմ... և արդէն ձեզ շահագրգռող նիւթերուն կը մօտենանք. հետեւաբար քիչ մըն ալ համբերութիւն ունեցէք։

— Լաւ, շարունակեցէ՛ք տեսնենք։

— Օրերէ իվեր իզուր ճար մը կը փնտռէի ամուսինս զնտանէն ազատելու կամ գոնէ անգամ մը իրեն հետ երես առ երես խօսել կարենալու համար, երբ իրիկուն մը, բանտի մարդերէն մէկը գաղտնաբար եկաւ զիս գտաւ և ամուսնոյս կողմէն տոմսակ մը յանձնեց ինծի։ Այս տոմսակը կ'ըսէր. «Սիրելի կինս, ա՛լ իրար չպիտի տեսնենք. գիտեմ որ բանտին մէջ օրերէ իվեր զիս մեռցնելու փորձեր կ'ընեն, այնպիսի մահուամբ մը որ բնական թուի կամ անձնասպանութիւն համարուի։ Անշուշտ պիտի յաջողին իրենց այս դժոխային ծրագրին մէջ, բայց դուն գիտցած եղիր, եթէ մահուանս լուրը առնես, պարզապէս զիս սպան-

նած են Ապտիւլ Համիտի հրամանովը։ Երկու զաւակներս քեզի կը յանձնեմ։ Զանոնք Պոլիս տար և ջանա որ կրթութիւն առնեն մարդ ըլլան, ու օր մը կարենան մեր անմեռուս վրէժը լուծել։ Հայրերնին, այդ նահատակ մեր ... վրէժխնդրութեան յոյսովը միայն պիտի կրնայ հանգիստ քնանալ իր գերեզմանին մէջ։»

— Ահա այդ նամակին խօսքերը, զորս այնքան տարիներէ ետքը տակաւին բառ առ բառ կը յիշեմ։

Այս չարաշուք տոմսակը ստանալուս՝ գրեթէ խելագարուեցայ, կրկին վազեցի բանտը, այս անգամ բռնի ներս մտնելու և ամուսինս անպատճառ տեսնելու մտադրութեամբ։ Պահապանները զիս ծեծելով դուրս հանեցին և մարած վիճակի մէջ փոխադրուեցայ տուն, ուր ամբողջ շաբաթ մը տենդային զառանցանքներու մէջ անցուցի։ Էրիկս բանտին մէջ կախուած գտնուեր էր....։

Սալիհա հանըմ իր պատմութենէն և անցեալի վերյիշումներէն յուզուած՝ սկսաւ դառնապէս արտասուել։ Զինքը մօտիկ ընողներն ալ, հակառակ իրենց աներեւոյթ հանդարտութեան չափազանց յուզուած էին և մեծ ճիգով կրնային անտարբեր կերպարանք մը պահել։

Իզզէթ փաշա ելեքտրական կոճակին դպաւ և սեւազգեստ սպասաւոր մը ներս մտաւ։

— Սրուակ մը եթեր և ջուր բերէք շուտով, հրամայեց։

Սալիհա սակայն գերմարդկային ճիգ մը ընելով ինքն իր վրայ, կրցած էր իր պաղարիւնութիւնը գտնել և Թաշկինակը հանելով աչքերը կը չորցնէր։

Սպասաւորը ջուրն ու եթերը բերաւ և ներկայացուց տիկնոջը որ դաւաթին մէջ քանի մը կաթիլ սրուակէն կաթեցնելէ ետքը խմեց։

Քանի մը վայրկեան ետքը բոլորովին հանդարտած էր և առանց հրաւէրի սպասելու, խօսքը շարունակեց։

— Ամուսնոյս քովէն թուղթ մը գտնուած էր որուն վրայ անճոռնի կերպով գրուած էր. «Ցանցաւորութեանս խղճի խայթին չկրնալով տոկալ անձնասպան կ'ըլլամ, աղօթելով վեհափառ սուլթանիս կեանքը և ներում խնդրելով կնոջմէս և զաւակներէս»։ Այս թուղթը անպատկառ ստութիւն մըն էր Ապտիւլ Համիտի ոճիրը ծածկելու համար։ Ամուսինս պարզապէս բանտին մէջ խեղդած էին Պոլիսէն եկած հրամանի մը վրայ, ինչպէս քիչ մը ետքը ստուգուեցաւ նոյնիսկ խեղդողներէն մէկուն խոստովանութեամբ, որ իր գործած անլուր ոճրին ազդեցութեան տակ՝ իրաւցնէ անձնասպան եղաւ, ամէն բան գալ ինծի պատմելէ ետքը։

Սիրտս ու հոգիս ատելութեան կրակով լեցուած՝ վերադարձայ Հոտէյտա, որպէսզի երկու որբ զաւակներս առնեմ և հայրենիքս վերադառնամ։ Բայց դաժան Ապտիւլ Համիտի դժոխային սեւ հոգին տակաւին չէր յագեցած վրէժխնդրութեան ծարաւէն։ Երբ մեկնիլ ուզեցի՝ բացարձակապէս արգիլեցին ինծի, ըսելով որ Պոլսէն մասնաւոր արտօնութիւն մը պէտք էր ատոր համար։ Ամբողջ երկու տարի այդ արտօնութիւնը չեկաւ, հակառակ անընդհատ խնդրանքներուս։ Ցաւահատօրէն կը տեսնայի որ երկու զաւակներս օրէ օր հալումաշ կ'ըլլային այդ գժնդակ ու մահացու կլիմային տակ և անզօր կատաղութեամբ մը չէի գիտեր ի՛նչ ընելիքս։

Նոր կառավարիչ մը եկած էր Հոտէյտա որ քիչ թէ շատ ազնուամիտ և բարի մարդու մը համբաւը կը վայելէր։ Այս մարդը որ կը խղճար իմ վիճակիս վրայ և անկեղծօրէն կը բաղձար դարման մը տանիլ անոր, վերջապէս օր մը ըսաւ ինծի։

«— Գիտե՞ս, ինչու համար քեզ չեն արտօներ Պոլիս դառնալու։

«— Ինչո՞ւ համար, հարցուցի։

«—Որովհետեւ կը վախնան թէ հոն դառնալէն ետքը ամուսնոյդ մահը և բանտարկութիւնը խնդիր պիտի ընես և իր խեղդուած ըլլալու պարագան մէջտեղ հանես։

«— Եւ միթէ պէտք չէ՞ որ այդ բանը ընեմ գոչեցի։

«— Ափսո՛ս, տիկին, ո՛չ թէ միայն պէտք չէ որ այդ բանը ընէք, պատասխանեց կառավարիչը, այլ պէտք է որ գրաւոր խոստմնառութիւն ընէք թէ երբեք այդ խնդիրը չպիտի յուզէք, և միայն այս կերպով գուցէ յաջողիք վերադարձի արտօնութիւն ստանալ։

«— Երբեք այդպիսի վատութիւն մը չեմ գործեր, գոչեցի։

Բայց կառավարիչը այն ատեն կոչում ըրաւ իմ մայրական զգացումներուս։ Ըսաւ որ եթէ առանձին կին մը ըլլայի, միմիայն անձիս պատասխանատու, անշուշտ իրաւունք ունէի ուզած կերպովս վարուելու։ Բայց մէջտեղը երկու որբեր կային որոնց կեանքը վտանգի մէջ էր Հոտեյտայի մէջ և որոնց համար պատասխանատու էի իմ ամուսնոյս հանդէպ։ Այս արդարացի առարկութիւնը իր ազդեցութիւնը գործեց և պահ մը վարանելէ ետքը, կրկին ու կրկին ստիպումներու վրայ, տեղի տուի և հաւանեցայ պէտք եղած յանձնառութեան գիրը ստորագրելու։ Կառավարիչը խոստացաւ պէտք եղած կերպով այս թուղթը պատրաստել...։

— Եւ վերջապէս Պոլիս վերադարձաք ձեր զաւակներուն հետ, ընդմիջեց Իզզէթ փաշա։

— Ինչո՞ւ այդքան կ'աճապարէք, պատասխանեց Սալիհա հանըմ նուրբ ժպիտով մը, փաշա էֆէնտի...

Հոտէյտայի օդը անհաճո՞յ է ձեզի։

— Ո՛չ, բայց վերջապէս ատոնք անկարեւոր մանրամասնութիւններ են։

— Գուցէ ձեզի համար, բայց ո՛չ ինծի. ու Ապտիւլ Համիտի համար յանձն առի այդ ստորնութիւնը և թուղթ մը ստորագրեցի որով կը յայտարարէի թէ ամուսինս անձնասպան եղած էր և թէ ես ալ համոզուած էի ատոր առաջին օրէն, թէ իր ձեռքի գիրովը անձնասպանութիւնը նախապէս ծանուցած էր ան. ասկէ զատ թուղթս կը վերջացնէի աղօթքներ ընելով Ապտիւլ Համիտի արեւշատութեան համար։ Այս թուղթը Պոլիս հասնելէն ամիս մը ետքը արտօնութիւն կը տրուէր ինձ հայրենիքս վերադառնալու։ Ասկէ զատ՝ Ապտիւլ Համիտ մեր ճամբու ծախքերն ալ վճարելու շնորհը կ'ընէր։ Պոլսոյ մէջ սակայն կեանքս անտանելի էր. ո՛չ ոք ունէի քովս։ Ծնողքս աքսորուած էր Այնթապ. իզու՛ր արտօնութիւն խնդրեցի անոնց քով երթալու։ Անկարելի եղաւ հրաման ստանալ։ Իմ և զաւակներուս նիւթական անձուկ վիճակը ներկայացուցի սուլթանին։ Որպէսզի զիս ստիպէ Պոլիս մնալու, հրաման ըրաւ որ իր անձնական գանձէն երկու զաւակներս զինուորական վարժարանը դրուին և ինծի ալ փոքրիկ ամսական մը յատկացուց։ [Այս կարգադրութեամբ նիւթապէս քիչ մը գոնէ հանգստացայ, թէև հոգեկան տառապանքս օրէ օր կը սաստկանար։ Կրնա՞ք զգալ թէ ի՛նչ սարսափելի բան է քու սիրական ամուսինդ խեղդամահ ընել տուող մէկու մը շնորհներովը ապրիլ։ Զաւակներս երբ խելահասութեան տարիքին հասան, այն ատեն իրենց մի առ մի պատմեցի հօրերնուն եղերական մահը և թողած վրէժխնդրութեան կտակը։ Երկուքն ալ լալով ուխտեցին իրենց հօր վերջին կամքը յարգել...

Իր զաւակներուն յիշատակը մթագնեց Սալիհա

հանըմի ճակատը և արցունքի կաթիլներ երեւցան իր աչքերուն մէջ։ Թաշկինակը հանեց, աչքերը սրբեց և շարունակեց․

Այդ թուականներուն խուլ պայքար մը արդէն ըսկսած էր Համիտի բռնակալութեան դէմ։ Հայերը արդէն ըմբոստութեան դրօշակը պարզած էին և իրենց դէմ հալածանքը կատաղօրէն կը շարունակուէր։

Թիւրք երիտասարդութիւնն ալ կ՚արթննար և ազատական թերթեր չկրնալով ապրիլ Պոլսոյ ճնշող և անբանացող մթնոլորտին տակ, հետզհետէ կը թողէին իրենց հայրենիքը և կ՚երթային արտասահման ազատ երկինքի տակ նոր Թուրքիոյ ապագան պատրաստելու...։ Պոլսոյ մէջ շարժումը տակաւին շատ աննշան էր և Ապտիւլ Համիտի հալածանքները ահի ու սարսափի մատնած էին ամէնքը։ Դպրոցական երիտասարդութիւնը մանաւանդ բուռն թափով մը փարած էր ազատական շարժումին և խմբումներ տեղի կ՚ունենային, տանէ տուն, մանաւանդ բժշկական և զինուորական համալսարաններու մէջ։ Զաւակներս բնականաբար չէին կրնար հեռու մնալ այդ շարժումներէն իրենց հօր կասկը կար որ ամենէն աւելի կը մղէր զիրենք հոսանքին մէջ և ես, բնականաբար, ո՛չ թէ զիրենք կը քաջալերէի և կը մղէի դէպ ի ըմբոստացում այլ կ՚արգիլէի։

Եւսակայն պէտք է ըսել որ այս վարժարաններուն մէջ եղած շարժումները ոևէ գործնական արարքի մը չէին յանգեր և մի միայն գաղափարային սահմաններու մէջ կը մնային։ Զաւակներս յաճախ կը կրկնէին ինծի․

— «Անգամ մը որ դպրոցական շրջանը աւարտենք ու բանակին մէջ մտնենք, այն ատեն պիտի կրնանք մեր ընկերներով գործնականապէս մեր գաղափարները յաղթանակել տալ և անշուշտ մեր սիրելի հայրը իր գե-

րեզմանին մէջ պիտի հրճուի ու մեզ պիտի օրհնէ։

Այս յոյսերով կը սնանէինք ամէնքս։

սակայն սուլթան Համիտ արդէն սկսած էր իր կասկածոտ աչքերը դարձնել երկրին ապագան և յոյսը եղող այդ դպրոցական պատանիներու վրայ և իր գիշատիչ ճիրանը դէպի անոնց երկարելու...։

— Բայց տիկին, այդ պատմութիւնները կարճ կապեցէք, ըսաւ Իզզէթ փաշա անհամբերութեան շարժում մը ընելով։

— Լռեցէ՛ք և զիս մոխիր ըրէք, պոռաց Սալիհա հանըմ բարկածայթ շեշտով մը, զաւակներուս վրայ կը խօսիմ և չեմ ներեր որ ընդմիջէք...։

Նախագահը ստիպուեցաւ կրկին տեղի տալ, այդ տարօրինակ կնոջ իշխանական ձայնէն ազդուելով։

— Խօսեցէ՛ք, տիկին, խօսեցէք կմկմաց։

— Ապտիւլ Համիտ իր հալածանքը սկսաւ նախ դպրոցներէն դուրս վտարեց ազատական համարուած ուսուցիչները և անոնց տեղ դնելով իր լրտեսներու և հացկատակներու խումբէն մարդիկը։ Իր այս արարքը ա՛լ աւելի արծարծեց դպրոցականներու մէջ ազատական ոգին ու այն ատեն բուն իսկ այդ դպրոցական պատանիներուն դէմ սկսաւ անլուր հալածանքը։ Նախ այդ պատանիներու մէջէն ազատական գաղափարներ ունեցողները վռնտեցին դպրոցէն, անոնց ապագան ջախջախելով, յետոյ այդ պատիժը անբաւական համարելով՝ Ապտիւլ Համիտ զանոնք աքսորեց և ի վերջոյ, ալ աւելի արմատական միջոցի մը դիմելու համար, այդ վայրագ հրէշը զանոնք ծովամոյն խեղդել տուաւ ծածուկ կերպով։

— Սոսապելներ են ատոնք տիկին, ըսաւ Իզզէթ փաշա որուն ձայնը կը դողդոջէր՝ հակառակ պաղարիւն մնալու համար իր ըրած ջանքերուն։

— Չէ՛, փաշա էֆէնտի իրողութիւններ են, ափսո՜ս գոչեց Սալիհա հանըմ, առասպելանման իրողութիւններ արդարեւ....։

— Ինչ որ է, չարունակեցէ՛ք ձեր պատմութիւնը ...բարեբախտաբար ձեզ մտիկ ընողները կարող են դատել ձեր բառերուն արժէքը։

Սալիհա հանըմ Իզզէթի այդ խօսքերը ընդունեց արհամարհանքի ժպիտով մը և չարունակեց.

— Այսպէս ուրեմն Աբտիւլ Համիտ իր հալածանքը, դպրոցական պատանիներու դէմ, հետզհետէ սաստկացուց մինչեւ զանոնք խեղդամահ անյայտացնելու չափ։ Խորհրդաւոր անյայտացումները երթալով աւելի յաճախ կը կրկնուէին և շատ անգամ երբ զաւակներս արձակուրդով տուն կուգային՝ կը պատմէին իրենց այս կամ այն ընկերոջ երեւան չելլելը օրերէ ի վեր։ Խեղճ ծնողները հազիւ հազ կը համարձակէին իրենց կորսուած զաւկի մասին տեղեկութիւն հարցնելու վարժարանի տնօրէնութենէն որ՝ անայլայլ՝ միշտ միեւնոյն պատասխանը կուտար։

«— Ձեր զաւակը դպրոցէն մեկնեցաւ բոլոր աշակերտներուն հետ ու ալ չվերադարձաւ, ի՞նչ կ՚ուզէք որ ընենք, մենք ձեր զաւակներուն վրայ հսկել պարտաւոր ենք վարժարանին մէջ, իսկ անկէ դուրս՝ չենք կրնար հետերնին մէյ մէկ պահապան դնել, մանաւանդ որ փոքրիկ մանուկներ ալ չեն։

Իսկ եթէ ծնողքները այս յայտարարութենէն չգոհանալով՝ փորձէին աղմուկ յարուցանել, այն ատեն վա՜յ իրենց, իրենք ալ ո և է պատրուակով մը կամ կ՚աքսորուէին կամ բանտերու մէջ կը նետուէին...։

— Կը տեսնեմ որ մոպասանի գեղեցիկ երեւակայութիւն մը ունիք, Սալիհա հանըմ, ըսաւ Իզզէթ փաշա հեգնական շեշտով մը։

— Իսկ դուք գահերիկ հացկատակի մը անամօթութիւնը, պատասխանեց Սալիհա, բարկութենէն դողահար ձայնով մը։

— Ինչպէ՞ս կը համարձակիք, Նորին վեհափառութեան մէկ բարձր ու հաւատարիմ պալատականը նախատել, գոչեց Իզզէթ յուզումէն կասկարմիր կտրած։

— Իսկ դուք ինչպէ՞ս կը համարձակիք իր ամուսնոյն ու զաւակներուն վրայ ողբացող կին մը և մայր մը ծաղրել, պոռաց ալ աւելի բարձր ձայնով ամբաստանեալի աթոռին վրայ նստող կինը։

Այս պատասխանը լախտի պէս ինկաւ նախագահին գլխուն որ չկրցաւ պատասխանել և պահ մը խոր լռութիւն տիրեց սրահին մէջ։

— Այդ տագնապալի օրերուն միակ մտահոգութիւնս էր զաւակներս, որոնց կեանքին համար ահ ու դողի մէջ էի միշտ, թէեւ առերեւոյթ չէի ուզեր իմ երկիւղներս ցոյց տալ իրենց։ Ամուսնոյս թողած վրէժխնդրութեան կրակին ու մայրական սիրոյ միջեւ անհուն, տաժանագին պայքար մը կը մղուէր ներսիդիս։ Մին միւսին չէր կրնար զոհել և սոսկալի կերպով կը տանջուէի։ Գիտէք որ զաւակներս այդ անյայտացած, խեղդամահ կամ ծովամոյն եղած պատանիներուն ընկերներն ու գործակիցներն էին և օր մը կարգը իրենց պիտի գար...։ Արձակուրդի օրերը խելայեղ մտատանջութեամբ մը կը սպասէի իրենց տուն վերադարձին, սրտատրոփ անձկութեան մը մատնուած ուխտելով ամէն անգամ, որ զիրենք առնեմ փախչիմ հեռուն օտար երկիր մը, ուր արիւնարբու գազանին ճանկը չկրնայ հասնիլ,..բայց անգամ մը որ զիրենք գրկիս մէջ կը սեղմէի, իրենց արի ու առնական դէմքը ձեռքերուս մէջ կ՚առնէի, որոնց վրայ իրենց կենդանի հօր պատկերը դրոշմուած էր բոլոր անձկութիւն-

ներս, ըրած ուխտերս կը մոռնայի և փոխանակ զգուշութեան և խոհեմութեան իրենց յորդորներ կարդալու՝ ա՛լ աւելի զիրենք կը ջանայի մղել ըմբոստութեան ճամբու մէջ...առերեւոյթ ներքին ձայն մը, զիս կը ներշնչէր ու կը դրդէր դէպի այդ ուղղութեամբ։

Այս տագնապայոյզ օրերուն էր երբ անգամ մը զաւակներս կրկին արձակուրդով տուն եկան երկու օր մնալու և շաբաթ առտու մը մեկնեցան, նորանոր ընկերներ պակսեր էին վարժարանէն և խստութիւնը հետզհետէ կը սաստկանար։

«Կարգը կարծեմ մեզի եկաւ», ըսաւ անդրանիկս, երբ միասին առանձնացած կը խօսէինք։ Սովորութեանս համեմատ զինքը քաջալերեցի, ծածկելով իր ըրած խօսքերէն զգացած անձկութիւնս...։ Երկուշաբթի, իրիկուան դէմ, յանկարծ տանս դուռը զարնուեցաւ ... Ազ-Մէ րայի կողմերը փայտաշէն փոքրիկ տուն մը կը նստէի այդ միջոցին. պատուհանիս վանդակը վեր առնելով՝ տեսայ որ դուռը զարնողը քօլ-աղասը Հագգը պէյն էր, ամուսնոյս մտերիմ բարեկամներէն մէկը զոր երկար ատենէ ի վեր չէի տեսած և որուն Պոլիս գտնուիլն ալ չէի գիտեր։ Իսկոյն դուռը բացի և ներս հրամցուցի. անհոլի կերպով տժգունած և այլայլած դէմք մը ունէր։

«—Ձեր զաւակներէն լո՞ւր ունիք», հարցուց առանց նոյնիսկ ողջոյնի խօսք փոխանակելու։

—«Շաբաթ առտու կանուխ մեկնեցան վարժարան երթալու համար», ըսի դողահար ձայնով մը, և անկէ ի վեր լուր չունիմ... արդեօք դժբախտութիւն մը պատահա՞ծ է։

Հագգը պէյ փոխանակ հարցումիս պատասխանելու նոյն այլայլած կերպարանքով ըսաւ.

—«Շուտ տիկին, երեսնիդ քօղ մը դրէք ու միասին եկէք ինծի հետ...։

Յետոյ աւելացուց.

—«Բաշ զինուորականի մը արժանաւոր ամուսինը եղած էք, կոչում կ'ընեմ իրեն յիշատակին և կը խնդրեմ որ արիութեամբ վարուիք այս դժնդակ ժամուն...

Այս խորհրդաւոր խօսքերը զիս չափազանց յուզեցին և զգացի որ մեծ աղէտ մը պատահած էր սիրտս սկսաւ ուժգին բաբախել. այսու հանդերձ չհամարձակեցայ ուէ հարցում մը ուղղել։ Իսկոյն ներս վազեցի երեսս ծածկեցի և վերադարձայ իր քով։

Երբ փողոց ելանք, Հագգը պէյ առաջին պարապ կառքը կեցուց և միասին մէջը մտանք։

—«Եէտի Գուլէ տար մեզի», հրամայեց կառապանին։

Կառքը ճամբայ ելաւ։ Յուզումս հետզհետէ կը սաստկանար սակայն կրկին չէի համարձակեր խօսք մը ուղղելու ամուսնոյս բարեկամին. ինքն ալ խոր լռութիւն մը կը պահէր։ Վերջապէս ըսաւ.

—«Տիկին գիտէք որ ես ալ մանչ զաւակ մը ունէի, Հարպիէ վարժարանը կը յաճախէր...տասնըինը տարեկան զաւակ մը, Ջիա անուն։

—«Ջիան գոչեցի, կը յիշեմ որ զաւակներս յաճախ իրենց մէկ մտերիմ ընկերոջ խօսքը կ'ընէին որ Ջիա կը կոչուէր...

Սոսկալի դժբախտութեան մը նախազգացումը ունէի, բայց վատաբար կը լռէի ու բերանս առաջ չէր երթար հարցում մը ուղղելու։ Ինքն ալ տեսնելով որ չեմ խօսիր, ալ խօսք մը չըրաւ և սիկառէթ մը վառելով սկսաւ ծխել։

Վերջապէս հասանք Եէտի Գուլէ և անկէ Գազլը Չէշմէի կողմը ուղղուեցանք, դէպի ծովեզերքը։ Հոն Հագգը պէյ կառքը կեցուց և կառապանը ճամբեց, յե-

տոյ ըսաւ․

—«Երթալիք տեղերնիս կառքի համբայ չիկայ, ուստի քալելով պիտի շարունակենք մեր ճամբան։

—«Բայց ու՞ր կ'երթանք, հարցուցի այս անգամ ամբողջ քաջութիւնս ժողվելով։

—«Հայ ձկնորսի մը տնակը, պատասխանեց զինուորականը։

Հազարաւ մէկ մտածումներ միտքս կը պաշարէին, բայց չէի կրնար որոշ գուշակութիւն մը ընել, միայն թէ կը զգայի որ խնդիրը իմ զաւակներուս վրայ էր։

Բաւական քալելէ ետքը, վերջապէս ամայի ծովեզերքին մօտ, քարերու ետեւ ապաստանած խարխըլեկ տնակի մը քով հասանք։ Տնակին դուռը բաց էր և սեմին վրայ ծերունի մը նստած՝ իր ուռկանը կը նորոգէր։

Ծերունին մեզ տեսնելուն պէս յարգական ձեւով ոտքի ելաւ։

— Բարեւ, ըսաւ Հազգը պէյ և յետոյ ձայնը ցածցնելով աւելցուց․ հո՞ս է դպրոցական պատանին։

— Այո՛ ո՞ւր կ'ուզէք որ ըլլայ, պատասխանեց ծերունի ձկնորսը տխուր դէմքով մը... միայն թէ, պէյ էֆէնտիս, կը խնդրեմ, Աստծոյ սիրոյն, զիս ժամ առաջ ազատեցէ՛ք այս փորձանքէն, որովհետեւ ամէն ժամ ահ ու դողի մէջ եմ...։

— Հոգ մի ըներ բարեկամս, քանի մը ժամէն ա՛լ վախնալիք բան մը չես ունենար, ըսաւ Հազգը պէյ և տնակէն ներս մտաւ, նշան ընելով ինծի որ իրեն հետեւիմ․

— տնակին բակը, պառաւ կին մը գետին նստած գուլպայ կը հիւսէր։ Իր քովէն անցանք առանց զինքը բարեւելու և մտանք ցած ու փոքրիկ սենեակի մը մէջ որ ձկնորսութեան վերաբերեալ առարկաներով լեցուած էր։ Ծերունին կը հետեւէր մեզի։

— Ո՞ւր է մարդ չկայ այստեղ, հարցուց Հազգը պէյ իր նայուածքը սենեակի չուրջը պտտցնելէ ետքը։

— Սնտուկներուն մէջ, ուռկաններուն տակ պահուըտած է, պատասխանեց ծերունին ձայնը ցածցնելով ու մօտեցաւ մէկ անկիւն մը դրուած խոշոր սնտուկի մը որուն կափարիչը վեր առաւ։

Սնտուկին մէջէն պատանիի մը գլուխը երեւցաւ։

— Դուրս ելիր տղաս, մենք ենք, ըսաւ Հազգը պէյ մեղմ ձայնով մը։

Պատանին սնտուկէն ելաւ և մօտեցաւ մեզի։ Զինուորականը ծերունիին դարձաւ և ըսաւ․

— Դուն գնա՛ կրկին դրան քով հսկողութիւն ըրէ և մեզի առանձին թո՛ղ։

— Շատ աղէկ, պատասխանեց ծերունի ձկնորսը, միայն թէ ի սէր Աստուծոյ, կ'աղաչեմ զիս փրկեցէ՛ք այս վտանգաւոր վիճակէս...

Ծերունին դուրս ելլելէ ետքը, գէչ աղէկ տեղաւորուեցանք սնտուկի մը վրայ, մինչ պատանին, մեր դէմը, ուռկաններու կոյտի մը վրայ բազմեցաւ։

— Տղաս, ըսաւ Հազգը պէյ, խօսքը պատանիին ուղղելով, այս տիկինը քու երկու սիրելի ընկերներուդ, Զէքիի ու Արիֆի մայրն է․ և կ'ուզէ որ քու բերնէդ լսէ ամբողջ պատմութիւնը զոր դու երէկ ինծի պատմեցիր․ ուստի ծայր է ծայր անգամ մըն ալ կըրկնէ, առանց բան մը ծածկելու ... ինչպէս ըսի քեզի, ա՛լ վախնալիք բան մը չունիս և քու անձիդ ապահովութիւնը երաշխաւորուած է... քանի մը ժամէն պիտի մեկնիս այս անիծեալ վայրէն ու ալ ազատ պիտի ըլլաս գազանին ճիրաններէն։

Զաւակներուս, Զէքիի ու Արիֆի անուններուն յիշատակութիւնը լսելով, խորին յուզում մը զգացի և սիրտս սկսաւ ուժգին բաբախել, բայց և այնպէս

հզօր ճիգ մը ըրի չսկարանալու համար։ Պատանին վեհերոտ ակնարկ մը պտտցնելէ ետքը իր չուրջը, սկըսաւ հետեւեալ պատմութիւնը ընել.

— Շաբաթ առտու կանուխ Սկիւտարէն իջայ, ժամանակին դպրոցս գտնուելու համար. երբ կամուրջ ելայ, ոստիկան մը ու լրտես մը քովս գալով զիս հըրաւիրեցին իրենց ընկերանալու, ըսելով որ մի քանի տեղեկութիւններ պիտի հարցնէին։ Թէեւ կասկածեցայ ու մտածեցի ընդդիմանալ, բայց այդ երկու անձերը այնքան քաղաքավարութեամբ եւ ակնածանքով կը վարուէին հետս, որ ի վերջոյ խոհեմութիւն համարեցի հետերնին երթալ. մտածելով որ դիմադրութիւնը գուցէ անօգուտ տեղը վիճակս պիտի ծանրացնէր, մանաւանդ որ իրենք ալ մէկ քանի անգամ կրկնեցին թէ քառորդի մը խնդիր էր երթալ ու վերադառնալս։

Միասին կառք մը մտանք եւ ուղղուեցանք Զապթիէի դուռը, ուր զիս առաջնորդեցին սրահ մը, պատուիրելով որ հոն սպասեմ մինչեւ որ փաշան գայ։

Ժամէ մը ոստիկան մը եկաւ եւ զիս ոստիկանութեան նախարար Շէֆիք փաշայի քով առաջնորդեց։ Փաշան անունս, հօր անունը, ծննդավայրս ու տարիքս հարցնելէ ետքը, —«այո՛, ըսաւ, ճիշդ մեր փնտռած դպրոցականն ես»— ուրիշ հարցում մը ունի՞ք ընելիք, հարցուցի. —«ոչ պատասխանեց. — ուրեմն կրնամ մեկնիլ։ Փաշան փոխանակ պատասխանելու՝ զանգակը հնչեցուց ու ոստիկանական պաշտօնեայ մը կանչել տուաւ որուն հետ ցած ձայնով քանի մը խօսք փոխանակեց։ Յետոյ պաշտօնեան քովս եկաւ եւ ըսաւ. — եկուր ինծի հետ»։ Երբ դուրս ելանք, ոստիկան մը ընկերացաւ մեզի եւ երեքս ալ իջանք վարի բակը։

—«Միթէ այլեւս չե՞մ կրնար վարժարան վերադառնալ, արդէն ուշ մնացի», ըսի պաշտօնեային։

—«Հոգ մի ըներ, կը վերադառնաս, պատասխանեց պաշտօնեան, միայն թէ տակաւին պզտիկ գործողութիւն մըն ալ կայ կատարուելիք։

Այս ըսելով՝ նշան ըրաւ հոն գտնուող պարապ կառքի մը եւ երեքս մէջը մտնելով ճամբայ ելանք։ Իզուր կառքին մէջ, ուզեցի հասկնալ այս անակնկալ ձերբակալումին պատճառը, որովհետեւ փաշան ոեւէ հարցում չէր ուղղած ինծի եւ գոհացած էր միայն ինքնութիւնս հասկնալով, բայց պաշտօնեան չուզեց բացատրութիւն մը տալ, հաւանօրէն ինքն ալ բան մը չէր գիտեր։ Կառքը մեզ բերաւ Սարայ Պուռնուի ծովեզերեայ զօրանոցը։ Հոն վար իջանք եւ զիս առաջնորդեցին բանտի նման փոքրիկ խուց մը եւ դուռը վրայէս կըղպեցին, առանց ոեւէ խօսք ուղղելու։ Կասկածն ու մըտատանջութիւնը պաշարած էին զիս բայց ի՞նչ կրնայի ընել... կէսօրին մօտ խցիկին դուռը բացուեցաւ եւ պահապան մը հաց ու կուժ մը դրաւ գետնին վրայ ու կրկին դուռը կղպելով մեկնեցաւ։

Ժամեր անցան, իրիկուն եղաւ, մութը կոխեց եւ տակաւին ո՛չ ոք երեւցաւ։ Սպասումէն ու մտատանջութենէն վաստակաբեկ, երկնցայ գետնին վրայ ու քունս տարաւ։ Կէս գիշերին մօտ էր երբ յանկարծ դուռը բացուեցաւ եւ երեք հոգի, որոնց մէկուն ձեռքը լապտեր մը կար, երեւցան սեմին վրայ. իրենցմէ երկուքը քովս մօտեցան, թեւերս կռնակիս կապեցին եւ ըսին. —«քալէ տեսնենք»։ Մութ նրբանցքէ մը անցնելով հասանք ծովեզերք քարափին վրայ, ուր խոշոր նաւակ մը կը սպասէր։ Նաւակին մէջ արդէն ութը տասը հոգի կը նշմարուէին... զիս ալ հոն մտցուցին։ Առաջ մութին մէջ, չէի կրցած հոն գտնուողներու դէմքերը որոշապէս տեսնել, բայց անգամ մը որ նաւակ մտայ իսկոյն ճանչցայ ընկերներս, զինուորական վարժարա-

նի աշակերտները...։ Ամէնքս ալ այնքան սարսափած
էինք որ չէինք կրնար բերաննիս բանալ և իրարու
խօսք մը ուղղել։

Նաւակը ճամբայ ելաւ և գնաց մօտեցաւ քիչ մը
անդին, ծովուն բացը կեցող փոքրիկ շոգենաւի մը ո֊
րուն ծխնելոյզը կը մխար։ Մեզ շոգենաւ մտցուցին
և հոն տեսանք որ մեր ընկերներէն շատ ուրիշ դպրո֊
ցականներ ալ կան ամենուն ալ թևերը կապուած...։
Հազիւ թէ ոտքերնիս շոգենաւ դրած էինք և ահա ան
ճամբայ ելաւ և Սարայ Պուռնուէն դառնալով սկսաւ
յառաջանալ Մարմարայի բացերը...։ Ահռելի մղձա֊
ւանջ մը ամենուս միտքը պաշարած էր ու կը զգայինք
մեզի սպասող սոսկալի վախճանը, բայց մեր վրայ
տիրած արհաւիրքը այնքան սաստիկ էր, որ ինչպէս
ըսի, կարող չէինք բառ մը իսկ արտասանելու....
պահ մը աչքս շուրջս պտտցուցի և տեսայ որ ինէ քիչ
մը անդին կեցած էին Ջէքի և Արիֆ պէյերը, տիկնոջ
զաւակները, ինչպէս քիչ մը առաջ ըսինք իմ լաւագոյն
և սիրելի ընկերներս։ Գերագոյն ճիգ մը ընելով մօ֊
տեցայ իրենց և ըսի.

—Ու՛ր կը տանին մեզ։

—«Ծովուն յատակը, մեր անյայտացած ընկերնե֊
րուն քով, պատասխանեց Ջէքի պէյ, խեղճ մայրեր֊
նիս...

Եւ երկու եղբայրները սկսան արտասուել լռիկ։
Քիչ մը անդին կեցած էր նաև Օսման պէյը, ձեր
զաւակը, նոյնպէս սարսափահար կերպարանքով մը։
Կամաց կամաց սիրտ առինք և սկսանք խօսակցիլ ի֊
րարու հետ, սակայն ասիկա շատ երկար չտևեց...
մեր դահիճները իսկոյն վրայ հասան և իրարմէ հե֊
ռացուցին։

Վերջապէս Ջէքմէճէի բացերը շոգենաւը իր ըն֊

թացքը դանդաղեցուց...։ Կամրջակին վրայ երևցան
ութը տասը հուժկու և չարաշուք դէմքով անձեր,
ձեռքերնին երկաթի խոշոր կտորներ բռնած և ուսեր֊
նուն վրայ պարապ պարկերով,...։

Ա՛լ կասկած չկար, մեր վերջին ժամը հասած էր.
Ահռելի վայնասուն մը թնդաց շոգենաւին մէջ, ողբի,
կոծի, յուսահատութեան աղաղակ մը բարձրացաւ ա֊
մէն կողմէ... Նորանոր մարդիկ երևցան կամրջակին
վրայ որոնք կատաղի թափով մը յարձակեցան ամենէն
աւելի աղմուկ բարձրացնողներուն վրայ ու բռնի կապ֊
կպելով պարկերուն մէջ դրին և անոնց շուրջը մի քա֊
նի երկաթաձողեր կապելէ ետքը ծովը նետեցին ...
կարելի չէր երևակայել աւելի ահռելի, աւելի անլուր
աւելի սարսափեցուցիչ տեսարան մը... Հետզհետէ
տեսայ Ջէքի և Արիֆ պէյերը որոնք կատաղի ընդդի֊
մութենէ մը ետքը, կապկպուած պարկերը դրուեցան
...տեսայ նաև ձեր զաւակը Օսման պէյ որ նոյնպէս
ծով կը նետէին ու յետոյ միւսները... Ես սարսափա֊
հար անկիւն մը կծկուած էի, լուռ ու շունչս բռնած,
սակայն կը զգայի որ ի վերջոյ կարգը ինծի պիտի գար
...յանկարծ՝ անձնապաշտպանութեան բնազդէն մղ֊
ուած, երբ տեսայ թէ երկու հոգի դէպի ինձ կուգա֊
յին, խելայեղ ոստում մը ըրի, գլխովս ու մարմնովս
մէկ կողմ հրեցի երկու դահիճներս և ձեռքերս կռնա֊
կիս կապուած ինքզինքս յաջողեցայ ծովը նետել...։

Ջուրին մէջ գերմարդկային ճիգ մը ընելով յաջո֊
ղեցայ նախ թևերէս մին և յետոյ միւսը կապանքնե֊
րէն ազատել և շնորհիւ լաւ լողացող մը ըլլալուս,
կրցայ բաւական ատեն ջուրին տակը մնալէ ետքը
ծովուն երեսը ելլել։ Աղետալի շոգենաւը միշտ հոն
էր և ճիշդ գլուխս դուրս հանած միջոցիս նոր պարկ
մը նետուեցաւ ծովը և երկաթներուն ծանրութենէն

ուղղակի յատակը իջաւ։ Սարսափահար կրկին ջրի մէջ մխրճուեցայ և սկսայ լողալ յատակէն, մինչև որ չուանըս սպառելով ստիպուեցայ կրկին երեսն ելլել։ Բարեբախտաբար մթութիւնը այնքան սաստիկ էր և շոգենաւին մէջ այնպիսի իրարանցում մը կը տիրէր որ ոչ ոք ուշադրութիւն դարձուց ինծի և հաւանօրէն դահիճները այնպէս ենթադրած էին որ թևերս կապուած ըլլալով ես ալ խեղդուած էի։ Կամաց կամաց լողալով բաւական հեռացայ շոգենաւէն որ իր եղեռնական գործը աւարտելով ճամբայ կ՚ելլէր, Պոլիս դառնալու համար։ Ես միշտ կը շարունակէի յուսահատ յամառութիւամբ մը լողալ, թէև փրկութեան յոյս չունէի և կը զգայի որ քիչ ատենէն ուժասպառ պիտի ըլլայի։ Այս տագնապալի կացութեանս մէջ յանկարծ սև կէտ մը նշմարեցի ծովուն երեսը․ թերևս նաւակ մըն էր և այս մտածումը նոր ուժ մը տուաւ ինծի և սկսայ յետին ճիգս թափել, անոր մօտենալու համար։ Այո՛, չէի սխալած, ձկնորսի նաւակ մըն էր որ հակառակ եղած արգելքին, գիշեր ատեն ելած էր ձկնորսութեան։ Սկսայ օգնութիւն աղաղակել և ձայնս լըսուեցաւ նաւակին մէջ գտնուողներէն որոնք իսկոյն դէպի իմ կողմս սկսան թիավարել։ Քանի մը վայրկեան ետքը արդէն նաւակին մէջն էի։ Կէս ժամ ետքը կը հասնէինք այս տնակը ուր պէտք եղած անմիջական խնամքները ամենայն ազնուութեամբ տրուեցան ինծի։ Երբ յուզումս հանդարտեցաւ, յիշեցի իսկոյն իմ տագնապալի կացութիւնս և խորհեցայ իմ ազատարարներուս միջոցաւ լուր ղրկել Հագգը պէյի, որուն հասցէն գիտէի, որպէսզի գար զիս տեսնէր, քանզի Պոլսոյ մէջ ծնողք չունենալով չէի գիտեր թէ որո՛ւ դիմէի։

— Ահաւասիկ, փաշա էֆէնտի, շարունակեց Սալիհա հանըմ, այս սոսկալի պատմութիւնը զոր ըրաւ այն դպրոցական պատանին։ Երկու զաւակներուս այս նահատակութիւնը զիս անէացուց։ Այն հզօր ճիգը որ ըրած էի պաղարիւնութիւնս պահելու և պատանիին ամբողջ պատմութիւնը լսելու համար, բոլորովին ըսպառեց հոգեկան և ֆիզիքական զօրութիւնս և երբ պատմութիւնը աւարտեցաւ, ուշակորոյս ինկայ անկենդան դիակի մը պէս․․․։ Երբ տնեցիներուն և Հագգը պէյի խնամքներուն շնորհիւ խելքս գլուխս եկաւ և աչքերս բացի, ուրիշ խցիկի մը մէջ գտայ ինքզինքս, գետին փռուած անկողնի մը վրայ։

Սալիհա հանըմ իր այս երկար պատմութենէն վաստակաբեկ, պահ մը լռեց և թաշկինակը հանելով ճակատը և երեսները սրբեց։ Նոյն միջոցին դուռը բացուելով՝ ներս մտաւ Իզզէթ փաշա և գնաց կրկին բազմելու նախագահական աթոռը, որուն վրայ առժամեայ կերպով նստած էր Թահսին փաշա։

— Տիկին եթէ կը՞հաճիք, շարունակեցէք ձեր պատմութիւնը, ըսաւ Իզզէթ փաշա ծայրայեղ քաղաքավարութեան շեշտով մը։

—Երբ Հագգը պէյ տեսաւ որ տագնապս անցած է շարունակեց Սալիհա հանըմ,ըսաւ ինծի․ Տիկին այն հարուածը որ ձեզ կը ջախջախէ, նոյն սաստկութեամբ կ՚իջնայ նաև իմ վրաս․ ձեր ձեռքէն ձեր երկու մանչ զաւակները կը խլեն ու ծովուն մէջ խեղդամահ կ՚ընեն չարաչար, իսկ նոյնպէս մէկ հատիկ զաւակս ձեռքէս կը յափշտակեն․ մեր երկու սիրտերը միևնոյն վէրքերովը կ՚արիւնին և երկուքիս հոգիներն ալ միևնոյն տանջանքներով կը գալարուին։ Այս ահռելի ցաւերուն մէջ մէկ բան միայն կրնայ մեզ մխիթարել,

«ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԽԻՇԷ ԲԼՕՔ ՀՕԼՄՍ» (Բ․ հատոր)

այն է վրէժխնդրութիւնը... վրէժխնդրութիւն յանուն մեր զաւակներուն և յանուն հայրենիքի բոլոր զոհուած զաւակներուն ... Թող մեր կեանքը ալ ասկէ ետքը միակ նպատակ մը ունենայ՝ այն է հայրենիքին փրկութիւնը և բռնաւորին ջախջախումը։ Այս բեղմնաւոր աշխատութեան մէջ միայն կրնանք մեր այրած սրտերուն սփոփանքը գտնել և տոկալ կեանքի բեռին։» Այս խօսքերը ամբողջ էութիւնս ցնցեցին, յիշեցի ամուսինս ու վրէժխնդրութեան գերագոյն կտակը ու զաւակներս որոնք այդ կտակին գործադրութեանը նուիրուած էին և ահա՛ իրենք ալ զոհ կ'երթային արիւնարբու բռնակալութեան... այդ ժամուն հոգիիս մէջ արձագանգեց հարիւրաւոր մայրերու ողբն ու կոծը և վրէժի աղաղակը ... և յանկարծ թօթափելով կանացի տկարութիւնս ոտքի ելայ և Հագգը պէյի ձեռքը սեղմելով գոչեցի. «Այո՛, Թող այս վայրկեանէս մեր երկուքիս ճակատագիրը միանայ միևնոյն նպատակին շուրջը, բռնակալութեան տապալումը և հայրենիքի փրկութիւնը Թո՛ղ ըլլայ ասկէ ետքը մեր կեանքին միակ նպատակը և Թող մեր ամբողջ հոգեկան ու ֆիզիքական զօրութիւնն ու կարողութիւնը դէպի հոն ձգտի»։ Պատանին որ աչքերը խոշոր բացած մեզի մտիկ կ'ընէր, եկաւ ձեռքերս համբուրեց և սրտաղեղ յուզմունքով մը ըսաւ. «Զիս ալ առէք ձեզի հետ ես ալ կ'ուզեմ հայրենիքի համար զոհուող ընկերներուս վրէժը լուծել...»։ Ահա՛ այսպէս, այդ ձկնորսի տնակին մէջ կազմուեցաւ այն քօմիթէն որ ձեզի այսօր այնքան սարսափ կը պատճառէ և որ անյողդողդ կերպով կը դիմէ իր նպատակին, առանց ձեր հալածանքներուն առջև տեղի տալու...։

Սալիհա հանըմ լռեց և գլուխը հակեց դէպի վար ուժասպառ երևոյթով մը։ Անցեալի բոլոր աղետալի

վերյիշումները բոլորովին խռոված էին զինքը ու ալ խօսքը շարունակելու զօրութիւն չէր մնացած վրան։

Իզզէթ փաշա ժամացոյցը նայեցաւ. չորսը անցած էր և գրեթէ լուսնալու մօտ էր։

Տիկին, ըսաւ, մեր հարցաքննութիւնները կը վերջացնենք և վաղը կը շարունակենք մնացած մասը. որովհետև կը տեսնեմ որ ո՛չ դուք խօսելու կարողութիւն ունիք և ո՛չ ալ մենք մտիկ ընելու, մանաւանդ որ ձեր պատմութիւնը հասաւ այնպիսի կէտի մը որ բուն մեզ չահագրգռող հարցերուն շուրջը կը դառնայ ...։ Ուրեմն առ այժմ գնացէք հանգչելու։

Այս խօսքերը արտասանելով՝ զանգակը հնչեցուց և սենեկապան մը երևցաւ սեմին վրայ։

— Կանչեցէ՛ք պահապանները, որպէսզի տիկինը իր տեղը փոխադրեն, հրամայեց։

Եւ վայրկեան մը ետքը, անոնք որ Սալիհա հանըմը ներս բերած էին, եկան և ձերբակալեալը դուրս հանեցին սրահէն։

Դատաւորները իրենք ալ մէկիկ մէկիկ զիրար ողջունելէ ետքը դուրս ելան սրահէն։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՀԱՄԻՏ ՄՏԱՏԱՆՋ Է

Ինչպէս ըսինք, վարագոյրի ետեւէն Ապտիւլ Համիտ ներկայ գտնուած էր Սալիհա հանըմի ամբողջ հարցաքննութեան։ Եւ սակայն ինք բոլորովին տարբեր բանի մը կը սպասէր։ Ինք կը յուսար որ, Սալիհա ահ ու սարսափի մատնուած, իր պալատականներուն ոտքը պիտի իյնար և լեղապատառ աղաչանքներով ներում պիտի հայցէր ու կատարեալ խոստովանութիւններ պիտի ընէր, մէկիկ մէկիկ մատնելով իր բոլոր դաւակիցները և գաղտնի կազմակերպութեան բոլոր մանրամասնութիւնները։ Սակայն ընդհակառակը ամբողջ ժամեր այդ տարօրինակ կորովով կինը ուրիշ բան չէր ըրած այլ զինքը ամբաստանել ամենախարանիչ բառերով ու նախատինքներով։ Համիտ իր թաքստոցէն քանի մը անգամ կատաղութեան նոպաներ ունեցած էր, ուզած էր հրամայել որ այդ կինը տանջանքներու ենթարկեն մինչեւ որ լեզուն բացուի և իր ուզածին պէս խօսեցնել տայ զայն, իսկ հակառակ պարագային, չարաչար մահուամբ մեռցնել ....։ Բայց այս կատաղի գաղափարները վայրկենապէս տեղի տըւած էին խոհեմութեան առջև. իսկոյն զգացած էր որ այդ կինը չպիտի ընկճուէր ֆիզիքական չարչարանքներէ և իր մահը բանի մը չպիտի ծառայէր, ու լաւագոյն համարած էր համբերել, թոյլ տալ որ ուզածին պէս խօսի, մինչև որ կարգը գայ գաղտնի կազմակերպութեան, դաւադրութիւններուն, ոճիրներուն և եթէ այն ատեն յամառէր բան մը չըսելու, գործադ-

րել բանի միջոցները։ Իզզէթ փաշա որ հարցաքննութեան ընթացքին երկու անգամ իր տիրոջ քով գացած էր, անկէ հրահանգներ ստանալու համար, ինքն ալ վեհափառ տիրոջ կարծիքէն էր, այն էամբաստանեալին հետ մեղմութեամբ վարուիլ և թոյլ տալ որ ուզածին պէս խօսի և յետոյ վճռել թէ ինչ գիրք բռնելու է անոր հանդէպ։

Երբ հարցաքննութիւնը վերջացաւ, Իզզէթ երրորդ անգամ ըլլալով ներկայացաւ իր վեհափառ տիրոջ որ քունը աչքերէն փախած, թիկնաթոռի մը մէջ նստած էր։

— Վեհափառ տէր կը յուսամ որ ձեր հրամանները կէտ առ կէտ գործադրուեցան, թէև տակաւին չկըրցանք մեզի պէտք եղած տեղեկութիւնները առնել իրմէ, այսու հանդերձ կը յուսամ որ վաղուան հարցաքննութեան մէջ կարելի պիտի ըլլայ զինքը հարկ եղածին պէս խօսեցնել։

— Այո՛, նախ պէտք է զինքը խօսեցնենք, ու յետոյ յաւիտեան լռեցնենք, պատասխանեց Համիտ չարաշուք դէմքով մը։

— Այդ կնոջ անպատկառ համարձակախօսութիւնը արդարև անպատիժ չկրնար մնալ, ըսաւ Իզզէթ։

Ապտիւլ Համիտ չպատասխանեց և պալատականը տեսնելով որ այլևս խօսակցութիւնը աւարտած է կամաց մը դուրս ելաւ, մանաւանդ որ խոնջէնքէն ու քնատութենէն ոտքի վրայ կենալու կարողութիւն չունէր։

Բռնակալը իր թիկնաթոռին վրայ երկնցած՝ գրեթէ անքուն անցուց, երեւակայութիւնը ահռելի մղձաւանջներով խռովուած։ Սալիհա հանըմի ամբաստանութիւնները, իր գործած ոճիրներուն միառմի յիշատակումը, իր գլխուն տեղացող նախատինքներն ու-

ջհշտօքները գինքը վեր ի վայր շրջած էին։

Արեւը արդէն ծագած էր երբ հազիւ կրցաւ չոռ մը աչքերը փակել․․․։

Պալատին մէջ ամէն մարդ ոտքի վրայ էր արդէն եւ ամէնքը մտատանջ կերպարանքով մը կը մեկնաբանէին նախորդ գիշերուան դէպքերը։ Զօրս ձերբակալեալներուն Եըլտըզ բերուիլը ամենուն ծանօթ էր արդէն եւ գիտէին թէ Սալիհա հանըմ երկար հարցաքննութիւն մը կրած էր որուն միջոցին ուրիշ բան չէր խօսած այլ եթէ բռնակալութեան երկարամեայ շրջանին ոճիրներուն թուումը ըրած էր ամենաբուռն բառերով։ Ու խորհրդաւոր կերպով իրարու կը կըրկնէին, սարսափահար դէմքով մը, անոր բառերը, որոնք կտոր կտոր իմացած էին ներկայ գտնուող պալատականներու բերնէն։

Ամէնուն ալ կարծիքը նոյն էր․

— Այդ կինը օր մը աւելի չկրնար ապրիլ այլեւս։

Ու կը զարմանային որ Աբտիւլ Համիտ մինչեւ հիմա հրաման չէր ըրած զայն բնաջինջ ընելու։

Երկու բարձրաստիճան ներքինիներ որոնք ազատ մուտք ունէին սուլթանին քով եւ երկու պալատական թիկնապահներ, անկիւն մը հաւաքուած այսպիսի խօսակցութեամբ մը զբաղուած էին, երբ Ալպուս պէյ իրենց մօտեցաւ։

Չէրքէզը ուրախ եւ ճառագայթող դէմք մը ունէր։

— Վստահ եմ որ, ըսաւ, ձերբակալուած կնոջ Սալիհա հանըմի վրայ կը խօսիք։

Զօրսը մէկէն կասկածոտ դէմքով մը անոր նայեցան, յետոյ ներքինիներէն մին պատասխանեց։

— Այո՛, այսինքն կը խորհէինք թէ ի՛նչ սարսափելի պատիժ պէտք էր տալ այդպիսի կնոջ մը որ համարձակած է մեր վեհափառ տիրոջ դէմ հրապարա-

կաւ նախատական լեզու մը գործածել ․․․ այս տեսակ անլուր ոճիրի մը համապատասխանող պատիժ արդարեւ դժուար է գտնել եւ մահուան պատիժի ամէն ձեւերն ալ քիչ կուգան այդպիսի յանցանք մը քաւելու համար․․․։

— Այդ կնոջմէն շատ աւելի մեծ յանցաւորներ ունինք Եըլտըզի մէջ,՝ ըսաւ Ալպուս պէյ, յանցաւորներ որոնք երեսանց անոյշ լեզու կը գործածեն՝ բայց մութին մէջ ընդհակառակը ամէն տեսակ դաւ կը նիւթեն։

Այս տարօրինակ խօսքերը ալ աւելի յուզեցին այս չորս անձերը։ Բայց զգացին որ առանց պատասխանի կարելի չէր թողուլ այսպիսի ծանր ակնարկութիւն մը եւ թիկնապահներէն մին բարկաճայթ շեշտով մը ըսաւ․

— Եըլտըզի մէջ եթէ մեր վեհափառ տիրոջ դէմ դաւադրող թշուառական մը կայ, ես իմ ձեռովս պատրաստ եմ իսկոյն սպաննելու զայն։

— Ուրեմն պատրաստուէ սուրդ պատեանէն քաշելու, ըսաւ Ալպուս պէյ չարաշուք ժպիտով մը։

— Այդպիսի մէկը գտա՞ծ էք Եըլտըզի մէջ։

— Ո՞ս, բնաւ երբեք, պատասխանեց Ալպուս պէյ միայն թէ գիպուածը երեւան հանած է որ հոս պալատին մէջ, սուլթանին վստահութիւնը անարժանաբար վայելող բարձր պաշտօնեայ մը որուն ուրկէ գալը եւ ով ըլլալը յայտնի չէ, այս միջոցիս կը դաւէ մեր վեհափառ տիրոջ ուխտեալ թշնամիներուն հետ։

— Բայց ո՞վ է այդ վատ արարածը․․․

— Արեւը մայր չմտած կ՚իմանանք, պատասխանեց Ալպուս եւ բարեւելով չորս անձերու քովէն հեռացաւ, որոնք շփոթած դէմքով մը անոր հեռանալը դիտեցին։

Ի՛նչ ըսել կ'ուզէ այս չէրքէզը, ըսաւ ներքինիներէն մէկը։

— Չեմ գիտե՞ր թէ որո՞ւն ակնարկել ուզեց, սակայն վստահ եմ որ պարապ տեղը այդ խօսքերը չըրաւ մեզի... Կ'երեւայ որ Ալպուս պէյ իր փնտռած որսը ձեռք ձգած է։

Արդարեւ չէրքէզը պարզ մեծախօսութեան համար չէր որ այդպիսի ծանր ակնարկութիւն մը կ'ընէր և իր դէմքին վրայ ճառագայթող ուրախութիւնը ցոյց կուտար թէ յաղթական գործ մը տեսած էր։

Ալպուս պէյ չորս անձերուն քովէն հեռանալէ ետքը, ուղղուեցաւ պալատին այն յարկաբաժինը ուր կը գտնուէին Իզզէթ փաշայի գրասենեակները և ընդունելութեան սրահը։

Եւ սակայն տակաւին շատ կանուխ էր և սուլթանին սիրական քարտուղարը, որ արդէն շատ ուշ քընացած էր, չէր ելած իր սենեակը։

Ալպուս պէյ բաւական ատեն անհամբերութեամբ ժուռ եկաւ նրբանցքին մէջ։ Յետոյ կրկին գնաց, ասդին անդին, խօսակցութեան խառնուելու և ուրիշներուն ալ կրկնելու այն խօսքերը զորս քիչ մը առաջ ըրած էր։ Վերջապէս տեսնելով որ ժամանակը բաւական յառաջացած է, կրկին վերադարձաւ Իզզէթ փաշայի մօտ։

— Փաշան հո՞ս է, հարցուց պահապանին։

— Այո՛, հիմա եկաւ։

— Ուրեմն իմացուր որ անպատճառ և անմիջապէս զինքը տեսնել կ'ուզեմ, խիստ կարեւոր գործի մը համար։

Վայրկեան մը ետքը Ալպուս պէյ արդէն Իզզէթ փաշայի քովն էր։

— Փաշա էֆէնտի, ըսաւ ուրախ և յաղթական

դէմքով մը, այս անգամ փաստերով կը ներկայանամ ձեզ։

— Ի՞նչ փաստ, հարցուց փաշան զարմացած երեւոյթով մը։

— Բայց միթէ մոռցա՞ք մեր վերջին տեսակցութիւնը....։

— Այո՛, այո՛, կը յիշեմ, գոչեց Իզզէթ փաշա, դաւադրութեան մը խօսքը կ'ընէիք, կ'ըսէիք որ նոյնիսկ Եըլտըզի մէջ մեր վեհափառ տիրոջ դէմ դաւաճանողներ կը գտնուին....։

— Ճիշդ այդպէս կ'ըսէի և նոյնիսկ մասնաւոր անուն մըն ալ տուի, երիտասարդ թիկնապահի մը անունը։

— Թիկնապա՞հ, իրա՛ւ որ միտքս չի մնաց, պատասխանեց պալատական քարտուղարը որ բացարձակ կերպով կը ստէր և շատ լաւ միտքը պահած էր Ալպուս պէյի արտասանած անունը։

— Շիտակը մտքէս ելած էր, բայց հիմա որ ըսիք այդ անունը միտքս եկաւ։

— Եւ խոստացայ այս մասին ձեզի վաւերական ապացոյց մը բերել։

— Այո՛։

— Եւ դուք ալ ի փոխարէն խոստացաք այն ատեն ձեր պաշտպանութիւնն ու աջակցութիւնը շնորհել ինծի։

— Բնականաբար, երբ որ փաստերով ապացուցանէք որ այս պալատին մէջ կամ նոյնիսկ այս պալատէն դուրս անձ մը կայ որ կը դաւադրէ մեր վեհափառ տիրոջ նուիրական անձին դէմ, իմ ամենէն մեծ փափաքս ու պարտականութիւնս է այդ դաւաճանին դէմ ելլել, և եթէ հարկ ըլլայ, իմ կեանքս վտանգե-

լով այդ թշուառականը ջախջախել և իրեն արժանաւոր պատիժը տալ։

— Լաւ ուրեմն, ահաւասիկ այս փաստը...։

Եւ Ալպուս պէյ գրպանէն հանեց փոքրիկ թուղթ մը և ներկայացուց Իզզէթ փաշային։ Քարտուղարը առաջին ակնարկով ճանչցաւ թուղթին վրայ գրուած գիրը որ Թիկնապահ Զիա փաշային գիրն էր, թէև իր ստորագրութիւնը չէր կրեր։ Բայց հազիւ թէ կարդալ սկսած էր չէրքէզը զայն կեցուց և ըսաւ.

— Սպասեցէ՛ք ետքը կը կարդաք. նախ պէտք է պատմեմ թէ այս թուղթը ինչպէս ձեռքս անցաւ։

— Լա՛ւ խօսեցէ՛ք, ըսաւ Իզզէթ փաշա ընթերցումը ընդհատելով և թուղթը քովը գտնուող փոքրիկ սեղանին վրայ դնելով, իրաւունք ունիք նախ իմանանք թէ այս թուղթը ինչ պարագաներու տակ մեր ձեռքը կը գտնուի։

— Գիտէք որ երէկ իրիկուն ձերբակալուած և հոս բերուած կինը Սալիհա, իր հարցաքննութիւնը աւարտելէ ետքը, սուլթանին մասնաւոր հրամանին վրայ, տարուեցաւ կայսերական հարէմին կողմը իրեն յատկացուած սենեակի մը մէջ փակուելու, նոյնիսկ նորին վեհափառութեան աղջկան անմիջական հսկողութեան տակ։ Ամենախիստ արգելք կար իրեն հետ ոև է կերպով հաղորդակցելու և խօսելու, նոյնիսկ անցնելու այն սենեակի քովէն որուն մէջ Սալիհա փակուած էր՝ միակ պառաւ աղախինի մը պաշտօն յանձնուած էր որոշեալ ժամերուն բանտարկեալին կերակուրը տանելու և դուռնէն ներս ձգելով ետ դառնալու, առանց խօսք մը ընելու, աւելի ապահովութեան համար, հրաման եղած էր որ այդ պառաւ աղախինն ալ խիստ հսկողութեան ենթարկուի և արգելափակուած մնայ այնչափ ատեն որ յարաբերութիւն ունենայ Սալիհայի հետ....

— Ալպուս, պէյ, ընդմիջեց պալատական քարտուղարը, այդ բոլոր կարգադրութիւնները մեր վեհափառ տէրը ինծի հետ խորհրդակցելով հրամայեց, հետեւաբար բոլոր այդ մանրամասնութիւնները ծանօթ են ինծի... Ջանացէ՛ք այս թուղթին ինչպէս ձեր ձեռք անցուիլը պատմել։

— Լա՛ւ լաւ, պատասխանեց Ալպուս պէյ, ճիշդ ատիկա պիտի պատմեմ։ Հարցաքննութենէն ետքը, երբ Սալիհա իրեն յատկացուած սենեակը փոխադրուեցաւ, սոսկալի ջղային տագնապի մը մատնուեցաւ և հարկ եղաւ պալատի բժիշկներէն մէկը կանչել որպէսզի պէտք եղած դարմանները տայ։ Իր տագնապը այնքան սաստիկ է եղեր որ պահ մը հարէմին մէջ յուզում տիրեր է և կարելի չէ եղեր հսկողութիւնը կատարել այն խստութեամբ որով հրամայուած է եղեր։ Այդ խառնաշփոթութեան միջոցին՝ Տիլարայի ծառայութեան մէջ գտնուող աղախին մը կը փորձէ մօտենալ, Սալիհայի գտնուած սենեակին՝ բայց աղջիկս՝ Պէլքիս՝ որ կասկածներ ունէր թէ՛ այդ աղախինին և թէ անոր տիրուհիին մասին, անմիջապէս ետեւէն կ'իյնայ և զայն վարպետութեամբ մը իր քով կանչելով՝ սպառնալիքով՝ իր յարկաբաժինը կը տանի և հոն կը ստիպէ զայն ըսելու թէ ինչ պատճառաւ Սալիհայի սենեակը երթալ կը փորձէր։ Աղջիկը կը շփոթի, կը թոթովէ և չկրնար որոշ պատասխան մը տալ. այն ատեն աղջիկս իր աղախիններուն օգնութեամբ այդ աղջկան վրան գլուխը խուզարկել կուտայ և վրայէն այս թուղթը կ'ելլէ... ահա այս թուղթը գտնուելուն պատմութիւնը։ Այժմ մեզ կը մնայ որոշել մեր ընելիքը։

— Իսկ Սալիհա ի՞նչ կ'ըլլայ, հարցուց Իզզէթ որ այդ ջղային տագնապէն լուր չունէր և հետաքրքիր

էր տեղեկութիւն ստանալու։

— Բժիշկին դարմաններուն շնորհիւ կը հանդարտի ... բայց խնդիրը անոր վրայ չէ։

Իզզէթ յամրաբար առաւ փոքրիկ սեղանին վրայ դրուած թուղթը և հետևեալ բառերը կարդաց.

«Բաշխութիւն. յարատևէ՛ այդ ուղղութեամբ. բարեկամներ կը հսկեն. ամէն ինչ կարգին է»։

Այս բառերը թէև քիչ, բայց շատ բան կը հասկցնէին. այսուհանդերձ քարտուղարը այդ թուղթը անտարբերութեամբ կրկին սեղանին վրայ դրաւ ըսելով.

— Դժբախտաբար թուղթը ստորագրուած չէ և կարելի չէ ասոր վրայ հիմնուելով մէկը ամբաստանել ... կրնան առարկել թէ դիտմամբ պատրաստուած է։

— Բայց գիրէն յայտնի չէ՞ որուն ըլլալը ...։

— Այս գիրը շատ կը նմանի ձեր ակնարկած անձին գիրին, ասոր ըսելիք չի կայ, բայց կրնայ վարպետութեամբ նմանցուած ըլլալ...։

— Սակայն աղջկան խոստովանութիւնը կայ մէջտեղը...։

— Վա՜յ, աղջիկը խոստովանած է՞ ...այն ատեն խնդիրը կը փոխուի։ Ուրեմն պատմեցէք տեսնեմ այդ խոստովանութիւնը։

— Աղջիկը թուղթը վրայէն գտնուելուն պէս սարսափահար, աղջկանս ոտքը կ'իյնայ և կը խնդրէ որ զինքը չմատնէ. խոստանալով ամէն բան տեղն ի տեղօք պատմել։

— Եւ ի՞նչ կը պատմէ տեսնենք...։

— Կը պատմէ թէ այդ թուղթը Զիա փաշայի կողմէ տրուած էր Սալիհա հանըմին յանձնուելու համար։

— Փաշան իր ձեռքո՞վը տուած էր թուղթը աղջ-

կան։

— Ո՛չ, երրորդի մը միջնորդութեամբ։

— Եւ ո՞վ է այդ երրորդը։

— Հարէմին ծառայութեան մէջ գտնուող յոյն կին մը։

Իզզէթ փաշա պահ մը ինքնիրեն խորհրդածեց, յետոյ վճռաբար ըսաւ իր խօսակիցին։

— Լա՛ւ հիմա ամէնբան կը հաղորդեմ մեր վեհափառ տիրոջը։

— Պիտի խնդրէի որ ես ալ ընկերանայի ձեզ որպէսզի եթէ հարկ ըլլայ, լրացուցիչ բացատրութիւններ ալ տամ, ըսաւ Ալպուս պէյ, որ կը վախնար թէ այս յայտնութեան ամբողջ փառքը Իզզէթ կը յափշտակէր իրմէ։

— Շատ աղէկ, միայն թէ նախ պէտք է որ ես սուլթանին հետ առանձին տեսնուիմ, և եթէ ինք հրաման ընէ՝ այն ատեն քեզ ալ իր քով կը կանչենք։

— Այո՛ ես ալ քեզի հետ կուգամ և դուրսը կը սպասեմ... պէտք չէ մոռնալ որ այս դաւադրութեան մէջ անպատճառ Տիլարան ալ մասնակցութիւն ունի։

— Ի՞նչ ապացոյց ունիք այս մասին։

— Նախ որ Տիլարա Զիա փաշայի միջոցաւ պալատ բերուած ու սուլթանին ներկայացուած է և երկրորդ թղթատար աղջիկը Տիլարայի աղախիններէն մէկն է։

— Այո՛ անշուշտ ատոնք շատ ծանր կասկածներ կրնան ներշնչել, բայց դրական փաստեր չեն ... ինչ որ ալ ըլլայ, թող մեր վեհափառ տէրը այդ մասին ինք կատարէ դատաստանը. մենք միայն իրողութիւնը տեղն ի տեղօք պատմելով կը գոհանանք։

Ալպուս պէյ դժգոհութեան շարժում մը ըրաւ, սակայն չպատասխանեց, վախնալով որ գործին յաջո-

ղութիւնը բոլորովին կը խանգարուի։

Երկու անձերուն միջեւ վայրկեան մը լռութիւն տիրելէ ետքը կայսերական քարտուղարը ըսաւ․

— Սպասեցէք այստեղ, վստահ եմ որ սուլթանը հիմա զիս իր քովը կանչել պիտի տայ այն ատեն միասին կ'երթանք։

Եւ որպէսզի խօսքը կարճ կապէ, սիկառէթ մը հրամցուց Ալպուս պէյի և ինք սկսաւ թղթատել իր առջեւ գրասեղանին վրայ դրուած թուղթերու խոշոր դէզ մը, զանոնք ամենայն հետաքրքրութեամբ աչքէ անցնելու երեւոյթով մը։

Իրականապէս սակայն Իզզէթ բնաւ ուշադրութեան չէր առներ այդ թուղթերը։ Իր միտքը միակ մտածումով մը պաշարուած էր այդ միջոցին, այն է, այս կարեւոր յայտնութեան ամբողջ փառքը իրեն սեփականել։ Ասիկա շատ դիւրին խնդիր մը չէր։ Ալպուս պէյ բնաւ թոյլ պիտի չտար որ իր ձեռք բերած յաջողութիւնը իրմէ յափշտակէին և չէրքէզը այնպիսի յանդուգն ու խորամանկ մարդ մըն էր որ կարելի չէր խաղի բերել։ Եւ սակայն սուրիացի Իզզէթ փաշան ալ խորամանկութեան մասին անկէ վար չէր մնար և նոյնիսկ կը գերազանցէր զայն։ Այս մտածումներուն մէջ խորասուզուած Իզզէթ երկար ատեն անբարբառ մնաց, աչքերը յառած միեւնոյն թուղթին վրայ զոր չէր կարդար…

Յանկարծ սենեակին դուռը զարնուեցաւ։

— Մտէ՛ք, գոչեց քարտուղարը։

Իր հաւատարիմ պահապանն էր եկողը։

— Վեհափառ սուլթանը ձեզ կ'ուզէ ըսաւ․

Միեւնոյն զսպանակէ մղուածի պէս Իզզէթ փաշա և Ալպուս պէյ ոտքի ելան։

— Անմիջապէս կ'երթամ կոր իր քովը, պատաս-

խանեց քարտուղարը, դէպի դուռը ուղղուելով։

Չէրքէզը առանց բառ մը արտասանելու, քայլ առ քայլ կը հետեւէր անոր։ Շատ մը նրբանցքներէ անցնելէ ետքը վերջապէս հասան կայսերական սրահին դրան առջեւ, ուր քանի մը հաւատարիմներ կեցած էին։

— Ալպուս պէյ, ըսաւ Իզզէթ բարձր ձայնով մը, դուք հոս սպասեցէք և երբ մեր վեհափառ տէրը հրաման ընէ՝ ձեզ ներս կանչել կուտամ։

Չէրքէզը խոնարհումով մը պատասխանեց այս խօսքերուն։ Իզզէթ հաստատ քայլով անցաւ իր առջեւ բացուող դռնէն և իր տիրոջ ներկայացաւ։

Ապտիւլ Համիտ Սալիհա հանըմի հարցաքննութեան ազդեցութեան տակ և անքուն մտատանջ գիշերէ մը ետքը, շատ գրգռուած ու դժգոհ տրամադրութեան մէջ էր։ Քարտուղարը որ իր տէրը խիստ լաւ ուսումնասիրած էր և անոր դիմագծերուն ամենափոքր փոփոխութիւններէն կը հասկնար թէ ի՛նչ կ'անցնի մտքէն, իսկոյն գուշակեց թէ փոթորիկ մը պիտի պայթէր և ըստ այնմ պատրաստուեցաւ։

— Հաւնեցա՞ր երէկուայ խեղկատակութեանդ, գոչեց Համիտ, երբ հազիւ թէ Իզզէթ սովորական խոնարհումները կատարելով՝ յամրաքայլ դէպ ի իրեն կը մօտենար։

— Ի՞նչ բանի մէջ արդեօք անհաճոյ եղայ իմ վեհափառ տիրոջ, թոթովեց քարտուղարը․ դիտմամբ շփոթած չեշտ մը տալով իր խօսքերուն։

— Կատարած հարցաքննութիւնդ պարզապէս ինծի դէմ դաւադրութիւն մըն է, չարունակեց բռնաւորը փոխանակ յանցաւորը խոստովանցնելու, թոյլ տուիր որ անլուր նախատինքներ համարձակի արտասանել մեզի դէմ։

— Բայց վեհափառ տէր, քանի անգամ արգիլե-

ցի զինքը խօսելէ և եկայ ձենէ հրահանգ խնդրելու և ձեր բարձր հրամանին վրայ միայն թոյլ տուի որ ուզածը խօսի։

— Բոլոր ատոնք քու կողմէդ սարքուած դաւեր են, գոչեց Ապտիւլ Համիտ, որուն չարաշուք նայուածքը այդ միջոցին կատաղութիւն և վայրագութիւն կ'արտայայտէր. այո, Ըլտըզի մէջ իսկ այդ չարագործները իրենց արբանեակները իրենց գործակիցները և իրենց դաւադիրներն ունին ու անոնց գլխաւորն ա դո՛ւն ես... ահա ինչ որ կը տեսնեմ հիմա, բայց գիտցիր որ ո՛չ մէկերնիդ պիտի կրնաք իմ բարկութենէս խուսափիլ։

— Ձեր վեհափառութեան ըսածները շատ ճիշդ են պատասխանեց Իզզէթ խոնարհելով, անգամ մըն ալ կ'ապացուցանեն ձեր յստակատեսութիւնը և ամէն բան ճիշդ գուշակելու հանճարային կարողութիւնը։

— Ի՛նչ, կը համարձակիս զիս ծաղրելու, շուն քեզի, գոչեց բանաւորը սպառնական շարժում մը ընելով։

— Վեհափառ տէր, ինչպէս կրնաք ենթադրել որ ձեր ստրուկ գերին կարենայ այդպիսի սրբապղծութիւն մը մտքէն անցնել։ Ես պարզապէս կը հաստատեմ ձեր ըսածը թէ Ըլտըզի մէջ իսկ դաւադիրներ կան որոնք կը գործակցին այդ ծածուկ կազմակերպութեան, որուն գլխաւոր անդամները, փա՛ռք Աստուծոյ ձեռք ձգեցինք։

— Եւ այդ Ըլտըզի դաւադիրներուն գլխաւորն ալ դուն ես։

— Այս կէտին մէջ է ահա որ ձեր բարձր վեհափառութիւնը կը սխալուի, պատասխանեց Իզզէթ, այս անգամ կորովի ու հաստատ շեշտով մը։

— Արդարացուր տեսնեմ ինքզինքդ։

— Ո՛չ թէ միայն ինքզինքս պիտի արդարացնեմ,

թէ հարկ կը տեսնէք, այլ ատկէ շատ աւելի բան պիտի ընեմ. Ըլտըզի մէջ ձեր անձին դէմ դաւողները և գաղտնի կազմակերպութեան հետ յարաբերութիւն ունեցողները ձեզ պիտի յայտնեմ։

Այս խօսքերը, զորս Իզզէթ փաշա խորին համոզումի հաստատ շեշտով մը արտասանած էր, մեծ տպաւորութիւն գործեցին բանաւորին վրայ։ Բարկութիւնը մէկէն իջաւ, դէմքին խստութիւնն ու աչքերուն խոժոռութիւնը անյայտացան, ձայնը յանկարծ քաղցրացաւ։

— Իզզէթ, ըսաւ աւելի մօտեցիր և ըսէ ըսելիքդ։

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց քարտուղարը քիչ մը ևս յառաջանալով, առաջին օրէն ինչպէս դուք, ես ևս կը կասկածէի թէ նոյն իսկ այս պալատին մէջ ձեր շուրջը, կային վատ և ապերախտ անձեր, որոնք մոռնալով ամէն մարդկային արժանապատուութիւն և շնորհ, միացած էին ձեզի դէմ դաւադրող թշուառականներուն և անոնց հետ ծածկաբար կը գործակցէին։ Բայց իմ այս կասկածանքը ապացուցանելու համար հաստատուն փաստեր կը պակսէին և ես թէև մէկ քանիներու վրայ ընազդական կասկած մը ունէի, բայց չէի համարձակեր զանոնք ձեր վեհափառութեան յայտնելու, որպէսզի որոշ փաստերու չգոյութենէն՝ իբրև ստորին զրպարտիչ մը չթուէի ձեր աչքերուն։ Այսուհանդերձ գաղտնաբար կը զննէի, կը խուզարկէի շուրջերս։ Կասկածելի երևցողները կը հետապնդէի և կը սպասէի այն օրուան ուր կարող պիտի ըլլայի դրական արդիւնքի մը հասնիլ։ Այսօր բարեբախտութիւն ունիմ ծանուցանելու ձեր վեհափառութեան որ վերջապէս յաջողեցայ իմ այս դժուարին ջանքերուս մէջ...

— Ի՛նչ կ'ըսես, գոչեց Ապտիւլ Համիտ որուն աչքերը տարօրինակ փայլով մը շողացին, Եըլտըզի մէջ դաւադիրնե՞ր գտար:

— Դաւադիրներ գուցէ չափազանցութիւն ըլլայ, վեհափառ տէր, բայց այս վայրկեանիս ապացոյցներ ալ ունիմ որ գոնէ հատ մը կայ... եթէ ոչ աւելի:

— Եւ ո՞վ է այդ թշուառականը:

— Աւա՜ղ վեհափառ տէր, ձեր շնորհները ամենէն աւելի վայելող, ձեր վստահութեան արժանացած, իր կեանքը ձեզի պարտական, վերջապէս ձեր բոլոր բարիքներուն արժանացած մէկն է որ այդ մեղապարտ ոճիրը կը գործէ...:

— Բայց անունը ըսէ տեսնեմ, գոչեց բռնաւորը, որուն համբերութիւնը սպառած էր:

— Անունը...կայսերական Թիկնապահ Զիա փաշա:

— Զիա՞ փաշա, այն որ այնքան հաւատարմութեան փորձեր տուած է, որուն այնքան բարիքներ ըրած եմ:

— Այո՛, վեհափառ տէր, բուն իսկ այդ ապերախտը:

— Գիտե՞ս որ որքա՜ն ծանր ամբաստանութիւն մըն է ըրածդ մէկու մը մասին որ իմ կատարեալ վստահութիւնս կը վայելէ:

Գիտեմ վեհափառ տէր, և ճիշդ ատոր համար ըսպասեցի որ գրական փաստով մը ներկայանամ ձեզ:

— Ո՞ւր է տեսնենք այդ փաստը:

— Ահաւասիկ:

Եւ Իզզէթ փաշա գրպանէն հանեց մեզի ծանօթ թուղթը: Ապտիւլ Համիտ ակնարկ մը նետեց երկտողին վրայ, գիրը ճանչցաւ իսկոյն և ըսաւ.

— Այո՛ այս փաստը բաւական է զինքը անմիջա-

պէս կորսնցնելու համար...:

— Այս չարաշուք խօսքերը արտասանելէ ետքը՝ բռնաւորը րոպէ մը լռեց. յետոյ շարունակեց.

— Զիան առանձին ըլլալու չէ, անպատճառ իր մեղսակիցներն ունի պալատին մէջ, պէտք է որ անոնք ալ երեւան հանէիր:

— Ես ալ ճիշդ ձեր վեհափառութեան կարծիքէն եմ. վստահ եմ որ ուրիշ դաւաճաններ ունինք Եըլտըզի մէջ, սակայն պէտք է խոհեմութեամբ վարուինք, որպէսզի կարենանք զանոնք ալ ձեռք ձգել... և ճիշդ այս նկատումով, ըստ իս լաւագոյն կ'ըլլայ որ Զիա փաշայի դէմ ձեռք առնուելիք միջոցներուն մասին յախուռն կերպով չվարուինք:

— Այդ վատը պէտք է անմիջապէս ձերբակալել և փակել տալ պալատին մէջ. յետոյ կը խորհինք թէ ի՛նչ պատիժ պիտի սահմանենք իրեն:

— Ձեր վեհափառութիւնը ինչպէս յարմար տեսնայ այնպէս ալ պիտի ընենք:

— Իսկ անկէ զատ, տակաւին որո՞ւ վրայ կասկած ունիս...:

— Վեհափառ տէր, ձեռքս մինչև որ գրական ապացոյցներ չըլլան՝ չեմ ուզեր ոչ ոք ամբաստանել...

— Բայց ես կը հրամայեմ որ քու կասկածները յայտնես, գոչեց բռնաւորը:

— Վեհափառ տէր, ներեցէք որ այս մասին տակաւին բան մը չըսեմ:

— Խօսէ, պոռաց Ապտիւլ Համիտ ձայնը աւելի բարձրացնելով, խօսէ եթէ ոչ քեզ ալ Զիայի քով կը ղրկեմ:

Իզզէթ փաշա վայրկեան մը վարանեցաւ, յետոյ տեսնելով որ ճար չկայ խուսափելու, վճռաբար որոշեց խօսիլ:

— Ալպուս պէյի վրայ կը կասկածիմ, ըսաւ խուլ

ձայնով մը, գլուխը դէպ ի գետին խոնարհելով։

— Ալպուս պէյ, բայց անիկա Զիայի մահացու թշնամին է։

— Կը մոռնա՞ք որ Զիա փաշան ալ ձեր ամենահաւատարիմ ծառան ձեւացած էր երեսանց, սակայն ինչպէս կը տեսնէք, մութին մէջ ձեզի դէմ կը դաւէ։ Այդ մարդոց ոչ թշնամութեան, ոչ ալ բարեկամութեան կարելի է վստահիլ. անոնց համար միակ բան մը գոյութիւն ունի աշխարհիս երեսը՝ իրենց անձնական շահը և կիրքերուն գոհացումը։ Ես արդէն ըսի ձեր վեհափառութեան, որոշ և դրական փաստեր չունիմ Ալպուս պէյի դէմ, սակայն իր մասին կասկածելու համար շատ պատճառներ ունիմ...։

— Որո՞նք են այդ պատճառները, ըսէ տեսնենք, գոչեց սուլթան Համիտ որ խորին հետաքրքրութեամբ մտիկ կ՚ընէր իր սիրական քարտուղարին խօսքերուն։

— Վեհափառ տէր, եթէ հրաման կ՚ընէք, ձեր վեհափառութեան մի առ մի թուեմ այն իրողութիւնները որոնք տեղի տուած են իմ կասկածներուս։

— Ամէն բան ըսէ մանրամասնօրէն։

— Երբ առաջին անգամ մտքիս մէջ կասկածներ ծագեցան Զիա փաշայի մասին և շատ ծածուկ կերպով սկսայ իր վրայ հսկողութիւն մը կազմակերպել իմ հաւատարիմ անձերուս ձեռքով, Ալպուս պէյ կռահեց իրողութիւնը և եկաւ ինքնաբերաբար ինծի ըսելու որ ծանր կասկածներ ունէր Թիկնապահ Զիա փաշայի մասին ...։ Վայրկեան մը հաւատացի իր խօսքերուն և իրեն ըսի որ եթէ կարենար իր խօսքերը հաստատող փաստեր գտնել և հայթայթել ինծի, ես ալ իրեն պիտի աջակցէի...։

— Այդ Ալպուսը ինծի ալ եկաւ դաւադրութեան

խօսքեր ընելու, ընդմիջեց Ապտիւլ Համիտ, նոյնիսկ երեք օր պայմանաժամ ուզեց բամբասանքը հաստատելու համար, բայց ինք մասնաւորաբար կ՚ակնարկէր չէրքէզ Հասանին ու իր աղջկան ինչպէս նաև անոնց հետ ծածկուած ուրիշ անձերու...։

— Կը տեսնէք ուրեմն վեհափառ տէր, որ այդ մարդը ինքզինքը հաւատարիմ ցոյց տալով և իբր թէ դաւաճաններ հետապնդելու ձեւ մը առնելով, ուրիշ նպատակ չունէր այլ եթէ իմ կատարած խուզարկութիւններուս միջամուխ ըլլալ և զանոնք անյաջողութեան մատնել և ահա այս նպատակին հասնելու համար է որ ինքզինքը կատաղի թշնամի ցոյց կուտար Զիա փաշային ու նոյնիսկ բաց է բաց զայն կ՚ամբաստանէր ինձ, առանց ապացոյց մը տալու և միմիայն իմ բերնէս տեղեկութիւն քաղելու նպատակով։ Բարեբախտաբար իր խարեբայական ընթացքը շուտով նշմարեցի և զինքը բոլորովին հեռու պահեցի իմ ծածկաբար կատարել տուած քննութիւններէս, այնպէս որ չի կրցաւ իր նպատակին հասնիլ։ Վերջապէս այս առտու կրցայ ձեռք ձգել այս թուղթը զոր Զիա փաշա կայսերական հարէմին պատկանող աղախինի մը միջոցաւ փորձած էր Սալիհայի ձեռքը հասցնել, օգտուելով այս վերջնոյն մէջ ջղային տագնապին առեն հարէմի մէջ տիրող շփոթութենէն։

— Բայց այդ պատմութեանդ մէջ չեմ տեսներ Ալպուս պէյի կասկածելի մէկ դերը, նկատել տուաւ բռնաւորը, որ դիւրաւ համոզուող մէկը չէր, հակառակ իր ծայրայեղօրէն կասկածոտ բնաւորութեան։

— Հիմա ձեր վեհափառութեան պիտի ներկայացնեմ այդ դերը, պատասխանեց Իզզէթ փաշա։ Հազիւ թէ այս թանկագին թուղթը ձեռք ձգած էի, Ալպուս պէյ եկաւ զիս գտաւ և առաջարկեց որ այդ թուղթը,

որուն ձեռք անցնելս իմացած էր, անյայտացնեմ... հակառակ պարագային սպառնացաւ ինծի։

— Ի՞նչ կ՚ըսես, գոչեց Ապտիւլ Համիտ տժգունելով, համարձակեցա՞ւ այդպիսի բան մը ընել։

— Այո՛ և նոյնիսկ աւելին ըրաւ. չուզեց քովէս վայրկեան մը իսկ բաժնուիլ և չէի գիտեր թէ ինչպէս ձեռքէն պիտի ազատէի, երբ բարեբախտաբար ձեր կողմէն կանչուեցայ և անմիջապէս դուրս ելայ սենեակէս հոս գալու համար։ Այն ատեն Ալպուս պէյ առանց օձիքս թող տալու հետեւեցաւ ինծի՝ ճամբան խոստումս առնելով ինէ որ այդ թուղթին նկատմամբ բան մը չըսեմ ձեր վեհափառութեան։ Այսպէս երկուքս միասին հասանք մինչեւ ձեր վեհափառութեան դրան առջեւ և ես ներս մտայ։

— Իսկ Ալպո՞ւսը։

— Դուրսը կը սպասէ կոր վեհափառ տէր, թոթովեց քարտուղարը կեղծ երկիւղի չեշտով մը։

— Ինչպէ՞ս կը համարձակի մինչեւ հոս, իմ յարկաբաժինը գալ, գոչեց բռնաւորը մէկէն ի մէկ այլայլելով։

Այս անգամ Իզզէթ հասած էր իր նպատակին և յաջողած էր վեհապետին միտքը պղտորելու։ Կասկածը մէկէն բոյն դրած էր մտքին մէջ և ալ հանգիստ չէր կրնար մնալ։

— Բայց եթէ Ալպուս Ջիայի հետ համախոհ է և գիտէ այս թուղթին ձեռք անցուիլը, ըսաւ իր քարտուղարին, այն ատեն անմիջապէս իմաց պիտի տայ անոր և ան ալ պիտի կրնայ խուսափիլ մեր ձեռքէն... գուցէ մինչեւ հիմա այդ գործը եղած է։

— Չեմ կարծեր վեհափառ տէր, պատասխանեց Իզզէթ փաշա, թուղթը իմ ձեռքս անցնելէն անմիջապէս ետքը Ալպուս պէյ իմ քովս եկաւ, զայն անհե-

տացնել տալու նպատակով և տակաւին ատեն չունեցաւ իր մեղսակիցը տեսնելու, քանի որ ինծի ընկերացաւ մինչեւ հոս և դուրսը կը սպասէ։

— Բայց կարելի է մինչեւ հիմա ձգած գացած է..

— Ո՛չ, կը սպասէ որ զինքը ընդունիք, ինչպէս որ ես իրեն խոստացայ, ժամանակ չահելու համար։

Համիտ անմիջապէս իր ելեքտրական զանգակը հնչեցուց։

Իր հաւատարիմը երեւցաւ սրահին մէջ։

— Ո՞վ կայ դուրսը, հարցուց բռնաւորը։

— Ալպուս պէյը կայ որ կը սպասէ, պատասխանեց միւսը։

Այս պատասխանը բոլորովին հաստատեց Ապտիւլ Համիտի կասկածները և կերպով մը վաւերացուց կայսերական քարտուղարին ըսածները։ Բռնաւորը Իզզէթ փաշայի հետ կարճ խորհրդակցութիւն մը ընելէ ետքը հրաման ըրաւ որ իսկոյն ձերբակալեն Ջիա փաշան և Ալպուս պէյը և զանոնք բանտարկեն պալատին մէջ, առանձին առանձին, ամէն հաղորդակցութենէ զրկելով։

Ալպուս պէյի ձերբակալումը անմիջապէս կատարուեցաւ. բայց երբ գացին Ջիա փաշան փնտռելու, տեսան որ սենեակին մէջ չէր։ Քառորդ մը առաջ Եըլդըզէն մեկնած էր ստիպողական գործ մը պատրուակելով։ Բռնաւորը երբ իմացաւ այս փախուստը սոսկալի կատաղութեան մը մէջ ինկաւ և հրաման ըրաւ որ ամենախիստ խուզարկութիւններ կատարեն ամէն կողմ փախստականը գտնելու և ձերբակալելու համար։

Այս նոր դէպքը բոլորովին տակն ու վրայ ըրած էր Ապտիւլ Համիտը։ Որքան կասկածներ ունեցած էր իր շուրջը դաւադիրներ գտնուելու մասին, այսու հանդերձ չէր ուզած այսպիսի կարելիութեան մը հաւատալ բացարձակ կերպով։ Հիմա իրողութիւնը կը ցըց-

ուէր իր առջև որոշ ու անհերքելի կերպով։ Այսպէս հակառակ իր ձեռք առած ամենածայրայեղ միջոցներուն, իր շուրջը սփռած սարսափին կամ շուրջիններու շռայլած շնորհներուն, դարձեալ իրեն դէմ դաւադրութիւններ կը սարքուէին։ Եւ ո՞վ էին այդ դաւադիրներուն պարագլուխները. նոյնիսկ ամենէն աւելի իր շնորհներուն, պատիւներուն, փառքերուն արժանացած անձեր...։

Ու բռնաւորին այնպէս կը թուէր թէ ճակատագրային անողոք հալածանք մը կար իրեն դէմ, թէ բոլոր շուրջինները մէյ մէկ ուխտուած թշնամիներ էին իր արիւնին ծարաւի, թէ չի կար մէկը որուն վրայ կարելի ըլլար բացարձակ կերպով վստահիլ...։

Սկսաւ կատաղի կերպով ժուռ գալ սրահին մէջ, ամեհի ակնարկներ ուղղելով անտեսանելի թշնամիներու դէմ ու սոսկալի սպառնալիքներ մռլտալով քթին տակէն անոնց հասցէին։

Իզզէթ փաշա անկիւն մը կծկուած, կը դիտէր իր վեհափառ տէրը, ամենախոնարհ դիրքով մը, լուռ և երկիւղած։ Կը սպասէր որ բարկութեան և ջղագըրգռութեան առաջին մոլուցքը անցնի, որպէսզի կարենայ խօսիլ օգտակարապէս։ Քարտուղարը թէև արտաքուստ խռոված ու վեհերոտ կերպարանք մը ունէր, սակայն ներքնապէս շատ գոհ ու միանգամայն հանդարտ էր։ Կ'ըմբռնէր իր վեհափառ տիրոջ հոգեկան վիճակը կը զգար որ կասկածանքը անհուն կերպով կը կրծէր անոր բովանդակ էութիւնը և կը պատրաստուէր օգուտ քաղել անոր այս տրամադրութենէն, ջանալով գրաւել անոր բոլոր վստահութիւնը և ինք առանձին իշխել անոր մտքին ու հոգիին վրայ։

Բռնաւորը բաւական ժամանակ ժուռ գալէ ետքը, յանկարծ եկաւ կեցաւ Իզզէթ փաշայի առջև։

— Այսօր պէտք է որ՝ ամէն բան վերջանայ, գոչեց, այսօր պէտք է որ իմ թշնամիներս ամէնքն ալ ջախջախուին ու բնաջինջ ըլլան ու հատ մըն ալ չի մնայ իրենցմէ...։

— Վեհափառ տէր, ձեր բարձր ու նուիրական կամքը ինչպէս որ կ'ուզէ այնպէս ալ պիտի ըլլայ բնականաբար։

— Կ'ուզեմ որ այսօր այդ չորս ձերբակալեալներուն հարցաքննութիւնը աւարտի և անմիջապէս իրենց պատիժը կրեն։

— Ինչպէս որ հրաման կ'ընէք, վեհափառ տէր։

— Նոյնպէս պէտք է որ այսօր պատժուին Ալպուսպէյն ու Ջիան...։

— Պիտի պատժուին վեհափառ տէր։

— Եւ իրենց հետ երեւան պիտի ելլեն ու պատժուին բոլոր մեղսակիցները, ո՛վ որ ալ ըլլան, ո՛ւր որ ալ գտնուին։

— Քանի որ հրաման կ'ընէք, բնականաբար այդպէս պիտի ըլլայ...։

— Եթէ այս հրամաններս կէտ առ կէտ չգործադրես, պիտի կարծեմ որ դո՛ւն ալ իմ թշնամիներուս հետ համախոհ ես։

— Կարծեմ իմ անդրդուելի հաւատարմութեան մասին շատ ապացոյցներ տուած եմ արդէն ձեր վեհափառութեան և նոյնիսկ այս միջոցիս իմ հաւատարմութեան մէկ նոր և ամենավերջին ապացոյցը տալու համար եկած էի, պատասխանեց քարտուղարը հաստատ ու ինքնավստահ ձայնով մը։

Ապտիւլ Համիտ չպատասխանեց, պահ մը կրկին խորասուզուեցաւ մտածումներու մէջ, յետոյ մէկէն, սրտազեղ մեղմութեամբ մը ըսաւ.

— Իզզէթ գիտեմ որ դուն իմ անկեղծ բարեկամս

ես այս պալատին մէջ, գիտեմ որ դու միայն զիս կը սիրես սրտանց և առոր համար կեանքս քեզի կը վստահիմ, ըրէ ինչ որ կարող ես զիս փրկելու համար բոլոր յայտնի կամ ծածուկ թշնամիներուս ձեռքէն և գիտցած եղիր որ պիտի գիտնամ քու ծառայութիւններդ գնահատել։ Քեզ լիազօր իշխանութիւն կուտամ այսօրուընէ սկսեալ, որպէսզի գիտցածիդ պէս վարուիս այս դաւադրութիւնները բնաջինջ ընելու համար ...նորէն կը կրկնեմ, միայն քու վրադ վստահութիւն ունիմ, գնա՛ և անմիջապէս գործի ձեռնարկէ, և մանաւանդ ջանայ Սալիհայի և իր դաւակիցներու հարցաքննութիւնը լմնցնել այսօր... մի մոռնար տուած հրամաններս։

Իզզէթ փաշա, դէմքը յաղթանակի խոնարհութեամբը ճառագայթուած, սովորական գետնամած ուրախութիւնները ըրաւ և հեռացաւ իր վեհափառ տիրոջ քովէն։

Երբ Ապտիւլ Համիտ առանձին մնաց, ըսաւ ինքնիրեն.

— Ո՛վ գիտէ, գուցէ այս Իզզէթը իմ ամենէն մեծ թշնամիս է...։

ԳԼՈՒԽ Ժ

ՍԱԼԻՀԱ ՀԱՆԸՄԻ ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Իզզէթ փաշա իր վեհափառ տիրոջ քովէն յաղթականօրէն դուրս ելլելուն պէս իսկոյն հրահանգ ղըրկեց պալատականներուն որ դան կրկին գումարուին այն սրահը ուր նախորդ գիշեր տեղի ունեցած էր Սալիհա հանըմի հարցաքննութիւնը։

Կէս ժամ ետքը արդէն ամէնքն ալ եկած էին իրենց թիկնաթոռները գրաւելու։

Իզզէթ փաշա ամենէն ետքը ներս մտաւ դահլիճէն, հպարտ ու գոռոզ կերպարանքով մը։ Առտուան դէպքերը արդէն Եըլտըզի ամէն կողմը տարածուած էին, գիտէին թէ նոր յայտնութիւն մը եղած էր, թէ Ալպուս պէյ ձերբակալուած էր, Զիա փաշա ձերբակալուելու վրայ էր և թէ բոլոր ասոնք Իզզէթ փաշայի շնորհիւ կատարուած էին և թէ սուլթանը զայն իր քով կանչելով երկարօրէն տեսակցած ու խորհրդակցած էր միասին։ Բոլոր այս չնչկոցները նոր փայլ մը և նոր ազդեցութիւն մը կուտային սուլթան Համիտի սիրական քարտուղարին, այնպէս որ սրահէն ներս մըտած ատեն միւս բոլոր պալատական փաշաները սովորականէն աւելի յարգանքով ընդունեցին զինքը։

Հազիւ թէ նախագահական աթոռին վրայ բազմած Իզզէթ փաշա խօսքը Սալիհա հանըմի ուղղելով ըսաւ.

— Տիկին պարտք կը զգամ մեր հարցաքննութիւնները վերսկսելէ առաջ ձեզի իմաց տալ որ այլեւս բնաւ երբեք թոյլ չպիտի տամ որ ձեր նիւթէն շեղիք, այլ պէտք է որ ջանաք մի միայն իմ ընելիք հարցումներուս պատասխանել, հակառակ պարագային գիտցած եղէք որ երէկուան ներողամտութեամբ չպիտի վարուիմ ձեզի հետ։

— Արդէն ինչ որ ըսել կ'ուզէի ամէնքն ալ ըսի, պատասխանեց Սալիհա հանըմ ամենայն հանդարտութեամբ, հետեւաբար ոչ ձեր ներողամտութեան և ոչ ալ ձեր սպառնալիքներուն պէտք կայ այլեւս և կարծեմ որ մեր այս օրուան տեսակցութիւնը շատ շուտով պիտի վերջանայ։

Սալիհա հանըմ որոշապէս շեշտեց «տեսակցութիւն» բառը։

— Մեր հարցաքննութեան տեւողութիւնը, պատասխանեց Իզզէթ՝ ինքն ալ շեշտելով «հարցաքննութիւն» բառին վրայ, ձեր կամքէն կախուած չէ, այլ հարցաքննութեան ընթացքէն։

— Խօսիլ կամ չխօսիլ միմիայն իմ կամքէս է կախուած։

— Սալիհա հանըմ, ըսաւ պալատականը որ կը տեսնար թէ իր ընդդիմախօսը հետզհետէ յարձակողական դիրք մը կը բռնէր, ինչ որ իր գործին չէր գար բնաւ, մենք հոս շատ ներողամտութեամբ և բարեացակամութեամբ հաւաքուած ենք և մեր վեհափառ տէրն ալ նոյն զգացումները կը տածէ. հետեւաբար փոխանակ իրարու դէմ ելլելու, ջանանք կարելի եղածին չափ մեղմութեամբ վարուիլ և այս կերպով դուք ամենէն աւելի կ'օգտուիք. ուրեմն սկսինք հարցաքննութեան։ Երէկ մանրամասնօրէն պատմեցիք ձեր ամբողջ կեանքը և եկաք հասաք մինչեւ այն կէ-

տը ուր Հագգը պէյի ու դպրոցական պատանիի մը հետ, հայ ձկնորսի մը տնակին մէջ, կերպով մը դաշնակցած էիք պայքար մղելու համար երկրին օրինաւոր իշխանութեան դէմ։ Այժմ հաճեցէք շարունակել ձեր պատմութիւնը այս կէտէն։

— Այո՛, պատասխանեց Սալիհա հաստատ շեշտով մը, երեքս միասին մեր սիրելի զոհերուն վրայ այս նուիրական ուխտը ընելէ ետքը, Հագգը պէյ ըսաւ. ա՛է ասկէ ետքը չենք կրնար կենալ Պոլսոյ մէջ ուր անկարելի է մեր նպատակը իրագործել և ուր հաւանօրէն, ուշ կամ կանուխ, մենք ալ զոհ պիտի երթանք բռնաւորին կատաղութեան. այսօրուընէ իսկ պիտի թողունք Պոլիսը և ազատ երկինքի մը տակ մեր պայքարի ծրագիրը պիտի կազմենք։

Պոլիսը թողուլ հեռանալ, մանաւանդ իմ զաւակներուս չարաչար մահուընէ ետքը, իմ ալ մեծագոյն բաղձանքս՜ էր, բայց ի՞նչպէս կարելի էր. ոչ նիւթական միջոցներ ունէի և ո՛չ ալ կարողութիւն խուսափելու Համիտի լրտեսներու հալածանքէն։ Հագգը պէյ կռահեց իմ մտատանջութիւնս և ըսաւ. «Դուք անհոգ եղէք, ես ամէն բան պատրաստած եմ և մութը կոխելուն պէս պիտի թողունք այս տնակը և պիտի հեռանանք Պոլիսէն։» Իրաւ ալ երբ գիշերը վրայ հասաւ և խաւարը տիրեց ամէն կողմ, ծերունի ձկնորսն ու իր տղան մեզ մտցուցին իրենց նաւակը և ճամբայ ելանք դէպի ծովուն բացը։ Չէի գիտեր թէ ուր կ'երթայինք, բայց և այնպէս ո և է բացատրութիւն չպահանջեցի Հագգը պէյէն որ ինձ բացարձակ վստահութիւն մը ներշնչած էր և գործակցիլ ուխտած էի կուրօրէն։ Բաւական ժամանակ ծովուն բացերը տատանելէ ետքը, Հագգը պէյ որ նայուածքը ուշադիր յառած էր դէպ ի Սարա Պուռնուի կողմերը, ուրախութեան

ճիչ մը արձակելով գոչեց.

— «Ահաւասիկ մեր նաւը կուգայ կոր»։

Արդարև մթութեան մէջ առագաստանաւ մը կը յառաջանար յամրաբար։ Կէս ժամ չանցած նաւը արդէն մօտեցած էր մեզի. նաւակը իսկոյն մօտեցաւ, հոնկէ չուանէ սանդուխ մը վար իջեցուցին և անոր միջոցաւ երեքս ալ մտանք առագաստանաւը որ յունական դրօշակ պարզած էր։ Երկու հոգի մեզ կը սպասէին հոն։ Հագգը պէյ զանոնք ներկայացուց ըսելով ինձ։

— Ահա բռնակալութեան երկու զոհեր ալ...մեր եղբայրներն ու ապագայ գործակիցները։

Առագաստանաւը սկսաւ արագօրէն սուրալ ջուրերու երեսը, յաջող հովի մը շնորհիւ։ Հետևեալ օրը անվտանգ անցանք Զանաք Գալէէն և մտանք Արշիպեղագոսի մէջ։ Չորս օր ետքը հասած էինք յունական Շիրա կղզին ուր ցամաք ելանք։ Մեր այս չորեքօրեայ ուղևորութիւնը բաւական եղած էր խիստ սերտ յարաբերութեամբ մը կապելու մեր ամենուս սրտերը։ Հինգերնիս ալ միևնոյն եռանդով ու միևնոյն յոյսերով տոգորուած էինք։ Ամէնքս ալ բռնաւորին ու բռնակալութեան դէմ միևնոյն անհաշտ և ոխերիմ ատելութիւնը կը տածէինք, որովհետև ամէնքս ալ հաւասարապէս մեր արիւնլուայ հոգիին խորը կը զգայինք անոր յօշոտիչ հարուածները...։

— Սալիհա հանըմ, բանաստեղծութիւններ ընելու հարկ չիկայ, ընդմիջեց Իզզէթ փաշա, դուք հոս իբրև ամբաստանեալ եկած էք և ոչ թէ իբրև դատախազ, հետևաբար անոր համեմատ խօսեցէք...։

—Ոչ, փաշա էֆէնտի կը սխալիք, իբրև ամբաստանեալ չեմ եկած, այլ իբրև ամբաստանիչ, պոռաց Սալիհա անյողդողդ ձայնով մը։

— Դուք ձերբակալուած էք ձեր գործած կամ թելադրած ոճիրներուն հաշիւը տալու համար, պատասխանեց պալատական քարտուղարը ինքն ալ ձայնը բարձրացնելով։

— Իսկ Համի՞տ, ինչո՞ւ իր ոճիրներուն հաշիւը տալ չուզեր...։

— Լռեցէ՛ք, եթէ ոչ ձեզ չարաչար պատժել կուտամ, պոռաց Իզզէթ ձեռքը ուժգին սեղանին զարնելով։

Բայց Սալիհա հանըմ անայլայլ հանդարտութեամբ մը պատասխանեց.

—Աշխարհիս մէջ չիկայ պատիժ մը ու չարչարանք մը որ կարենայ զիս վախցնել ու լռեցնել։

Իզզէթ փաշա այս պատասխանին վրայ կը պատրաստուէր աւելի խիստ լեզուով մը խօսիլ, սակայն յանկարծ ինքզինք ժողվեց. զգաց որ այդ կնոջ դէմ ոևէ սպառնալիք ազդեցութիւն չպիտի ընէր և թէ լաւագոյն էր մեղմութեամբ վարուիլ հետը, ուստի կեղծ բարեացակամութեամբ մը ըսաւ.

— Կը տեսնեմ որ անվախ և արիասիրտ կին մըն էք և երբեք չպիտի փորձեմ ձեզ սպառնալիքներով խօսեցնել տալ, որովհետև գիտեմ որ ամէն անվախ և արիասիրտ անձեր միևնոյն ատեն մեծասիրտ ու անկեղծ կ'ըլլան, ուստի ձեր մեծասրտութեան և անկեղծութեան միայն կոչում կ'ընեմ և կը խնդրեմ որ մի առ մի և որոշ կերպով պատասխանէք ձեզ ընելիք հարցումներուս։

— Ուրախ եմ որ վերջապէս կ'ըմբռնէք թէ ինչպէս խօսելու է ինծի հետ, ըսաւ Սալիհա հանըմ հեգնոտ ժպիտով մը և ես ալ ձեր այս ընթացքին փոխարէն պատրաստ եմ անկեղծօրէն պատասխանելու ձեր բոլոր այն հարցումներուն որոնք յարմար տես-

նեմ։

Այս պատասխանը թէեւ բոլորովին չէր գոհացներ Իզզէթ փաշան, այսու հանդերձ այնպէս մը ցոյց տըւաւ ինքզինքը թէ գոհ մնացած էր Սալիհայի խօսքերէն եւ ըսաւ.

— Շատ ուրախ եմ որ իրարու միտք հասկցանք վերջապէս. ուրեմն առանց ժամանակ անցնելու մեր հարցաքննութիւնը առաջ տանինք։ Այսպէս ուրեմն Շէրա կղզիին մէջ կազմեցիք ձեր առաջին քօմիթէն որ հինգ անձերէ կը բաղկանար, այդ անձերէն մին դուք էիք, միւսը Հագգը պէյ, երրորդը դպրոցական, իսկ միւս երկուքը տակաւին չըսիք թէ ո՛վ էին, կը հաճի՞ք անոնց անունները տալ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ։

— Բայց անհրաժեշտ է որ ըսէք այդ անունները, պնդեց Իզզէթ փաշա։

— Բնաւ երբեք պէտք չեմ զգար իմ ընկերներս մատնելու, պատասխանեց վճռաբար։

— Լաւ, թողունք առ այժմ այս մանրամասնութիւնը... ուրիշ նոր ընկերակիցներ ունեցա՞ք յետոյ։

— Բնականաբար եւ նոյնիսկ մեր կարծածէն ու ենթադրածէն աւելի, այնպէս որ Պոլիսէն մեկնելէս տարի մը ետքը արդէն ամէն կողմ կազմակերպութիւններ ունէինք...։

— Ո՞վ էին ձեր այդ նոր ընկերները։

— Բոլոր բռնակալութեան զոհերը, բոլոր արդարութեան եւ ազատութեան ծարաւի հոգիները, բոլոր ճշմարիտ հայրենասէրները, բոլոր պարկեշտ մարդիկը։

— Բայց կը խնդրեմ, ատոնք անորոշ խօսքեր են, անուններ տուէք մեզի...։

— Զրկուածներ, անիրաւուածներ, հալածուածներ

ազատասէրներ, հայրենասէրներ, ահա իրենց անունները։

— Բայց տիկին, այս պայմաններու մէջ չենք կրնար առաջ տանիլ մեր հարցաքննութիւնը, դուք խոստացաք անկեղծօրէն պատասխանել իմ հարցումներուն, գոնէ յարգեցէք ձեր խոստումը։

— Ես խոստացայ պատասխանել այն հարցումներուն, որոնց պատասխանել յարմար կը տեսնեմ, երբեք ձեզի չխոստացայ ընկերներս մատնել։

— Ինչ որ է, առ այժմ թո՛ղ ձեր ընկերներուն անունները գաղտնի մնան, քանի որ դուք այդպէս կը պնդէք. արդէն այդ կէտը մեծ կարեւորութիւն չունի մեզ համար, որովհետեւ գրեթէ անոնց մեծ մասը կը ճանչնանք... տակաւին այս առտու ձերբակալեցինք ձեր ընկերներէն Թիկնապահ Զիա փաշան, որ մինչեւ այսօր յաջողած էր մեր վեհափառ տէրը չարաչար խաբել, իբրեւ հաւատարիմ ծառայ մը ներկայացնելով ինքզինքը։

Ինչպէս գիտենք, Թիկնապահը տակաւին ձերբակալուած չէր, բայց այդպիսի անակնկալ յայտնութիւն մը ընելով՝ կը յուսար ազդել Սալիհա հանըմի վրայ։ Սակայն այս վերջինը շատ անտարբեր ձեւով մը ընդունեց այս խօսքերը եւ գոհացաւ ըսելով.

— Չէի գիտեր որ Թիկնապահ Զիա փաշան ալ բռնակալութեան թշնամիներէն մին էր, շատ ուրախ եմ ձեր տուած լուրին համար։

— Ինչպէ՛ս չէիք գիտեր, որ Զիա փաշա ձեր ընկերներէն է, գոչեց Ապտիւլ Համիտի քարտուղարը, եւ սակայն գաղտնապէս իրարու հետ կը թղթակցէիք։

— Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ՚ուզէք, ես եր-

քեզ թղթակցած չեմ այդպիսի անձի մը հետ։

— Բայց ինք գաղտուկ տոմսակներ գրած է ձեզ։

— Այդպիսի տոմսակ չեմ ընդունած։

— Չէք ընդունած, որովհետեւ յաջողած ենք տոմսակին ձեզի չհասած՝ ձեռք անցնելու։

— Բան մը չեմ կրնար պատասխանել այս մասին։

— Սակայն թողունք այս խնդիրը։ Հիմա ըսէք տեսնեմ ձեր գաղտնի կազմակերպութեան գործունէութիւնը։

—Մեր գործունէութեան նպատակը շատ պարզ է. այն է ամէն կարելի միջոցներով տապալել բռնաւորութիւնը եւ անոր տեղ հաստատել ազատական՝ սահմանադրական կառավարութիւն մը, որով միայն կրնայ փրկուիլ ու ապրիլ մեր թշուառ հայրենիքը։

— Եւ այս նպատակին հասնելու համար է որ ոճիրներ կը գործէք։

— Մենք միայն մէջտեղէն կը վերցնենք այն խոչընդոտները որոնք մեզ կ'արգիլեն, ոեւէ միջոցաւ, մեր նպատակին հասնելու։

— Ուրեմն կը խոստովանիք թէ ձեր ձեռքով կատարուած են Գանտիլլիի, Էրէնքէօյի, Զամլըճայի եւ Սկիւտարի ոճիրները։

— Բնականաբար կը խոստովանիմ, քանի որ բացարձակ ճշմարտութիւն մըն է, նոյնիսկ կրնամ աւելցնել թէ ասկէ ետքն ալ հաւանաբար պէտք պիտի ունենանք այդ ծայրայեղ միջոցներուն դիմելու. միայն թէ կրնաք վստահ ըլլալ որ Աբտիւլ Համիտ բռնաւորութիւնը պահելու համար որչափ ոճիր կը գործէ՝ մենք անոր մէկ հարիւրերորդը անգամ գործելու չպիտի ստիպուինք՝ ազատութիւնը բերելու համար...։

— Քանի որ կը խոստովանիք այս ոճիրներուն ձեր ձեռքով գործուած ըլլալը, ուրեմն ըսէք նաեւ թէ

ձեր ընկերներէն որո՞նց ձեռքով կատարուած են այս ոճիրները...։

— Այս կէտը արդարութեան դատի համար նշանակութիւն չունի. անհատներով չզբաղինք բնաւ... ինչ փոյթ թէ վրէժխնդիր ձեռքը Հասանին, Ահմէտին Միհրանին կամ Եսրկիին ըլլայ, բաւ է որ հարուածը չվրիպի...։

— Քանի որ քրիստոնեաներու անուններ ալ կու տաք մեզի, կ'ենթադրեմ որ ձեր գաղտնի կազմակերպութեան մէջ հայեր եւ յոյներ ալ ունիք։

— Անշուշտ ունինք, միայն թէ անոնք ալ մեզի պէս չեն տառապիր բռնակալութենէն։

— Պիտի չարունակէ՞ք մերժել ձեր մեղսակիցներուն անունը տալ։

— Եւ դուք պիտի համարձակիք անոնց անունները հարցնելու ինծի...։

Հարցաքննութիւնը այս կերպ շարունակուելով ոեւ է օգուտ մը պիտի չունենար. Իզզէթ փաշա զգաց թէ դժուարին կացութեան մը մատնուած էր եւ հարկ էր դուրս ելլել անկէ։ Վայրկեան մը լռեց, իր շուրջը գտնուողներուն հետ ցած ձայնով խորհրդակցեցաւ. յետոյ ձայնը բարձրացուց եւ վճռաբար ըսաւ.

— Վերջին անգամ ըլլալով Սալիհա հանըմ, կ'ազդարարեմ ձեզ որ չենք կրնար այլեւս մեր հարցաքննութիւնը այս ձեւով շարունակել։ Մինչեւ հիմա ձեր կնոջական հանգամանքը նկատի առնելով՝ չափազանց ներողութեամբ վարուեցանք ձեզի հետ, յուսալով որ դուք ալ պիտի կրնաք գնահատել մեր այս վարմունքը, գնահատել եւ ըստ այնմ պարտուպատշաճ կերպով ձեր խոստովանութիւնները ընել եւ մեր հարցումներուն կէտ առ կէտ պատասխանել։

«Դժբախտաբար մեր ցոյց տուած ներողամտութիւ-

նը պատճառ եղաւ որ դուք անպատկառ ընթացք մը բռնէք, ձեր յանցաւորի դիրքը մոռնաք և տեսակ մը ամբաստանիչ դառնալով համարձակիք խենդ ու խելառ խօսքեր ընել մեր վեհափառ տիրոջ նուիրական անձին ու անոր կառավարութեան դէմ։ Այս բանը այլեւս կարելի չէ շարունակել։ Մենք մինչև հիմա դաւող չարագործը մոռցանք և մեր խօսքը մոլորեալ կընոջ ուղղեցինք, հիմա սակայն ատենը եկաւ մոռնալու որ մեր դէմինը կին մըն է և ուղղակի դաւադիր չարագործին հետ պիտի խօսինք։

«Գիտէք որ արդարութիւնը միջոցներ ունի խոստովանիլ չուզող չարագործներու լեզուն բանալու և զանոնք սոխակի պէս խօսեցնել տալու, ջանացէք որ չստիպէք մեզ այդ միջոցներուն դիմելու։ Հասկցա՞ք»։

Այս վերջին բառը Իզզէթ փաշա արտասանեց խռոժոռ և ատելութեամբ լի նայուածք մը ուղղելով Սալիհա հանըմին, որ հանդարտ ու անտարբեր, հեգնական նուրբ ժպիտով մը մտիկ կ՚ընէր այդ սպառնալիքներուն։

— Իմացա՞ք ինչ որ ըսի, պոռաց քարտուղարը իր դիմացինին արհամարհոտ լռութենէն կատղած։

— Այո՛, լսեցի ձեր ըսածները, պատասխանեց Սալիհա հանըմ հանդարտ ձայնով մը, զիս խոստովանցընելու համար սպառնալիքներ ըրիք, կարծեմ ուզեցիք չարչարանքներու ակնարկել, ուզեցիք հասկցնել որ զիս տանջանքներու պիտի ենթարկէք խօսեցնել տալու համար... պարզապէս կը խղճամ ձեր վրայ, կը խըղճամ մանաւանդ սուլթան Համիտի վրայ որ կնոջ մը ամուսինը չարաչար սպաննել տալէ և երկու զաւակները ծովուն մէջ խեղդամահ ընելէ ետքը, տակաւին կը կարծէ թէ չարչարանք ու տանջանք մնացած է այդ կնոջ համար։ Կ՚ուզէի տեսնել որ այդ դժոխային

այս չարչարանքներէն ու տանջանքներէն յետոյ, ի՞նչ աւելի սոսկալի չարչարանք կրնայ տալ ինծի...։

— Գիտէ՞ք որ ձեր այդ խօսքերովը ձեր մահուան վճիռը կ՚արտասանէք։

— Ձեզի պէս վատերն են որ մահուընէ կը վախնան, գոչեց Սալիհա որուն ձայնը յուզումէն մը դողդղալ կը սկսէր։

Իր ու ընկերներուն ճակտին նետուած այս նախատինքէն այլայլած՝ Իզզէթ փաշա բարկութեամբ ոտքի ելաւ և սկսաւ ուժգնօրէն զանգակը հնչեցնել։

Դռնապան մը իսկոյն ներս խուժեց։

— Պահապանները կանչեցէք ու թող սա կինը իր տեղը տանին, պոռաց փաշան։

Յետոյ դէպի Սալիհա հանըմին դառնալով բարկակաճայթ շեշտով մը ըսաւ.

— Չարաչար պիտի զղջաք ձեր այս ընթացքին համար, բայց ալ օգուտ չունի։

Քանի մը վայրկեան ետքը Սալիհա արդէն հեռացած էր սրահէն։

— Փաշա էֆէնտիներ, ըսաւ Իզզէթ, խօսքը իր շուրջիններուն ուղղելով, ինչպէս տեսաք անկարելի եղաւ այս կինը մեղմութեամբ խօսեցնել և հարցաքննել զինքը, ուստի փոխանակ պարապ տեղը ժամավաճառ ըլլալու, լաւագոյն է որ միւս ձերբակալուածներու հարցաքննութեան սկսինք. գուցէ անոնցմէ կրնանք քաղել մեր ցանկացած տեղեկութիւնները. Գալով այս կնոջ, իր մասին ինչ ընթացք բռնելնիս թող մեր վեհափառ տէրը ինք որոշէ։

Ներկաները համամիտ գտնուեցան իրենց նախագահի այս խորհուրդին և իսկոյն հրաման տրուեցաւ որպէսզի ձերբակալեալներէն երիցագոյնը ներս բերուի։

Բայց նոյն միջոցին թիկնապահ մը գալով Իզզէթ

փաշան հրաւիրեց սուլթանին քով։

Ապտիւլ Համիտ իր Թաքստոցէն ներկայ գտնըւած էր Սալիհա հանըմի երկրորդ հարցաքննութեան և կատաղութեամբ լսած էր անոր խօսքերը։ Երբ որ Իզզէթ իր տիրոջ քով եկաւ հասկցաւ թէ հոգեկան ինչ տրամադրութեան մէջ էր անիկա։

— Այս կինը պէտք է անմիջապէս ամենասոսկալի չարչարանքներու ենթարկել և խօսեցնել տալ, գոչեց իր սիրական քարտուղարին, և եթէ տակաւին յամառի իր այս ընթացքին մէջ չարչարանքը շարունակել մինչև որ սատկի... այդ կինը ա՛լ ասկէ ետքը ապրելու իրաւունք չունի։

— Ես ալ բացարձակապէս ձեր վեհափառութեան կարծիքէն եմ։

— Գալով միւս ձերբակալուածներուն, շարունակեց սուլթան Համիտ, իրենց հետ ալ նոյն կերպով պէտք է վարուիլ, նախ անուշութեամբ ջանալու է զիրենք խոստովանցնելու, եթէ խօսիլ չուզեն՝ պէտք է բանի միջոցներու դիմել ու յետոյ զիրենք ոչնչացնել... ու այս ամէնը պէտք է այսօր լմննայ... չեմ ուզեր որ խնդիրը երկարաձգուի։

— Ձեր վեհափառութեան կամքը պիտի կատարուի պատասխանեց քարտուղարը ամենայն ակնածութեամբ։

— Եւ բոլոր այս եղածները պէտք է ծածուկ մնան ժողովուրդը պէտք չէ որ բան մը իմանայ այս անցած դարձածէն։

— Այս մասին կրնաք կատարելապէս ապահով ըլլալ... պալատէն դուրս ոչ ոք բան մը գիտէ այս գաղտնի կազմակերպութեան մասին։

Այս խօսակցութենէն ետքը Իզզէթ փաշա վերադարձաւ հարցաքննութեան սրահը, ուր արդէն բերուած էր ձերբակալուածներէն մին։

Այս վերջինը քառասուն տարեկանի մօտ, յաղթակազմ, դեղին պեխերով գեղեցիկ մարդ մըն էր, որուն անայլայլ կերպարանքը իր սրտին արիութիւնը ցոյց կուտար։ Խրոխտ կերպարանքով մը նստած էր այն աթոռին վրայ ուր քիչ մը առաջ տեսանք Սալիհա հանըմը։ Իզզէթ փաշա իր աթոռին մէջ բազմելէ ետքը պահ մը ուշադիր քննեց այս մարդը և իսկոյն հասկըցաւ որ աչքը վախցնելով կարելի պիտի չըլլայ խօսեցնել զինքը և թէ լաւագոյն էր խորամանկութեան դիմել. ուստի մեղմ ու աղու ձայնով մը ըսաւ.

—Ձեր հարցաքննութիւնը չեմ յուսար որ երկար տեւէ, որովհետև արդէն մեզի պէտք եղած տեղեկութիւնները առինք Սալիհա հանըմէն որ իմաստութիւն ունեցաւ ամէն բան տեղն ի տեղօք խոստովանելու, ինչ որ իրեն համար բարիք մը պիտի ըլլայ և պիտի նպաստէ իրեն սահմանուած պատիժը թեթևցնելու և միանգամայն զինքը անօգուտ տանջանքներէ ազատելու։ Այսու հանդերձ ձեւակերպութեան համար, կ'ուզեմ ձեզի ալ հարցաքննել և կը յուսամ որ դուք ալ, ձեր ընկերուհիին պէս դժուարութիւն չէք յարուցաներ ու մեր հարցումներուն որոշ կերպով կը պատասխանէք։ Եւ այս բանը կրնայ ամենէն աւելի օգտակար ըլլալ ձեզի։

— Կը յուսամ որ ինէ ալ այնչափ գոհ պիտի մնաք որչափ գոհ մնացած էք Սալիհա հանըմէն, պատասխանեց ամբաստանեալը ամենայն հանդարտութեամբ։

Այս պատասխանէն քաջալերուած՝ նախագահը սկսաւ իր հարցաքննութեան։

— Նախ ձեր անունը ըսէ՛ք։

— Ալի։

— Ձեր հօր անու՞նը։

— Եուսուֆ։

— Ի՞նչ գործով կը զբաղիք։

— Հայրենիքի փրկութեան նուիրական գործովը։

— Կը խնդրեմ, ուղղակի և որոշ կերպով պատասխանեցէք իմ հարցումներուս, ի՞նչ է ձեր արհեստը։

— Նախկին զինուորական մըն եմ։

— Իսկ հիմա՞.

— Հիմա․․․յեղափոխական։

— Որքա՞ն ժամանակէ ի վեր։

— Վեց տարիէ ի վեր։

— Ապացոյցներ ունինք թէ դուք մասնակից գըտնուած էք Գանտիլլիի մէջ գործուած երրեակ սպանութիւններուն։

— Այդ մասին ապացոյց չունիք, այլ միայն կասկածներ, պատասխանեց այն որ ինքզինքը Ալի անուանած էր։

— Կ՛ուրանա՞ք ձեր մասնակցութիւնը։

— Բնաւ երբեք, միայն թէ կ՛ըսեմ որ դուք այդ մասին ոեւէ ապացոյց չունիք․

— Եւ սակայն կ՛ընդունիք որ այդ ոճիրներուն մասնակցած էք։

— Գործին մէջ ոճիր չի կայ։ Մեր կազմակերպութիւնը որոշած է մէջտեղէն վերցնել բոլոր այն վատերը որոնք անձնական շահու համար գործիք կ՛ըլլան բռնակալութեան և կ՛ուզեն հայրենիքի ազատութիւնը զոհել իրենց գձուձ եսութիւններուն․ այդ երեք անձերը ահաւասիկ այս տեսակ վատեր էին․ ուստի մեր կազմակերպութեան որոշումը գործադրեցինք։ Եւ այս տեսակ որոշումներ պիտի շարունակուին գործադրուիլ ամէն անգամ որ պէտք ըլլայ։

— Ձեր այդ հայրենասիրական գործողութիւնները ամէն քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ մէկ անուն մը միայն ունին, այն է հասարակ ոճրագործութիւն, ը-

սաւ Իզզէթ փաշա։

— Իսկ ձեր կազմակերպած ջարդերուն ի՞նչ անուն կուտան քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, հարցուց Ալի։

Իզզէթ որ Սալիհա հանըմի հարցաքննութենէն ստացած փորձառութեամբը հասկցած էր որ այս տեսակ վիճաբանութիւններու մէջ պէտք չէր մոլորիլ, իսկոյն խօսքը փոխեց։

— Որո՞նք էին ձեր միւս ընկերները Գանտիլլիի այդ եղեռնագործութեան մէջ։

— Կազմակերպութեան այն անդամները որոնց վիճակուած էր տրուած որոշումը գործադրել։

— Անունները ըսէ՛ք։

— Մեր ընկերները մատնելու սովորութիւն չկայ մեր մէջ։

— Բայց մենք կրնանք ձեզ ստիպել որ այդ անունները ըսէք։

— Փորձեցէ՛ք տեսնեմ։

— Կը համարձակիք սպառնալիք ընել մեզ, գո նախագահը բարկութեամբ։

— Ինչո՛ւ չէ, բաւական զօրութիւն ունինք սպառնալու ձեզի։

— Կ՛երեւայ որ չէք գիտեր թէ ձեր բոլոր ընկերները ձերբակալուած են այս միջոցին, շնորհիւ Սալիհա հանըմի խոստովանութիւններուն, ըսաւ Իզզէթ փաշա, յուսալով որ միւսը պիտի խաբուի այս խօսքերէն։

— Իրա՞ւ կ՛ըսէք, պատասխանեց միւսը ծաղրածու շեշտով մը, ուրեմն մէկ օրուան մէջ կարո՞ղ եղաք ձերբակալելու այն միլիոնաւոր օսմանցիները որոնք անլուր բռնապետութեան մը տակ ապրելէ յուսահատ որոշած են այս երկիրը փրկել իր ոխերիմ թշնամիներու ձեռքէն և զայն ազատական սահմանադրութեամբ

մը օժտել։ Ուրեմն մէկ օրուան մէջ կրցա՞ք ազատութեան յաղթանակը պատրաստելու աշխատող հազարաւոր անձնազոհ օսմանցիները գտնել ու բանտարկել։ Բայց այդպիսի գործ մը կատարելու համար ոչ ձեր խաֆիէներու վոհմակը, ոչ ձեր ոստիկանները և ոչ իսկ ձեր բանակը բաւական է․․․։

— Գիտէ՞ք որ ձեր այս յոխորտանքները ձեզի շատ սուղի պիտի նստին, գոչեց նախագահը։

— Պարզապէս ճշմարտութիւնը կ՚ըսեմ ձեզ և ոչ թէ կը յոխորտամ։

— Վերջին անգամ կը հրաւիրեմ ձեզ որ ուղղակի և որոշ կերպով իմ հարցումներուս պատասխանէք, փոխանակ խենթ ու խելառ խօսքեր ըսելու։

— Ես ալ վերջին անգամ կը յայտարարեմ որ արդէն ամբողջ ըսելիքներս ըսի և թէ ասկէ ետք միտք չունիմ ձեզի պատասխանելու։

— Բայց մեզ պիտի ստիպէք որ ձեզ բանի խօսեցնել տանք։

— Այդ ձեր գիտնալիք բանն է։

Վերջին անգամ նորէն կը կրկնեմ, պիտի պատասխանէ՞ք հարցումներուս։

— Ո՛չ, ըսաւ Ալի այնպիսի հաստատ շեշտով մը որ Իզզէթ փաշա հասկցաւ թէ զայն խօսեցնելու համար ուէ փորձ անօգուտ էր և թէ հարկ էր ուրիշ միջոցի դիմել։

Իսկոյն զանգակը զարկաւ և հրամայեց որ ամբաստանեալը իր տեղը փոխադրեն։ Յետոյ զատ զատ բերել տուաւ նաև միւս երկու ձերբակալուածները, որոնց մին բուն իսկ այն իտալացի կեղծ քահանան՚էր որուն Պոլիս հասնիլը պատմեցինք և որուն շնորհիւ Մաք Լայն կրցած էր Զամլըչայի Թաքստոցը գտնել։ Ընթերցողները ինչպէս կը յիշեն այդ կեղծ քահանան

հայ մըն էր, որուն իր տանտիրուհին Վահրամ անունը տուած էր։

Վահրամի հարցաքննութիւնն ալ շատ երկար չի տևեց։ Երիտասարդը առանց դժուարութեան յայտարարեց իր հայ ըլլալը և գաղտնի կազմակերպութեան մասնակցիլը Օսմանեան հայրենիքը ազատելու համար բանակալութեան ճանկերէն։ Ըսաւ թէ ինքը իբրև օսմանցի կը գործէր և ոչ թէ իբրև հայ և իր նպատակն էր նպաստել Օսմանեան հայրենիքի վերածնունդին և սահմանադրութեան հաստատումին։

Ըսաւ նաև որ իրենց կազմակերպութեան մէջ, առանց ցեղի ու կրօնի խտրութեան, անձնազոհներ կային որոնք իրենց կեանքին գնովը պիտի աշխատէին ազատութեան յաղթանակին։ Բայց երբ Իզզէթ փաշա ուզեց մանրամասնութիւններու մէջ մտնել և կազմակերպութեան գաղտնիքներուն տեղեկանալ, երիտասարդը բացարձակօրէն յայտարարեց թէ բառ մը չպիտի ըսեմ այդ մասին։ Իզուր պալատական քարտուղարը իր սպառնալիքները կրկնեց, տանջանքի ու չարաչար մահուան խօսքեր ըրաւ։ Երիտասարդը անդրդուելի մնաց և յամառօրէն լռութիւն պահեց։

—Սպասեցէ՛ք քիչ մը և ամենքդ ալ սոխակներու պիտի խօսիք, գոչեց Իզզէթ զանգակը բարկութեամբ հնչեցնելով։

Երբ պահապանները եկան՝ նախագահը հրամայեց որ Վահրամն ալ իր տեղը տանին և չորրորդ ձերբակալուածը բերեն։։

Այս չորրորդը, զուցէ մեր ընթերցողները արդէն գուշակեցին, բուն իսկ մեր վէպին սկիզբը ճանչցած «Շաֆագ»ի խմբագիր Սաադ պէյն էր։

Իզզէթ փաշա ամենէն աւելի յոյսը դրած էր երիտասարդ խմբագրին վրայ։

— Այս մարդը, կը խորհէր ինքնին, տակաւին նոր մտած է կազմակերպութեան մէջ, միւսներուն կորովն ու փորձառութիւնը ունենալու չէ ու ոչ անոնց չափ մոլեռանդ յեղափոխական մըն է: Ինք վայրկենական տպաւորութեան մը տակ գացած միացած է. անոնց հոգեկան զօրութիւնը չպիտի կրնայ ունենալ:

Այս յոյսերով օրօրուած՝ ուզեց մեղմօրէն սկսիլ իր հարցաքննութիւնը:

— Սատըգ պէյ, ըսաւ փաղաքշական ձայնով մը ձեզ հետ կ'ուզեմ բոլորովին տարբեր կերպով մը վարուիլ, որովհետեւ գիտեմ որ դուք պատուաւոր, պարկեշտ և ազնիւ երիտասարդ մըն էք, միեւնոյն ատեն շատ ուսեալ և խելացի, և շատ փայլուն ապագայ մը ունիք ձեր առջեւ: Այդ ապագան իրաւ է որ վայրկենական մոլորումի մը պահուն ջախջախեցիք, բայց մենք գիտենք թէ դուք ի բնէ ազնիւ ու պարտաճանաչ քաղաքացի մըն էք և թէ կարելի է այդ մոլորումը դարմանել, ապաւինելով մեր վեհափառ տիրոջ բարեացակամութեան և անսահման ներողամտութեան: Ես նոյնիսկ յանձնառու կ'ըլլամ ձեր մասին բարեխօսելու նորին վեհափառութեան և այժմէն կը խոստանամ որ այս բարեխօսութիւնը ապարդիւն չպիտի ըլլայ, միայն թէ ատոր փոխարէն կ'ուզեմ որ դուք ալ բոլորովին անկեղծօրէն պատասխանէք իմ հարցումներուս և մեզի պէտք եղած դիւրութիւնները տաք որպէսզի կարող ըլլանք այդ չարագործներու ընկերակցութենէն մաքրել մեր պետութիւնը:

— Ո՞ր չարագործներու ընկերակցութեան մասին կը խօսիք, հարցուց Սատըգ միամիտ կերպարանքով:

— Այն ընկերակցութեան մասին որուն դուք ալ դժբախտաբար և անգիտակցաբար մասնակցած էք:

— Ես հայրենասէրներու ընկերակցութեան մը կը

պատկանիմ և ոչ թէ չարագործներու...:

— Խնդիրը ատոր վրայ չէ, փութաց ըսել Իզզէթ փաշա, էականը այն է որ այժմ այդ գաղտնի ընկերութիւնը պետութեան դէմ կը դաւէ և ամէն ճշմարիտ օսմանցիի պարտականութիւնն է կառավարութեան աջակցիլ որ պէսզի այդ վնասակար մարմինը չի կրնայ այլեւս վնասել հանրային ապահովութեան:

— «Շնորհիւ մեր վեհափառ սուլթանին արդէն այդ կազմակերպութեան գլխաւորները ձեռք անցուցինք և մնացածներն ալ անցնելու վրայ ենք, ուստի մենէ ճշմարտութիւնը ծածկելով ուրիշ բան ըրած չի պիտի ըլլաք եթէ ոչ ձեր վիճակը ծանրացնել առանց ոեւէ օգուտի:»

— Փաշա էֆէնտի, ձեր պերճախօսութիւնը անօգուտ տեղը կը սպառէք, պատասխանեց Սատըգ պէյ անյողդողդ շեշտով մը, ձեզի հետաքրքրող հարցերու մասին բան մը չի պիտի կրնաք քաղել բերնէս...:

— Բայց արդէն ձեր միւս ընկերները շատ բան խոստովանեցան:

— Կը զրպարտէք զիրենք, գոչեց այս անգամ երիտասարդ խմբագիրը բարկաճայթ շեշտով մը, իմ ընկերներս վատեր չեն:

— Սատըգ պէյ, կը ցաւիմ որ մեր բարեացակամութիւնը չարաչար կը գործածէք և չէք ուզեր օգտըւիլ անկէ. սակայն գիտցած եղէք որ յետոյ չարաչար պիտի զղջաք...:

— Կ'արհամարհեմ ձեր այդ սպառնալիքները, ըսաւ Սատըգ խրոխտ կերպարանքով մը:

— Գիտցած եղէք որ ձեզ խօսեցնելու համար բռնութեան պիտի դիմենք:

— Դուք ալ գիտցած եղէք որ մենք ալ ֆիզիքական չարչարանքներու դիմանալու չափ հոգեկան

կորով պիտի ունենանք։

Նախագահը յուսահատական շարժում մը ըրաւ։ Այս մարդոց հետ կարելի չէր անուշութեամբ գլուխ ելլել։ Նոյնիսկ այս նորամուտ երիտասարդը չէր ուզեր խոստովանիլ և միւսներէն աւելի յամառութիւն ցոյց կուտար։

Իզզէթ յոգնած երեւոյթով մը սեղանին վրայ դըրուած զանգակը անգամ մըն ալ հնչեցուց և պահապանները կանչել տալով՝ հրամայեց որ Սաըդ պէյը իր տեղը փոխադրեն։

Հարցաքննութիւնը լմնցած էր առանց ո և է արդիւնքի։

Այս ապարդիւն հարցաքննութիւններէն ետքը այլևս չորս ձերբակալուածներուն բախտը վճռուած էր։ Եթէ երբէք զղջում յայտնած ըլլային, «աման»ի գային, իրենց մեղապարտութեան համար շնորհ հայցէին ու մանաւանդ ամէն բան տեղն ի տեղօք պատմելով՝ ծածուկ կազմակերպութեան բոլոր գաղտնիքները յայտնէին, սուլթան Համիտ իր անսպառ գթասրտութեամբը գուցէ ներողամիտ հոգի մը ցոյց տար իրենց հանդէպ ու զանոնք մշտնջենական փակելով զնտանի մը մէջ ատով պիտի գոհանար։ Բայց այդ անուղղայ ըմբոստները ոչ միայն գաղտնիք մը դուրս չհանեցին այլ նոյնիսկ համարձակեցան նախատինքներ տեղալ նորին վեհափառութեան դէմ և իրենց մեղաւորի դիրքը մոռնալով՝ մէյ մէկ ամբաստանիչներ դառնալ։ Բռնաւորը այս աստիճան յանդգնութեան չէր սպասեր բնաւ։ Երբէք չէր կասկածեր որ իր իշխանութեան ներքև տակաւին կը գտնուին այս աստիճան անկեղծութիւն, կորով ու նկարագիր ունեցող մարդիկ։ Համիտ կը կարծեր որ իր երկարամեայ ապականիչ ու անբարոյացուցիչ իշխանութեան շնորհիւ կրցած էր ամբողջ օսման-

ցիները վատասերել, անոնց հոգիին մէջէն խլել բոլոր ազնիւ ու բարձր զգացումներու սերմերը և զանոնք միայն անասնական բնազդներով ապրող արարածներու վերածել։ Հիմա սոսկումով կը տեսնար որ ցեղին մէջ ասպետական արիասրտութիւնը չէր ջնջուած՝ այլ ալ աւելի զօրացած էր և կը սպառնար ահռելի ուժգնութեամբ մը պոռթկալու։ Այդ մարդիկը ոչ թէ վախ չէին զգար իր բռնակալութենէն, ընդհակառակը կը սպառնային անոր, նոյնիսկ իրենց շղթայուած վիճակին մէջ։ Ու նոյնիսկ այդ ըմբոստութեան ոգին անձնաւորողը թրքուհի մըն էր....։

Ապտիւլ Համիտ երբ վարագոյրի ետեւէն երիտասարդ խմբագրին՝ Սաըդի հարցաքննութիւնն ալ լսեց ահռելի բարկութեան մը մատնուեցաւ և պահ մը խորհեցաւ այդ չորս ըմբոստներն ալ իր ներկայութեանը բերել տալ ու զանոնք իր ձեռքովը սպաննել, ամենուն գլուխներն ալ ատրճանակի մէյ մէկ հարուած պայթեցնելով։

Յետոյ մէկէն իր բարկութիւնը դարձաւ իր սիրական քարտուղարին՝ Իզզէթի դէմ, որուն հետ տակաւին նոյն առտուն իսկ այնքան սիրալիր եղած էր։

— Այս մարդը չի կրցաւ իրեն յանձնուած պաշտօնը լաւ կատարել, մտածեց, առաջին վայրկեանէն պէտք էր սարսափեցնել այդ մարդիկը, մինչդեռ ինք թոյլ վարուեցաւ հետերնին, ուզեց անուշութեամբ գործ տեսնել և ատոր համար գործը այս ընթացքը առաւ։

Եւ իսկոյն իր մօտ կանչել տուաւ Նէճիպ Մէլհամէ փաշան։

— Նէճիպ, ըսաւ անոր, շատ դժգոհ մնացի կատարուած հարցաքննութիւններէն։

— Ինչո՞ւ համար, վեհափառ տէր, հարցուց պալատականը։

— Որովհետեւ ոչ թէ միայն արդիւնք չի տուին, այլ առիթ եղան որ այդ մարդիկ անպատկառ ակնարկութիւններ ընելու համարձակին... եւ բոլոր ասոնց յանցանքը Իզզէթինն է, որ չի կրցաւ պէտք եղած կորովը ցոյց տալ։

— Այո՛, թերեւս կարելի էր աւելի խստութեամբ կատարել հարցաքննութիւնը, պատասխանեց Նէճիպ Մէլհամէ, այսուհանդերձ կը կարծեմ որ Իզզէթ փաշա շատ վարպետութեամբ գործը վարեց... միայն թէ այդ դաւադիրները տարօրինակ մարդիկ են...։

— Ես վստահ եմ որ եթէ դուն կատարէիր հարցաքննութիւնները, լաւագոյն արդիւնք մը կ'ունենային։

Իր տիրոջ այս գնահատութեան վրայ Նէճիպի աչքերը ուրախութենէն շողացին, բայց կեղծ համեստութեամբ մը գլուխը ծռեց եւ չպատասխանեց։

— Հիմա կ'ուզեմ որ երկրորդ անգամ, դուն առանձին հարցաքննես զիրենք, քու յարմար տեսած ձեւովդ։

— Որչափ ալ ինծի յանձնուած պաշտօնը դժուարին ըլլայ, այսու հանդերձ պատրաստ եմ ամենայն յօժարութեամբ իմ վեհափառ տիրոջս կամքը կատարելու, պատասխանեց Նէճիպ։

— Այդ մարդիկը, շարունակեց բռնաւորը, ինչ որ ալ ըլլայ իրենց նոր հարցաքննութեան արդիւնքը, այլեւս աւելորդ է որ ապրին, քանի որ իրենց կեանքը պետութեան վնասելէ զատ ուրիշ նպատակ չունի. ուստի պէտք չունիս հետերնին մեղմութեամբ վարուելու... կրնաս զիրենք խօսեցնելու համար ամէն միջոցի դիմել։

— Ամէն միջոց պիտի փորձեմ, վեհափառ տէր։

— Քու հանճարամտութեանդ կը թողում միջոցներու ընտրութիւնը, միայն կրնաս վստահ ըլլալ որ զիրենք քեզի կը յանձնեմ եւ քենէ հաշիւ չպիտի պահանջեմ եթէ զիրենք խօսեցնելու համար ձեռք առած միջոցներուդ հետեւանքով փորձանք մը պատահի իրենց։

— Ձեր կամքը պիտի կատարեմ, վեհափառ տէր. պատասխանեց Նէճիպ Մէլհամէ իբրեւ պատասխան իր տիրոջ չարաչուք թելադրութիւններուն։

— Եթէ յաջողիս օգտակար բան մը իմանալ իրենցմէ, զիս չափազանց գոհ պիտի թողուս։

— Ամէն բան պիտի ընեմ իմ վեհափառ տիրոջս հաճելի ըլլալու համար։

Ապտիւլ Համիտի հրամանը բացորոշ էր։ Նէճիպ Մէլհամէ պիտի կրնար իր զոհերը մեռցնելու աստիճան խոշտանգել տալ զանոնք խօսեցնելու համար։ Միայն թէ պիտի յաջողէ՞ր իր դահիճի այս պաշտօնին մէջ։ Իրա՛ւ է որ Նէճիպ Մէլհամէ շատ անգամներ յաջողած էր սպառնալիքներով կամ չարչարանքներով ահաբեկել ձերբակալուած յանցաւոր ու յաճախ ալ բոլորովին անմեղ մարդիկ եւ զանոնք խօսեցնել տալ։ Բայց այս նոր ձերբակալուած մարդիկը երբեք չէին նմաներ անոնց եւ այս բանն էր որ մտատանջութիւն կը պատճառէր իրեն։

Այսու հանդերձ իր վարանումը բնաւ յայտնի չըրաւ սուլթան Համիտի քով, այլ ընդհակառակը, խրոխտ մեծխօսիկութեամբ մը ըսաւ.

— Կը յուսամ որ ինծի յանձնուած պաշտօնը պիտի կրնամ յաջողութեամբ գլուխ հանել եւ արժանանալ ձեր բարձր վեհափառութեան գնահատութեան, միայն թէ կը խնդրեմ որ ինծի քիչ մը ժամանակ շնորհ ընէք...։

— Ի՞նչ ժամանակ, գոչեց բռնաւորը, ընդհակառակը ես կ'ուզեմ ու այս խնդիրը կարելի եղածին չափ

ուտ լմննայ։

— Պիտի խնդրէի որ նոր հարցաքննութիւնը անմիջապէս չսկսէինք և գոնէ մինչև այս գիշեր ինծի միջոց տրուէր պէտք եղած պատրաստութիւնները տեսնելու ... մանաւանդ լաւագոյն կ'ըլլայ այս նոր հարցաքննութիւնները գիշեր ժամանակ կատարել։

— Կը հասկնամ ինչ որ ըսել կ'ուզես, պատասխանեց սուլթան Համիտ ձայնը մեղմացնելով, այո՛, այո՛, իրաւունք ունիս, լաւագոյն է որ գիշերը կատարուին այս գործողութիւնները... գնա և՛ ուզածիդ պէ- պատրաստութիւններդ տես։

Նէճիպ Մէլհամէ գետնամած խոնարհութիւններ ընելէ ետքը, մեկնեցաւ իր տիրոջ քովէն։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ՍԱԼԻՀԱ ՀԱՆԸՄԻ ՉԱՐՉԱՐԱՆՔԸ

Մութը չկոխած՝ արդէն պալատականը իր ամբողջ պատրաստութիւնները տեսած էր։

Եըլտըզի պալատին գետնայարկի մէկ նկուղին մէջ տեսակ մը հաւատաքննական ատեան ձեւացած էր։ Մէկ անկիւն մը դնել տուած էր փայտէ սեղան մը, առանց ծածկոյթի, որուն վրայ շիշ մը մելան, մէկ քանի գրիչ և թուղթերու դէզ մը կ'երևար միայն։ Սեղանին քով դրուած էին երեք խսիրէ անպաճոյճ աթոռներ։ Ամբողջ նկուղը լուսաւորելու համար, սե-

ղանին վրայ դրուած երկու մոմ բաւական համարած էր։ Այս խիստ նախնական յարդարումը ահռելիօրէն չարաշուք երևոյթ մը կուտար այդ նկուղին։ Արդէն Նէճիպ Մէլհամէի նպատակն ալ այդ էր։ Սեղանին դէմը, մութին մէջ զետեղուած էր նաև փայտէ քառակուսի աթոռակ մը, ամբաստանեալին յատկացուած։

Գիշերը արդէն բաւական յառաջացած էր ու այդ չարաշուք գետնայարկը տակաւին թաղուած էր խորունկ հանդարտութեան մը մէջ։

Նէճիպ Մէլհամէ ընդհանրապէս այդ տեսակ հարցաքննութիւններու մէջ ընդունուած սովորութեան համաձայն, ուզած էր որ կէս գիշերէն ետքը, իրենց քունէն արթնցնելով բերել տալ ամբաստանեալները և այնպէս հարցաքննել։ Այդ փորձը յաճախ լաւ արդիւնքներ տուած էր իրեն։

Այսպէս ուրեմն շատ ուշ ատեն, նկուղին մէջ կողմնակի դուռը բացուեցաւ և գողունի քայլերով ներս մտաւ պալատական փաշան՝ երկու անձերու ընկերակցութեամբ։ Յամր յամր յառաջացաւ մինչև անկիւնի սեղանը և անոր քով, յարդէ աթոռին վրայ բազմեցաւ մինչ իրեն ընկերացողները ոտքի վրայ մնացած էին։ Փաշան անոնցմէ մէկուն դառնալով ըսաւ.

— Ո՞ւր է Սէիտ Ապու Սամաքը և իր ընկերները։

— Փաշա էֆէնտի, իրեն ըսինք որ հոս գտնուի, սակայն տակաւին չէ եկած։

— Գնա՛ զինքը գտիր և ըսէ որ անմիջապէս գայ։

Միւսը այս հրամանը առնելուն պէս մեկնեցաւ և քանի մը վայրկեան ետքը վերադարձաւ հսկայ ու յաղթակազմ արաբի մը հետ, որուն սև դէմքը, դուրս դարձած կարմիր շրթունքները ու պլպլացող աչքերը, մութին մէջ ահռելի կերպարանք մը կուտային իրեն։

Այդ վիթխարի մարդը Սէյիտ Ապու Սամաքն էր,

սուլտանցի խափշիկ մը որ Եգիպտոսի մէջ դահիճի պաշտօն վարած էր տարիներով, յետոյ ըմբշամարտութիւններու մասնակցած ու մեծ համբաւ շահած էր Գահիրէի ու Աղեքսանդրիոյ մէջ։ Նշանաւոր ըմբիշներ մինչեւ Եգիպտոս ճամբորդած էին՝ հետը չափուելու համար ու անկէ պարտուած։ Իր համբաւը հասած էր մինչեւ Պոլիս եւ Եըլտըզի մէջ գտնուող եգիպտացի մը առաջարկած էր իր հայրենակցին Պոլիս գալ եւ սուլթանին ծառայութեան մէջ մտնել իբրեւ պալատի ըմբիշ։ Սէիտ Ապու Սամաք խանդավառութեամբ ընդունած էր այս առաջարկը եւ անմիջապէս փութացած էր Պոլիս գալ ու երթալ իր հայրենակիցը գտնել։ Իր հսկայ հասակը, կռուի կազմուածքը, դուրս ցցուած այտերը եւ սեփ սեւ աչքերը սարսափով համակած էին զինքը առաջին անգամ տեսնողները, այսու հանդերձ դիւրաւ կրցած էր ընդունուիլ Եըլտըզի պալատին մէջ նոյնիսկ Ապտիւլ Համիտ ուզած էր մօտէն տեսնել զինքը եւ անոր վայրենի կերպարանքը հաճոյ թուած էր իրեն եւ դրամական մեծ պարգեւ մը ըրած էր։ Այդ օրէն, Սէիտ Ապու Սամաք, իբր սուլթանին կողմէ գնահատուած մէկը, յարգանք ու ակնածանք ներշընչած էր ամենուն։ Եւ սակայն Ապտիւլ Համիտ սիրահար չէր ըմբշամարտութիւններու եւ պալատի ըմբիշները գրեթէ երբեք առիթ չէին ունենար իրենց վեհափառ տիրոջ ցոյց տալու ուժերնին ու ճարպիկութիւննին։ Սէիտ Ապու Սամաք ծոյլ եւ անգործ կեանք մը կը վարէր պալատին մէջ, չկարենալով պէտք եղածին չափ իր քաջագործութիւնները ցուցադրել, այսու հանդերձ գոհ էր իր վիճակէն։ Ամեն ատեն զինքը կը գործածէին՝ սարսափ ազդելու համար վեհերոտ ձերբակալեալներու որոնք Եըլտըզ կը բերուէին հարքննութեան համար։ Այսպէս, Սէիտ Ապու Սամաք

կամաց կամաց իր ըմբիշի պաշտօնը մոռցած՝ իր հին դահիճի պաշտօնը կը կատարէր։

Սուլտանցին երբ եկաւ Նէճիպ Մելհամէի դէմը՝ իր հսկայական հասակը ծռեց եւ ակնածալի բարեւ մը տուաւ։

— Սէիտ, ըսաւ փաշան արաբերէն լեզուով, քու ծառայութեանդ պէտք ունինք։

— Պատրաստ եմ ձեր հրամանին, պատասխանեց միւսը.

— Չորս չարագործներ ձերբակալած ենք, որոնք մեր վեհափառ տիրոջ նուիրական անձին դէմ կը դաւէին. այդ անձերը մինչեւ հիմա անուշութեամբ չուզեցին իրենց խոստովանութիւնները ընել եւ նոյնիսկ համարձակեցան նախատական ընթացք մը ունենալ մեզի հանդէպ։ Հիմա՛ զիրենք բռնութեամբ խօսեցնել պիտի տանք։

— Լա՛ւ, կը խօսեցնենք, ըսաւ սուլտանցին չարաչուք դէմքով մը։

— Ո՞ւր են միւս երկու ընկերներդ։

— Դուրսը ձեր հրամանին կը սպասեն։

— Շատ աղէկ առ այժմ դուն առանձին բաւական ես, եթէ պէտք ունենանք միւսներն ալ կը կանչենք։

— Ինչալլահ պէտք չի մնար։

— Մանաւանդ որ մեր առաջին հարցաքննելիքը կին մըն է։

— Կի՞ն մը, ըսաւ սեւը արհամարհոտ ձեւով մը, կին մը որ կը համարձակի էրիկմարդոց հրամանին անսաստել, Աստուա՛ծ իմ, ի՛նչ օրերու հասանք։

— Եւ դուն վստա՞հ ես որ պէտք եղածին պէս պիտի կրնաս խօսեցնել այդ՝ կինը։

— Եթէ Ապու Սամաք այդքան ալ կարողութիւն չունենայ, ալ ինչ երեսով կրնայ ապրիլ աշխարհիս վը-

րայ։

— Քիչ մը ետքը պիտի տեսնենք քու խօսքերուդ իրական արժէքը, պատասխանեց փաշան որ այս խօսակցութիւնը ընելով սեւամորթին հետ, պարզապէս զայն ա՛լ աւելի գրգռել կ՚ուզէր։

Յետոյ իր հրամանին վրայ, սուտանցին գնաց կեցաւ այն աթոռին ետեւը, որուն վրայ պիտի նստեցնէին ամբաստանեալը։

— Գնա՛, և Սալիհա հանըմը հոս բերել տուր, պատուիրեց Նէճիպ Մէլհամէ իր քովը գտնուող անձին։

Երբ միւսը մեկնեցաւ տրուած հրամանը գործադրելու համար, պալատականը աչք մը պտտցուց գետնայարկին շուրջ և իր զննութենէն գոհ մնաց։ Արդարեւ այդ նկուղը, մերկ ու աղտոտ կերպով լուսաւորուած կամ գրեթէ մթութեան մէջ թաղուած էր և սեղանին վրայ դրուած երկու մոմերը հազիւ անորոշ լոյս մը կը սփռէին չարաշուք և դժնդակ տպաւորութիւն մը գործելով մարդկային երեւակայութեան վրայ։ Հոս չիկար առաջուան լուսաշող և պերճօրէն կահաւորուած դահլիճին զուարթ ու անդորրիչ երեւոյթը, այլ ընդհակառակն արհաւիրքն ու վրդովմունքը կը տիրէր ամէն կողմ։

— Կարծեմ թէ այս սրահին յարդարումը աւելի յարմար է քան միւսինը, մտածեց ինքնին Նէճիպ Մէլհամէ, և թէ այստեղ այդ կինը չի պիտի համարձակի խօսիլ այն ձեւով որով կը խօսէր դահլիճին մէջ ... բաց աստի, Ասպու Սամաքն ալ մոռնալու չէ։

Վերջապէս կէս ժամ ետքը, նկուղին դուռը բացուեցաւ և մութին մէջ ներս բերին Սալիհա հանըմը։

— Ինչո՞ւ այսչափ ուշացար, հարցուց խոժոռ ձայնով մը Նէճիպ Մէլհամէ։

— Տիկինը կը քնանար զինքը արթնցնելու և տե-

ղէն հանելու համար քիչ մը ժամանակ կորսնցուցինք, պատասխանեց այն անձը որ Սալիհան փնտռելու գացած էր։

— Նստեցուցէք զինքը սա աթոռին վրայ, շարունակեց Նէճիպ Մէլհամէ նոյն խոժոռ շեշտովը, և որպէսզի հանդարտ մնայ, թեւերը և ոտքերը կապեցէք աթոռին։

Երեք անձերը որոնք Սալիհայի կ՚ընկերանային՝ զայն աթոռին քով առաջնորդեցին։ Տիկինը առանց խօսք մը արտասանելու կամ դժուարութիւն յարուցանելու, նստաւ յարդէ աթոռին վրայ և թող տուաւ որ թեւերն ու ոտքերը կապեն անոր։ Այս գործողութիւնը տասը վայրկեան տեւեց։

— Հիմա դուք տեղերնիդ գացէք, հրամայեց պալատականը, խօսքը երկու պահապաններուն ուղղելով, իսկ դուն Մահմուտ պէյ, եկուր տեղդ նստէ, որպէսզի մի առ մի արձանագրես այս կնոջ խոստովանութիւնը։

Հրամանը իսկոյն գործադրուեցաւ։

Այն ատեն Նէճիպ Մէլհամէ, խօսքը Սալիհա հանըմին ուղղելով, յօնքերը պռստած, դաժան ու խիստ դէմքով մը, ըսաւ.

— Մի՛ կարծեր որ կնոջ մը պէս պիտի վարուիմ հետդ. ինծի համար այդ աթոռին վրայ նստողը կին մը չէ, այլ հասարակ չարագործ մը և միանգամայն պետութեան դէմ գործող դաւաճան մը։ Քու և ընկերներուդ արարքները աշխարհի բոլոր երկիրներու մէջ կախաղանով կը պատժուին. ասիկա պէտք է որ գիտնաս։ Ասկէ առաջ գուցէ չափազանց ներողամտութեամբ վարուեցանք ձեզի հետ և մեր այս ներողամտութիւնը ձեր կողմէ իբրեւ տկարութեան նշան համարուեցաւ։ Ալ հիմա ներողամտութեան շրջանը լմնցած է և ծայրայեղ խստութեամբ պիտի վարուիմ հետդ։ Այս մա-

սին վեհափառ տիրոջս կողմէ բացարձակապէս արտօնուած եմ. քու կեանքդ իմ ձեռքս է և ես լրիւ իշխանութիւն ունիմ անոր վրայ։ Մի՛ կարծեր որ լալով, պոռալով կամ սպառնալով կրնաս ո և է կերպով ազդել իմ վրաս։ Այս նկուղը բաւական խորունկ ու պատերն ալ բաւական հաստ են՝ ամէն աղաղակ ճիչ ու գոչում խեղդելու համար։ Միակ յոյս մը կայ քեզի ողջ ելլելու համար այս տեղէն, այն է՝ առանց կեղծիքի և ամենայն ճշդութեամբ պատասխանել քեզի ըլլալիք հարցումներուն և յետոյ ապաւինիլ կայսերական գթասրտութեան... փրկութեան ուրիշ ճամբայ չունիս։..։

Պալատականը պահ մը լռեց, թոյլ տալու համար որ իր խօսքերը իրենց ազդեցութիւնը գործեն, յետոյ շարունակեց.

— Մեր վեհափառ տէրը չափազանց բարկացած է ձեր լիրբ ու անպատկառ վարմունքին համար, յորմէ հետէ հարցաքննութեան ենթարկուեցաք և նոյնիսկ որոշած էր առանց նոր հարցաքննութեան մը, ձեզ ամէնքդ ալ չարաչար մահուամբ մը բնաջինջ ընել։ Վերջապէս մենք յաջողեցանք զինքը համոզելու որ իբրև վերջին փորձ անգամ մըն ալ ձեզ հարցաքննենք և անկէ ետքը իր հրամանը գործադրենք... հետեւաբար քու կեանքդ թելէ մը միայն կախուած է և ոչ թէ միայն քու կեանքդ՝ այլ նաև ընկերներուդ կեանքը, որովհետև մենք համոզուած ենք որ քու չի խօսելու յամառութիւնդ է որ չար օրինակ կ՛ըլլայ անոնց ... այսպէս եթէ կ՛ուզես գոնէ քու ընկերներուդ կեանքը փրկել, պէտք է որ մեր հարցումներուն տեղն ի տեղօք պատասխանես։

— Կարծեմ բոլորովին անօգուտ յոգնութիւն մը յանձն առած էք՝ այս երկրորդ հարցաքննութեան փոր-

ձին դիմելով, պատասխանեց Սալիհա հանըմ ամենայն հանդարտութեամբ, ինչ որ պէտք էր ըսել արդէն՝ ըսի ... տարիներէ իվեր մեր հայրենիքը արիւնարբու բռնակալութեան տակ կը հեծէ և հակայաքայլ դէպ ի անկում կը դիմէ։ Այս աղետալի դրութեան վերջ մը տալու համար մենք ուխտած ենք մինչև ետքը կռուիլ առանց կասելու նոյնիսկ մահուան դիմաց...։

— Լա՛ւ բանախօսութիւն արտասանելու ժամանակ չէ, պոռաց Նէճիպ Մէլհամէ, ձեռքը ուժգին սեղանին զարնելով ու ոտքի ելլելով, այդ յիմարաբանութիւնները շատ լսեցինք արդէն... դուք հոս կը գտնուիք հաշիւ տալու համար կարգ մը անմեղ մարդոց սպանութեան մասին... պիտի ըսէ՛ք թէ որոնք են այդ ոճիրները գործողները, այո՝ կամ ոչ...։

— Ո՛չ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ հաստատ շեշտով մը։

Նէճիպ Մէլհամէ, որ կրկին աթոռին վրայ նստած էր, մէկէն վեր ցատկեց բարկութեամբ, արագ քայլերով ուղղուեցաւ դէպ ի դիմացի դուռը և զայն բանալով պոռաց.

— Մէխտ Ապու Սամա՛ք։

— Հրամմեցէք, փաշա էֆէնտի, պատասխանեց սուտանցիին խռպոտ ձայնը։

— Շուտ ներս եկո՛ւր։

Հակայ սեւամորթը երևցաւ մթութեան մէջէն։ Փաշան անոր թեւէն բռնեց և բերաւ կեցուց Սալիհա հանըմի դէմը։ Յետոյ վերադարձաւ սեղանին մօտ, անոր դարակներէն մին բացաւ ու մէջէն մորթէ շինուած կարճ ու հաստկէկ մտրակ մը առաւ ու բերաւ սուտանցիին տուաւ։

— Այս կինը, ըսաւ Ապու Սամաքի, ոճրագործներու գաղտնի ընկերութեան մը պետն է, ընկերու-

թիւն մը որուն նպատակն է մեր վեհափառ տիրոջ դաւաճանել և անոր հաւատարիմ ծառաները մէկիկ մէկիկ սպաննել ... հիմա զինքը պիտի հարցաքննեմ և եթէ չուզէ հարցումներուս պատասխանել, այս մըտրակով պաշտօնդ պիտի կատարես ամենայն խստութեամբ։

— Պատրաստ եմ ձեր հրամանին, պատասխանեց նախկին դահիճը։

Նէճիպ Մէլհամէ վերադարձաւ իր աթոռը, սեղանին վրայ դրուած թուղթերու ծրարը պահ մը աչքէ անցուց և յետոյ ըսաւ՝ խօսքը հանըմին ուղղելով։

— Այստեղ ունինք շարք մը ոճրագործութիւններու տեղեկագիրներ, նախ Գանտիլլիի ծովեզերեայ տան մը մէջ 1904 օգոստոս 20ին սպաննուած գտնուած են երեք անձեր. յետոյ Էրէնքէօյ, հորի մը մէջէն երեւան ելած է սպաննուած անձի մը դիակը. յետոյ Զամլըճայի մօտերը գտնուած է պարտիզպան Խօմէրի դիակը. յետոյ նոյնպէս Սկիւտարի բարձունքներուն վըրայ սպաննուած երկու կիներ, որոնց դիակները սընտուկի մը մէջ ամփոփուած, բերուած են Պէշիքթաշի ոստիկանատունը. բոլոր այս խորհրդաւոր սպանութիւններուն համար ձեր ծածուկ կազմակերպութիւնն է որ կ'ամբաստանուի և այս մասին դուք ալ չէք ուրացած ձեր մասնակցութիւնը, արդ՝ կ'ընդունի՞ք որ այս բոլոր ոճիրները ձեր կողմէ կատարուած են։

— Այո՛, պատասխանեց Սալիհա հանըմ։

— Դուք ուղղակի՞ մասնակցած էք այդ սպանութիւններուն։

— Ո՛չ։

— Ուրեմն ի՞նչ եղած է ձեր դերը այդ ոճիրներուն մէջ։

— Ոճիր և սպանութիւն բառերը նախ չեմ ընդու֊

նիր բնաւ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ նոյն հանդարտութեամբ որով խօսած էր անկէ առաջ. գերագոյն մարմնի մը կողմէ տրուած վճիռի մը համեմատ այդ պատիժները սահմանուեցան. հետեւաբար ոճիրի խօսք պէտք չէ ընել։

— Գերագոյն մարմինին մէջ դո՞ւք ալ կը գտնուէիք։

— Այո՛։

— Իսկ միւս անդամները որո՞նք էին։

— Անոնք ալ ինծի պէս բռնակալութեան դէմ կռուող հայրենասէրներ...

— Ի՞նչ է այդ հայրենասէրներուն անունները։

— Չեմ ուզեր ըսել։

— Հակառակ պարագային պիտի ստիպուիմ տարբեր կերպով վարուիլ ձեզի հետ։

— Կը սպասեմ այդ տարբեր վարմունքին։

— Գիտէ՞ք որ ասկէ ողջ դուրս չի պիտի ելլէք, եթէ այդ անունները չի տաք։

— Դագաղ մը մահուընէ չի վախնար, պատասխանեց Սալիհա հանըմ ամենայն հանդարտութեամբ։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, գոչեց Նէճիպ Մէլհամէ բարկաճայթ շեշտով մը։

— Ըսել կ'ուզեմ որ տարիներէ իվեր արդէն ներսիդիս կը կրեմ ամուսնոյս եւ երկու զաւակներուս դիակները զորս սուլթան Համիտ սպաննեց, հետեւաբար դագաղ մըն եմ ես...։

— Այս թանձր պատերը այդ տեսակ բանաստեղծութիւններու համար ականջ չունին, խելքդ գլուխդ ժողվէ՛, պոռաց պալատականը։

— Այս թանձր պատերէն դուրս ու անկէ վեր ուրիշ մը կայ որ իմ խօսքերս կը լսէ ու զիս և ձեզ կը դատէ, պատասխանեց Սալիհա, որուն դէմքը մթու֊

թեան մէջ, տարօրինակ փայլով մը կը շողար։

— Ձեր մեղսակիցներուն անունները անմիջապէս պիտի տաք, գոչեց Նէճիպ Մէլհամէ, որ յուզումէն կը դողար, տեսնելով որ այդ կինը, հակառակ իր ձեռք առած միջոցներուն, երբեք վախնալու երեւոյթ չունէր։

— Գանախլլիի մէջ և ուրիշ տեղեր գործուած այդ սպանութիւններուն միակ հեղինակը և պատասխանատուն Ապտիւլ Համիտն է։

—Մեղսակիցներուդ անունները տո՛ւր, կրկնեց փաշան շառագունած դէմքով մը։

Սալիհա հանըմ ալ չի պատասխանեց։

— Մէյխա Ապու Սամաք, պաշտօնդ կատարէ, պոռաց Նէճիպ Մէլհամէ։։

Այն ատեն սուտանցի հսկան իր մորակը բարձրացուց և սկսաւ կատաղի կերպով հարուածներ տեղալ կապկպուած և հէ՜գ կնոջ կռնակին։

Եւ սակայն մարտիրոսուհին հիանալի համբերութեամբ մը դիմադրեց այդ հարուածներուն։ Ո՛չ կսկիծի աղաղակ մը, ոչ դէմքի ծամածռութիւն մը ունեցաւ։ Երբեք կարելի չէր հաւատալ որ այդ ազազուն մարմինը այսչափ դիմադրութեան ուժ պիտի ունենար։

Փաշային մէկ նշանին վրայ՝ սեւամորթն իր հարուածները դադրեցուց։

— Ըսէ՛ տեսնենք մեղսակիցներուդ անունները, գոչեց Նէճիպ Մէլհամէ։

— Վատ թշուառական մըն ես, քու արիւնարբու տիրոջդ արժանի, ըսաւ Սալիհա հանըմ իբրև պատասխան։

Մորակի հարուածները վերսկսան ա՛լ աւելի կատաղութեամբ։

Բայց այս անգամ հէ՜գ կինը ա՛լ չի կրցա դիմա-

նալ ու մարեցաւ։

Ապու Սամաք հարուածները դադրեցուց։

— Մարեցաւ, ըսաւ խօսքը փաշային ուղղելով։

— Լա՛ւ, հիմա խելքը գլուխը կը բերենք, պատասխանեց Նէճիպ Մէլհամէ և իր քով նստող գրագրին դառնալով աւելցուց.

— Երեսը քիչ մը ջուր սրսկէ՛ ու սա սրուակը հոտոտել տուր։

Եւ գրպանէն հանելով գրագրին ներկայացուց փոքրիկ սրուակ մը։ Նէճիպ որ այս տեսակ հարցաքննութիւններ շատ անգամ ըրած էր, պէտք եղած միջոցները ձեռք առած էր՝ արդէն։

Շնորհիւ տրուած խնամքներուն՝ քառորդ մը ետքը Սալիհա հանըմ աչքերը բացաւ։։

— Ինչպէ՞ս ես, մարելիքդ անցա՞ւ, հարցուց պալատականը խոժոռ ձայնով մը, չար ակնարկ մը ուղղելով իր զոհի երեսին։

— Այո՛. պատասխանեց կինը նուաղեալ ձայնով։

— Խօսելու կարողութիւն ունի՞ս։

— Այո՛, կրկնեց Սալիհա։

— Ուրեմն ըսէ տեսնենք մեղսակիցներուդ անունները։

— Վա՛տ թշուառական, մրմնջեց կինը իր ակռաներու մէջէն։

—Կ'երեւայ որ դեռ չէ հասունցած, նկատել տուաւ սուտանցին հեգնական ձեւով

— Պիտի խօսի՞ս վերջապէս, պոռաց Նէճիպ Մէլհամէ կատաղութեամբ։

— Չէ՛, չի պիտի խօսիմ...։

Հանդարտ ու կորովի շեշտով մը տրուած այս պատասխանին վրայ՝ պալատականը պահ մը ապշած մնաց ու չի կրցաւ խօսք մը արտասանել։ Բայց մէկէն ըմ-

բռնեց որ ա՛լ անկարելի էր ընկրկիլ ու տեղի տալ և թէ հարկ էր մինչև ծայրը երթալ։

— Ապու Սամադ, գոչեց սևամորթին դառնալով, գնա և կրակամանն ու երկաթը բե՛ր...։

Սուլտանցին հեռացաւ հրամանը կատարելու համար։ Սալիհա հանըմ որքան ալ անդրդուելի կերպով մը ցոյց կուտար արտաքուստ, այսու հանդերձ անհեղլիօրէն կը չարչարուէր։ Մորակի անողոք հարուածները արիւնլուայ ըրած էին իր կռնակի միսերը։ Կը զգար արիւնին չիթ չիթ վազելը կռնակն ի վար և շապիկը որ կը փակչէր մարմինին։ Իր կապկպուած ոտքերն ու թևերը սոսկալի կերպով կը կրկնապատկէին իր չարչարանքը։

Նէճիպ Մէլհամէ ըմբռնեց անոր դժնդակ վիճակը և զգաց թէ այդ կինը ֆիզիքական ի՛նչ տանջանքներու մատնուած էր այդ վայրկեանին և փորձեց օգուտ քաղել անկէ։

— Քու յամառութիւնդ պարզապէս անիմաստ կը գտնեմ, ըսաւ, ձայնին խոժոռութիւնը քիչ մը մեղմացնելով, այնքան անիմաստ որքան անօգուտ և նոյնիսկ վնասակար քեզի համար։ Լռութիւն պահելով ուրիշ բան ըրած չես ըլլար, եթէ ոչ քեզ և ընկերներդ չարաչար մահուան մը դատապարտել. մինչդեռ խօսելով՝ գոնէ կայսերական գթութեան արժանանաս չարչարանքներէ ազատիս և կեանքդ փրկես։ Իսկ եթէ կը կարծես թէ քու պահած լռութեամբդ կրնաս փրկել ազատ մնացած մեղսակիցներդ, ատոր մէջն ալ կը սխալիս. ինչպէս յաջողեցանք ձեզ ձերբակալել, անշուշտ անոնք ալ պիտի յաջողինք ձեռք ձգել... միայն թէ փոխանակ այսօր արդարութեան ձեռքը իյնալու, ամիսէ մը կամ երկու ամիսէն պիտի իյնան, ահա՛ բոլոր տարբերութիւնը։ Ուստի վերջին անգամ կոչում

կ'ընեմ քու խոհեմութեանդ...ըսէ տեսնենք մեղսակիցներուդ անունները։

Սալիհա հանըմի ֆիզիքական տառապանքները իրենց ծայրագոյն սահմանին հասած էին. մորակի հարուածները որոնք տրուած ատեն այնքան սաստկօրէն չէր զգացած, այժմ և հետզհետէ՝ զինքը անհելի ցաւերով կը սկսէին տանջել։ ամբողջ իրանը կարծես կասկարայի մը վրայ կ'այրէր, թևերն ու ոտքերը կ'ընդարմանային, գլուխը պայթելու աստիճան կը կոտտար, ու գաղափարները կը շփոթուէին. զգաց որ նորէն պիտի նուաղէր ու ինքզինքը կորսնցնէր. և սակայն իր հոգեկան ամբողջ զօրութիւնը ժողվեց, և իբրև պատասխան Նէճիպ Մէլհամէի մատնութեան հրաւէրին, ըսաւ.

— Ուր է կրակարանն ու երկաթը...։

Նոյն րոպէին ներս մտաւ սուլտանցին երկու ձեռքերովը խոշոր աման մը բռնած, որուն մէջ ճարճատուն կրակ մը կը շողար։

— Ահաւասիկ քու փնտռածդ, ըսաւ Նէճիպ Մէլհամէ չարաչուք դէմքով մը։

Ապու Սամադ կրակարանը քիչ մը հեռու դրաւ այն աթոռէն որուն վրայ կը գտնուէր Սալիհա և յետոյ իր թևին տակ գտնուած երկաթ ձող մը կրակին մէջ մխրճեց։

— Մորակը պէտք եղածին պէս դաս մը չեղաւ քեզի, չարունակեց պալատականը Սալիհա հանըմի դառնալով, այժմ աւելի ազդու միջոցի մը պիտի դիմենք, որովհետև նորէն կը կրկնեմ, մեր վեհափառ տէրը մեզի պաշտօն յանձնած է ո և է միջոցի առջև չընկրկելու, նոյնիսկ եթէ այդ միջոցներուն հետևանքով մահ անգամ պատահի ... մենք ստիպուած ենք մեր տիրոջ կամքը կատարելու։

Սալիհա կարծես չէր լսեր այդ խօսքերը։ Գլուխը կուրծքին վրայ հակած լուռ մնաց։

— Մենք չէինք ուզեր այս տեսակ ծայրայեղութիւններու դիմել. սակայն քու յամառութիւնդ մեզ կը ստիպէ, չարունակեց պալատականը։

Սալիհա անշարժ կը մնար միշտ. առանց տրտունջի ձայն մը հանելու, առանց կենդանութեան նշան մը տալու. կարծես կը քնանար։

— Օ՛ն, մէկ կողմ թո՛ղ յամառութիւնդ և ըսէ տեսնեմ մեղսակիցներուդ անունները, որպէսզի ազատիս քեզի սպասող տանջանքներէն։

Սալիհա հանըմ գերագոյն ճիգ մը ընելով՝ գլուխը վեր վերցուց և բոլոր ուժը ժողվելով գոչեց.

— Անիծեա՜լ ըլլայ այն արիւնարբու գազան Ապտիւլ Համիտը որ իմ ամուսինս և երկու զաւակներս յափշտակեց ինէ և անիծեալ ըլլաք դուք ամէնքդ որ թշուառ հայրենիքը կը կործանէք...։

— Նշանակեցի՞ր այս խօսքերը, պոռաց Նէճիպ Մէլհամէ գրասեղանին քով նստած գրագրին։

Միւսը գլխովը հաստատական պատասխան տուաւ։

— Ապու Սամաք, շարունակեց փաշան, երկաթը կարմրեցա՞ւ։

Սուտանցին փայտէ կոթով երկաթէ ձողը, որ կըրակարանի մէջ մխրճած էր, դուրս քաշեց, որու շէկ գոյնը մռայլ ու չարաշուք լոյս մը սփռեց գետնափորին մէջ և ըսաւ.

— Այո՛, կարմրցեր է։

— Ուրեմն գործի սկսէ՛։

— Ո՞ր կողմէ պիտի սկսինք։

Նէճիպ Մէլհամէ պահ մը իր զոհին նայեցաւ, որ աչքերը արհաւիրքով լեցուն հրաշէկ երկաթին կը նայէր, և յետոյ ան պատասխանեց.

— Նախ կռնակէն...։

Ապու Սամաք կարմիր երկաթը կամաց կամաց մօտեցուց հէ՜գ կապկպուած կնոջ իրանին։ Նախ խանձի հոտ մը տարածուեցաւ նկուղին մէջ, այրած լաթի անախորժ հոտ մը. յետոյ անհելի աղաղակ մը լսուեցաւ։ Սալիհան էր որ իր միսերուն այրիլը կը զգար..:

— Խօսէ՛, տո՛ւր անունները, եթէ ոչ...

— Նէճիպ Մէլհամէ չի կրցաւ իր խօսքը աւարտել, յանկարծ նկուղին դուռը ուժգին հարուածով մը բացուեցաւ և կէս մթութեան մէջ երեւցաւ Իզզէթ փաշայի այլայլած և խելայեղ դէմքը, որ խոյանալով սուտանցիին վրայ անոր թեւերը բռնեց և ետ քաշեց հրաշէկ երկաթը։

— Ի՞նչ կ'ընես թշուառական, գոչեց Ապու Սամաքի երեսին, ի՞նչպէս կը համարձակիս ձեռք վերցնել կնոջ մը վրայ ու զայն չարչարանքի ենթարկել, չե՞ս գիտեր որ անիկա մեր վեհափառ սուլթանին հիւրը կը համարուի և այս պատճառաւ իր անձը նուիրական է...։

Սուտանցին ապուշ ապուշ՝ մէյ մը Նէճիպի ու մէյ մը Իզզէթի կը նայէր առանց պատասխանելու։

Նէճիպ Մէլհամէն ալ Ապու Սամաքի չափ շփոթուած ու շուարած էր այս անակնկալ միջամտութենէն. այսու հանդերձ կը զգար որ սուլթանին սիրական քարտուղարը ինքիրմէ չէր որ այս միջամտութիւնը կ'ընէր, հետեւաբար ինքզինքը արդարացնելու ձեւով մը կմկմաց.

— Կը ներէք, փաշա էֆէնտի, բայց կարծեմ մեր ըրածը մեր վեհափառ տիրոջ հրահանգներուն համեմատ է...։

— Ո՛չ ո՛չ, ըսաւ միւսը ա՛լ աւելի պոռալով, դուք որ մեր վեհափառ տիրոջ մեծանձնութիւնը, բարութիւնը, խղճահարութիւնը և գութը մօտէն կը ճանչնաք, ինչպէ՞ս կրնաք ենթադրել որ այսպիսի հրահանգ մը կրնայ տալ...։

— Բայց այս առտու ինք անձամբ ըսաւ որ ...։

— Սխա՛լ, էֆէնտիմ սխալ. կ'երեւայ որ խնդրին մէջ թիւրիմացութիւն մը կայ, իր հրահանգը սխալ հասկցած ըլլալու էք... ձեզի կ'ըսեմ և կը կրկնեմ որ մեր վեհափառ տէրը այդպիսի հրահանգ մը չի կրնար տուած ըլլալ, կը հասկնա՞ք փաշա էֆէնտի ...ես հիմա իր քովէն կուգամ կոր։

Այս վերջին խօսքերը բաւական պերճախօս էին ամէն բան հասկնալու համար։ Նէճիպ Մէլհամէ գլուխը ծռեց և պատասխանեց.

— Այո՛, իրաւունք ունիք ես սխալ հասկցած ըլլալու եմ։

— Վեհափառ սուլթանը կը հրամայէ որ, չարունակեց Իզզէթ փաշա, Սալիհա հանըմին ամէն կերպով խնամք տարուի և ո՛չ ոք համարձակի անոր մազին մէկ թելին իսկ դպչելու, հակառակ պարագային չարաչար պատիժ պիտի կրէ, ով որ ալ ըլլայ։

Սուտանցին, որ հոն անշարժ կեցած էր, ան ու սարսափով լսեց այս խօսքերը և կամաց մը ետեւ երթալով, աներեւոյթ եղաւ բաց մնացած դռնէն։

Յայտնապէս կ'երեւար որ Իզզէթ փաշա պոռալով կը խօսէր, որպէսզի թուրք հերոսուհիին կողմէ իր խօսքերը լսուին։ Եւ սակայն Սալիհա հանըմ կենդանութեան ոչ մի նշան ցոյց չէր տար. աչքերը փակ, կարծես կը քնանար, իր շուրջը անցած դարձածին անուշադիր։

— Բայց այս խեղճ կինը մարեր է, ըսաւ սուլթա-

նին քարտուղարը մէկէն անոր քով փութալով։

— Քիչ մը առաջ թէև անգամ մը մարեցաւ, խելքը գլուխը բերինք, պատասխանեց Նէճիպ Մէլհամէ։

Իզզէթ փաշա բռնեց կնոջ ձեռքը։ Սալիհա հանըմ իսկոյն աչքերը բացաւ և ըսաւ.

— Չէ՛, մարած չեմ, աչքերս գոցեցի որպէսզի չի տեսնեմ ձեր խաղացած կատակերգութիւնը և եթէ կարելի ըլլար ականջներս ալ պիտի խփէի, որպէսզի ձեր արտասանած խօսքերն ալ չի լսէի։

— Բայց հանըմ էֆէնտի, ինչո՞ւ այսպէս անհաշտ ընթացք մը կը բռնէք մեզի հանդէպ, ըսաւ Իզզէթ փաշա մեղմ ու փաղաքշական ձայնով մը։ Չէ՞ք տեսներ որ մեր վեհափառ տէրը որքա՛ն մեծանձնութեամբ և ազնուութեամբ կը վարուի ձեզի հանդէպ... ո՞ր վեհապետը նոյնքան ներողամիտ համբերատարութիւն ցոյց պիտի տար իրեն դէմ դաւադրողներու մասին... Եթէ ձեզի չարչարանքներու ենթարկեցին՝ վստահ եղէք որ ատիկա մեր վեհափառ տիրոջ կամքին դէմ էր բացարձակապէս և ապացոյցն ալ այն է որ զիս հոս ղրկեց որպէսզի ամէն կերպով հոգ տանիմ ձեր հանգստութեան... ափսոս որ քիչ մը ուշ հասայ, եթէ ոչ այսքան տառապանք ալ չէիք կրեր։ Ինչ որ կատարուեցաւ այս գիշեր ձեր անձին վրայ՝ վեհափառ սուլթանին կամքին բոլորովին հակառակ էր և ներում կը խնդրեմ եղածին համար...։

Յետոյ Իզզէթ փաշա միւս պալատականին դառնալով աւելցուց.

— Ըսէ՛ք, փաշա էֆէնտի, միթէ վեհափառ սուլթանին հրամանո՞վն ու գիտակցութեա՛մբը այս չարչարանքը տուիք...։

— Բնա՛ւ երբեք, պատասխանեց միւսը, ըմբռնելով որ այդ էր տրուելիք միակ պատասխանը։

— Միթէ մեր վեհափառ տէրը երբեք համամիտ գտնուա՞ծ է այս կերպ հարցաքննութեան։

— Բնա՛ւ երբեք, կրկնեց Նէճիպ փաշան։

— Կը տեսնէ՞ք, հանըմ էֆէնտի, որ ամբողջ եղածը թիւրիմացութեան մը արդիւնք է որ ալ բնաւ չի պիտի կրկնուի։

Այս խօսքերուն իբրև ամբողջ պատասխան, Սալիհա հանըմ մրմնջեց նուաղեալ ձայնով մը.

— Ամէնքդ ալ վատ թշուառականներ էք։

Երկու փաշաները այս նախատինքին առջև պահ մը ցնցուեցան և ցասումի և կատաղութեան շող մը անցաւ իրենց աչքերուն մէջէն, բայց և այնպէս շուտով զսպեցին ինքզինքնին և Իզզէթ փաշա ըսաւ առաջուան մեղմ ու փաղաքշական ձայնովը.

— Հանըմ էֆէնտի, կը տեսնեմ որ շատ գրգռուած վիճակ մը ունիք և ասիկա խիստ բնական կը գտնեմ ձեր կրած դառն փորձութիւններէն ետքը. երբ հանգստանաք ու հանդարտիք, այն ատեն ապահով եմ որ աւելի ողջամիտ կերպով պիտի դատէք անձերն ու իրողութիւնները... Նէճիպ փաշա պահապանները կանչեցէ՛ք, որպէսզի տիկինը իր սենեակը առաջնորդեն, վեհափառ կայսեր անձնական բժիշկին ալ իմաց տուէք որ տիկնոջ քով փութայ և պէտք եղած խնամքները տայ։

Նէճիպ փութաց այս հրահանգները հաղորդել գըրասեղանին քով նստած պալատականին, որ սահմռկած երեւոյթով մը կը դիտէր իր աչքերուն առջև պարզուող այս տարօրինակ ու անակնկալ տեսարանը։ Յետոյ, երկու փաշաները եկան Սալիհա հանըմին քով և սկսան ամենայն փափկութեամբ և զգուշութեամբ անոր ոտքերուն և թևերուն կապերը քակել։

Սալիհա երբ ինքզինք կապանքներէ ազատ զգա-

լով՝ սկսաւ իր ընդարմացած անդամները շարժել, անհուն ցաւեր զգաց ամբողջ իրանին երկայնքը և սարսափելի ճիչ մը արձակեց։ Բայց չուզելով այդ մարդոց քով տկարութեան նշաններ ցոյց տալ, իսկոյն հզօր ճիգ մը ըրաւ ինքն իր վրայ ու խեղդեց ցաւի աղաղակները։

Քանի մը վայրկեան ետքը պահապանները եկան զինքը իր սենեակը տանելու համար։ Սալիհա հանըմ իր զօրութեան վստահելով, ուզեց ոտքի ելլել, ուժաթափ ինկաւ աթոռին վրայ, անզօր ձայնով մը կմկմալով.

— Չէ՛. չեմ կրնար քալել...։

— Երկար ու կակուղ թիկնաթոռ մը բերէ՛ք ու անով տիկինը փոխադրեցէ՛ք, հրամայեց Իզզէթ փաշա։

Քառորդ մը ետքը, չորս մարդիկ, փափուկ բարձերով պատած թիկնաթոռի մը մէջ կը փոխադրէին Սալիհա հանըմը։

Այսպէս ուրեմն, չարչարանքներով սկսած երկրորդ հարցաքննութիւնն ալ վերջ կը գտնէր առանց որևէ արդիւնքի։

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

ԹՈՒՆԱՒՈՐ ԴԱՇՈՅՆԸ

Եւ սակայն ի՞նչ դարձած էր որ յանկարծ Ապտիւլ Համիտ իր սիրական քարտուղարին միջոցաւ հրամայած էր վերջ դնել չարչարանքներուն և ծայրայեղ փափկութեամբ վարուիլ ձերբակալուած հերոսուհիին հետ։

Համիտ, որուն անողորմ ու արիւնարբու բնազդը ամէն արարքներու կ՚առաջնորդէր, մեծ յոյս դրած էր Նէճիպ Մելհամէի կատարելիք այս նոր հարցաքննութեան վրայ։ Իր ֆիզիքական ցաւերէն ու մահուընէն զգացած անօրինակ սարսափը կը կարծէր թէ ամէն մարդու համար բնական բաներ են և թէ ոչ ոք կրնար դիմադրել անոնց։ Հոգեկան կորովի վրայ գաղափար չունէր։ Եւ ճիշտ ատոր համար կը կարծէր թէ այս անգամ Նէճիպ Մելհամէ յաջողութեամբ գլուխ պիտի հանէր իրեն յանձնուած պաշտօնը։

Կէս գիշերին մօտը, երբ Նկուղին մէջ, չարաշուք պալատականը Ապու Սամաքի օգնութեամբ իր զոհը հարցաքննելու սկսած էր, Ապտիւլ Համիտ իր կանանոցի բաժնին սրահներէն մէկուն մէջ թիկնաթոռի մը վրայ բազմած՝ օրուան ժուռնալները աչքէ կ՚անցնէր, ատեն ատեն քովը դրուած կաթի գաւաթէն ումպ ումպ խըմելով։

Այդ օրուան ժուռնալները կ՚երեւայ որ շատ շահեկան չէին և բռնաւորը իր ընթերցումը կը կատարէր մտացիր ու մեքենական կերպով։

Նախապէս հրամայած էր Նէճիպ Մելհամէի որ Սալիհա հանըմ խոստովանութեան ճամբուն մէջ մըտնելուն պէս, իր ըրած առաջին յայտնութիւնները անմիջապէս իրեն հաղորդուին, առանց սպասելու հարցաքննութեան վախճանին և այժմ անհամբերութեամբ կը սպասէր փաշային կողմէ գալիք տեղեկագրին։

Պահ մը ձեռքը բռնած ժուռնալը սեղանին վրայ դրաւ, աչքերը գոցեց և մրափել սկսաւ։ Ապտիւլ Համիտ գիշերները այնքան անհանդարտ քուն մը ունէր որ յաճախ այդպէս՝ նստած տեղը կը սկսէր քնանալ, բայց այդ քունը կամ մանաւանդ կէս թմրութիւնը շատ կարճ կը տեւէր և իսկոյն, սոսկալի երազի մը կամ մղձաւանջի մը ազդեցութեան տակ, ընդոստ կ՚արթննար։

Այս անգամ ալ հազիւ թէ քսան վայրկեանի չափ աչքերը փակած էր, երբ մէկէն արթնցաւ և կասկածոտ ակնարկ մը պտտցուց չուրջը, աչուըները չփելով։

Յանկարծ սոսկումով ոտքի ցատկեց և ետ ետ գընաց, աչքերը անչափօրէն բացած արհաւիրքի արտայայտութեամբ մը։

Սեղանին վրայ ճիշդ իր քով, տասը սանթիմեթր մեծութեամբ բարակ դաշոյն մը դրուած էր, որուն փայլուն պողպատը շլացուցիչ կերպով կը փայլէր։ Դաշոյնին տակ թուղթ մը դրուած էր։ Սուլթան Ապտիւլ Համիտ բաւական ատեն անքթիթ՝ գրեթէ մագնիսացած՝ նայեցաւ այդ դաշոյնին, առանց շարժում մը ընելու։

Սոսկում մը տիրած էր վրան, իբր թէ այդ դաշոյնը պիտի գար իր սիրտը մխուելու...։

Վերջապէս բոլոր ուժը ժողվելով՝ մօտեցաւ սեղանին ու անոր վրայ դրուած զանգակը հնչեցուց․

Իր հաւատարիմ պահապանը, որ միշտ դրան ետեւ կը սպասէր, չերեւցաւ։ Ապտիւլ Համիտ ա՛լ աւելի սարսափած՝ կրկին հնչեցուց զանգակը։ Ո՛չ ոք ներս եկաւ։ Նոյն միջոցին աչքերը դարձեալ յառեցան դաշոյնին վրայ եւ տեսաւ որ այն թուղթը որուն վրայ դրուած էր, գիրերով ծածկուած էր։ Դողահար ձեռքով մը թուղթը քաշեց դաշոյնին տակէն եւ հետեւեալը կարդաց։

«Եթէ երբեք դպչիս չորս ձերբակալուածներուն կեանքին, եթէ երբեք զանոնք չարչարանքներու եւ տանջանքներու ենթարկել տաս, քու մահդ անխուսափելի է։ Այս դաշոյնը սեղանիդ վրայ դնող ձեռքը կրնայ նոյնքա՜ն դիւրութեամբ զայն քու կուրծքդ մխել եւ վայրկենապէս սպաննել։ Այն թոյնը որուն մէջ թաթխուած է այս դաշոյնը, կարող է իր ազդեցութիւնը գործել վայրկենապէս, եւ չկայ մարդկային զօրութիւն մը որ քեզ անկէ փրկէ։ Եթէ մեր հրամաններուն չի հնազանդիս քու կեանքիդ վերջ կուտանք։»

Այս թուղթը իբրեւ ստորագրութիւն կը կրէր լատինական երկու գլխագրեր M եւ A։

Ապտիւլ Համիտ ահ ու սարսափով կարդաց այս տողերը եւ յանկարծ զգաց թէ այդ սպառնալիքը ո՛րքան ճշմարիտ էր։

— Այո՛, մրմռաց ինքնիրեն, այս դաշոյնը հոս բերողը կրնար նաեւ իմ սիրտս ալ մխել․․․։

Եւ այս կարելիութիւնը անհնարին տագնապի մը մատնեց զինքը։ Մէկէն յիշեց թէ այդ վայրկեանին իսկ, ձերբակալուած անձերէն մին, Սալիհա հանըմ, տանջանքի ենթարկուած էր Եըլտըզի նկուղներուն մէջ․․․ ու խելայեղ կրկին զանգակը հնչեցուց մարդ կանչելու համար։

Այն ատեն Ապտիւլ Համիտ իր ամբողջ քաջութիւնը ժողվելով, ռեվօլվէրը ձեռքը բռնած, մօտեցաւ սրահին դրան ու կամաց մը զայն բացաւ։

Իր հաւատարիմ պահապանը եւ ուրիշ պահնորդ պալատական մը, դրան քով աթոռին վրան նստած կը քնանային։

Ապտիւլ Համիտ բարկութեամբ հրմշտկեց զանոնք բայց անկարելի եղաւ զիրենք արթնցնել։

— Թմրեցուցիչ դեղ մը տուած են իրենց, վճռեց իսկոյն եւ կրկին իր սրահը վերադարձաւ։

Բայց իր անձկութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար, մանաւանդ երբ կը մտածէր թէ նամակին սպառնալիքը գործադրութեան պիտի դրուէր, քանի որ արդէն Սալիհա տանջանքի ենթարկուած էր։

— Այս ի՛նչ սոսկալի կացութիւն, այս ի՜նչ սոսկալի կացութիւն, կը կրկնէր յուսահատօրէն սրահին մէջ ժուռ գալով։

Սեղանին քով կանգ առաւ, կրկին թուղթը կարդաց, յետոյ տենդայոյզ ձեռքով մը դաշոյնը առաւ, գրպանը դրաւ, եւ արագ քայլերով դուրս ելաւ սրահէն աջ ձեռքովը իր գրպանին մէջ չոյելով ռեվօլվէրին կոթը։

Ապտիւլ Համիտ իսկոյն փնտռել տուած էր Իզզէթ փաշան զոր Նէճիպի քով ղրկեց որպէսզի Սալիհա հանըմի չարչարանքը դադրեցնէ։

Արդէն տեսանք թէ սուլթանին սիրական քարտուղարն ինչպէս կատարեց իրեն յանձնուած պաշտօնը։

Գ Լ Ո Ւ Խ ԺԳ

ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ ԵՒ ՋԻԱ ՓԱՇԱ

Ապտիւլ Համիտ մինչեւ առտու ահռելի տագնապ մը անցուց։ Խորհրդաւոր դաշոյնն ու նամակը զինքը խելայեղած էին։ Այն վայրկեանին երբ կը կարծէր իր ձեռքին մէջ ունենալ գաղտնի կազմակերպութիւնը եւ զայն ջախջախած ըլլալ, ահաւասիկ անիկա իր քթին տակ կը շարունակէր գործել անօրինակ յանդգնութեամբ մը։ Երբ որ վստահ եղաւ որ Սալիհա հանըմ իր սենեակը փոխադրուած է եւ բժշկական խնամքներ կ'ընդունի, թէ անոր կեանքը վտանգի մէջ չէ եւ թէ կրած չարչարանքին հետքերը կրնան դիւրաւ անհետանալ, մեծ շունչ մը առաւ եւ իր կեանքը ապահովութեան մէջ զգաց։ Այն ատեն իր առաջին մտածումը եղաւ մանրակրկիտ քննութիւն մը բանալ, հասկնալու համար թէ դաշոյնը ի՞նչպէս իր քով դրուած էր քնացած միջոցին։

Պալատի բժիշկներուն սթափեցուցիչ դեղերուն շնորհիւ, վերջապէս կարելի եղաւ իր հաւատարիմ պահապանը եւ թիկնապահը արթնցնել իրենց խոր քունէն։ Բայց այս զարթնումը բանի մը չէր ծառայած։ Երկուքն ալ չէին գիտէր թէ ի՞նչպէս յանկարծ խոր քունի մը մէջ ընկղմուած էին միեւնոյն ժամանակ։

Իրենց յայտարարութեան համեմատ, ոչ ոքի հետ յարաբերութիւն ունեցած էին, ո՛չ մէկուն ձեռքէն ըմպելի կամ ոեւէ բան ընդունած էին եւ ոչ ոք տեսած էին իրենց հսկած դրան քովերը։ Եւ սակայն գրեթէ

միեւնոյն վայրկեանին քնացած էին երկուքն ալ։

— Իրարու հետ ցած ձայնով կը տեսակցէինք, յայտարարեց պահապանը, յետոյ պահ մը լռեցինք եւ ալ անկէ ետքը չեմ յիշեր ի՛նչ եղաւ, ճիշդ այդ րոպէին էր որ երկուքս ալ քնացած էինք։

Նոյնը հաստատեց նաեւ թիկնապահը։

Մեծ դահլիճին մէջ ուր ամենէն հաւատարիմ պալատականները հաւաքուած էին, Ապտիւլ Համիտ, խորին մտատանջութեան մէջ ինկած, սարսափահար դէմքով մը մտիկ կ'ընէր իր առջեւ տեղի ունեցած քննութեան։ Տոմսակին մէջ գրուած սպառնալիքները անընդհատ իր ականջներուն կը հնչէին եւ մութին մէջ կարծես կը տեսնէր թունաւոր դաշոյնը, դէպ ի իրեն ուղղուած։ Կատարուած քննութեան՝ ապարդիւնութիւնը ալ աւելի տագնապներու մատնեց զինքը եւ վայրկեան մը այն աստիճան ընկճուեցաւ որ Իզզէթ փաշային հետ առանձնանալով, ըսաւ որ չորս ձերբակալուած անձերը անմիջապէս հարկ էր ազատ արձակել, ներում խնդրելով իրենց մասին կատարուած հարցաքննութեան համար։

— Բայց վեհափառ տէր, ի՞նչպէս կարելի է ասանկ ազատ թողուլ բուն իսկ ձեր անձին դաւաճանող անձերը, ալ անկէ ետքը ի՞նչ կերպով կարելի պիտի ըլլայ սանձել զիրենք։

Ապտիւլ Համիտ այս դիտողութեան վրայ, վայրկեան մը իր պաղարիւնութիւնը գտաւ եւ ըսաւ.

— Այո՛, իրաւունք ունիս, կարելի չէ այդ մարդիկը ազատ թողուլ, բայց ... իմ կեանքս վտանգի մէջ է... գոնէ մեր կատարած քննութիւնը արդիւնք մը տար։

— Վեհափառ տէ՛ր, ինչո՞ւ չէք ուզեր օգտուիլ Շէրլօք Հոլմսի ներկայութենէն, անգամ մը զինքը

կանչենք և իրեն խորհուրդ հարցնենք, կարելի է անիկա լոյս մը կը սփռէ այս մութ խնդրին վրայ։

— Անմիջապէս կանչեցէ՛ք զինքը, գոչեց սուլթան Համիտ, այո՛ իրաւունք ունիք, անիկա կրնայ երեւան հանել այս գաղտնիքը։

Քանի մը վայրկեան ետքը Մաք Լայն, զոր գտած անկողինէն հանած էին, եկաւ այն դահլիճը ուր կը գտնուէր սուլթանը իր հաւատարիմ պալատականներով։

Անգլիացի գաղտնի ոստիկանը քունէն ընդոստ արթնցողի կերպարանքն ունէր։

— Կը ներէք որ ձեզ անհանգիստ ըրինք ձեր քունին մէջ, ըսաւ Իզզէթ փաշա, խօսքը անոր ուղղելով, բայց պատահած դէպքը այնքան կարեւոր է որ մեր վեհափառ տէրը չի վարանեցաւ այս անգամ ալ ձեր փորձուած ճարտարութեան և փորձառութեան դիմելու, մանաւանդ որ ոևէ յապաղում կրնար յաջողութիւնը բոլորովին վտանգել։

— Ի՞նչ է խնդիրը, հարցուց Շէրլօք Հոլմս, կամ բուն անունովը Մաք Լայն, աչքերը շփելով։

Սուլթանին անձնական քարտուղարը մանրամասնօրէն պատմեց դաշոյնին և տոմսակին պատմութիւնը, ինչպէս նաև երկու պահապաններուն յանկարծական թմրութիւնը։

Մաք Լայն ուշադիր մտիկ ըրաւ ամէն պատմըւածները, յետոյ ուզեց տեսնել պահապանն ու թիկնապահը։ Երկուքն ալ կանչուեցան։ Թիկնապահը որ եւրոպական կրթութիւն ստացած սպայ մըն էր, կատարելապէս տեղեակ էր ֆրանսերէն լեզուի և անգլիացին այդ լեզուով սկսաւ խօսիլ իր հետը։

Այսպէս ուրեմն, ըսաւ խօսքը անոր ուղղելով, երկուքդ ալ գրեթէ միեւնո՞յն վայրկեանին սկսաք քը-

նանալ։

— Այո՛, պատասխանեց թիկնապահը։

— Քնանալէ առաջ ո և է ջուր կամ ըմպելիք չէ՞ խմեցիք։

— Բնաւ երբեք։

— Սիկառէթ։

— Այո՛, մեր տուփերուն մէջ եղած սովորական սիկառէթները։

— Ամէն մէկը իր տուփին սիկառէթները խմե՞ց թէ իրարու հրամցուցիք։

— Փոխն ի փոխ իրարու հրամցուցինք, ըսաւ թիկնապահը։

— Կը յիշէ՞ք թէ վերջին անգամ ո՛վ հրամցուց սիկառէթը, հարցուց Մաք Լայն։

— Իրաւ որ այդ մանրամասնութիւնը լաւ չեմ յիշեր և որոշ պատասխան մը չեմ կրնար տալ... ինչ որ գիտեմ վստահօրէն, սա է որ, մինչեւ ետքը իրարու սիկառէթ հրամցուցինք։

— Երկուքդ ալ միեւնոյն տեսակ ծխախոտ կը գործածէ՞ք։

— Ո՛չ, իմիններս եգիպտական են, մինչ ընկերս Ռէժիի սիկառէթներ կը գործածէ։

— Կը յիշէ՞ք, թէ քանի սիկառէթ ծխեցիք իրարու մօտ գտնուած միջոցնիդ։

— Ճշտապէս չեմ կրնար յիշել, բայց կարծեմ 5-6 հատ մը ծխեցինք։

Մաք Լայն պահ մը ճակատը շփեց, յետոյ ըսաւ.

— Գուցէ ձեր ընկերոջ յիշողութիւնը աւելի զօրաւոր ըլլայ, քիչ մըն ալ զինքը հարցափորձենք։

Եւ Իզզէթ փաշայի դառնալով աւելցուց,

— Հաճեցէք հարցնել իրեն թէ՝ նախ ո՞վ սիկա-

ռէթ հրամցուց։

Պալատականը դարձաւ դէպ ի սուլթանին անձնական պահապանը և հարցումը կրկնեց թուրքերէն լեզուով։

— Ես առանձին նստած էի դրան քով՝ երբ թիկնապահ պէյը եկաւ և լաւ կը յիշեմ որ առաջին անգամ ինք ինծի սիկառէթ մը ուզեց ըսելով. «իմ սիկառէթները եգիպտական են, հատ մը քուկիններէդ տուր բերանփոխ ըլլալու համար»։ Ասոր վրայ տուփս հանեցի և մէյ մէկ հատ ծխեցինք։

— Յետո՞յ...։

— Յետոյ, փոխադարձաբար ես իրմէ եգիպտական սիկառէթ մը ուզեցի բերանփոխ ըլլալու համար... և այսպէս շարունակեցինք։

— Իսկ վերջին անգամ ո՞վ որու հրամցուց սիկառէթը։

Մարդը պահ մը խորհեցաւ, ճիգ մը ըրաւ յիշելու համար, յետոյ վարանոտ կերպով մը ըսաւ.

— Շիտակը լաւ չեմ յիշեր, բայց կարծեմ թէ թիկնապահ պէյն էր...։ Միայն թէ կը կրկնեմ, վըստահ չեմ այդ մասին, կրնայ ըլլալ որ ես հրամցուցած ըլլամ...։

Վայրկեանէ մը ի վեր Մաք Լայն դրեթէ անուշադիր կը հետեւէր այս հարցափորձին, իր երեւակայութիւնը կարծես ուրիշ հեռաւոր տեղեր կը թափառէր և յանկարծ ըսաւ.

— Իրա՛ւ որ կարելի չէ որոշ եզրակացութեան մը հանիլ... պէտք է ուրիշ կողմ ուղղենք մեր քննութիւնները, ամէն պարագային լաւագոյն է որ գործին շարունակութիւնը վաղուան թողունք... միայն թէ պիտի խնդրէի նորին վեհափառութենէն որ բարեհաճէր, գոնէ քանի մը ժամուան համար, ինծի

յանձնել սեղանին վրայ գտնուած դաշոյնը և տոմսակը։

Մաք Լայնի խնդիրքը անմիջապէս կատարուեցաւ և անգլիացին այդ առարկաները առնելով՝ կը պատրաստուէր հեռանալ Ապտիւլ Համիտի քովէն երբ յանկարծ Իզզէթ փաշային դառնալով ըսաւ.

— Կը խնդրեմ հարցուցէ՛ք դրան քով հսկող պահապանին թէ՝ թիկնապահը տակաւին իր քով չեկած ինք առանձին սիկառէթ ծխա՞ծ է։

Հարցումը կրկնուեցաւ թուրքերէն լեզուով։

— Ո՛չ, պատասխանեց պահապանը հաստատ շեշտով մը։

— Վստա՞հ էք այդ մասին։

— Այո՛, որովհետեւ ուզեցի ծխել սակայն տեսայ որ քովս լուցկի չկար։

— Շատ լաւ, ըսաւ Մաք Լայն և, խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելաւ դահլիճէն։

Դրան դուրսի կողմը սակայն, հոն ուր պահապանն ու թիկնապահը թմրած վիճակի մէջ գտնուեր էին, կանգ առաւ և սկսաւ ուշադրութեամբ գետինը դիտել։ Մէկէն ուրախութեան ճիչ մը արձակեց և գետինը դրուած ամանի մը մէջէն խնամքով ժողվեց վառուած լուցկիի փայտեր։ Ամենուն ալ ծայրերը քննելէ ետքը ըսաւ ինքնիրեն.

— Բոլորն ալ նոր վառուած լուցկիներ են, ճիշդ իմ փնտռածներս։

Յետոյ զանոնք հաւաքեց։.

— Վեց հատ... կասկածներս կը հաստատուին։ շարունակեց ինքնիրեն խօսելով։

Գաղտնի ոստիկանութեան նախկին պաշտօնեան յետոյ ուշադրութեամբ քննեց դրան արծաթէ խնձորակը, գրպանէն խոշորացոյց մը հանելով։

— Վա՜յ, վա՜յ, շարունակեց մենախօսել, բրինձի

փոշիի մի քանի հատքեր մնացեր են հոս ... կարծես կնոջ մը ձեռքը դպեր է դրան խնձորակին... արդեօք կը սխալիմ, անգամ մըն ալ քննենք։

Եւ ալ աւելի ուշադրութեամբ առաջ տարաւ իր քննութիւնը։

— Չէ՛, եզրակացուց, սխալմունք չիկայ, իրաւ-ցնէ բրինձի փոշիներ են... խնդիրը կը կնճռոտի, կամ մանաւանդ աւելի կը լուսաբանուի ... կարծեմ քանի մը որոշ նշաններ ունինք որոնք կրնան մեզի առաջնորդել... հիմա սենեակ երթանք ու դաշոյնն ու տոմսակը քննենք մտամփոփ կերպով։

Եւ Մաք Լայն արագ քայլերով հեռացաւ դրան քովէն ու նրբանցքներուն մէջ աներեւոյթ եղաւ։

Սրահը գտնուող թիկնապահները և բարապանները զարմանքով կը դիտէին այդ քննութիւնները որոնցմէ բան մը չէին հասկնար։

Վառուած լուցկիները ուրախութեամբ և խնամքով գրպանելը զիրենք բոլորովին ապշահար ըրաւ։

— Ի՞նչ պիտի կրնայ հասկնալ այդ լուցկիներէն, հարցուց թիկնապահ մը իր քովի ընկերոջ։

— Ոչինչ, պարզապէս ինքզինքը գործի վրայ ցոյց տալու համար հնարուած բաներ են ատոնք

— Գուցէ վառուած լուցկիներու հաւաքածոյ կ՚ը-նէ, ըսաւ ուրիշ մը խնդալով, անգլիացիները այս տեսակ տարօրինակ մենամոլութիւններ ունին։

Եւ սակայն այս հեգնական ակնարկութիւնները չափազանցուած էին։

Անգլիացին իր սենեակը առանձնանալէ ետքը՝ լուցկիները գրպանէն հանեց, սեղանին վրայ շարեց և սա խորհրդածութիւնները ըրաւ.

— Վեց լուցկի վառուած է, հետեւաբար վեց ան-գամ սիկառէթ ծխած են այդ մարդիկը։ Գիտենք որ առաջին անգամ պահապանը սիկառէթ հրամցուցած է

թիկնապահին և անկէ ետքը փոխն ի փոխ շարունա-կած են իրարու հրամցնել. հետեւաբար երկրորդ ան-գամ թիկնապահը տուած է, երրորդ անգամը պահա-պանը, չորրորդ անգամ թիկնապահը, հինգերորդ ան-գամ պահապանը և վեցերորդ անգամ թիկնապահը։ Վերջին սիկառէթը թիկնապահը հրամցուցած է և այս սիկառէթներու վրայ երկուքը միասին խոր քունի մէջ ինկած են։ Կասկած չիկայ թէ այդ քունը սովորական չէր, այլ արտաքին պատճառի մը արդիւնքը և հա-ւանօրէն սիկառէթներու մէջ դրուած թմրեցուցիչի մը հետեւանքը։ Թիկնապահը ուզած է պահապանը քնա-ցնել և որպէսզի կասկածի տեղի չի տայ ինքն ալ ա-նոր հետ ծխած է թմրեցուցիչ սիկառէթէն։ Երկուքը խոր քունի մէջ թաղուելէ ետքն է որ դաշոյնն ու տոմսակը դրուած են Սուլթանին քով։ Ո՞վ է բերած զանոնք... դրան խնձորակին վրայ գտնուած բրինձի փոշին ենթադրել կուտայ թէ կին մըն էր դուռը բա-ցողը, հաւանօրէն կայսերական կանանոցի կիներէն մէկը։ Բայց եթէ դուռը բացած ու ներս մտած միջո-ցին սուլթան Համիտ մրափած չըլլար, կամ յանկարծ արթննար ... քանի որ այդ մրափումը պարզապէս դիպուածի արդիւնք էր և ոչ թէ թմրեցուցիչէ մը առաջ եկած։ Կինը ներս մտնելէ ետքը միայն տեսաւ որ Համիտ կը քնանար։ Արդ, այդ կինը ներս մտած ատեն դաշոյնն ու տոմսակը սեղանին վրայ դնելու նը-պատակ չունէր, այլ ուրիշ նպատակ մը անշուշտ։ Նը-պատակ մը որ ի գլուխ պիտի հանէր Համիտի ար-թուն վիճակին մէջ... և ասիկա ուրիշ բան չէր կըր-նար ըլլալ, եթէ ոչ Համիտը ՍՊԱՆՆԵԼՈՒ նպատակը։ Այսպէս ուրեմն, կ'ենթադրեմ որ Ապտիւլ Համիտ իր կեանքը փրկեց։

քնանալով որ։ Կինը զայն քնացած գտնելով, գոհացաւ միայն սպանելիքով, ահա՛ ըստ իս, ճշմարտութիւնը...։ Բայց պէտք է խոստովանիլ որ բոլոր այս կարգադրութիւնները շատ ճարտարութեամբ եղած են։ Հիմա քննենք դաշոյնն ու տոմսակը։

Մաք Լայն այս երկար մենախօսութիւնը ընելէ ետքը գաւաթ մը ուիսքի՝ խմեց, ծխափողը վառեց և սեղանին առջեւ անցաւ, լամպային լոյսը բարձրացնելով ու գրպանէն հանելով սուլթան Համիտը սարսափեցնող երկու առարկաները։

—Ահաւասիկ վտանգաւոր փոքրիկ խաղալիք մը, ըսաւ Մաք Լայն, դաշոյնը ուշի ուշով քննելով, պողպատը ածելիի պէս սուր է և կրնայ մանուկի մը ձեռքն իսկ մահացու զէնք մը ըլլալ...ո՜ւր մնաց կնոջ մը ձեռքը։

Դաշոյնը սեղանին վրայ դնելէ ետքը, անգլիացին տոմսակը ձեռք առաւ։

— Դժբախտաբար թրքերէն գրուած է ու բան մը չի պիտի կրնամ գուշակել գիրերէն, մենախօսեց կըրկին, բայց թուղթը արդէօք գաղտնիք մը երեւան չի պիտի՞ հանէ...սակայն նամակի սովորական թուղթ մըն է որուն մէկ ծայրը կտրուած է... և ինչո՞ւ հարկ տեսեր են կտրել, հաւանօրէն անոր համար որ հոն տեղ անուն և հասցէ մը կար, տպագրուած էջագլուխ մը, ինչպէս սովորաբար կ'ունենան առեւտրական հաստատութիւններու, վաճառականներու, պանդոկներու, ընկերութիւններու նամակաթուղթերը։ Ամենէն հաւանականը այն է որ պանդոկի մը նամակաթուղթը եղած ըլլայ և առաջնակարգ պանդոկի մը, որովհետև հաստ և ընտիր նամակաթուղթ մըն է... վաճառականներ և ընկերութիւններ այս տեսակ թուղթ չեն գործածեր, մանաւանդ որ անոնց նամակաթուղ-

թերը մեծ ֆորմա կ'ըլլան, մինչդեռ աս փոքր է...։ Այո՛, հաւանօրէն տոմսակը գրուած է պանդոկի մը մէջ և սակայն շատ դիւրին է ստուգել...։

Եւ Մաք Լայն իր քննութիւններուն արդիւնքէն գոհ՝ հանուեցաւ և անկողին մտաւ, ուր քնանալէ առաջ, տակաւին երկար ատեն մտածեց այս խորհրդաւոր դաշոյնին ու տոմսակին վրայ։

Հետեւեալ առտու կանուխ, դէմքը փոխած դեղին կեղծ պեխով մը և թեթեւ կապտագոյն ակնոցներով Բոլորովին կերպարանափոխ եղած՝ անգլիացի գաղտնի բոլորքէն դուրս ելաւ պալատական թիկնապահի մը ընկերակցութեամբ։ Բայց հազիւ թէ Պէշիքթաշի՝ թրամվէյի կայարանը հասած էին բաժնուեցաւ թիկնապահէն և կառք մը վարձելով ուղղակի Բերա ելաւ։

Նախ չիտակ գնաց Բերա բալաս, ուր լաւ նախաճաշ մը ընելէ ետքը, անցաւ ընթերցումի սրահը, քանի մը թերթեր թղթատեց, յետոյ անտարբեր կերպով ծառայէն նամակի թուղթ ուզեց։ Ծառան փութաց իսկոյն հրամանը կատարելու։ Մաք Լայն իսկոյն նշմարեց որ բերուած թուղթը չէր նմաներ իր գրպանը գտնուած տոմսակի թուղթին։

— Ուրիշ տեղ պէտք է նայիլ, մտածեց։

Պահ մը ետքը դուրս ելլելով Բերա բալասէն, քիչ մը վար օթէլ Քրէօքէրը մտաւ և որպէսզի առանց կասկածի տեղի տալու կարենայ իր գործը տեսնել, սենեակ մը վարձել ուզեց առաջին յարկի վրայ։

Անմիջապէս զինքը՝ առաջնորդեցին շքեղապէս կահաւորուած սենեակ մը։

— Այո՛, այս սենեակը շատ աղէկ գործիս կու գայ։

— Ուրեմն կ'ուզէ՞ք պահել այս սենեակը։

— Բնականաբար։

— Շատ լաւ. այդ պարագային հարկ է որ ձեր անունը արձանագրենք։

Մաք Լայն ըստ բախտի անգլիական անուն մը տուաւ։

— Բեռ չունի՞ք միասին, հարցուց ծառան։

— Բեռներս Թարապիայի պանդոկը ձգած եմ, վաղը պիտի փոխադրեմ, պատասխանեց անգլիացին և յոգնած երեւոյթով մը թիկնաթոռի մը մէջ տեղաւորուեցաւ։

Ծառան դուրս ելլելէ առաջ հարցուց.

— Արդեօք որեւէ բանի պէտք ունի՞ք։

— Այո՛, կը խնդրեմ նամակի թուղթ և պահարան բերէք ինծի, պատասխանեց Մաք Լայն, քանի մը նամակներ ունիմ գրելիք։

— Անմիջապէս։

Արդարեւ քանի մը վայրկեան ետքը ծառան վերադարձաւ, ծրար մը նամակաթուղթ, պահարան, կաղամար և գրիչ մը բերելով. զանոնք սեղանին վրայ դրաւ և հեռացաւ։

Դուռը գոցուելուն պէս Մաք Լայն թիկնաթոռին վրայէն ցատկեց և դէպի սեղանը դիմեց։ Հազիւ թէ նամակաթուղթերը տեսաւ, ուրախութեան ճիչ մը արձակեց.

— Ճիշդ գրպանիս թուղթէն է, ըսաւ ինքնիրեն։

Տոմսակը հանեց գրպանէն ու լաւ մը բաղդատեց սեղանին վրայ դրուած թուղթին հետ։ Այո՛, կասկած չկար, միեւնոյն թուղթն էր, միայն թէ տոմսակի թուղթին վերի մասը կտրուած էր, այնքան տեղ որքան օթելին անունը և հասցէն գրուած էին։

— Արդեօք կրնա՞մ հետեւցնել թէ այս պանդոկին մէջ մեղսակից մը ունին մեր բարեկամները, հարցուց

ինքնիրեն... հիմա հարկ է մէկիկ մէկիկ հոս պանուողները աչքէ անցնել... յաճախորդներուն մեծ մասը ճաշը այստեղ կ'ընէ, հետեւաբար ես ալ ցերեկուան ճաշս հոս պիտի ընեմ և տեսնեմ թէ ինչ արդիւնք կ'ունենայ։

Եւ սակայն ցերեկուան բաւական ժամանակ կար։ Մաք Լայն սիկառ մը վառեց, սենեակէն դուրս ելաւ և վար իջնելով դռնապանին ըսաւ որ կառք մը կանչէ իրեն համար։

Նոյն միջոցին պանդոկին տնօրէնը նոր յաճախորդին հաճելի ըլլալու դիտումով՝ մօտեցաւ գաղտնի ոստիկանին և քաղաքավարական խոնարհութիւն մը ընելով հարցուց.

— Արդեօք ձեր ընտրած սենեակէն գոհ մնացի՞ք, եթէ կ'ուզէք կրնանք ծովուն կողմը լաւագոյն սենեակ մը տալ։

— Չէ՛, շնորհակալ եմ, պատասխանեց Մաք Լայն այս սենեակը շատ յարմար է ինծի և պէտք չեմ զգար փոխելու... արդէն երկար ատեն մնալու դիտաւորութիւն չունիմ։

— Ինչպէս որ կը հաճիք։

— Կը փափաքիմ նաև ճաշս այստեղ ընել։

— Շատ լաւ, կրնաք վստահ ըլլալ որ շատ գոհ պիտի մնաք։

— Արդեօք այս միջոցին բազմութիւն ունիք պանդոկին մէջ։

— Ո՛հ, ո՛չ, հազիւ 15-16 հոգի ... այժմ պանդոկներու եղանակը չէ։

— Եւ ձեր յաճախորդներուն ամէնքն ալ ճաշերնին պանդո՞կը կ'ընեն։

— Ի բաց առեալ երկու հոգիէ։

«Իցիւ թէ իմ փնտռածս այդ երկու հոգիին մէջ

չըլլար», մտածեց Մաք Լայն. յետոյ բարձր ձայնով շարունակեց.

— Ուրեմն այսպէս, կէս օրին պիտի գտնուիմ ճաշելու համար։

Անգլիացին, իր ժամանակը սպաննելու համար դէպի Մեծ փողոցը ուղղուեցաւ, կանգ առնելով հանդիպած վաճառատուներու ցուցափեղկին առջև։ Այժմ մըտածում մը իր միտքը կը պաշարէր։

— Եթէ յաջողիմ, կը խորհէր, դաշոյնին ու տոմսակին գաղտնիքը երևան հանել, ինչ որ շատ հաւանական է, ի՞նչ պիտի ընեմ, կրկին այդ հայրենասէրները պիտի մատնե՞մ իրենց դահիճին ձեռքը և ինչո՞ւ համար... Ես, ինծի առաջարկուած պաշտօնը արդէն կատարեցի, վարձքս ալ ստացայ. ա՛լ ասկէ ետքը՝ պէտք չունիմ Ապտիւլ Համիտին ծառայելու. ո՛չ մէկ յանձնառութիւն, ոչ մէկ պայմանագրութիւն կայ մէջերնիս... եթէ այս գաղտնիքը լուսաբանելու կ'աշխատիմ՝ պարզապէս բնազդական մղումի մը գոհացում տալու համար է... չէ՛, անկարելի է որ ինքնաբերաբար այդ մարդիկը մատնեմ նիւթական ակնկալութեան մը փոխարէն. ատիկա ամենաստորին վատութիւն մը պիտի ըլլայ, իմ անունիս ու համբաւիս անարժան։ Եթէ գործս հասարակ ոճրագործներու, մարդասպաններու հետ ըլլար, տարբեր բան...։

Այս տեսակ խորհրդածութիւններու մէջ ընկղմած Մաք Լայն երկար ատեն պտտեցաւ Մեծ փողոցին երկայնքը և կէս օրուան ժամանակ վերադարձաւ իր պանդոկը։

Անմիջապէս՝ զինքը առաջնորդեցին պանդոկի փառաւոր ճաշարահը։ Արդէն մի քանի յաճախորդներ սկսած էին առանձին փոքրիկ սեղաններու վրայ ճաշել։ Ինքն ալ դրան մօտ սեղան մը ընտրեց, ուրկէ ամբողջ

սրահը և ներս մտնող ելլողները կրնար դիտել։

Քառորդ մը ետքը գրեթէ ամբողջ յաճախորդներն ալ եկած էին, բայց Մաք Լայն իզուր անոնց ամէն մէկին դէմքերը իր սուր և խուզարկու նայուածքին քննութեանը կ'ենթարկէր. ոևէ կասկածելի նշան չէր տեսնար ոչ մէկին վրայ։ Ամենքն ալ օտարականներ կը թուէին, անգլիացի, ֆրանսացի կամ գերմանացի ճամբորդներ կամ զբօսաշրջիկներ։ Իրենցմէ ոչ մէկը տեղացիի կերպարանք ու դէմքը կը մատնէր։

— Եթէ կարելի ըլլար ամէն մէկին հետ մէյ մէկ խօսք փոխանակել գուցէ պիտի կրնայի հետք մը գըտնել, մտածեց նախկին գաղտնի ոստիկանը։

Եւ սակայն չի դադրեցաւ իր խուզարկու ակնարկը ճաշողներուն վրայ պտտցնելէ։

Հեռու, անկիւն մը, պատուհանին քով երիտասարդ մը կը ճաշէր. կորովի դիմագծերով թուխ մարդ մըն էր, բոլորովին ածիլուած՝ եւրոպական դերասանի մը կամ կառապանի մը պէս։ Ճաշասրահ մտած ատեն ո՛չ ոք բարևած էր և ո՛չ ոք իրեն խօսք մը ուղղած էր։ Մաք Լայն մասնաւոր ուշադրութեամբ դիտեց այս մարդը որ մտահոգ երևոյթ մը ունէր և ատեն ատեն դրան կողմը կը նայէր մէկու մը սպասելու պէս։

Մաք Լայն իրեն ծառայող սպասաւորին հարցուց.

— Սա անկիւնը, պատուհանին քով առանձին ճաշող պարոնը արդեօք Ճէյմս Սմիթ անգլիացի թղթակիցը չէ՞։

— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց սպասաւորը, անգլիացի չէ այլ ֆրանսացի։

— Վստա՞հ էք, որովհետև շատ կը նմանի իմ ը-
ւած անձիս որ մէկ քանի ամիսէ իվեր Պոլիս կը գտնուի։

— Կըսխալիք պարոն, ըսաւ միւսը թեթև ժպիտով մը, այս պարոնը հազիւ երկու օր է որ պանդոկ

կը գտնուի և ուղղակի Բարիզէն եկած է և կը կոչուի Արման Տիւպուա և քանի մը օրէն Ռուսիա պիտի մեկնի, ըստ իր յայտարարութեան...։

— Ճշմարիտ է ուրեմն, որ սխալած եմ, պատասխանեց Մաք Լայն։

«Այսպէս ուրեմն այս մարդը երկու օրէ ի վեր միայն հոս կը գտնուի, մտածեց ինքնիրեն. ահա. թանկագին ծանօթութիւն մը... և սակայն իր դէմքը ծանօթ կը թուի կոր ինծի...մեղք որ ակնոց կրած է, կ'ուզէի իր աչքերը տեսնել։

Արդարև Արման Տիւպուա թեթև կապտագոյն ակնոց մը դրած էր։

— Հէ՞, ըրաւ մէկէն Մաք Լայն ձեռքը բանած ու չուրթերուն մօտեցուցած գաւաթը սեղանին վրայ դնելով, մինչ նայուածքը չէր զատէր անկիւնի երիտասարդի վրայէն, արդեօք սխալեցա՞յ... չէ, չխաբուեցայ, որոշապէս տեսայ... շարունակենք զինքը դիտել, գուցէ շարժումը պիտի կրկնէ...։

Քառորդ մը ետքը ճաշը աւարտած էր և սուրճ կը հրամցնէին։ Անգլիացին վայրկեան մը աչքը չէր հեռացուցած անկիւնի երիտասարդէն։ Յանկարծ ինքնիրեն ըսաւ.

— Այո՛, շարժումը կրկնեց. ալ բնաւ տարակոյս չիկայ... այդ մարդը կը մոռնայ թէ ածիլուած է և ատեն ատեն պեխերը ոլորելու շարժում մը կ'ընէ, ինչ որ սովորական բան մըն է պեխերնին նոր ածիլած անձերու համար։ Տարակոյս չի կայ ուրեմն որ այս մարդը տակաւին նոր ածիլել տուած է իր պեխերը... թերևս գուցէ երկու օր առաջ։ Երևակայութեամբ սեւ ու թաւ պեխեր դնենք դէմքին վրայ ու ակնոցը հանենք... «Թօհաֆ» բան, այն ատեն կարծես ճիշդ Ջիա փաշային պիտի նմանի... այո՛, գիրութիւնը, հասակը, շար-

ժուձեւը մեր պալատական թիկնապահը կը յիշեցնեն որ երկու օրէ ի վեր անյայտ եղած է...։

Այսպէս կը մենախօսէր Մաք Լայն երբ անկիւնի մարդը ոտքի ելաւ և սկսաւ յառաջանալ դէպի դուռը, որուն մօտ նստած էր գաղտնի ոստիկանը, ինչպէս ըսինք։

— Գոնէ իր զինուորական քալուածքը փոխէր, մըտածեց Մաք Լայն զայն դիտելով։

Արդարև ածիլուած անծանօթը մարտական գնացքով մը անցաւ սրահի մէջէն և դուրս ելաւ։

Մաք Լայն իր ծխափողը լեցուց, հեշտանքով մը վառեց զայն ու սուրճը խմեց կամաց կամաց։ Յետոյ հարցուց սպասաւորին։

— Ո՞ր թիւ սենեակը կը բնակի պարոն Արման Տիւպուան։

— Երկրորդ յարկ թիւ 18։

— Ա՛հ, ուրեմն դրացի ենք եղեր...։

Յետոյ, հանդարտ քայլերով ուղղուեցաւ երկրորդ յարկը և թիւ 18 սենեակին դուռը կամաց մը զարկաւ։

—Մտէ՛ք, ըսաւ ձայն մը ներսէն։

Անգլիացին դուռը բացաւ և ներս մտաւ։

— Ի՞նչ կ'ուզէք, ըսաւ միւսը շփոթած երեւոյթով մը։

— Վայրկեան մը ձեզի հետ տեսակցիլ։

— Բայց ձեզ ճանչնալու պատիւը չունիմ։

— Շուտով կրնանք իրարու հետ ծանօթանալ...։

— Կը խնդրեմ դուրս ելէք սենեակէս, անծանօթներու հետ խօսքի բռնուելու սովորութիւն չունիմ։

Անգլիացին փոխանակ այս խօսքերէն ազդուելու, ամենայն պաղարիւնութեամբ գրպանէն այցաքարտը հանեց և իր խօսակցին ներկայացուց ըսելով.

— Երբ անունս կարդաք, պիտի տեսնէք որ անծանօթ չեմ ես։

Միւսը քառթը առաւ և արագ ակնարկ մը նետեց վրան։

— ՄԱՔ ԼԱՅՆ, մրմնջեց տժգունելով, յետոյ մէկէն իր յուզումը զսպելով աւելցուց.

— Բայց պատիւ չունիմ այս անունով մէկը ճանչնալու։

— Ի՛նչ շուտ կը մոռնաք ձեր բարեկամները, Ջիա-փաշա, ըսաւ անգլիացին թեթև և հեգնական ժպիտով մը։

Հազիւ թէ այս խօսքերը արտասանած էր, միւսը գրպանէն րէվօլվէր մը հանելով չեչտակի ուղղեց Մաք Լայնի դէմքին։

— Տղայութիւն մի՛ ընէք, պարապ տեղը ինքզինքնիդ կը վտանգէք, գոչեց այս վերջինը։

— Բայց ի՞նչ է ձեր դիտաւորութիւնը, ըսաւ միւսը միշտ րէվօլվէրը ձեռքը բռնած։

— Դիտաւորութիւնս ձեզ մատնել չէ, պատասխանեց Մաք Լայն հաստատ ձայնով մը։

— Պատուոյ խօսքերնի՞դ է այդ։

— Այո՛, ճէնթլմէնի խօսք։

— Ուրեմն հաճեցէք նստիլ։

Եւ Ջիա փաշա, որովհետեւ նոյն ինք էր, Արման Տիւպուա անունով ծածկուողը, րէվօլվէրը գրպանը դրաւ և գնաց դուռը կղպելու։

— Գիտէ՞ք որ ձեր ծրագիրը կատարելապէս յաջողեցաւ, ըսաւ Մաք Լայն թիկնաթոռի մը մէջ տեղաւորուելով և իր մարած ծխափողը վառելով։

— Ի՞նչ ծրագիր...։

— Թունաւորուած դաշոյնին ու տոմսակին ծրագիրը ձերբակալուած անձերը մահուընէ ու չարչարանքէն փրկելու համար։

— Բայց ի՞նչպէս կրնայ յաջողած ըլլալ, քանի որ ամէն բան երեւան ելած է, պատասխանեց Ջիա փաշա յուսահատ շարժումով մը, տեսնելով որ անգլիացին ամէն բան գիտէր։

— Ընդհակառակը, ոչ մէկ բան երեւան ելած է, պատասխանեց Մաք Լայն հանդարտութեամբ. ձեր գաղտնիքը միայն ես գիտեմ, ես գիտեմ թէ սուլթանին հաւատարիմ պահապանին հետ գտնուող թիկնապահն է քննացուցիչ սիկառէթ տուողը. ես գիտեմ թէ դաշոյնն ու տոմսակը կին մը բերած դրած է Համիտի սեղանին վրայ. ես գիտեմ թէ այդ տոմսակը այս պանդոկին մէջ գրուած է. ես գիտեմ թէ Արման Տիւպուան Ջիա փաշան է....։

— Բայց ինչպէ՞ս կրցաք իմանալ այս ամենքը, ուրեմն մատնիչ մը կայ մեր մէջ։

— Քարը, փայտը, թուղթը, պողպատը, օդն ու ջուրը մէյ մէկ մատնիչներ են, եթէ կարող ըլլանք զանոնք վարպետութեամբ հարց ու փորձել, պատասխանեց Մաք Լայն։

— Ուրեմն դո՞ւք կրցաք ինքնիրեն գուշակել այդ ամէն իրողութիւնները։

— Այո՛, և խիստ բնական կերպով.

Եւ Մաք Լայն միառմի պատմեց այն ամէն նշանները որոնց շնորհիւ կրցած էր երեւան հանել այդ խորհրդաւոր գործը։

Ջիա փաշա հիացումով մտիկ ըրաւ այս պատմութիւնը, այդ տարօրինակ մարդուն զննողական կարողութեան վրայ զարմացած։ Յետոյ յանկարծ մտատանջ երեւոյթով մը, հարցուց։

— Իսկ հիմա որ՝ամէն բան գիտէք, ի՞նչ պիտի ընէք։

— Ոչինչ, պիտի ջանամ մոռնալու։

— Սակայն այս գործին քննութիւնը ձեզի յանձնուած է անշուշտ։

— Այո՛, զիս սուլթանին քով կանչեցին և ուզեցին որ այս մութ խնդրով զբաղիմ, բայց երբեք յանձնառութիւն մը չունիմ և միտքս դրած եմ այլեւս թողուլ սուլթանին ծառայութիւնը, որովհետեւ ինչ որ տեսայ Ըլտըզի մէջ, իմ խիստ կարճ բնակութեանս միջոցին, զիս չափազանց զզուեցուց և հաւանօրէն այսօր վաղը կը վերադառնամ հայրենիքս, կնոջս ու զաւակներուս քով...։

Վայրկեանի մը չափ լռութիւն տիրեց երկու խօսակիցներուն միջեւ. յետոյ Ջիա փաշա ոտքի ելաւ, անգլիացիին քով գնաց և յուզուած շեշտով մը ըսաւ.

— Ազնուասիրտ անձ մըն էք դուք և ասոր ապացոյցը արդէն մի քանի անգամներ տուիք. իրաւ է որ մեզ հալածելու համար եկաք Պոլիս, սակայն նոյնիսկ ձեր պաշտօնին գործադրութեան մէջ միշտ մեծանձնութեամբ վարուեցաք մեզի հետ, այնպէս որ մենք ձեզ իբրեւ թշնամի չենք նկատեր, այլ ճշմարիտ բարեկամ մը և իբր բարեկամի մըն է որ այժմ պիտի խօսիմ ձեզի հետ։

— Խօսեցէ՛ք, ըսաւ Մաք Լայն և վստահ եղէք որ ես ալ ձեզ իբրեւ բարեկամ մտիկ պիտի ընեմ։

— Շուտով մեկնելու խօսք՞ ըրիք քիչ մը առաջ, շարունակեց Ջիա փաշա, արդ, ես ձենէ պիտի խնդրեմ որ քիչ մըն ալ մնաք Պոլիս ուր ձեր կարողութեանը պէտք ունինք։

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ Մաք Լայն խնդալով, կ'ուզէ՞ք որ սուլթան Համիտի ծառայելէ ետքը հիմակ ալ ձեզի՞ ծառայեմ։

— Մենք ծառայութիւն չենք ընդունիր, որովհետեւ ծառայութիւնը վարձատրութիւն կ'ենթադրէ և մենք կարող չենք վարձատրել, մենք միայն գործակցութիւն կը խնդրենք ձենէ...։

— Լա՛ւ, ատոր խօսք չունիմ, պատասխանեց զըւարթ կերպով մը... և կը խոստանամ ձեռքէս եկածին չափ օգտակար ըլլալ ձեզ, հիմա որ լաւ մը հասկցած եմ ձեր ծածուկ կազմակերպութեան նպատակը և համակրած անոր։

— Շնորհակալ եմ ձեր այս գնահատումին համար, ըսաւ Ջիա փաշա, ուրեմն ներեցէ՛ք որ առանց ժամանակ կորսնցնելու բացատրեմ ձեզ թէ ինչ ծառայութիւն կը սպասենք ձենէ։

— Խօսեցէ՛ք, ձեզ մտիկ կ'ընեմ։

— Այս միջոցիս Պոլիս կը գտնուի մեր գործօն ընկերներէն մէկը որ Էտիրնէէն եկած ու Մեծ փողոցի Թօքաթլեան պանդոկը իջեւանած է։ Անպատճառ պէտք ունիմ այս ընկերոջ հաղորդելու կարգ մը տեղեկութիւններ և միանգամայն իրեն իմացնելու սուլթան Համիտի վրայ ի գործ դրած վերջին ճնշումին արդիւնքը։ Արդ ես հակառակ ծպտուած ըլլալուս, չեմ ուզեր անձամբ իր քով երթալ, որովհետեւ գիտեմ թէ ամենախիստ խուզարկութիւններ կ'ըլլան մեզ ձերբակալելու համար և թէ Բերայի ամէն կողմը, մանաւանդ Թօքաթլեանի շուրջը, լրտեսներով և գաղտնի ոստիկաններով պաշարուած է։ Մեր ընկերը տակաւին չի գիտեր Ըլտըզէն իմ փախուստս, հետեւաբար ինքն ալ մտքէն չանցներ գալ զիս հոս գտնելու, թէեւ այդ բանն ալ շատ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ, որովհետեւ ինքն ալ արդէն կասկածի տակ է։

— Հասկցայ խնդիրը, կ'ուզէք որ ես ձեր կողմէ երթամ զինքը տեսնեմ և պէտք եղածը հաղորդեմ։

— Ծիշդ այդ ծառայութիւնը պիտի խնդրեմ ձենէ։ ձախ ծրար մը ունիմ որ իրեն պիտի յանձնուի, յետոյ պիտի խնդրեմ որ իրեն մանրամասնօրէն պատմէք իմ Ըլտըզէն փախուստս և այս պանդոկը ապաստանելուս պարագաները. ինչպէս նաև դաշոյնին և տոմսակին խնդիրը և ձերբակալուած անձերուն չարչարանքն ու մահուան վտանգէ ազատ ըլլալնին. վերջապէս ինչ որ դուք ինէ աղէկ գիտէք։

— Բայց ձեր ընկերը ի՞նչպէս պիտի վստահի ինծի։

— Իմ կողմէս գրուած երկու տող բաւական է զինքը վստահեցնելու համար...։

Այս խօսակցութենէն կէս ժամ ետքը Մաք Լայն կը ներկայանար Թօքաթլեան օթէլը և ուղղակի կը դիմէր մուտքին ձախ կողմը գտնուած գրասեղանը, ուր երիտասարդ մը բազմած էր.

— Սախօ պէյը արդեօք հո՞ս է, կը հարցնէր երիտասարդ պաշտօնեային։

— Այո՛,

— Ո՞ր թիւը։

— Առաջին յարկ, թիւ 4։

Մաք Լայն ուղղուեցաւ սանդուխներէն վեր և 4 թիւ սենեակին դուռը զարկաւ։

Դուռը անմիջապէս բացուեցաւ և անգլիացին դէմ առ դէմ գտնուեցաւ գեղեցիկ դիմագծերով երիտասարդի մը հետ։

— Ո՞վ կը փնտռէք, պարոն, ըսաւ երիտասարդը։

— Սախ պէյը։

— Ես եմ։

— Ձեզի համար յանձնարարական մը ունիմ, ըսաւ Մաք Լայն, Ձիա փաշայի տուած մասնաւոր տոմսը ներկայացնելով։

Այս տոմսը, որուն վրայ երիտասարդը արագ ակնարկ մը նետեց, մոգական ազդեցութիւն մը ըրաւ։ Անմիջապէս փութաց ներս հրամցնելու անգլիացին և յետոյ սենեակին դուռը խնամքով գոցեց։

Կառավարութեան նախկին գաղտնի ոստիկանը ուշի ուշով դիտեց իր հիւրընկալը։

Այն որ Սախ պէյի անունը կը կրէր, հազիւ 32 տարեկան, միջահասակ, թուխ ու կորովի դիմագիծերով երիտասարդ մըն էր։ Իր մտացի և աշխոյժ դէմքը առաջին վայրկեանէն համակրութիւն կը ներշնչէր և իր աչքերու անկեղծութիւնը ցոյց կուտար թէ այդ երիտասարդը անկարող էր ո և է կեղծիքի ու խաբէութեան։

Անգլիացին զայն ուշադրութեամբ դիտելով՝ ինքնիրեն սա խորհրդածութիւնը ըրաւ.

— Ահաւասիկ մարդ մը որուն նմանը կարելի չէ գտնել Ըլտըզի պալատին մէջ։

Արդարև Սախ թուրք յեղափոխական երիտասարդութեան ամենէն մաքուր տիպարներէն մին էր։ Մեծանձն, աննենգ ու հրաբորբոք հոգի մը որ իր դըպրոցական կեանքին մէջ իսկ ընդվզած էր բռնակալութեան դէմ և որուն միակ երազը եղած էր իր հայրենիքի ազատագրումը։ Տարիներէ ի վեր արդէն, իր գաղափարակից երիտասարդներուն հետ, տենդային անհամբերութեամբ կը սպասէր այն վայրկեանին ուր պիտի կրնար իր երազը իրագործել։ Այդ վայրկեանը ներկայացեր էր, երբ օր մը դիպուածով հանդիպեր էր Սալիհա հանըմին երբ այդ ազնիւ ու հայրենասէր Տիկինը արդէն իր՝ անձը նուիրած էր հայրենիքի վերակենդանութեան սրբազան գործին։

Կարճ տեսակցութիւն մը բաւական եղեր էր այդ երկու հոգիներուն մէջ անջինջ կապ մը հաստատելու

համար և այդ օրէն ի վեր, Սափ ամենէն գործօն անդամը դարձած էր գաղտնի կազմակերպութեան։ Սափ, որ օր մը նշանաւոր դեր մը պիտի կատարէր օսմանեան վերահաստատուած սահմանադրութեան առաջին օրերուն, մեր պատմութեան շրջանին, երկրորդական պաշտօնեայ մըն էր Էտիրնէի մէջ, ուր սակայն հակառակ իր առերեւոյթ աննշան դիրքին, ամենակարեւոր դեր մը կը կատարէր, միութեան օղակ մը ըլլալով բոլոր գործօն ուժերու միջև։

Վերջերս Էտիրնէէն եկած էր Պոլիս կարգ մը կենսական խնդիրներու կարգադրութեան համար և հոս գաղտնածածուկ կերպով կ'աշխատէր գաղտնի գօմիթէին գործերուն, հանգուցեալ հայրենասէր Մանեասի Զատէ Րէֆիք պէյի հետ, իր գործունէութեան կեդրոնատեղին հաստատելով Գատըգիւղ, Մօրլը Օղլու Թարլասըի կողմերը։

Մաք Լայն առանց ժամանակ կորսնցնելու, իրեն յանձնուած պաշտօնը խղճի մտօք կատարեց, նախ իրեն վստահուած ծրարը յանձնելով և յետոյ մանրամասնօրէն պատմելով բոլոր այն դէպքերը որոնք մեր ընթերցողները գիտեն արդէն։

Սափ պէյ անյագօրէն մտիկ ըրաւ այս ամէնքը որոնք կենսական կարեւորութիւն ունէին իրեն համար՝ յետոյ աւելցուց.

— Իսկ հիմա, սիրելի պարոն Մաք Լայն, ի՞նչ ընթացք կը կարծէք որ բռնէ Ապտիւլ Համիտը մեր ձերբակալուածներուն հանդէպ։

— Ես կը կարծեմ որ, պատասխանեց անգլիացին իր առաջին վախը անցնելէ և անձնական պաշտպանութեանը համար ամենախիստ միջոցներ ձեռք առնելէ ետքը, նորէն պիտի վերադառնայ իր հին խորհուրդին և ամէն միջոց պիտի գործածէ իր զոհերը բնաջինջ ընելու համար։

— Ճիշդ ես ալ ձեր գաղափարէն եմ, գոչեց Սա՛փ պէյ, այդ մարդը որչափ ատեն որ գահին վրայ ապրի՝ կարելի չէ երբեք վստահութիւն ունենալ։ Մեր յանդուգն արարքը անշուշտ ժամանակաւոր ցնցում մը յառաջ բերաւ, բայց եթէ չկրնանք անմիջապէս օգտուիլ անկէ, նորէն մեր ընկերները կորսուած են... և ափսո՜ս կարելի չէ մեր ըրածը կրկնել...։ Զիա փաշայի փախուստովը մեր ուժը չարաչար տկարացած է Եըլտըզի մէջ և եթէ մէկ քանի հաւատարիմներ ունինք հոն, անոնք անկարող են կարեւոր գործ մը տեսնելու...։

— Ուրեմն առանց ժամանակ կորսնցնելու հարկ է օգուտ քաղել Ապտիւլ Համիտի ներկայ հոգեկան կացութենէն...։

— Այո՛, բայց ինչպէ՞ս, հարցուց Սափ պէյ մտատանջ կերպով մը ճակատը շփելով։

Անգլիացին անմիջապէս չպատասխանեց, կարծես միջոց մը կը խորհէր, ճար մը կը մտածէր։

Ի վերջոյ ըսաւ.

— Անշուշտ դաշոյնի սպառնալիքը ի գործ դնելով չէիք յուսար թէ ձեր ընկերները անմիջապէս ազատ կը թողուին։

— Ո՛չ, այդ յոյսը չունէինք, մեր մեծագոյն նպատակն էր զիրենք չարչարանքէ ու անմիջական մահուընէ ազատել, ժամանակ շահիլ և այսպիսով ատեն ունենալ վերջնական փրկութիւննին պատրաստելու։

— Բայց, առարկեց Մաք Լայն, նախապէս գիտնալու էիք թէ երբոր ձերբակալուին՝ բոլոր այս չարչարանքները պիտի պատահէին և մահուընէ չի պիտի կրնային փրկուիլ... ուրեմն ինչո՞ւ ուզեցին ձերբա-

կալուիլ... որովհետեւ գիտէք անշուշտ որ եթէ ես գացի զիրենք գտայ իրենց Զամլըճայի թաքստոցին մէջ, ասիկա նոյն իսկ իրենց կամքովն էր և կրնային այդ վտանգէն խուսափիլ կամ զիս սպաննելով՝ և կամ ինէ պատուոյ խօսք առնելով թէ իրենց գաղտնիքը չպիտի յայտնէի.

— Երբ մեր ընկերները ձերբակալուեցան՝ ամէն պատրաստութիւն տեսնուած էր մեծ եղելութեան մը համար որ ո՛չ միայն զիրենք պիտի փրկէր բռնաւորին ճանկերէն, այլ նոյն իսկ մեր դժբախտ հայրենիքը պիտի ազատէր զինքը մահացնող բռնաւորին ու անոր արբանեակներուն ձեռքէն, պատասխանեց Սաի պէյ, սակայն ափսո՛ս որ վերջին րոպէին ամէն ինչ խանգարուեցաւ... ասիկա այժմ չեմ կրնար բացատրել ձեզի, բայց օր մը կ'իմանաք... խնդիրը այն է որ հիմա մեր կազմակերպութիւնը ձախողութեան շրջան մը կը բոլորէ և ճիշդ այս միջոցին է որ հարկ է մեր ոյժերը ժողուել գերագոյն կռիւը մղելու համար...։

Երիտասարդ Սաի պէյ՝ ոտքի ելաւ. իր եռանդուն և ոգեւորուած խօսակցութիւնը, աչքերուն պայծառ ու անկեղծ արտայայտութիւնը գրաւած էին Մաք Լայնի համակրութիւնը և մտքովը կը ջանար ճար մը գըտնել օգտակար ըլլալու համար իր բարեկամին։

— Սաի պէյ, ըսաւ անգլիացին ի վերջոյ, ես ինչպէս ըսի Ջիա փաշային, պատրաստ եմ ամէն կերպով աջակցելու ձեզ, միայն թէ ցոյց տուէք ինձ այն ծառայութիւնը զոր պէտք է որ կատարեմ։

— Շնորհակալ եմ ձեր բարեացակամութենէն, պատասխանեց երիտասարդը Մաք Լայնի ձեռքը բռնելով, և վստահ եղէք որ երբեք չպիտի մոռնանք ձեր ըրածները։ Մեր հայրենիքը որ այսօր ոտնակոխ կ'ըլլայ կարգ մը անխիղճ թշուառականներու գործակա-

րին տակ՝ արժանի է ամէն ազնիւ սիրտ կրողներու համակրանքին և դուք իբրեւ ամենէն ազատասէր երկրի մը զաւակը չէք կրնար անտարբեր մնալ անձերու մասին որոնք ինքզինքնին ազատութեան և արդարութեան յաղթանակին համար զոհած են։

Մաք Լայն ինքն ալ ոտքի ելաւ, սենեակին մէջ քանի մը անգամ շրջան ըրաւ, յետոյ Սաի պէյի քով դառնալով ըսաւ.

— Մեր ձերբակալուած բարեկամները ապահովաբար չենք կրնար ազատել, բայց գուցէ յաջողինք զանոնք աքսորել տալ, միթէ ասով կը գոհանա՞ք։

— Անշուշտ պատասխանեց Սաի պէյ, անգամ մը որ Ելտըզի որջէն հեռանան, մահուան ու չարչարանքի անմիջական վտանգէն խուսափին, միշտ կրնան յուսալ որ զիրենք փրկելու ճար մը պիտի գտնենք։

— Ուրեմն գործը ինծի թողուցէ՛ք, պատասխանեց անգլիացին վճռաբար։

Քսան վայրկեանի չափ եւս խօսակցելէ ետքը, Մաք Լայն կը մեկնէր Սաի պէյի քովէն և կը վերադառնար Ելտըզի պալատը։

Անգլիացին երբ պալատ հասաւ, իսկոյն զինքը կանչեցին Իզզէթ փաշայի քով որ անհամբեր իրեն կը սպասէր։

— Ի՞նչ լուր, կրցա՞ք հետք մը գտնել, հարցուց փաշան վրդովուած դէմքով մը։

— Ափսո՛ս, պատասխանեց գաղտնի ոստիկանը յուսահատ երեւոյթով մը, անկարելի եղաւ ինձ ամենափոքր հետք մը գտնել, որուն շնորհիւ կարելի ըլլար այս առեղծուածը լուծել։

— Բայց մեր վեհափառ տէրը ամբողջ յոյսը ձեր վրայ դրած է և ժամերէ ի վեր անհամբեր ձեր գալստեան կը սպասէ։

— Կը ցաւիմ որ այս անգամ չպիտի կրնամ օգտակար ըլլալ Սուլթանին։

— Գոնէ ի՞նչ կարծիք կազմեցիք այս յանդուգն արարքին մասին։

— Նոր կարծիք մը չկազմեցի, միայն թէ ա՛լ աւելի հաստատուեցայ այն կարծիքին մէջ զոր հոս գալէս քիչ ետքը կազմած էի, այսինքն թէ՝ գաղտնի կազմակերպութիւնը շատ զօրաւոր արմատներ ունի նոյն իսկ Եըլտըզի պալատին մէջ և թէ շատ զգուշութեամբ պէտք է վարուիլ...։

—Ի՞նչ կը հասկնաք զգուշութեամբ վարուիլ ըսելով։

— Պարզապէս ըսել կ'ուզեմ թէ իրենց դէմ հալածանքը պէտք չէ ծայրայեղութեան մղել... երեւակայեցէ՛ք թէ այդ մարդիկը, եթէ ուզէին, փոխանակ դաշոյնը Սուլթանին քով դնելու՝ կրնային անոր սիրտը մխել, քանի որ կրցած էին, քնացած միջոցին, մինչեւ քովը մօտենալ... հետեւաբար նոյն իսկ Սուլթանին անձնական ապահովութիւնը կը պահանջէ որ՝ ժամանակ մը գոնէ՝ մեղմ ընթացք մը բռնուի անոնց հանդէպ, մինչեւ որ կարելի ըլլայ երեւան հանել Եըլտըզի մէջ իրենց մեղսակիցները։

— Ուրեմն խորհուրդ կու տաք որ տեղի՞ տանք այդ եղեռնագործներուն առջեւ...։

— Բնաւ երբեք, պատասխանեց Մաք Լայն, այլ միայն կը կարծեմ որ լաւագոյն է անօգուտ խստութիւններու չդիմել։

— Բայց ի՞նչ դիրք պէտք է բռնենք հիմա ձերբակալուած չորս անձերու մասին... իրենցմէ ներո՞ւմ խնդրենք և ապա ազատ թողունք որպէս զի իրենց ոճիրները անպատիժ չարունակե՞ն... բայց անկարելի բան է ասիկա... ատիկա Սուլթանական իշխանութեան ժխտումը ըսել է։

— Ես երբեք այդպիսի բան մը չըսի կարծեմ, ըսաւ անգլիացին ամենայն հանդարտութեամբ, և նոյն իսկ գաղտնի քօմիթէն ալ կ'երեւայ որ այդպիսի յաւակնութիւն մը չունի... յիշեցէ՛ք Սուլթանի սեղանին քով դրուած սպառնական տոմսակին խօսքերը. «Եթէ երբեք չորս ձերբակալուած անձերուն կեանքին դպչիս, եթէ երբեք զանոնք չարչարանքներու և տանջանքներու ենթարկել տաս, քու մահդ անխուսափելի է»։ Ահա՛ տոմսակին մէջ պարունակուած սպառնալիքը։ Ինչպէս կը տեսնէք՝ երկու որոշ պահանջում կը ներկայացնեն. Ա. իրենց ընկերները մահուան չենթարկել. Բ. զանոնք չտանջել։ Ազատ արձակելու խօսք չի կայ տոմսակին մէջ։ Ընդունեցէ՛ք որ այդ գաղտնի կազմակերպութիւնը հակառակ իր զօրութեան՝ շատ համեստ է իր պահանջներուն մէջ։ Եւ չմոռնամ աւելցնելու որ իրենց ըրած պահանջումները շատ ալ օրինական են, որովհետեւ քաղաքական յանցաւորները, նոյն իսկ եթէ ոճիր գործեն, ո՛չ մէկ քաղաքակրթեալ երկրի մէջ մահուան պատիժ կը կրեն, նոյնպէս յանցաւորները տանջանքի ենթարկելը բարբարոս սովորութիւն մըն է որ այլեւս վերցած է ամէն տեղ։ Այսպէս ուրեմն, ես կը կարծեմ որ այս չորս անձերը կրնա՛ք բանտարկութեամբ կամ աքսորով պատժել, առանց ձեր վրայ հրաւիրելու գաղտնի կազմակերպութեան սպառնալիքները։

Մաք Լայն լռեց. Իզզէթ փաշա բաւական ժամանակ մտածկոտ մնաց, յետոյ ըսաւ.

— Կարծեմ իրաւունք ունիք, այս մասին պիտի խօսիմ մեր վեհափառ տիրոջ և պիտի ջանամ որ խընդիրը ժամ առաջ վերջ մը գտնէ, որովհետեւ ես իսկ ինքզինքս ապահովութեան մէջ չեմ զգար կոր։

— Ես ո՛չ ալ ես, աւելցուց Անգլիացին, և նոյն իսկ պիտի խնդրեմ Սուլթանէն որ այլեւս իմ պաշտօնըս աւարտած նկատելով, հրաման տայ մեկնելու... այժմ ձեր թշնամիները որոշապէս կը ճանչնաք, գիտէք որ անոնք հասարակ ոճրագործներ չեն, այլ յեղափոխականներ, որոնք քաղաքական նպատակի մը կը ձգտէին, գիտէք նաեւ որ անոնք բազմաթիւ են և շատ զօրաւոր. ա՛լ ասկէ ետքը ձեզի կ'իյնայ անոնց մասին ձեր բռնելիք ուղղութեան համար որոշում մը տալը: Գաղտնի ոստիկանը, մանաւանդ օտարազգի գաղտնի ոստիկան մը որ ո՛չ թէ միայն դրամի համար՝ այլ նաեւ համոզումով կը գործէ, այս խնդիրներուն մէջ գործ չունի:

— Ներեցէ՛ք որ վերջին ծառայութիւն մըն ալ խնդրեմ ձենէ, պատասխանեց Սուլթանին սիրական քարտուղարը, մեր վեհափառ տէրը, ինչպէս ըսի քիչ մը առաջ, անհամբեր ձեր գալուն կը սպասէր, ուստի կը խնդրեմ որ հիմա միասին իր քով երթանք և իրեն կրկնէք ինչ որ այժմ հոս ըսիք: Ձեր խօսքերը մեծ կշիռ կրնան ունենալ և կը դիւրացնեն մեր դիմումը:

— Պատրաստ եմ ձեզ ընկերանալու:

Իզզէթ փաշա Մաք Լայնի հետ իսկոյն ճամբայ ելաւ դէպի Ապտիւլ Համիտի յարկաբաժինը: Սուլթանը արդարեւ մտատանջ անհամբերութեամբ կը սպասէր Անգլիացիին վերադարձին, վստահ ըլլալով որ անիկա իր սովորական ճարպիկութեամբը գտած պիտի ըլլար հետք մը, որով թունաւոր դաշոյնին գաղտնիքը պիտի լուծուէր:

Երբ իր ակնկալութեանց ի դերեւ ելլելը լսեց՝ Ապտիւլ Համիտ խորին թախծութեան մը մէջ ինկաւ:

— Ուրեմն կարելի չպիտի ըլլայ Եըլտըզի պալատին մէջ նոյն իսկ զիս հալածողները գտնել, գոչեց:

Այն ատեն Մաք Լայն պարզեց իր տեսութիւնը և ըսաւ որ, ըստ իրեն, Սուլթանին կեանքը երբեք վտանգի մէջ չի պիտի ըլլար, եթէ ձերբակալուած անձերը մահուան պատիժի ու չարչարանքներու ենթակայ չըլլային:

— Մահուան պատիժ չպիտի տամ իրենց և ոչ ալ չարչարանքներու պիտի ենթարկեմ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ կատաղութեամբ, բայց և այնպէս չեմ կրնար թողուլ որ այդ չարագործները պետութեանս մէջ ազատօրէն ինծի դէմ դաւեն:

— Վեհափառ տէր, բանտարկեցէ՛ք զիրենք, ըսաւ Իզզէթ փաշա:

— Այո՛, բանտարկեմ որպէսզի իրենց կուսակիցները զիրենք բանտէն ազատեն ու քթիս խնդան, որո՞ւ վրայ կարելի է վստահիլ, ո՞ր բանտին ու ո՞ր բանտապանին վրայ, քանի որ ամէնքը ինծի դէմ կը դաւաճանեն, նոյն իսկ իմ պառկած սենեակիս մէջ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ յուսահատ չեչտով մը:

Մաք Լայն, որ Ապտիւլ Համիտի արտասանած խօսքերը չէր հասկցած և անոր չարժումներէն ու արտասանութեան ձեւերէն միայն գուշակած էր որ Սուլթանը ծայրայեղ մտատանջութեան մը մատնուած էր, ուզեց ինքն ալ խօսքի խառնուիլ:

— Արդեօք ի՞նչ բան ձեր վեհափառութեան այսքան մտատանջութիւն կը պատճառէ, հարցուց:

Քարտուղար փաշան փութաց իսկոյն Անգլիացիին բացատրելու Համիտի խօսքերը:

— Ես ալ վեհափառ Սուլթանին կարծիքէն եմ, ըսաւ Մաք Լայն, այդ մարդիկը բանտարկելով կացութիւնը աւելի կը ծանրանայ և կրնայ տեղի տալ կարգ մը անպատեհութիւններու. ըստ իս, լաւագոյն միջոցն է զանոնք աքսորել:

— Աքսորել, բայց ո՞ւր...

— Հեռաւոր ու ապահով տեղ մը, ձեր պետութիւնը բաւական ընդարձակ է և կարծեմ աքսորի համար տեղ չպակսիր·

Ապտիւլ Համիտի հաճոյ թուեցաւ աքսորի այս գաղափարը· հեռաւոր տեղ մը աքսորել և այնպէս մը ընել որ յետոյ մէկիկ մէկիկ «բնական մահուամբ» մեռնէին։ Ասով թէ՛ իր նպատակին հասած կ՚ըլլար թէ՛ երեւոյթները փրկած։ Անմիջապէս մտքին մէջ ծնաւ զանոնք Եէմէն աքսորելու գաղափարը։ Հոն առանձին զնտաններու մէջ զանոնք կրնար բանտարկել տալ՝ աչքէ հեռու, և նոյն իսկ տանջանքներու ենթարկելով՝ գուցէ յաջողէր խոստովանեցնել զիրենք։ Եւ սակայն Ապտիւլ Համիտ չուզեց որ աքսորավայրը ինքը որոշած ըլլայ և Իզզէթ փաշայի դառնալով հարցուց·

— Դո՞ւն ինչ կ՚ըսես պարոն Մաք Լայնի յայտնած գաղափարին մասին։

— Կարծեմ թէ շատ օրինաւոր է, պատասխանեց քարտուղարը։

— Ես կը նախընտրէի զիրենք, եթէ կարելի էր՝ բոլորովին ազատ թողուլ կամ գոնէ մօտակայ և օդասուն տեղ մը ղրկել, բայց քանի որ դուք այդպէս յարմար կը տեսնէք, թո՛ղ ձեր ուզածին պէս ըլլայ, ես այս խնդրոյն մէջ բոլորովին ձեռնպահ կը մնամ։

Այս կեղծաւոր խօսքերուն իմաստը իսկոյն ըմբռնեց Իզզէթ փաշա և իր տիրոջ հաճելի երեւելու համար պատասխանեց·

— Մենք գիտենք որ ձեր վեհափառութիւնը իր անհուն բարեսրտութեամբ և ներողամտութեամբ միշտ կը փափաքի մեղմօրէն վարուիլ նոյն իսկ չարագործներու հանդէպ, մանաւանդ երբ անոնք՝ ուղղակի իր նուիրական անձին դէմ կը գործեն։ Սակայն այս պա-

րագայիս, խնդիրը նոյն իսկ պետական ապահովութեան շուրջը կը դառնայ և մենք կը խնդրենք որ մեզի թոյլ տաք այս պարագային կորովի ընթացք մը բռնելու պետութեան դէմ դաւաճանող այս գաղտնի կազմակերպութեան դէմ։ Ներողամտութիւնը այլեւս տկարութիւն մը պիտի ըլլայ մեր կողմէ, այնպէս չէ՞ պարոն Մաք Լայն, հարցուց քարտուղարը։

— Ատոնք պետական ներքին խնդիրներ են որոնց մասին իմ կարծիքս ոեւէ կշիռ չկրնար ունենալ, պատասխանեց Մաք Լայն, միայն թէ այդ մարդիկը եթէ անպատճառ պիտի պատժուին, ըստ իս, ինչպէս ըսի, աքսորը յարմարագոյն պատիժ կրնայ ըլլալ։

— Ո՞ւր կ՚ուզէք աքսորել զիրենք, հարցուց Ապտիւլ Համիտ իր քարտուղարին դառնալով։

— Այս մասին կ՚ուզեմ խորհրդակցիլ իմ պալատական ընկերներուս հետ և յարմարագոյն տեղ մը որոշել։

— Այո՛, այդպէս շատ աղէկ կ՚ըլլայ, ըսաւ բռնաւորը, շուտով խորհուրդ մը կազմէ և անոնց կարծիքն ալ ա՛ռ ու անմիջապէս որոշում մը տուէ՛ք· իրենց ըսէ որ ես ա՛լ բնաւ չեմ ուզեր զբաղիլ այդ ձերբակալուածներու խնդրով և բոլորովին ազատ կը թողում ձեզ որ ուզած կարգադրութիւննիդ ընէ՛ք, միայն թէ չեմ ուզեր որ այդ մարդիկը տանջանքի կամ մահուան վտանգի ենթարկուին։

— Ձեր բարձր վեհափառութեան այս փափաքը մեզի համար նուիրական է։

Այս տեսակցութենէն անմիջապէս ետքը, Իզզէթ փաշա իր մօտ հրաւիրեց պալատական փաշաները եւ անոնց հաղորդեց Սուլթանին կամքը։

Փաշաները կարճ խորհրդակցութենէ մը ետքը, որոշեցին որ չորս ձերբակալուած անձերը Եէմէն աք-

տորուին անմիջապէս և հոն հարցաքննութեան ենթարկուին, Պոլսէն յատկապէս ղրկուած հարցաքննիչի մը կողմէն։

Այս որոշումը Իզզէթ փաշա հաղորդեց Ապտիւլ Համիտի։ Բռնաւորը արդէն գիտէր տրուելիք որոշումը և առանց դիտողութեան ընդունեց զայն։

— Կրնայ ըլլալ որ համբորդութեան միջոցին իրենցմէ մէկը երկուքը հիւանդանալով մեռնին և հարկ ըլլայ դիակները ծովը նետել, գիտել տալու քարտուղարը, արդեօք ձեր վեհափառութիւնը այսպիսի պատահականութեան մը մասին անպատեհութիւն մը կը տեսնէ՞։

— Լաւ է որ ուշադրութիւն ըլլուի և հիւանդ չըլլան, պատասխանեց բռնաւորը, քանի որ որոշում տրուած է զիրենք հարցաքննելու Եէմէն փոխադրուելէն առաջ։ Հարցաքննութիւնը կատարուելէն վերջ, եթէ հիւանդութիւն պատահի, այն ատեն տարբեր բան։

— Ուրեմն կը ջանանք ձեր վեհափառութեան փափաքին գոհացում տալու։

— Ե՞րբ ճամբայ պիտի ելլեն։

— Երբոր հրաման ընէք։

— Կարծեմ որչափ շուտ այդ գործողութիւնը կատարուի՝ ա՛յնքան լաւ կ՚ըլլայ, այդ մարդիկը քանի՛ Եըլտըզին մէջ մնան՝ ես չպիտի կրնամ հանգիստ ըլլալ։

— Ուրեմն այս գիշեր զիրենք ճամբայ կը հանենք։

— Շատ մեծ գաղտնապահութեամբ սակայն, ո՛չ ոք պէտք է իմանայ անոնց մեկնումը և ո՛ր կողմ երթալնին։

— Ամէն զգուշութիւն ձեռք պիտի առնենք այս մասին։

Յետոյ Ապտիւլ Համիտ մասնաւոր հրահանգներով

կարգադրեց այս աքսորին ու համբորդութեան բոլոր մանրամասնութիւնները, ինք մի առ մի որոշելով այն բոլոր անձերը որոնք պիտի ընկերանային չորս ձերբակալուածներուն, անոնց վրայ հսկելու և զանոնք մինչև իրենց աքսորավայրը տանելու համար։

Մինչ Եըլտըզի պալատին մէջ ամէն ոք այս կարգադրութիւններով կը զբաղէր, Մաք Լայն կը փութար Բերա, Սաի պէյի ու Զիա փաշայի մօտ, անոնց իմացնելու համար Սուլթանին տուած որոշումը։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԴԷՊԻ ԱՔՍՈՐ

Հակառակ Սուլթանին յայտնած փափաքին՝ կարելի չեղաւ ձերբակալուած անձերը անմիջապէս ճամբայ հանել, որովհետև նաւահանգիստին մէջ Թրքական պատրաստ շոգենաւ մը չի կար Կարմիր ծով ղըրկելու համար։ Ապտիւլ Համիտ թէև շատ սրտնեղութիւն զգաց ասոր համար, սակայն ստիպուեցաւ համակերպիլ։ Հիմա իր ամբողջ մտածումը սեւեռած էր դէպի Եէմէն, հո՛ն ուր պիտի փոխադրուէին իր զոհերը և ուր պիտի մնային յաւիտենապէս, ուրիշ հարիւրաւոր հայրենասէրներու հետ, որոնք զանազան պատճառներով արդէն աքսորուած էին այդ մահացու կլիմային տակ։

Հազիւ թէ աքսորի որոշումը տրուած, Ապտիւլ Համիտի առաջին գործը եղաւ կարգ մը պատուանշաններ բաշխել այն անձերուն, որոնց կը զգար թէ ապագային պէտք պիտի ունենար Արաբիոյ մէջ։ Նոյնպէս պաշտօնեաներու մէջ փոփոխութիւններ մտցուց և զանազան աստիճաններ շնորհեց իրենց հաւատարիմ համարած անձերուն։

Հոտէյտայի կառավարիչ Նուսրէթ փաշան նոյն պաշտօնով փոխադրել տուաւ Տէտէաղաճ։ Իւլայի առաջին աստիճան տուաւ եօթերորդ զօրաբանակի ընդհանուր պետերուն առաջին ճիւղի տնօրէն ̣Մուսթաֆա Ֆէհմի պէյի, Մէքքէի դատաւոր անուանեց Իսհաք էֆէնտի զատէ Մէհմէտ Ճէմալէտտին էֆէնտին և Մէտինէի դատաւոր՝ Մէհմէտ Սանուլլահ էֆէնտին։

Վերջապէս, նոյեմբեր 20, չորեքշաբթի օրը լուր հասաւ թէ Մահմուտէի շոգենաւը պատրաստուած էր և Սարայ Պրունիի մօտ կը սպասէր պէտք եղած վայրկեանին մեկնելու համար։

Ապտիւլ Համիտի հրամանին համեմատ՝ որոշուեցաւ որ չորս կալանաւորները կէս գիշերին մօտ փոխադրուին շոգենաւ ու շոգենաւն ալ հետեւեալ առաւօտ արշալոյսին ճամբայ ելլէ։

Օրերէ ի վեր Սալիհա հանըմ և իր երեք ընկերները առանձին սենեակներու մէջ փակուած, թէև լաւ կը խնամուէին, բայց բոլորովին արտաքին յարաբերութիւններէ զրկուած էին։ Անկարող եղեր էին դուրսէն տեղեկութիւն մը առնելու կամ իրարու հետ յարաբերութիւն ունենալու և այս վիճակը զիրենք շատ կը մտատանջէր։ Սալիհա հանըմ մանաւանդ չէր կըրնար անտրտունջ հանդուրժել այս անստոյգ վիճակին։ Իր կրած չարչարանքները այժմ մոռցած էր բոլորովին և կը նախընտէր կրկին հարցաքննութեան ենթարկուիլ, քան թէ այսպէս ամէն յարաբերութենէ զըրկուած մնալ։

Մէկ քանի անգամ փորձած էր խօսեցնել իրեն ծառայող կերակուր բերող կինը, սակայն անկարելի եղեր էր բերնէն խօսք մը առնել։ Նկուղին մէջ իր կրած հարցաքննութիւնը, տանջանքներուն յանկարծական կերպով դադրիլը և Իզզէթ փաշայի անակնկալ միջամտութիւնը զինքը չափազանց հետաքրքրած էին։ Կռահած էր որ Սուլթանին ընթացքի այդ փոփոխումը ինքնաբերաբար չէր եղած, այլ արդիւնքն էր արտաքին ճնշումի մը որ միայն իրենց ընկերներուն կողմէ կարելի էր գործուիլ։ Այսպէս ուրեմն, իրենց ազատ մնացած ընկերները կ'աշխատէին և նոյն իսկ կը յաջողէին ազդեցութիւն բանեցնել Ապտիւլ Համիտի վրայ։ Այս մտածումը կը սրտապնդէր զինքը։ Եւ սակայն օրերը կ'անցնէին ու ինք փակուած կը մնար սենեակին մէջ։

Գիշերը, անքուն, իր անկողնին վրայ երկնցած, այս մտածումներով կը տոգորուէր, երբ յանկարծ իր սենեակին դուռը զարկին։

— Ո՞վ է ան, հարցուց Սալիհա, անկողնին մէջ նստելով։

— Դուռը բացէ՛ք, ըսաւ դուրսէն առնական ձայն մը։

Թրքուհին իսկոյն անկողնէն վար ցատկեց, մոմը վառեց, շտապաւ շրջազգեստը հագաւ և եկաւ դուռը բանալու։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կ'ուզէք այս ժամուս, գոչեց Սալիհա իր ձեռքի մոմը մօտեցնելով անծանօթներու երեսին։

Իրենցմէ մին որ գլխաւորը ըլլալ կը թուէր, պատասխանեց.

— Կը ներէք, տիկին, ձեզ անհանգիստ ընելնուս

համար, բայց մենք պարզապէս մեզի տրուած հրամանը կը գործադրենք…։ Հաճեցէք պատրաստուիլ մեզի հետ գալու համար։

— Ո՞ւր պիտի երթանք։

— Կայսերական հրացանակիրներու պետ Թահիր փաշան ձեզի կը սպասէ։

Թահիր փաշայի անունը թեթեւ սարսուռ մը տըւաւ Սալիհա հանըմի, բայց շուտով ինքզինքին տէր դարձաւ և ըսաւ.

— Շատ լաւ, սպասեցէ՛ք քիչ մը, որպէսզի պատրաստուիմ։

Եւ դուռը գոցելով, գնաց հագուեցաւ։

Քառորդէ մը արդէն պատրաստ էր։

Երեք անձերը և Սալիհա հանըմ ճամբայ ելան։ Թրքուհին իր պաղարիւնութիւնը բոլորովին գտած էր և հաստատ քայլերով կը հետեւէր զինքը փնտռելու եկողներուն, որոնք խիստ ակնածանքով կը վարուէին իրեն հետ։

Կարգ մը նրբանցքներէ անցնելէ ետք կանգ առին դրան մը առջեւ և այն որ պահ մը առաջ տիկնոջ հետ խօսած էր դուռը զարկաւ.

— Մտէ՛ք, ըսաւ ձայն մը ներսէն։

Եւ փոքրիկ խումբը մտաւ ելեքտրական լոյսով լուսաւորուած ընդարձակ սրահ մը, որուն մէջտեղը՝ թաւշապատ թիկնաթոռի մը մէջ բազմած էր Թահիր փաշա։

— Ահաւասիկ Սալիհա հանըմը բերինք, ձեր հրամանին համեմատ, ըսաւ տիկինին ընկերացող անձերէն մին։

— Շատ լաւ, պատասխանեց փաշան. յետոյ խօսքը Թրքուհիին ուղղելով շարունակեց։

— Վեհափառ Սուլթանին հրամանաւ այս իրի-

կուն պիտի մեկնիք։

— Ո՞ւր, հարցուց Սալիհա։

— Տօլմա Պահչէ ու անկէ շոգեմակոյկով մը Սարայ Պուռնիի առջեւ գտնուող շոգենաւը։

— Բայց ո՞ւր պիտի տանի զիս այդ շոգենաւը։

— Չեմ գիտեր, ինծի պաշտօն յանձնուած է ձեզ մինչեւ շոգենաւ առաջնորդելու։

— Իսկ իմ միւս ընկերնե՞րս։

— Անոնց մասին լուր չունիմ։

— Անոնք ալ չպիտի՞ ընկերանան ինծի շոգենաւին մէջ։

— Չեմ գիտեր։

Յայտնի էր որ Թահիր փաշա հրահանգ ստացած էր չխօսելու. ուստի Սալիհա հանըմ ա՛լ աւելի առաջ չտարաւ իր անօգուտ հարցուփորձը և ըսաւ.

— Լա՛ւ, պատրաստ եմ, կրնանք մեկնիլ։

Եւ փոքրիկ խումբը կայսերական հրացանակիրներու պետին առաջնորդութեամբ ճամբայ ելաւ։

Ըլտըզի մուտքի մեծ դրան քով մէկ քանի կառքեր կը սպասէին։ Սալիհա Թահիր փաշայի հետ այդ կառքերէն մէկը մտաւ, մինչ իրենց ընկերացող մարդոցմէն մին կառապանին քով կը բազմէր։

— Միւս կառքերն ալ հաւանօրէն իմ ընկերներուս համար է, մտածեց Սալիհա։

Եւ այս մտածումը զինքը սրտապնդեց, խորհեցաւ թէ գուցէ շոգենաւին մէջ, ուր կը տանէին զինքը, պիտի կրնար անոնց հետ տեսնուիլ։ Բայց և այնպէս այս գիշերային գնացքը դէպի ծով՝ ահաւոր կասկածներ կ՚արթնցնէր մտքին մէջ, սոսկալի յիշատակներ երեւակայութեան առջեւ կը ցցուէին, իր երկու զաւակներուն խեղդամահ կորնչումը կը յիշէր Մարմարայի բացերը։ Բայց բո՛ւն իսկ այդ վերյիշումը, հա-

կառակ իր ամբողջ դառնութեան, կորով կը ցնրչնչէր ու կը սրտապնդէր զինքը։

— Ծովուն տակ պիտի երթամ զաւակներուս միանամ, կը խորհէր, անոնց կրած տագնապը, անոնց չարչարանքը պիտի կրեմ ու անոնց մահը պիտի ճաշակեմ... միթէ պէտ՞ք է սոսկամ ասոր համար։

Խոր մթութիւն մը կը տիրէր դուրսը. երկինքը թանձր ամպերով ծածկուած էր և ատեն ատեն՝ հեռաւոր փայլակի ցոլացումներ կ'երևային, իբրև մօտալուտ փոթորիկի նշանը։

Կառքը, որ արագընթաց կը սուրար, տասը վայրկեանէն հասաւ Տօլմա Պահչէ, և գնաց կանգ առաւ քարափին վրայ, որուն քով շոգեմակոյկ մը կը փչար։

— Ահաւասիկ շոգենաւը մեզի կը սպասէ, ըսաւ Թահիր փաշա կառքին դուռը բանալով. իցի՛ւ թէ փոթորիկը չծագած կարենայինք մինչև միւս շոգենաւը փոխադրուիլ։

— Ի՞նչ վնաս ունի փոթորիկը, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, ծովուն յատակը միշտ ջուրերը հանդարտ են։

Թահիր փաշա այս խօսքերուն չպատասխանեց՝ հաւանօրէն չկրնալով ըմբռնել անոնց նշանակութիւնը։

Վայրկեան մը ետքը արդէն տեղաւորուած էին շոգեմակոյկին յետնակողմը գտնուած խցիկին մէջ և սակայն նաւը ճամբայ չէր ելլեր։

— Ինչո՞ւ չենք մեկնիր, հարցուց Սալիհա։

— Ուրիշ մարդիկներու կը սպասենք, պատասխանեց փաշան։

Թրքուհիին սիրտը խայտաց այս խօսքերէն և հասկցաւ իսկոյն որ այդ ուրիշ մարդիկը իր ընկերներն էին։

Արդարև, քիչ մը ետքը սկսան հետզհետէ ուրիշ երեք կառքեր գալ ու կենալ քարափին եզրը և Սալիհա իր խցիկի փոքրիկ պատուհանէն, մութին մէջ, կրցաւ ճանչնալ իր ընկերները։ Կը սպասէր որ զանոնք ալ իր գտնուած տեղը առաջնորդէին, բայց իր այս յոյսը ի դերև ելաւ։ Երեք անձերը շոգեմակոյկին ցռուկի կողմը տեղաւորուեցան, առանձին առանձին։ Սալիհա հանըմ տեսաւ որ բացի իր ընկերներէն ու անոնց հետ եկող պահապաններէն, ուրիշ հինգ վեց հոգի ալ մտան նաւը, որոնք հաւանօրէն պալատական պաշտօնեաներ էին։

— Ապտիւլ Համիտ կ'երևայ որ փառաւոր թաղում մը և յուղարկաւորութիւն մը պատրաստած է մեզի, խորհեցաւ ինքնիրեն։

Շոգեմակոյկը վերջապէս ճամբայ ելաւ և ուղղուեցաւ դէպի Սարայ Պուրնու։

Փայլակները հետզհետէ կը մօտենային և որոտումի խուլ ձայնը կը լսուէր հեռուէն։ Ցայտնի կ'երևար որ փոթորիկը շուտով պիտի պայթէր։ Սալիհա հանըմ իր խցիկին մէջ կծկուած, դառն մտածումներու մէջ ընկղմած էր։ Հիմա կատարելապէս համոզուած կը թուէր թէ զինքն ու իր ընկերները ուղղակի մահուան կ'առաջնորդէին ու թէև մեռնելու գաղափարը զինքը կը խրախուսէր և սակայն հոգին կատաղութեամբ կը բորբոքէր մտածելով թէ Ապտիւլ Համիտ կրկին կը յաջողէր ջախջախել յեղափոխականները, թէ իրենք ալ պիտի երթային միանալու բանակալութեան կործանումը և հայրենիքի վերածնունդը։

Շոգեմակոյկը մութին մէջ յամրաբար մօտեցաւ Սարա Պուրնուի մօտ խարսխած մեծ շոգենաւի մը։

— Փառք Աստուծոյ, անվտանգ հասանք, ըսաւ փաշա ոտքի ելլելով ու խօսքը տիկնոջ ուղղելով.

Սալիհա չպատասխանեց և մեքենաբար ինքն ալ ոտքի ելաւ։

Երբ չոգենաւին նեղ սանդուխէն վեր մագլցելով՝ հասան կամրջակին վրայ, Սալիհա սոսկումով տեսաւ որ Նէճիպ Մէլհամէն հոն կեցած էր սեւամորթ Ապտուլ Սամաքի հետ։ Այդ երկու չարաչուք անձերը իր աչքին առջեւ պատկերացուցին քանի մը օր առաջ կրած չարչարանքները Եըլտըզի պալատին նկուղին մէջ, և պըժգանքով գլուխը անդին դարձուց։ Սակայն Նէճիպ Մէլհամէ առանց ուշադրութիւն դարձնելու տիկնոջ այդ արհամարհական վերաբերումին, ժպտուն դէմքով մը մօտեցաւ իրեն և ըսաւ.

— Բարի՜ եկաք, Սալիհա հանըմ, օդին պատճառաւ մտատանջութեան մէջ էի, վախնալով որ գուցէ յանկարծական փոթորիկի մը կը բռնուինք...։

— Շնորհակալ եմ ձեր հոգածութենէն, պատասխանեց Թրքուհին չոր կերպով մը։

— Մեր վեհափառ տէրը գիս յատկապէս հոս ղըրկեց որպէս զի ձեր հանգստութեան համար պէտք եղածը կարգադրենք, և ձեր ճամբորդութիւնը կարելի եղածին չափ հանգիստ պայմաններու մէջ կատարէք՝

— Ձեր Վեհափառ տէրը լաւագոյն բան մը ըրած կ'ըլլար եթէ նախ՝ ինծի ըսէր թէ ո՛ւր կը տանին մեզ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, որ հետզհետէ աւելի կը զզուէր Նէճիպ Մէլհամի կեղծաւորական ձեւերէն։

— Ինչպէ՛ս, գոչեց Նէճիպ Մէլհամէ, միթէ չէ՞ք գիտեր թէ Եըլտըզի մէջ գումարուած բարձրագոյն Ատեանը թէեւ ձեզ և ձեր ընկերները մահուան դատապարտեց, սակայն Վեհափառ Սուլթանը այդ վճիռը

բեկանեց և զայն աքսորի փոխեց....

Վա՜յ, ուրեմն մեզի այս չոգենաւով մեր աքսորավա՞յրը կը ղրկեն... արդեօք կրնա՞մ գիտնալ թէ ո՞ր կողմը կ'աքսորուինք։

—Վեհափառ Սուլթանը կը փափաքէր որ օդասուն տեղ մը որոշուի ուր կարենաք հանգիստ ապրիլ, օրինակի համար Ռոդոս կղզին, սակայն ափսո՜ս որ Բարձրագոյն Ատեանը իր ամբողջ ուժովը դիմադրեց մեր վեհափառ տիրոջ և ի վերջոյ որոշեց որ Եէմէն ղըրկուիք, սակայն կրնաք վստահ ըլլալ որ հոն երկար չպիտի մնաք և մեր վեհափառ տէրը որոշած է քիչ ատենէն ձեզ և ձեր ընկերները Ռոդոս փոխադրել, երբ միտքերը քիչ մը հանդարտին...։

Թահիր փաշա որ քիչ մը հեռուն կեցած էր՝ մօտեցաւ երկու խօսակիցներուն։

— Կարծեմ լաւագոյն է որ տիկինը իր խուցը փոխադրենք, որովհետեւ հիմա անձրեւը պիտի սկսի տեղալ, ըսաւ։

Արդարեւ մէկ քանի կաթիլներ կ'իյնային արդէն։

Սալիհա հանըմ երկու փաշաներու ընկերակցութեամբ առաջնորդուեցաւ ներքնայարկի սրահը որ աղօտ կերպով լուսաւորուած էր։

Նէճիպ Մէլհամէի կեղծաւորական խօսքերը որքան որ զզուեցուցած էին, այսուհանդերձ հետաքրքրութեամբ մտիկ ըրած էր։ Սուլթանին կողմէ ըսուած այդ խօսքերը, զայն չքմեղացնելու ճիգերը, իրենց մասին եղած խստութիւնները ուրիշներու վրայ բեռցնելու փորձը ցոյց կուտային թէ Ապտիւլ Համիտ տակաւին երկիւղ ունէր իրենցմէ, ինչ որ կ'ապացուցանէր թէ իրենց դուրսը մնացած ընկերները կը գործէին։

Սալիհա հակառակ Նէճիպ Մէլհամէէն զգացած պժգանքին, ուզեց զայն քիչ մըն ալ խօսեցնել և դէ-

պէ անոր դառնալով ըսաւ.

— Միթէ իմ ընկերներս ալ միեւնոյն տե՞ղը կ'աքսորուին։

— Այո՛, ամէնքդ ալ միասին պիտի երթաք մինչեւ Եէմէն, իսկ Եէմէնի մէջ ձեր մասին ըլլալիք կարգադրութիւնը թողուած է տեղային իշխանութեան։

— Շոգենաւին մէջ կարելի չպիտի ըլլա՞յ որ իրարու հետ տեսնուինք։

— Նոգենաւին տէրը նաւապետն է, հետեւաբար իր կամքէն կախուած է, այդ մասին հարկ եղած ու իր պատշաճ տեսած տնօրէնութիւնը ընել, մենք մեր կողմէ չենք կրնար միջամտել, քանի որ ինքն է պատասխանատուն ձեզ ողջամբ աքսորավայրը տանելու համար։

Նոյն միջոցին նոր անձ մը սենեակէն ներս մտաւ և Նէճիպ Մէլհամէի մօտենալով ըսաւ.

— Ամէնքն ալ շոգենաւ բերուեցան և իրենց յատկացուած տեղերը դրուեցան, այնպէս որ այժմ կա ու պատրաստ ենք մեկնելու համար, միայն թէ հարկ է արշալոյսին սպասել...։

— Շատ լաւ, նաւապետ էֆէնտի, պատասխանեց պալատականը. յետոյ Սալիհա հանըմին դառնալով ըսաւ.

— Ահաւասիկ ձեզի կը ներկայացնեմ մեր Օսման նաւապետը, որ պաշտօն ունի ձեզ տանելու մինչեւ Եէմէն, կը յուսամ որ իրմէ գոհ պիտի մնաք։

Օսման նաւապետը խոժոռ դէմքով մը նայեցաւ Սալիհա հանըմի և ըսաւ.

— Տիկինը եթէ նաւուն օրէնքներուն հպատակի, բնականաբար ինէ դժգոհ մնալու պատճառ մը չպիտի ունենայ։

— Արդեօք կարելի չէ՞ որ իմ ընկերներուս հետ

արաբերութիւն ունենամ ճամբորդութեան միջոցին։

— Ո՛չ, պատասխանեց Օսման նաւապետը, զբօսական պտոյտ չէ մեր ըրածը, այլ դէպի աքսորավայր ճամբորդութիւն մը և քանի որ ինծի պաշտօն յանձնուած է ապահով կերպով ձեզ փոխադրել, բացարձակապէս անպատշաճ կը գտնեմ այդ տեսակ թոյլատըւութիւնները։

— Կը տեսնէք որ մեր նաւապետը քիչ մը խիստ է, ըսաւ Նէճիպ Մէլհամէ, խօսքը Սալիհա հանըմին ուղղելով, ես եթէ իր տեղը ըլլայի գուցէ ձեր խընդիրը չէի մերժեր...։

— Ամէն մարդ իր գործը գիտէ, ըսաւ Օսման նաւապետը չոր կերպով մը։

Յետոյ երկու փաշաներուն դառնալով՝ աւելցուց.

— Կարծեմ լաւ կ'ընէք եթէ անմիջապէս մեկնիք, որովհետեւ շատ չանցած փոթորիկը պիտի պայթի։

Կարծես նաւապետին խօսքը հաստատելու համար նոյն բոպէին սոսկալի որոտում մը լսուեցաւ։

— Այո՛, այո՛, մեկնինք, գոչեց Թահիր փաշա, ա՛լ այստեղ գործ մը չունինք, մեր պաշտօնը լիովին կատարեցինք և մեր վեհափառ Սուլթանին հրամանները կէտ առ կէտ գործադրեցինք։

— Ուրեմն, Օսման նաւապետ, աւելցուց Նէճիպ Մէլհամէ, վերջին անգամ ձեր կամքին յանձնելով այս չորս կալանաւորները, կը խնդրեմ որ ամենայն զգուշութեամբ զանոնք իրենց սահմանուած տեղը տանիք։

— Այդ մասին անհոգ եղէք, պատասխանեց նաւապետը, մինչեւ Եէմէն ապահով կը հասցնեմ և սատանան անգամ զանոնք չկրնար ձեռքէս փախցնել։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԴԷՊԻ ԱՔՍՈՐ

(ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ)

Երկու փաշաներուն մեկնելէն ետքը, Սալիհա հանըմ, նաւապետին հրամանին վրայ, առանձին խցիկ մը առաջնորդուեցաւ, ուր միայնակ թողուցին զինքը, դուռը վրայէն կղպելէն ետքը։ Միւս երեք կալանաւորներն ալ զատ զատ խցիկներու մէջ բանտարկուեցան, բոլորովին զրկուած արտաքին յարաբերութենէ։

Որոտումներուն յաջորդած էր կարկտախառն ահռելի անձրեւ մը որ ամբողջ ժամ մը տեւեց։ Յետոյ օդը հանդարտեցաւ եւ երկինք պայծառացաւ։ Արշալոյսին, արեւուն ծագումէն առաջ, շոգենաւը շարժիլ ըսկսաւ եւ ուղղեցաւ դէպի Տարտանէլ։ Այնքան հին ու դանդաղաշարժ շոգենաւ մըն էր որ մութը կոխելուն հազիւ կրցաւ Զանաք—Գալէ հասնիլ եւ պարտաւորուեցաւ գիշերը նեղուցին բերանը մնալ, հետեւեալ առտու իր ճամբան շարունակելու համար։

Սալիհա հանըմ եւ իր ընկերները ճամբորդութեան տեւողութեան միջոցին միշտ իրենց խցիկներուն մէջ բանտարկուած կը մնային։ Օրուան մէջ հազիւ մէկ երկու անգամ իրենց թոյլատուութիւն կ՚ըլլար պահապաններու հսկողութեան տակ ելթալ իրենց պէտքերը գոհացնելու։ Ի զո՜ւր քանի մը անգամ փորձեր էին

այդ խստութիւնը մեղմացնել նաւապետին դիմում ընելով։ Օսման գափտան ամէն անգամ չոր կերպով մերժեր էր իրենց խնդիրքը։

Շոգենաւը Հռոդոս հասնելով տասներկու ժամի չափ մնաց հոն, թէ՛ պարենաւորուելու եւ թէ կարգ մը բանտարկեալներ դուրս հանելու համար։ Բանտարկեալները հակառակ իրենց մասին ցոյց տրուած խստութեան, բաւական լաւ տրամադրութեան մէջ էին։ Ծովուն մէջ խեղդամահ կորնչելու մղձաւանձը որ ինչպէս Սալիհա հանըմի՝ նոյնպէս միւս երեք ձերբակալեալներու հոգին խռոված էր, այժմ անցեր էր։ Յայտնի կ'երեւար որ Ապտիւլ Համիտ դիտաւորութիւն չունէր զիրենք ձուկերուն ճարակ ընելու եւ թէ անոր դիտաւորութիւնն էր զիրենք սպաննել տալ իրենց աքսորավայրերուն մէջ, հաւանօրէն յամր ու անշշուկ մահուամբ մը, եւ սակայն, իրենց դառն վիճակին մէջ, մխիթարական բան մըն էր։

Շոգենաւը Հռոդոսէն մեկնելէն ետքը ուղղուեցաւ դէպի Ս.քեա, ուր նոյնպէս հայ բանտարկեալներ ունէր ցամաք հանելիք։ Հազիւ թէ քաղաքին մօտեցած էր, երբ մրրկային խանգարում մը ունեցաւ եւ մեծ դժուարութեամբ կրցաւ հասնիլ Ս.քեա, ուր ստիպուեցաւ երեք օր մնալ վերանորոգելու համար։ Երբ որ շոգենաւը բոլորովին պարպուեցաւ բացի մեզի ծանօթ չորս կալանաւորներէն ուրիշ աքսորեալ չմնաց. Օսման նաւապետը իր խստութիւնները մեղմացուց եւ թոյլ տըւաւ Սալիհա հանըմին եւ իր ընկերներուն որ ցերեկները շոգենաւին կամրջակին վրայ մէկ քանի ժամ պտտին եւ նոյնիսկ իրարու հետ խօսակցին, իրենց պահապաններուն ներկայութեանը։

Այս թոյլատուութիւնը մեծ սփոփանք մը եղաւ հէգ աքսորականներուն համար, որոնք իրենց ձերբա

կալումէն ի վեր իրարու երես չէին տեսած։ Արդէն երկու օրէ ի վեր այդ թոյլտուութիւնը կը տեւէր․ երբ երրորդ առտուն նաւապետը եկաւ աքսորականներուն քով, որ անոնք վերնայարկը նստարանի մը վրայ բազմած կը խօսկցէին, իրենց ըսաւ․

— Հիմա անմիջապէս պէտք է որ ձեր խցիկներուն մէջ բանտարկուիք, մինչև Եէմէն հասնելնիս։

— Բայց ինչո՞ւ համար, Օսման էֆէնտի, կը տեսնէք թէ մեր տեսակցութենէն կամ կամրջակին վրայ գտնուելէն ոեւէ վնաս մը չի գար, ըսաւ աքսորականներէն մին։

— Մեր պատւոյն վրայ խօսք կուտանք որ երբեք փախչելու խորհուրդ չունինք, աւելցուց Սալիհա հանըմ։

— Ես ալ գիտեմ որ այդպէս է, պատասխանեց նաւապետը, և ինչպէս տեսաք երբ հոս հասնելէ ետքը շոգենաւը պարպուեցաւ, առաջին գործս եղաւ ձեզի դէմ ձեռք առնուած խստութիւնները մեղմել, բայց դժբախտաբար այս վայրկեանիս Եըլտըզէն հեռագիր մը առացայ որ զիս կը ստիպէ, հակառակ կամքիս, տարբեր կերպով վարուելու։ Անհաւանիկ այդ հեռագիրը դուք ալ կրնաք կարդալ։

Եւ նաւապետը գրպանէն թուղթ մը հանելով երկարեց երեք անձերէն ամենէն տարեցին։

Հեռագիր մըն էր որ ուղղակի Եըլտըզէն կուգար և պալատի առաջին քարտուղար Թահսին փաշայի ստորագրութիւնը կը կրէր․

« Եէմէն տարուելիք չորս բանտարկեալները, կ՚ըսէր այս հեռագիրը, առանձին խցիկներու մէջ փակեցէ՛ք մինչև իրենց տեղերը հասնիլը, զանոնք բացարձակօրէն արգիլելով արտաքին յարաբերութենէ»։

— Կը տեսնէք որ հրամանը բացորոշ է, ըսաւ

Օսման նաւապետը, և չեմ կարող ուրիշ կերպ վարուիլ։

— Կատարեցէ՛ք ձեր տիրոջ հրամանը, պատասխանեց այն որ հեռագիրը կարդացած էր։

Այսպէս ուրեմն, կարճատեւ ազատութենէ մը ետքը, չորս ընկերները կրկին ծայրայեղ խստութեան մը կ՚ենթարկուէին։

Մեր պատմութեան ընթացքին մէջ պիտի տեսնենք թէ ի՛նչ պարագաներու տակ Ապտիւլ Համիտ պէտք տեսած էր այդ խստութեան դիմելու։

Նոյն իրիկունն իսկ շոգենաւը ճամբայ ելաւ Աքեայէն դէպի Բորթ—Սայիտ, սակայն այնքա՛ն դանդաղ կերպով կ՚ընթանար, որ հազիւ երեք օր ետքը կրցաւ հասնիլ եգիպտական նաւահանգիստը և խարսխել Սուէզի ջրանցքին բերանը, Ֆէրտինան տը Լէսէփսի հոյակապ արձանին դէմ։

Հազիւ թէ շոգենաւը կանգ առած էր, Օսման նաւապետը նաւակ մը մտնելով ցամաք ելաւ։ Շոգենաւը գիշերը պիտի անցնէր ջրանցքէն, հետեւաբար բաւական ժամանակի պէտք ունէին և նաւապետը կ՚ուզէր օգուտ քաղել քիչ մը զբօսնելու համար քարափին մէջ։

Քարափին վրայ ելլելով՝ ուղղուեցաւ ծովեզրը գտնուող գարեջրատուն մը ուր եւրոպացի աղջիկներ կը նուագէին և ուր հաւաքուած էին ամէն ազգէ նաւազներ։

Օսման քափտան առանձին սեղանի մը քով նըստաւ և գարեջուր ապսպրեց։

Նոյն վայրկեանին տեղացի արաբ մը որ իրեն հետ գարեջրատուն մտած էր, մօտեցաւ․

— Վա՜յ, Օսման էֆէնտի, ինչպէ՞ս էք, բարի եկաք, ըսաւ ձեռքը նաւապետին երկարելով, արդ-

եօք հիմա՞ հասաք, ուրկէ՞ կուգաք, Եէմէնէ՞ն թէ Պոլիսէն։

— Հրամմեցէ՛ք, Խաւակա Թէվֆիք, պատասխանեց նաւապետը իր խօսակցին, հիմա եկանք Աքեայէն և այս իրիկուն ճամբայ կ'ելլենք դէպի Սուէզ, անկէց ալ Եէմէն երթալու համար։

Օսման նաւապետը շատ՝ լաւ կը ճանչնար իրեն մօտեցող եգիպտացին որ շոգենաւերու միջնորդ մըն էր և յաճախ ծառայութիւն կը մատուցանէր նաւապետին ուղեւորներ բերելով։

Խաւակա Թէվֆիք իսկոյն ընդունեց նաւապետին հրաւէրը և աթոռ մը առնելով տեղաւորուեցաւ անոր քով։

— Եթէ ձեր շոգենաւը Եէմէն կ'երթայ, շատ աղէկ լուր մը ունիմ ձեզի տալիք, ըսաւ Խաւակա Թէվֆիք, գրպանէն սիկառէթի տուփը հանելով ու հատ մը հրամցնելով նաւապետին։

— Ի՞նչ է տեսնենք այդ աղէկ լուրդ։

— Շոգենաւին մէջ պարապ քամարաներ ունի՞ս։

— Եթէ ճամբորդի մասին է խօսքդ, պարապ տեղը մի յոգնիր, այս անգամ երբեք դուրսէն ճամբորդ չենք ընդունիր։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետև այդպէս հրաման եղած է մեզի։

Օսման նաւապետ իրաւցնէ Պոլիս, Պալատին կողմէ ամենախիստ հրաման ստացած էր երբեք դուրսէն ճամբորդ չընդունիլ շոգենաւին մէջ։ Այս արգելքը կրկնուած էր նաև Հոդոսի մէջ, ուր կարգ մը ճամբորդներ մերժած էր առնել։

— Բայց, ըսաւ, Խաւակա Թէվֆիք արդեօք կարելի՞ է բացառութիւն մը ընել․․․։

— Բնաւ երբեք։

— Գիտէք որ հիանալի շահ մը կար երկուքնուս համար ալ․․․ հազուագիւտ առիթ մը որ յաճախ չպատահիր։ Երբ հեռուէն ձեզ տեսայ ուրախութենէս ինչ ընելիքս չգիտցայ, որովհետև երկու օրէ ի վեր Ճիտտէ գացող շոգենաւ մը կը փնտռեմ կոր։

— Շատ կը ցաւիմ որ չպիտի կրնանք ընել, ես ալ կը փափաքէի որ կարելի ըլլար ճամբորդներ առնել, սակայն ինչպէս ըսի, այդ մասին բացարձակ հրաման կայ․․․ որովհետև խիստ վտանգաւոր մարդիկ կը փոխադրենք։

Եւ Օսման նաւապետ խօսքը փոխելով շարունակեց․

— Հիանալի է այս գարեջուրը, ի՛նչպէս ալ պաղեցուցեր են, Պոլսոյ մէջ դժուար է ասանկ պաղ գարեջուր գտնել, ի բաց առեալ Բերայի մէջ։

— Քանի որ այդքան հաճելի երեւցաւ ձեզի, մէյ մէկ հատ ալ խմենք։

Եւ եգիպտացին սպասաւորը կանչելով հրամայեց որ գաւաթները լեցնէ։ Յետոյ, կրկին դարձաւ իր նիւթին։

— Եթէ սա ուղեւորներուն մասին կարենաք բան մը ընել, շատ լաւ գործ մը պիտի ըլլայ։

— Անկարելի է, բարեկամ, գոչեց Օսման նաւապետ, քանի մը ոսկի շահելու համար չեմ կրնար ինքզինքս վտանգել․․․ Թո՛ղ քիչ մը սպասեն, անշուշտ ուրիշ շոգենաւ մը կը գտնուի։

— Ես ալ նոյն խորհուրդը տուի իրենց, բայց իրենք ալ կը պնդեն որ անպատճառ ստիպուած են այսօր մեկնիլ․․․։

— Ո՞վ են այդ ուղեւորները, հարցուց նաւապետը իր գաւաթը պարպելով։

— Անգլիացի ընտանիք մը, երկու կիներ և երեք

Ֆրիկ մարդ, ընդամէնը հինգ հոգի։

— Անգլիացի ընտանիք մը, ըսաւ նաւապետը զարմացական դէմքով մը, ի՞նչ գործ ունին Ճիտտէի մէջ։

— Չեմ գիտեր, բայց կարծեմ Ճիտտէ պիտի մընան և հոնկէ Ճիպութի պիտի անցնին։

— Բայց, կրնան այս տեղէն ուղղակի Ճիպութի երթալ և շատ ալ դիւրաւ շոգենաւ կը գտնեն։

— Ես ալ նոյն խրատը տուի, սակայն կ'երեւայ որ ստիպուած են անպատճառ Ճիտտէէն անցնելու։

— Ուրեմն թո՛ղ ուրիշ դուռ զարնեն, եզրակացուց նաւապետը։

— Բայց գիտէք որ մարդիկը պատրաստ են նոյն իսկ մարդ գլուխ տասնըհինգ ոսկի տալ այս ճամբորդութեան համար, այսինքն՝ 75 ոսկի։

Գումարը այնքան պատկառելի էր որ նաւապետը պահ մը աչքերը խոշոր խոշոր բացաւ, եգիպտացիին երեսը նայեցաւ մտածկոտ երեւոյթով մը, բայց յետոյ տխուր համակերպութեամբ մը պատասխանեց.

— Մե՜ղք որ կարելի չէ օգտուիլ, իրա՛ւ է որ այսպիսի առիթ յաճախ չի պատահիր։

Երկու բարեկամները վայրկեան մը լռեցին և յետոյ սկսան ուրիշ նիւթերու վրայ խօսիլ գարեջուրի գաւաթները պարպելով։

Ցանկարծ Խաւակա Թէվֆիք քարափէն անցնող մէկը նշմարելով՝ նստած տեղէն վեր ցատքեց և ընդառաջ դուրս ելաւ գարեջրատունէն։ Օսման նաւապետ ակնարկովը հետեւեցաւ բարեկամին որ գնաց անցորդին քով ու անոր հետ պահ մը խօսակցելէ ետքը, երկուքը մէկէն մտան կրկին գարեջրատուն և եկան իրեն քով։

— Ահաւասիկ Ճիտտէ երթալ ուզող ուղեւորներէն մին, ըսաւ Խաւակա Թէվֆիք, նորեկը ներկայացնելով նաւապետին։

Օսման էֆէնտի քաղաքավարութեամբ ոտքի ելաւ և իր քով հրամցուց անծանօթը։

— Այո՛, պատասխանեց նորեկը ֆրանսերէն լեզուով, կ'ուզէինք այսօր անպատճառ մեկնիլ Ճիտտէ, բայց մեր բարեկամը, Խաւակա Թէվֆիք, մեզ յայտնեց թէ ձեր շոգենաւը բնաւ ուղեւոր չպիտի առնէ։

— Դժբախտաբար այսպէս հրահանգ ստացած եմ Պոլսէն, պատասխանեց Օսման նաւապետ նոյն լեզուով։

— Մեր մեկնումը այնքան անհրաժեշտ էր որ նոյն իսկ տրամադիր էինք նիւթական մեծամեծ զոհողութիւններ ընելու, շարունակեց անգլիացին։

— Այո՛, մեր բարեկամը յայտնեց որ նոյն իսկ մարդ գլուխ 15 ոսկի պիտի վճարէք, պատասխանեց նաւապետը։

— Եւ եթէ պէտք ըլլայ այդ գումարի կրկինն ալ կը վճարենք, ըսաւ միւսը։

— Բայց, աւելցուց նաւապետը, մեր բարեկամը կ'ըսէ թէ ձեր դիտաւորութիւնը Ճիպութի երթալ է, այս պարագային պէտք չունիք Ճիտտէէն անցնելու, քանի որ հոս շատ դիւրաւ ուղղակի շոգենաւեր կրնաք գտնել հոն գացող և շա՜տ աւելի հանգստաւէտ, քան թէ մեր շոգենաւը։

— Խնդիրը այն է որ Խաւակա Թէվֆիքի չենք բացատրած ամէն բան, ըսաւ անգլիացին, մենք կ'ուզենք անպատճառ Ճիտտէ երթալ, որովհետև զբօսանաւ մը մեզ այնտեղ կը սպասէ...։

— Ա՜, ուրեմն ցամաք ելլելու դիտաւորութիւն չունիք։

— Բնաւ երբեք, պարզապէս մէկ շոգենաւէն միւ-

ւը պիտի փոխադրուինք։

— Վստա՞հ էք որ այդ զբօսանաւը անպատճառ պատրաստ պիտի գտնէք հոն հասած ատեննիդ։

— Այսինքն եթէ կարենանք անմիջապէս ճամբայ ելլել, շոգենաւը հոն գտնելնուս բացարձակապէս վըստահ ենք, բայց եթէ հինգ վեց օր ուշանանք, հաւանաբար պիտի մեկնի առանց այլեւս մեզի սպասելու և ահա՛ ճիշդ ատոր համար է որ կ՚աճապարենք մեկնելու։

Նաւապետը պահ մը լռեց և սկսաւ մտածել։

« Այս մարդիկը, կը խորհէր ինքնիրեն, մինչեւ հարիւր յիսուն ոսկի տալու պատրաստ են հինգ հոգիի փոխադրութեան համար և կարծեմ կրնանք գաղտուկ կերպով գործը տեսնել, քանի որ Ճիտտէ ելլելու դիտաւորութիւն չունին և անմիջապէս մէկ շոգենաւէն միւսը պիտի փոխադրուին... յետոյ ինծի եղած արգելքը պարզապէս Թուրքերու մասին է, որպէս զի շոգենաւին մէջ խաղ մը չխաղան ու աքսորեալները փախցնելու փորձ չընեն, արդ այս մարդիկը Անգլիացիներ են և լուր անգամ չունին թէ մեր շոգենաւին մէջ աքսորեալներ կան. հետեւաբար ոեւէ վտանգ չի կայ, մանաւանդ որ իրենցմէ երկուքն ալ կին են եղեր։»

Անգլիացին կարծես գուշակեց նաւապետին մըտքէն անցածները և յանկարծ ըսաւ.

— Հիմա որ իմացաք թէ ի՛նչ պայմաններու մէջ պիտի կատարենք մեր ուղեւորութիւնը, գուցէ կըրնանք համաձայնութեան մը գալ։

— Շիտակը ես ալ շատ կը փափաքիմ այս ծառայութիւնը մատուցանել ձեզի, սակայն ափսո՛ս որ տրուած հրամանը շատ բացարձակ է։

— Բայց քանի որ կարելի պիտի ըլլայ մեր այս

փոխադրութիւնը գեթէ բոլորովին ծածկել և մեզ ցամաք չհանած ուրիշ շոգենաւ մը պիտի փոխադրէք, կրնաք առանց անպատեհութեան այս ծառայութիւնը մատուցանել մեզ... բաց ատոր այդ արգելքը ձեր վրայ դրուած է, ինչպէս մեր բարեկամ Խաւակա Թէվֆիք ինծ բացատրեց, ձեր շոգենաւին մէջ գտնուած աքսորեալներու առթիւ. արդ, կրնաք ապահով ըլլալ որ մենք ոեւէ փորձ չպիտի ընենք անոնց հետ յարաբերութեան մտնելու կամ զանոնք փախցնելու...։

Անգլիացին այս խօսքերը արտասանեց խնդալով, յետոյ, խօսքը երկարացնելով ըսաւ.

— Այսպէս ուրեմն, այս փոխադրութեան հաւանելով, ոեւէ կերպով անսաստած չէք ըլլար ձեզ տըրուած հրամանին ոգւոյն, ոեւէ պատասխանատուութիւն չէք հրաւիրեր ձեր վրայ և միւս կողմէ հարիւր յիսուն ոսկի շահ մը կ՚ընէք...։

Օսման նաւապետ վարանոտ շարժում մը ըրաւ, որ ո՛չ հաւանութիւն կը նշանակէր և ո՛չ ալ մերժում, բայց անգլիացին տեսաւ որ նախկին ընդդիմութիւնը շատ ակարացած էր։

— Վերջին նոր խօսք մը ըսեմ, շարունակեց շեշտակի նաւապետին նայելով, երկու հարիւր ոսկի կը վճարեմ, եթէ այս փոխադրութիւնը կատարելու յանձն առնէք... կ՚ընդունի՞ք, այո՛ կամ ո՛չ։

Օսման էֆ. Խաւակա Թէվֆիքի դարձաւ հարցական ակնարկով մը։

— Մարդ յիմար ըլլալու է այդպիսի առաջարկ մը մերժելու համար, ըսաւ Եգիպտացին։

Երկո՛ւ հարիւր ոսկի, արդարեւ արհամարհելի գումար մը չէր և այդպիսի բացառիկ շահ մը յաճախ չէր ներկայանար։ Բախտ մըն էր որ իր ոտքովը կուգար և եգիպտացիին ըսածին պէս յիմարութիւն էր մերժելը։

— Ձեր պատասխանին կը սպասեմ, ըսաւ Անգլիացին ոտքի ելլելով։

— Լա՛ւ, կ՚ընդունիմ, պատասխանեց նաւապետը, բայց պայմանաւ մը։

— Ի՞նչ պայման։

— Մեր շոգենաւը գիշերը պիտի անցնի Ջրանցքէն, հետեւաբար պէտք է որ դուք ալ գիշերը գաք, ճիշդ շոգենաւը ճամբայ ելած միջոցին, յետոյ ձեր կերակուրը պէտք է միասին բերէք։

— Շատ լաւ, պատասխանեց անգլիացին, ժամը քանի՞ին ճամբայ պիտի ելլէք։

— Ժամը ճիշդ իննին։

— Ուրեմն մենք ալ շոգենաւ կուգանք իննին տասը մնացած։

— Այո՛։

— Կ՚ուզէ՞ք որ իբրեւ թերհաշիւ ձեզի վճարում մը ընեմ։

— Շատ շնորհակալ կ՚ըլլամ։

Անգլիացին գրպանէն արծաթ քսակ մը հանեց և սեղանին վրայ համրեց քսան անգլիական ոսկի։ Յետոյ ըսաւ։

— Հաճեցէ՛ք ընկալագիր մը տալ ինծի։

— Ամենայն սիրով, պատասխանեց նաւապետը գրպանէն տետրակ մը հանելով և խնդրած ընկալագիրը պատրաստելով։

Անգլիացին թուղթը գրպանեց և բարեւելով մեկնեցաւ։

— Անհաւատալի բախտ մը, գոչեց Խաւակա Թէվֆիք երբ նաւապետին հետ առանձին մնաց։

Օսման էֆէնտի իր ստացած ոսկիներուն հինգը բարեկամին տուաւ, ըսելով.

— Ահա՛ քու միջնորդչէքդ։

— Միթէ քիչ չէ՞ աս, երկու հարիւր ոսկիի համար, ըսաւ միւսը դժգոհ դէմքով մը։

— Մեծ պարգեւը Անգլիացիներէն պիտի առնեմ, անշուշտ, պատասխանեց նաւապետը խնդալով։

Եգիպտացին առանց պատասխանելու դրամը գրպանեց, յայտնի էր որ նաւապետին դիտողութիւնը ճիշդ էր, քանի որ Խաւակա Թէվֆիք չպնդեց իր պահանջումին վրայ։

Քանի մը գաւաթ գարեջուր եւս խմելէ ետքը, երկու բարեկամները իրենց հաշիւը մաքրեցին ու հեռացան սրճարանէն։

Մինչեւ իրիկուն Օսման նաւապետ զուարթ օր մը անցուց Խաւակա Թէվֆիքի հետ, ուտելով, խմելով, զբօսնելով։ Գիշերուան ճաշն ալ քաղաքը ընելէ ետքը, եօթուկէսին վերադարձաւ շոգենաւ, մեկնումի պատրաստութիւններուն հսկելու համար։

Ճիշտ ժամը իննին քառորդ մնացած նաւապետը իր կամրջակին վրայէն նշմարեց նաւակ մը որ շոգենաւին կը մօտենար և իսկոյն հրամայեց իր մարդոց որ նաւակին մէջ գտնուողներուն թոյլ տան շոգենաւ ելլելու։

Քանի մը վայրկեան վերջ երկու կին և երեք այրեր որոնց մին ցերեկը նաւապետին հետ տեսակցող անձն էր, մտան շոգենաւ և նաւապետի յարկաբաժիններուն մէջ տեղաւորուեցան։

Կիները յոգնած և քիչ մը անհանգիստ ըլլալով, իրենց խցիկները քաշուեցան, մինչ երեք այրերը դուրսը մնացին։ Այս հինգ ուղեւորները իբրեւ բեռ սնտուկ մը միայն ունէին զոր կիներու խցիկը դրին։

Նաւապետը զարմանք յայտնեց այդքան երկար

ուղեւորութեան մը համար այդքան քիչ բեռ ունենալնուն, սակայն Անգլիացին բացատրեց թէ իրենց սնտուկները ուղղակի Ճիպութի ղրկած են արդէն և թէ հետերնին ճամբու անհրաժեշտ պիտոյքները միայն առած են։

Նաւուղիղը արդէն եկած էր գրաւելու նաւապետին տեղը և ելեկտրական գործիքը դրուած էր շոգենաւին ցռուկը իր լուսարձակումներով ճամբան լուսաւորելու համար։

Ժամը ինը քառորդ անցած շոգենաւը սկսաւ դանդաղօրէն շարժիլ և մտնել Ջրանցքին մէջ։

Մինչև Սուէզ նաւապետը գրեթէ գործ չունէր այլևս և Ֆրանսացի նաւուղիղին պաշտօնն էր շոգենաւը անցնել Ջրանցքէն։

Երեք Անգլիացիները իրենց ուիսքիի շիշը դրած էին մէջտեղ և նաւապետն ալ հրաւիրեցին մասնակցելու իրենց։ Օսման էֆէնտի թեթև ընդդիմութենէ մը ետքը, ընդունեց հրաւէրը և անցաւ սեղանին քով։

— Հիմա կարգադրենք մեր հաշիւին մնացորդը, ըսաւ այն Անգլիացին որ ցերեկը տեսնուած էր նաւապետին հետ, և ոսկիով լի քսակ մը ներկայացուց, ըսելով·

— Հաճեցէ՛ք համրել։

— Հարկ չի կայ համրելու, պատասխանեց նաւապետը ժպտելով ու քսակը գրպանելով։

Յետոյ, ուիսքիի գաւաթը պարպելով, ուրախ զուարթ հեռացաւ ուղևորներուն քովէն և գնաց կամրջակին վրայ։

Շոգենաւը խիստ դանդաղօրէն կ՚երթար, Ջրանցքը անցնելու համար պահանջուած կանոնական դանդաղութենէն շատ աւելի կամաց։

— Այս ընթացքով կէս գիշերին չի պիտի կրնանք

Իսմայիլիա հասնիլ, գիտել տուաւ ուղևորներէն մին իր ընկերներուն։

— Հոգ չէ, պատասխանեց միւսը. բաւ է որ ժամը երեքին արդէն անցած ըլլանք Իսմայիլիայէն... մեր ընկերները ապահովաբար որոշուած տեղը պիտի գտնուին։

— Դուք հոս կեցէք, ես երթամ նաւապետէն հասկնամ թէ շոգենաւը ժամը քանի՞ մղոն արագութեամբ կը քալէ կոր, այս կերպով կրնանք որոշ հաշիւ մը ընել և ըստ այնմ մեր ընելիքներն ալ կարգադրել, ըսաւ իրենցմէ մին ոտքի ելլելով ու դէպի կամրջակը ուղղուելով։

Միւս երկուքը երբ առանձին մնացին, պահ մը լռութիւն պահեցին. յետոյ մին ըսաւ, խօսքը իր ընկերոջ ուղղելով·

— Զիա փաշա, պէտք է որ կարելի եղածին չափ շուտ հասկնանք թէ շոգենաւին ո՛ր կողմը փակուած են մեր ընկերները և ջանանք մեր ներկայութիւնը իմացնել իրենց։

— Իրաւունք ունիս և ես անմիջապէս այդ բանին պիտի աշխատիմ, պատասխանեց Ապտիւլ Համիտ Նախկին Թիկնապահը... ինծի այնպէս կը թուի թէ մենէ շատ հեռու ըլլալու չեն, հաւանօրէն վարի յարկի խցիկներուն մէջ կը գտնուին... սպասենք որ Մաք Լայն վերադառնայ ու այն ատեն գործի կը սկսինք։

Այսպէս ուրեմն, ինչպէս մեր ընթերցողները կը տեսնեն, այդ անգլիական ընտանիքի անունով շոգենաւ մտնող անձերը ուրիշ մարդիկ չէին՝ այլ ծածուկ կազմակերպութեան անդամները, որոնց միացած էր նաև մեր բարեկամը Մաք Լայն։

Հազիւ թէ Եըլտըզի պալատին մէջ բանտարկուած չորս անձերը շոգենաւ փոխադրուած էին դէպի Եէմէն

աքսոր ղրկուելու համար, Մաք Լայն փութացած էր երթալ գտնել Սաի պէյը և անոր հաղորդած էր սուլթանական որոշումը։

Եռանդուն Թուրք յեղափոխականը այս լուրը իմանալով՝ չափազանց ուրախացեր էր նախ, բայց յետոյ սոսկալի մտատանջութիւն մը պաշարած էր զինքը։

— Եթէ այս խեղճերը ճամբան կամ Նէմէն հասնելուն պէս, որ և է միջոցաւ սպաննեն, խորհած էր ինքնին և իր այս երկիւղը հաղորդած էր նաև Մաք Լայնի։

Ու յանկարծ զանոնք իրենց ճամբորդութեան միջոցին փախցնելու մտածումը ծնունդ առած էր մտքին մէջ։ Այս գաղափարը այնքան գեղեցիկ ու յանդուգն էր որ իսկոյն խանդավառեց Անգլիացին։

— Այո՛, գոչեց ինքն ալ, պէտք է անկարելին փորձէք ձեր ընկերները ազատելու համար, եւ եթէ պէտք ըլլայ, ես ալ կը մասնակցիմ ձեզ։

Ընծայուած այս օժանդակութիւնը այնքան թանկագին էր որ Սաի պէյ երախտագիտութեամբ Մաք Լայնի ձեռքերը բռնեց և կաթոգին կերպով սեղմեց զանոնք։

— Դուք եթէ մեզի միանաք, արդէն գործը յաջողած կրնանք նկատել, ըսաւ։

Անգլիացին Սաի պէյին քովէն բաժնուելով շիտակ գնաց գտաւ Ջիա փաշան որուն հաղորդեց իրենց ծրագիրը։ Թիկնապահը անմիջապէս իր հաւանութիւնը տուաւ և պատրաստակամութիւնը յայտնեց անմիջապէս գործի ձեռնարկելու։

Եւ սակայն երեք հոգի բաւականին չէին այսպիսի դժուարին գործ մը ի գլուխ հանելու համար։ Հարկ էր ուրիշ օժանդակներ ալ գտնել, և յետոյ գործունէութեան ծրագիր մը հարկ էր պատրաստել։ Մաք Լայն իսկոյն յղացաւ ծրագիր մը և զայն հաղորդեց իր եր-

կու նոր ընկերներուն։ Այդ ծրագրին համեմատ, աքսորեալները շոգենաւուն մէջէն փախցնելու փորձը տեղի պիտի ունենար Սուէզի ջրանցքին մէջ։ Յանդուգն ու միանգամայն խիստ ճարտարօրէն յղացուած ծրագիր մըն էր այս։ Երեքը միասին որոշեցին անմիջապէս ճամբայ ելլել Փորթ Սաիտ երթալու համար, ուր վըստահ էին թէ պիտի կրնային հասնիլ Մահսուսէի շոգենաւէն օրեր առաջ։

Քանի մը ժամուան մէջ բոլոր այս կարգադրութիւնները ընելէ ետքը, Մաք Լայն վերադարձաւ Եըլտըզի պալատը և ուզեց իսկոյն Իզզէթ փաշայի ներկայանալ։

— Փաշա էֆէնտի, ըսաւ Ապտիւլ Համիտի սիրական քարտուղարին, ըսէք Ձեր Վեհափառ տիրոջ որ վաղն իսկ կը մեկնիմ Անգլիա։

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Իզզէթ զարմանքով։

— Որովհետև այս վայրկեանիս իսկ նամակ մը ստացայ, որով իմաց կուտան ինձ որ կինս ծանրապէս հիւանդ է եղեր և կը պահանջէ որ անմիջապէս իր քովը փութամ... այս նամակը ստանալէս ի վեր գըրեթէ խելքս կորսնցուցած եմ... հիմա հեռագրեցի կնոջս որ առաջին կառախումբով ճամբայ կ'ելլեմ եւ եկայ մեկնումս ձեզի իմացնելու։

— Այս պարագային մեզ ուրիշ բան չմնար ընելիք եթէ ո՛չ ձեր մեկնումը դիւրացնել։

— Ուրեմն շատ շնորհակալ պիտի ըլլամ ձեր վըսեմութեան եթէ իմ մնաք բարովի խօսքերն յարգանքներս հաղորդէք Սուլթանին և միևնոյն ատեն երախտագիտական զգացումներս ալ յայտնէք իրեն, իմ մասիս ցոյց տուած բարեացակամութեանը համար։

— Անմիջապէս մեր վեհափառ տիրոջ պիտի հաղորդեմ ձեր ըսածները, պատասխանեց Իզզէթ փաշա։

Եւ արդարեւ Սուլթանին անձնական քարտուղարը իսկոյն փութաց Ապտիւլ Համիտի քով, Մաք Լայնի մեկնումը ծանուցանելու համար։ Համիտ գրեթէ այլեւս ծառայութիւն մը չէր սպասեր ճարպիկ ու խորամանկ Անգլիացիէն. ուստի առանց դիտողութեան ընդունեց այդ մեկնումի լուրը, նոյնիսկ հրամայեց Իզզէթ փաշային որ 500 ոսկիի նուէր մը տան Մաք Լայնի իբրեւ ճամբու ծախք եւ բաց աստի ադամանդակուռ ապարանջան մը ընծայեն տիկին Մաք Լայնի տրուելու համար։

Անգլիացին Սուլթանին այս նոր առատաձեռնութիւնները թէեւ չէր ուզեր ընդունիլ, բայց եւ այնպէս մտածեց թէ մերժում մը կրնար կասկածներու տեղի տալ. ուստի շնորհակալութիւն յայտնելով քարտուղարին դրամն ու ապարանջանը առաւ ու մեկնեցաւ պալատէն, միտքը դնելով որ այդ 500 ոսկին գործածէ չորս աքսորականներուն ազատման։

Հետեւեալ օրն իսկ Մաք Լայն, Զիա փաշա եւ ուրիշ երեք անձեր որոնք ծածուկ կազմակերպութեան կը վերաբերէին, ռումանական շոգենաւով կը մեկնէին Աղեքսանդրիա։ Մինչ Սաի պէյը կը մնար Պոլիս իբրեւ մայրաքաղաքի քօմիթէին պետը։

Աղեքսանդրիոյ մէջ Զիա փաշա անմիջապէս իրեն օժանդակներ գտաւ որոնց հետ դաւադիրներու խումբը հասաւ Փորթ Սայիտ, մինչդեռ աքսորականներ բերող շոգենաւը տակաւին Աքեա չէր հասած։

Հոն, մէկ քանի օրուան մէջ, պատրաստեցին իրենց գործունէութեան ծրագիրը, որուն արդիւնքը պիտի պատմենք հիմա։

Հիմա վերադառնանք այն շոգենաւը որուն մէջ կը գտնուէին չորս աքսորեալները եւ անոնց օգնելու համար հոն մտնող անձերը։

Զիա փաշա որ կատարեալ Անգլիացիի կերպարանք մը առած էր, խցիկէն դուրս ելաւ եւ ուղղուեցաւ շոգենաւին ներքնայարկը։

— Արգիլուած է, ըսաւ նաւազ մը, երբ Զիա փաշա փորձեց աւելի առաջ երթալ։

— Արգիլուա՞ծ, ինչո՞ւ համար, պատասխանեց նախկին թիկնապահը թրքերէն լեզուով։

Նաւազը զարմանքով անոր երեսը նայեցաւ։ Ինք «եասաք տըր» բառը թրքերէն արտասանած էր թէեւ բայց բնաւ չէր կարծեր թէ Անգլիացին իրեն թուրքերէն պիտի պատասխանէր, մանաւանդ այնքա՜ն մաքուր արտասանութեամբ։

Նախկին թիկնապահը թէեւ նշմարեց նաւազին զարմացումը, բայց առանց ուշադրութիւն դարձնելու շարունակեց.

— Ի՞նչ է քու անունդ։

— Մուսթաֆա պատասխանեց միւսը։

— Լաւ ուրեմն Մուսթաֆա աղա, ըսաւ Զիա հաստատ շեշտով մը. պէտք է հիմա ինծի յայտնես թէ ո՞ւր կը գտնուին չորս աքսորեալները որոնք Օսման նաւապետին յանձնուած էին Եէմէն տարուելու համար։

— Ի՞նչ իրաւունքով այդ հարցումը կ'ընէք ինծի, շուտով տեղերնիդ դարձէ՛ք, եթէ ո՛չ բռնի կը հեռացնեմ ձեզի։

— Եթէ իրաւունք չունենայի այդ հարցումը ընելու, հոս քու քովդ չէի գար, պատասխանեց Զիա այնպիսի կորովի շեշտով մը որ նաւազը վարանում մը զգաց։

— Բայց ո՞վ էք դուք, գոչեց նախկին թիկնապահին երեսը նայելով։

— Քանի որ կը յամառիս ինծի հնազանդելու, ուրեմն ըսեմ քեզի թէ ո՛վ եմ ես, շարունակեց Զիա...

ես պալատական թիկնապահ մըն եմ որ պաշտօն ունիմ ծածկաբար հսկելու Օսման նաւապետին վրայ եւ տեսնելու թէ իրեն տրուած հրամանները կէտ առ կէտ կը գործադրուի՞ն, և թէ պէտք եղած հսկողունը կ'ըլլա՞յ աքսորեալներու վրայ... հիմա հասկցա՞ր իմ ո՛վ ըլլալս։

Այս խօսքերը այնքա՜ն անձնավստահ ձայնով մը ըսուած էին և այնքա՜ն մաքուր Թրքերէնով մը որ Նաւազը ափ ի բերան մնաց և չկրցաւ անմիջապէս պատասխան մը գտնել. Նախկին Թիկնապահը օգուտ քաղելով իր խօսակցին այս շփոթութենէն՝ խօսքը առաջ տարաւ և ըսաւ.

— Մուսթաֆա աղա, մեծամեծ կասկածներ կը ծանրանան Օսման նաւապետի վրան և ասոր համար հա՛ս պէտք տեսնուած է որ գաղտնապէս խիստ հըսկողութիւն մը ի գործ դնենք... և եթէ մեր կասկածները ստուգուին, այն ատեն Օսման նաւապետը և իրեն օժանդակողները իրենց ամենախիստ պատիժը պիտի կրեն, կը հասկնա՞ս։

— Բայց, էֆէնտի, ես պարզ նաւազ մըն եմ, ես այս տեսակ գործերու չեմ խառնուիր և միայն ինծի տրուած հրամանը կը գործադրեմ, պատասխանեց Մուսթաֆա դող ելած։

— Ես ալ քենէ ուրիշ բան չեմ պահանջեր եթէ ո՛չ քեզի տրուած հրամանը կէտ առ կէտ կատարել... բայց ո՛չ թէ Օսման նաւապետին հրամանը՝ այլ մեր տալիք հրամանները... այն ատեն ո՛չ թէ միայն ըսպառնացող պատիժէն կ'ազատիս այլ նոյն իսկ վարձատրութիւն ալ կը գտնես...։

— Բայց ինչպէ՞ս գիտնամ որ դուք ձեր ըսածին պէս պալատական պաշտօնեայ մըն էք...

— Ասիկա քիչ ետքը աչքովդ պիտի տեսնես եւ-

համոզուիս, երբոր Սուէզ հասնինք և հո՛ն նաւապետը ձերբակալել տանք տեղական իշխանութեան, մեր ձեռքը գտնուած իշխանութեան ոյժովը։

Այս օդային խօսքերը զորս նախկին Թիկնապահը անդրդուելի պաղարիւնութեամբ և խրոխտութեամբ մը կ'արտասանէր, մեծապէս ազդեցին խե՛ղճ Նաւազին վրայ որ իրապէս սկսաւ վախ զգալ։

— Ինծի նայէ՛ տղաս, շարունակեց Զիա փաշա ձայնը մեղմացնելով, քեզի անկեղծօրէն կ'ըսեմ որ այս միջոցիս, եթէ տակաւին յամառիս, քու կացութիւնդ ալ նաւապետինին չափ վտանգաւոր կը դառնայ. իսկ եթէ հաւանիս մեր հրամաններուն ինքնաբերաբար հնազանդելու, այն ատեն ընդհակառակը մեծամեծ շնորհներու կրնաս արժանանալ...։

Նաւազը գլխիկոր՝ այս խօսքերը մտիկ ըրաւ, առանց բառ մը արտասանելու։

— Մի՛ կարծեր որ, շարունակեց նախկին Թիկնապահը, անպատճառ քու ծառայութեանդ պէտք ունինք և ասոր համար կը ջանամ քեզ համոզելու, կըրնաս ապահով ըլլալ որ արդէն Սուէզ հասնելուս պէս, այս նաւուն հրամանատարը պիտի փոխուի, ինչպէս նաև բոլոր անոնք որ մեր հրամաններուն չեն ուզած հպատակիլ. իմ նպատակս է միայն քեզի օգտակար ըլլալ և ջանալ որ, եթէ կարելի է, անմեղ տեղը չվնասուիս քու նաւապետիդ գործած արարքներէն, այլ ընդհակառակը օգուտ քաղես ներկայ դէպքերէն ու ապագադ ապահովես...։

— Բայց, էֆէնտի, ի՞նչ կը պահանջէք որ ընեմ...

— Ոչինչ, կամ մաւանդ շատ չնչին բան մը, պատասխանեց Զիա փաշա, ձայնը զգալապէս մեղմացնելով։

Ցետոյ, գրպանէն հինգ ոսկի հանելով նաւազին

տուաւ և ըսաւ․

— Կը տեսնեմ որ դուն խելացի ու խօսք հասկըցող մարդ մըն ես, կ'ուզեմ որ այս դրամը ընդունիս իբրև իմ կողմէ նուէր մը։

Մուսթաֆա ոսկիներուն տեսքէն շլացաւ․ երբեք այդքան գումար մէկ անգամէն իր գրպանը չէր մտած։ Ամբողջ հարստութիւն մըն էր որ յանկարծ երկինքէն կ'իյնար։

— Էֆէնտի, Աստուած երկար կեանք տայ ձեզի, շատ շնորհակալ եմ, կմկմաց յուզուած շեշտով մը։

— Ասիկա դեռ բան մը չէ, ըսաւ նախկին Թիկնապահը․ եթէ մեր հրամաններուն համեմատ վարուիս, խոհեմութեամբ շարժիս և մեր յանձն առած պաշտօնը դիւրացնես, կրնաս ապահով ըլլալ թէ ասկէ շատ աւելի մեծ նուէրներ պիտի ստանաս և միանգամայն քու մեծերուդ գնահատութեան պիտի արժանանաս․․․

Նաւազը այս վերջին յայտարարութիւններէն ա՛լ աւելի ոգեւորուած պատասխանեց․

— Պատրաստ եմ ձեր բոլոր հրամաններուն հնազանդելու, միայն թէ ապահովցուցէք զիս որ գլխուս փորձանք մը չպիտի պատահի և իրաւցնէ դուք յանուն մեր վեհափառ Սուլթանին կը գործէք և պաշտօն ունիք հսկելու մեր նաւապետին վրայ։

— Ատոր ապացոյցը, ինչպէս ըսի, քիչ մը ետքը պիտի տեսնես, երբոր չոգենաւը Սուէզ հասնի, առայժմ քեզի ուրիշ ապացոյց չեմ կրնար տալ․․․։

Յետոյ, պահ մը խորհելէ ետքը, աւելցուց․

— Կարդալ գիտե՞ս։

— Ո՛չ, պատասխանեց նաւազը։

— Մե՛ղք ուրեմն, շարունակեց Ջիա փաշան որովհետև եթէ կարդալ գիտնայիր կրնայի քեզի պաշտօնաթուղթեր ցոյց տալ որոնք մեր ո՛վ ըլլալը կը

յայտնեն․ բայց քանի որ կարդալ չես գիտեր, ինչպէ՞ս կ'ուզես որ քեզի ապացոյցներ տամ։

Այս անպատկառ սուտը զոր յեղափոխականը առանձին պաղարիւնով մէջտեղ նետեց՝ կատարելապէս յաջողեցաւ։ Մուսթաֆա խոնարհ կերպարանքով մը մրմռաց․

— Այո՛, իրաւունք ունիք, այդ պաշտօնաթուղթերը չեմ կրնար կարդալ․․․ բայց ձեր խօսքերը բաւական են, հիմա կատարելապէս համոզուեցայ որ դուք պաշտօնական հանգամանք ունիք։

— Ուրեմն այս վայրկեանէս քեզ մեր քով պաշտօնի կը կոչեմ և կը յուսամ որ մեզի գոհ կը թողուս և մեր շնորհներուն կ'արժանանաս, ըսաւ Ջիա փաշա իշխանաբար։

Միւսը այս խօսքերը ընդունեց խորին ակնածական բարեւով մը։

— Հիմա ցոյց տո՛ւր նայիմ այն խցիկները որոնց մէջ դրուած են մեր սիրեցեալ Սուլթանին և պետութեան դէմ դաւաճանող անիծեալ անձերը։

— Էֆէնտի, հաճեցէք ինծի ընկերանալ որպէս զի ձեզի առաջնորդեմ։

Երկուքը մէկէն նեղ անցքէ մը անցան և քիչ մը ետքը կանգ առին դրան մը առջև։

— Այս խցիկին մէջ կը գտնուի հանըմը, որ միւս երեք անձերուն հետ չոգենաւ բերուեցաւ, ըսաւ նաւազը ձայնը ցածցնելով։

— Բա՛ց տեսնեմ դուռը, հրամայեց Ջիա փաշա։

— Ի՛նչ կ'ըսէք, անկարելի է, մրմնջեց Մուսթաֆա շփոթած։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետև բանալին նաւապետին քով պահուած է։

— Բայց եթէ դուրս ելլելու պէտք ունենան...։

— Դուրս ելլելու պէտք չունին, միայն օրը անգամ մը նաւապետին հսկողութեամբ դուռները կը բանանք և խցիկները կը մաքրենք և իրենց կերակուրները կը բաժնենք։

— Բայց միթէ դուռները բաւական հաստատ կերպով գոցուա՞ծ են։

— Այդ մասին կրնաք վստահ ըլլալ, բաց ասոր, եթէ դուռը խորտակել ուզեն, ո՞ւր պիտի փախչին...։

— Ինչ որ է, կարծեմ պէտք եղածին չափ զգուշութիւն ձեռք չէ առնուած այս չարագործներուն դէմ, ըսաւ նախկին թիկնապահը դժգոհ դէմքով մը։

— Մենք պարզապէս նաւապետին հրամանները կը գործադրենք, անկէ դուրս բանի մը չենք խառնուիր, պատասխանեց Մուսթաֆա ինքնարդարացումի երեւոյթով մը։

— Բնական է որ բուն պատասխանատուն անիկա է, ըսաւ թիկնապահը։

Յետոյ, նոյն հրամայողական շեշտովը աւելցուց.

— Հիմա ցոյց տուր տեսնեմ միւս խցիկները։

Նրբանցքին մէջ տասը քայլ չափ յառաջանալէ ետքը, նաւազը կանգ առաւ և ըսաւ։

— Ահաւասիկ իրենցմէ մէկը այս խուցը կը գտնուի։

— Թիւ 16 խուցը, ըսաւ ինքնիրեն Զիա։

— Շարունակենք մեր ճամբան։

— Միւս երկուքը ձախ կողմն են, դիտել տուաւ նաւազը հետեւաբար, պէտք է ետ դառնանք ու սրահէն անցնինք։

Բանի մը վայրկեան ետքը Զիա փաշա ամբողջ խցիկներն ալ տեսած և իրենց գտնուած տեղերը մտքին մէջ տպաւորած էր։

— Ուրիշ հրաման մը ունի՞ք, հարցուց Մուսթաֆա, երբ այս գործողութիւնը լմնցաւ։

— Առ այժմ ո՛չ, միայն կ'ուզեմ որ մեր խօսակցութեան և ըրածներուն մասին ո՛չ ոքի խօսք մը ընես, մինչև որ Սուէզ հասնինք, ուր ամէն բան պիտի յայտնուի։

— Գլխուս վրայ։

Զիա փաշա բաժնուեցաւ իր նոր դաւակցին քովէն և ուղղուեցան վերնայարկի սրահը ուր կը գտնուէին իր երկու ընկերները։ Օսման նաւապետ կրկին եկած միացած էր և ուիսքիի նոր գաւաթ մը պարպելու վրայ էր։

— Հազիւ կէս գիշերին պիտի կրնանք հասնիլ Իսմայիլիա. կը յայտարարէր Օսման, պատասխանելով իր խօսակիցներէն մէկուն հարցումին։

— Շոգենաւը կանգ պիտի առնէ՞ հոն։

— Բնաւ երբեք։

— Ձեր աքսորեալները միթէ խցիկէն դուրս բնաւ չե՞ն ելլեր, հարցուց յանկարծ նախկին թիկնապահը։

— Մինչև Աքեա զիրենք բաւական ազատ թողած էի, բացատրեց նաւապետը, բայց նոր հեռագրով նոր հրահանգներ ստացայ պալատէն որոնք խստիւ կը պատուիրէին զանոնք ամէն յարաբերութենէ արգիլել, հետեւաբար պարտաւորուեցայ զատ զատ խցիկներու մէջ փակել։

— Ուրեմն շատ վտանգաւոր անձեր են ասոնք։

— Այո՛, կ'երեւայ թէ ուղղակի Սուլթանին անձին դէմ կը դաւաճանեն եղեր։

— Արդեօք ցկեանս աքսո՞րի դատապարտուած են

— Որոշապէս չեմ գիտեր, բայց անշուշտ այդպէս ըլլալու է, պատասխանեց նաւապետը որ շատ դժգոհ էր այս խօսակցութենէն։

Եւ սակայն Ջիա փաշա, հակառակ Նաւապետին չկամութեան, ուզեց խօսակցութիւնը առաջ տանիլ նոյն նիւթին վրայ։

— Քիչ մը առաջ, ըսաւ, ուզեցի վար իջնել և շրջան մը ընել շոգենաւուն ներքնայարկը և ահա նաւազ մը որ հոն կեցած էր, զիս արգիլեց թրքերէն խօսքեր մը ընելով որոնցմէ միայն «եասագ» բառը հասկցայ... կ'երևայ որ աքսորեալները այդ տեղ կը գտնուին։

— Այո՛, զատ զատ խուցերու մէջ դրուած են... բայց ինչո՞ւ այդքան կը հետաքրքրուիք իրենցմով։

— Որովհետև պիտի փորձեմ զիրենք փախցնել, պատասխանեց Ջիա փաշա։

Օսման Նաւապետ և միւսները ալ սկսան խնդալ։

— Ինչո՞ւ կը ծիծաղիք, շարունակեց նախկին թիկնապահը լրջօրէն, այո՛, կ'ուզեմ փախցնել ո՛չ թէ զիրենք ազատելու համար, այլ շահագիտական նպատակով։

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Մաք Լայլ։

— Բայց շա՛տ պարզ կերպով, զանոնք ազատելէ ետքը, քանի որ այդքան կարևոր դաւադիրներ են, կը ծախեմ Ապտիւլ Համիտի և վստահ եմ որ Սուլթանը իր ծանօթ առատաձեռնութեամբ ամէն մէկուն համար առանձին հազար ոսկի կը վճարէ։

— Շիտակը հանճարեղ գաղափար մըն է այդ և ես ալ կը մասնակցիմ այս գործողութեան, գոչեց Մաք Լայն խնդալով։

Ցեռոյ, դառնալով իրենց միւս ընկերոջ, որ լուռ կեցած էր, աւելցուց.

— Իսկ դուք պարոն Ճէյմս, չէ՞ք ուզեր ընկերանալ մեզ։

— Ինչո՞ւ չէ, պայմանաւ որ մեր Նաւապետն ալ

չահակից ընենք մեր ստանալիք դրամին, պատասխանեց այն որուն Մաք Լայն Ճէյմս անունը տուած էր։

— Բնական է, գոչեց Ջիա փաշա, մեր ստանալիք գումարին մէկ քառորդը իրենն է, միայն թէ հարկ է որ ինքն մեզի աջակցի։

Նաւապետը բոլորովին նեղուած կերպարանք մը ունէր և բնաւ խօսք մը չէր արտասաներ։

— Ըսէ՛ք տեսնենք, կ'ընդունի՞ք մեր առաջարկը, պնդեց Ջիա փաշա, խօսքը Օսման էֆէնտիին ուղղելով։

Այս անգամ խեղճ մարդը ստիպուեցաւ ուղղակի պատասխանելու.

— Դուք եթէ իմ տեղս ըլլաք, ի՞նչ կ'ընէք, ըսաւ։

— Առանց վարանելու կ'ընդունիմ, պատասխանեց Ջիա։

— Իսկ ես, առանց վարանելու կը մերժեմ, պատասխանեց Նաւապետը, ոտքի ելլելով ու պատրաստուելով դուրս երթալու։

— Ձեզի ժամ մը ատեն կուտանք վերջնական որոշումնիդ տալու համար, ըսաւ Ջիա փաշա միշտ ծիծաղելով, եթէ ձեր պատասխանը մերժողական ըլլայ՝ այն ատեն մենք առանձին կը գործենք։

Օսման Նաւապետ առանց պատասխանելու դուրս ելաւ։ Երեք ընկերները սկսան խորհրդակցիլ։ Ժամը արդէն տասնըմէկը անցած էր և հեռուէն Իսմայիլեայի ելեկտրական լոյսերը կ'երևային ջրանցքին երկայնքը։ Ջիա փաշա մանրամասնօրէն պատմեց իր քննութեան արդիւնքը։

— Գիտէք որ շատ ժամանակ չունինք կորսնցնելու, ըսաւ Մաք Լայն, մինչև երեք ժամ ամէն բան կատարուած պէտք է ըլլայ, ուստի անմիջապէս գործի սկսինք. Նախ հարկ է որ մեր ներկայութիւնը և ծրագիրը հաղորդենք աքսորեալներուն...

— Բայց դժբախտաբար իրենց խցիկներուն դըռ-ները կղպուած են և բանալիներն ալ, ինչպէս ըսի, նաւապետին քով կը գտնուին։

— Շոգենաւի խցիկի մը դուռը խորտակել շատ բան մը չէ, վճռեց Մաք Լայն, և քանի որ պահապան-նաւազը մեր տրամադրութեան ներքև է, գործը շատ կը դիւրանայ։

— Ամէն պարագային՝ գործելու ժամանակը հա-սաւ, վճռեց Ջիմ փաշա ժամացոյցը նայելով, ես կ'եր-թամ կոր մեր երկու ընկերները կանչելու։

— Թիկնապահը սրահէն դուրս ելաւ և վայրկեան մը ետքը վերադարձաւ երկու երիտասարդներու հետ։ Այս երկու երիտասարդները պարզապէս այն անձերն էին որոնք իբրև կին ծպտուած մտեր էին շոգենաւ միւս երեքին հետ։

— Հիմա հետևեցէք ինծի, ըսաւ նախկին թիկ-նապահը և յառաջացաւ դէպի այն սանդուխը որ ներք-նայարկը կ'առաջնորդէր։ Միւս չորսը իր ետևէն գա-ցին։

Վարը, միևնոյն տեղը և միևնոյն դիրքին մէջ կեցած էր Մուսթաֆա․ երբ յանկարծ տեսաւ այդ հինգ անձերը, շփոթեցաւ և զարմանքով Ջիմ փաշայի երե-սը նայեցաւ։

— Ձայն մի՛ հաներ, հրամայեց Ջիմ, մեր ընկեր-ներն են որոնք կ'ուզեն աքսորեալներու խցիկները քննել, դուն հոս սպասէ՛ և թոյլ մի՛ տար որ մարդ վար իջնէ։

— Ես իր քով կը մնամ, որպէս զի լաւագոյն կերպով կատարենք պահպանութիւնը ըսաւ իբրև կին ծպտուած երիտասարդներէն մին․ սանդուխին գլուխը կենալով ու միևնոյն ատեն գրպանէն հանելով ըէվոլ-վէր մը։

Բոլոր այս փոխանակուած խօսքերը և գործողու-թիւնները անհնարին տագնապներու մատնեցին նաւա-զը, որ սակայն չհամարձակեցաւ ձայն հանել և եղած տեղը մնաց։

Ջիմ փաշա իր ընկերներով շիտակ գնաց այն խը-ցիկը ուր փակուած էր Սալիհա հանըմ և դուռը զար-կաւ քանի մը անգամ։

— Ո՞վ է այն, հարցուց տիկնոջ ձայնը ներսէն։

— Ես Ջիմն և միւս ընկերներդ, ձեզ ազատելու եկած ենք, ըսաւ թիկնապահը բերանը դրան կղպան-քին կպցնելով։

Ներսէն զարմացական ճիչ մը պատասխանեց այս խօսքերուն։

— Պատրաստուեցէ՛ք որպէս զի վայրկեանը հաս-նելուն պէս կարենանք մեկնիլ, շարունակեց Ջիմ փա-շա։

— Բայց խցիկիս դուռը կղպուած է, առարկեց Սալիհա հանըմ։

— Հոգ մի՛ ընէ՛ք, եթէ պէտք ըլլայ մենք դուռը կը խորտակենք, պատասխանեց միւսը։

Յետոյ չորսը մէկէն ուղղուեցան դէպի միւս խը-ցիկները և իրենց բանտարկուած ընկերներուն նոյն պատուէրը տուին։ Խե՛ղճ աքսորականները այս անա-կընկալ օգնութենէն այնքա՛ն սիրտ առին որ վայր-կեանի մը մէջ մոռցան իրենց քաշած բոլոր տառա-պանքները։

Խումբը վերադարձաւ սանդուխին գլուխը, ուր նաւազն ու իրենց ընկերներէն մին կը սպասէին։

Ջիմ փաշա իբրև կին ծպտուած երկրորդ երիտա-սարդին դառնալով ըսաւ․

— Դուն ալ հոս կեցիր և Մուսթաֆա աղային հետ հսկեցէ՛ք որպէսզի մեր կարգադրութիւններուն հակառակ բան չի պատահի։

Ապա ֆրանսերէն լեզուով աւելցուց.

— Ուշադրութիւն ըրէք նաւազին վրայ եւ ըննաւ թոյլ մի տաք որ ձեր քովէն վայրկեան մը հեռանայ:

Երբ Զիա փաշա, Մաք Լայն և Ճէյմս սրահ վերադարձան, տեսան որ շոգենաւը Իսմայիլեայի առջեւէն կ'անցնէր։

Տենդայոյզ վիճակ մը ունէին երեքն ալ։ Քանի իրենց յանդուգն գործողութեան կատարման վայրկեանը կը մօտենար, այնքա՛ն իրենց յուզումն ալ կ'աւելնար։

— Եթէ չկրնանք յաջողիլ, ըսաւ Զիա փաշա ամէնուս վիճակն ալ սոսկալի պիտի ըլլայ։

— Ինքզինքնիս սպաննելէ զատ ուրիշ ընելիք չը մնար մեզի, աւելցուց Ճէյմս։

— Չյուսահատինք, բարեկամներ, խրատեց Մաք Լայն, մինչև հիմա գործը յաջող գնաց և պատճառ մը չունինք ենթադրելու որ ասկէ ետքը անյաջողութեան պիտի մատնուի։

— Նաւապետը կարելի չպիտի ըլլայ մեր կողմը շահիլ։

— Այն ատեն միջոցներ ձեռք առնենք որ գոնէ մեզի արգելք չկրնայ յարուցանել։

— Ինչպէ՞ս...

— Ատիկա ինծի թողուցէ՛ք, պատասխանեց Մաք Լայն վճռաբար։

Անգլիացին այնքան մեծ համբաւ մը կը վայելէր իր ընկերներուն քով, իր հնարամտութեան վրայ այնքա՛ն խորին համոզում ունէին որ այս յայտարարութիւնը զիրենք սրտապնդեց։

— Քանի որ յանձն կ'առնէք նաւապետը չէզոքացընել կամ անկարողութեան մատնել. ամէն բան կը դիւրանայ, ըսաւ Զիա փաշա։

Սոյն միջոցին սրահին դուռը բացուեցաւ և նաւապետը երեւցաւ.

— Կէս գիշերը անցած է և տակաւին քնանալու տրամադրութիւն չունի՞ք, ըսաւ խօսքը օտարականներուն ուղղելով։

— Ոչ, պատասխանեց Մաք Լայն ջրանցքին մէջ ուղեւորութիւնը այնքա՛ն չահեկան է որ կ'ուզենք արթուն մնալ մինչև Սուէզ։

— Բայց հազիւ արշալոյսին կը հասնինք Սուէզ։

— Արդէն ժամը չորսին կը լուսնայ, հետեւաբար երկար չպիտի սպասենք։

— Ինչպէս որ կուզէք այնպէս ըրէ՛ք, ես պիտի երթամ քիչ մը քնանալու, պատասխանեց նաւապետը։

— Ուրեմն գիշեր բարի։

Օսման նաւապետ բարեւելով դուրս ելաւ։

Մաք Լայն իր ծխափողը վառեց և սկսաւ ծխել խորին մտածումի մը մէջ թաղուած։ Իր ընկերները լուռ մնացին, գիտէին որ անգլիացին կարեւոր բանի մը վրայ կը մտածէր եւ չէին ուզեր անոր արգելք ըլլալ։

Գրեթէ կէս ժամ այսպէս նստարանին վրայ ընկողմանած՝ գաղտնի ոստիկանը իր ծխափողը քաշեց ու ծուխը դէպի ձեղուն փչեց, աչքովը հետեւելով անոր ելեւէջներուն։

Ի վերջոյ, Զիա փաշա մտատանջ երեւոյթով մը ժամացոյցը նայեցաւ և ըսաւ.

— Գիտէ՞ք որ ժամը մէկին կը մօտենայ...։

— Մէկ, գոչեց Մաք Լայն ոտքի ցատկելով, ուրեմըն գործելու ժամը հասած է...

Յետոյ իր երկու ընկերներուն դառնալով աւելցուց.

— Դուք հոս սպասեցէ՛ք, ես հիմա կը վերադառնամ, և սրահէն դուրս ելաւ։

— Ո՞ւր կերթայ արդեօք, ըսաւ Ջիմ իր ընկերոջ։

— Անշուշտ իր մտքին մէջ ծրագրածը գործադրելու, պատասխանեց միւսը։

Քառորդ մը ետքը անգլիացին վերադարձաւ գըւարթ կերպարանքով մը։

— Երթա՛նք մեր ընկերները հանենք իրենց խըցիկներէն ըսաւ։

— Գոնէ խցիկներու դռները խորտակելու համար երկաթի կտոր մը գտնէինք, գիտել տուաւ Թիկնապահը։

— Պէտք չի կայ այդ տեսակ միջոցներու դիմելու, պատասխանեց Մաք Լայն, ահաւասիկ խցիկներու բանալիները։

Եւ գրպանէն հանեց չորս փոքրիկ բանալիներու տրցակ մը։

— Ուրեմն յաջողեցա՞ք Օսման Նաւապետը մեր կողմը շահելու։

— Այդ բանը չփորձեցի, միայն յաջողեցայ բանալիները գտնել և առնել։

— Բայց եթէ արթննայ և արգելք յարուցանէ մեզի դէմ և կամ նոյն իսկ իր մարդոցը ձեռքով մեզ բռնել տայ...

— Այդ մասին վախ չի կայ, Օսման Նաւապետ պէտք եղածին չափ պիտի քնանայ մինչև որ մեր գործը աւարտենք։ Բայց պարապ խօսքերով ժամավաճառ չըլլանք և գործին նայինք։

Վայրկեան մը ետքը երեքը միասին իջան ներքնայարկը ուր սանդուխին գլուխը կեցած էին Մուսթաֆա և երկու երիտասարդները։

— Մուսթաֆա աղա, ըսաւ Ջիմ փաշա իր հրամայողական շեշտովը, Օսման Նաւապետը խցիկներուն բանալին մեզի յանձնեց, ուստի պիտի երթանք աքսորեալներուն քով մեր քննութիւնները կատարելու։

— Ո՞ւր են բանալիները, հարցուց Նաւազը թերահաւատ դէմքով մը։

— Մեր բարեկամին քով։

Եւ Մաք Լայնի դառնալով ֆրանսերէն լեզուով հարցուց.

— Հաճեցէք բանալիները ինծի տալու։

Անգլիացին իր գրպանէն հանեց տրցակը։

Նաւազը որ անցած դարձածէն տեղեկութիւն չունէր և կ՚ենթադրէր թէ նաւապետը իր ձեռքով յանձնած էր բանալիները, այլևս ոևէ տարակոյս չունեցաւ այս մարդոց պաշտօնական հանգամանքին վրայ և ամենայն խոնարհութեամբ պատասխանեց.

— Պատրաստ եմ ձեր հրամաններուն։

— Հիմա համոզուեցա՞ր որ մենք խաբեբաներ չենք, ըսաւ Ջիմ թեթև ժպիտով մը։

— Էֆէնտի, երբեք ձեր խօսքերուն վրայ կասկած չունեցայ, միայն թէ...

Ջիմ փաշա թոյլ չտուաւ որ խեղճ մարդը իր խօսքը աւարտէր և ըսաւ.

— Վնաս չունի, փնաս չունի, հիմա ամէն բան կարգադրուեցաւ և ասկէ ետքը եթէ մեզի հաւատարմաբար ծառայես ինչպէս ըսի, կրնաս յուսալ որ լաւ կերպով պիտի վարձատրուիս։

— Աստուած մեր Թագաւորին և ձեզի երկար կեանք պարգևէ, պատասխանեց Նաւազը խոնարհաբար բարեւ-

լով։

— Դուն հոս, սանդուխին գլուխը սպասէ, չարունակեց Թիկնապահը և թոյլ մի՛ տար ոչ ոքի որ վար իջնէ, մինչև որ մենք վերադառնանք։

— Շատ լաւ էֆէնտի, բայց արդէն այս յարկաբաժինը ոչ ոք կրնայ գալ. նաւապետը բացարձակապէս արգիլած է։ Միայն ինծի արտօնութիւն տըրուած է հոս մնալու, որպէսզի պահապանութիւն ընեմ։

— Լաւ ուրեմն չարունակէ՛ քու պահպանութիւնդ և նոյն իսկ եթէ նաւապետն ալ վար իջնել ուզէ՝ թոյլ մի՛ տար, հասկցա՞ր։

— Անհոգ եղէ՛ք, էֆէնտի, հիմա որ գիտեմ ձեր ո՛վ ըլլալը, ո՛չ նաւապետ մտիկ կ'ընեմ և ո՛չ ուրիշ մարդ։

Հինգ դաւադիրները նաւազը հոն ձգելէ ետքը եկան ու կանգ առին Սալիհա հանըմի խցիկին առջև։ Զիա փաշա դողահար ձեռքով մը սկսաւ փորձել ձեռքը գտնուած բանալիները և վերջապէս յաջողեցաւ անոնցմէ մէկով խցիկին դուռը բանալ։

Սալիհա որ անկողնին վրայ նստած կը սպասէր, իր ընկերը նշմարելուն պէս ուրախութեամբ վեր ցատքեց և դէպի անոր յառաջացաւ։

— Ամենքս ալ վստահ էինք որ մեզի գազանին ճանկերուն մէջ չպիտի ձգէիք, գոչեց. բայց չէինք յուսար որ պիտի կրնայիք այսչափ շուտով օգնութեան հասնիլ մեզի։

— Ձեր ձերբակալման առաջին վայրկեանէն մեր միակ գործն ու նպատակը եղաւ ժամ առաջ ձեզ փըրկել Համիտի ձեռքէն պատասխանեց Զիա փաշա։

Յետոյ, միւս ընկերներն ալ մօտեցան Սալիհա հանըմի և քանի մը վայրկեան ցած ձայնով խօսակցեցան,

փոխադարձաբար իրարու լուրեր հաղորդելով։ Այս տեսակցութիւնը անշուշտ շատ պիտի երկարէր եթէ Մաք Լայն չմիջամտէր ըսելով։

— Օն, բարեկամներ, վայրկեանները շատ սուղ են, վերջը, երբ գործը աւարտենք և ազատ հողի վըրայ ըլլանք, կրնանք ուզածնուդ չափ խօսիլ։

— Այո՛, իրաւունք ունի մեր բարեկամը, ըսաւ Սալիհա հանըմ, գացէ՛ք և մեր փրկութեան գործին աշխատեցէ՛ք։

— Իսկ դուք, պատասխանեց Մաք Լայն, պատրաստ կեցէ՛ք որպէսզի վայրկեանը հասնելուն պէս հեռանանք շոգենաւէն։

— Բայց ի՞նչ է ձեր փախուստի ծրագիրը, հարցուց Սալիհա մտատանջ երևոյթով մը։

— Շատ պարզ է, բացատրեց անգլիացին, շոգենաւը, ինչպէս կը տեսնէք, խիստ դանդաղ կ'ընթանայ ջրանցքին մէջ և այս գնացքը պիտի պահէ մինչև Սուէզ։ Ցամաքն ալ, ահա՛ հազիւ քանի մը մէթր հեռու է մենէ։ Արդ, քիչ մը ետքը նաւակ մը, որ յատկապէս պատրաստուած է, վստահելի անձերու հսկողութեան տակ, պիտի մօտենայ շոգենաւին. այն ատեն մեզի ուրիշ բան չպիտի մնայ ընելիք, այլ եթէ մի առ մի նաւակին մէջ իջնել և իսկոյն ցամաք ելլել ուր ուրիշ բարեկամներ մեզի կը սպասեն փոխադրութեան միջոցներով։

Այս բացատրութիւնը տալէ ետքը Մաք Լայն և իր ընկերները հեռացան Սալիհա հանըմի քովէն և գացին տեսնել միւս աքսորականները որոնց նոյնպէս հաղորդեցին իրենց ծրագիրը։

— Հիմա ուրիշ բան չունինք ընելիք՝ այլ սպասել մեր նաւակին, եզրակացուց անգլիացին երբ իր ընկերներով կամրջակին վրայ ելաւ։

Շոգենաւը միշտ կը շարունակէր դանդաղօրէն ընթանալ իր ցռուկէն ելեկտրական լուսարձակներ շողացնելով Ջրանցքին երկու եզերքներուն վրայ։ Նաւապետը չէր երեւնար, արդէն գործ մը չունէր կատարելիք, քանի որ շոգենաւը մինչև Սուէզ յանձնուած էր Ջրանցքի ընկերութեան նաւուղիղին, նաւավները նոյնպէս կը քնանային և ընդհանուր հանդարտութիւն մը կը տիրէր նաւուն մէջ։ Իսմայիլիայէն արդէն հեռացած էին և Ջրանցքը հետզհետէ նեղցած էր, այնպէս որ վերնայարկէն ջուրը գրեթէ չէր երեւնար և կարծես շոգենաւը ցամաքին վրայէն կ'ընթանար։ Աջ կողմը Ափրիկեան ցամաքն էր որուն վրայ լոյսեր կ'երեւային, ինչպէս նաև ծառերու և տուներու ստուերներ, մինչ ձախ կողմը կը տարածուէր ասիական անապատը, լերկ ու անբնակ։

Հինգ դաւադիրները անխօս կեցած էին վերնայարկը և մտատանջ անձկութեամբ աչքերնին յառած ջուրին վրայ, կը փնտռէին փրկարար նաւակը։

Յանկարծ, Զիա փաշա որ ձեռքը փոքրիկ դիտակ մը ունէր և անով կը զննէր իր շուրջը, յաղթական ճիչ մը արձակեց.

— Ահաւասիկ նաւակ մը, որուն մէջ երեք հոգի կը նշմարեմ...անպատճառ մեր նաւակը ըլլալու է...

Իր ընկերները իրենց ակնարկը ուղղեցին ցոյց տրուած կողմը։ Արդարև հեռուն, ասիական եզերքին կապած նաւակ մը կ'երեւար։

— Շո՛ւտ մեր ընկերներուն իմաց տանք որպէսզի հոս հաւաքուին, ըսաւ Մաք Լայն։

Երկու երիտասարդները իսկոյն վար փութացին և վայրկեան մը ետքը Սալիհ հանըմ իր երեք ընկերներով երեւցաւ կամրջակին վրայ։

Հիմա ասիական ցամաքին մօտ գտնուող նաւակը

որոշապէս կը տեսնուէր, ինչպէս նաև մէջը գտնուող երեք անձերը որոնք թիակները ձեռքերնին պատրաստ կեցած էին անշուշտ շոգենաւին մօտենալուն սպասելով.

Ասկէ զատ ցամաքին վրայ, բաւական հեռուն աւազուտ դաշտին մէջ մէկ քանի լոյսեր կը պլպլային ու մարդոց եւ անասուններու ստուերներ միայն կը շարժէին։

— Մեր փախուստի կարաւանը ըլլալու է գիտել տուաւ Զիա փաշա իր ընկերներուն։

Ամէնքը սրտատրոփ անձկութեան մը մատնուած էին և քանի շոգենաւը առաջ կ'ընթանար իրենց յուզումն ալ այնչափ կը սաստկանար։ Եւ սակայն ամէն ինչ յաջող կը թուէր. շոգենաւին մէջ միշտ նոյն մեռելային լռութիւնը կը տիրէր. ո՛չ մէկ նաւազ կամ պաշտօնեայ կ'երեւար կամրջակին վրայ. Նաւապետը կը շարունակէր իր խոր քունը, շնորհիւ Մաք Լայնի թմրեցուցիչ սրուակին զոր կամաց մը շնչել տուած էր։ Նաւուղիղները վերը իրենց գործին զբաղած էին, ուշադրութիւննին կեդրոնացուցած՝ շոգենաւին ուղղութեան վրայ։

Ա՛լ հիմա որոշապէս կը տեսնուէր նաւակը որ հազիւ քանի մը հարիւր մեթր հեռուն կը գտնուէր և սակայն շոգենաւը այնքա՛ն դանդաղ կ'ընթանար որ տակաւին քանի մը վայրկեան ունէին անոր մօտ հասնելու համար։

— Սնտուկը բերէ՛ք, հրամայեց Մաք Լայն իր շուրջիններուն։

Երկու հոգի անմիջապէս վար սրացան և բերին սնտուկը որուն մէջ կաշիէ գօտիներ և պարաններ կային։ Ակնթարթի մը մէջ ամէն մէկը գօտիները իր մէջքը կապեց և պարանները հաստատեց նաւուն եր-

կաթներուն։ Հազիւ թէ այս գործողութիւնները աւարտած էին, նաւակը որ այլեւս քիչ մը անդին էր, բաժնուեցաւ ցամաքէն և թիակի քանի մը հարուածներով մօտեցաւ շոգենաւին։

— Նախ տիկին Ալլիհան նաւակ իջեցնենք, գոչեց Մաք Լայն։

Այս խօսքերը հազիւ թէ արտասանած էր, արդէն հերոսուհիին մէջքի գօտիին օղակէն պարանը անցուցած՝ զինքը նաւակ կ'իջեցնէին. յետոյ իրեն հետեւեցան աքսորականները, ետևէ ետև։

Նաւակին մօտենալը և կամրջակին վրայ տեղի ունեցած իրարանցումը սակայն աննշմարելի չէր անցած նաւուղիղներէն որոնք յանկարծ սուլիչը հնչեցուցին։

Սուլիչին այս ձայնէն մէկ քանի նաւազներ վազեցին եկան.

— Շոգենաւին մէջէն մարդ կը փախչի կոր, նաւապետը կանչեցէք, պոռաց նաւուղիղներէն մին։

Մէկ վայրկեանի մէջ իրարանցումը այնքա՛ն մեծցաւ որ գրեթէ ամէն մարդ ոտքի վրայ էր, իբաց առեալ Օսման նաւապետէն զոր հազիւ հազ կրցած էին քունէն արթնցնել և որ սակայն կարող չէր եղած տակաւին ոտքի վրայ ելլելու։

Այս շփոթութենէն օգտուելով, իբրև կին ծպտուած երկու երիտասարդներն ալ յաջողած էին նաւակ ցատկել։ Կամրջակին վրայ կը մնային Մաք Լայն, Զիա փաշա և այն որուն Լէյմա անունը տուած էին իրենց ընկերները։

Մաք Լայն տեսնելով որ շոգենաւին մարդիկը դէպի իրենց կողմը կը վազէին և թէ ժամանակ չի կար նաւակ ցատկելու, իսկոյն նաւակը շոգենաւին կապող պարանը քակեց և պոռաց վար գտնուողներուն։

— Հեռացէ՛ք և իսկոյն ցամաք նետեցէք ինքզինքնիդ։

Յետոյ երեքը մէկ իրենց րէվօլվէրը հանեցին և իրենց վրայ խուժողներուն ուղղելով գոչեցին.

— Եթէ քայլ մըն ալ առաջ շարժիք կը զարնենք։

Այս սպառնալիքը փրկարար ազդեցութիւն մը ըրաւ. նաւազները իրենց եղած տեղը կանգ առին։ Նոյն միջոցին Օսման նաւապետը երևցաւ կամրջակին վրայ, տակաւին քնատ վիճակի մէջ և առանց ըմբռնելու անցած դարձածը։

Նաւակը արդէն բաւական հեռացած էր շոգենաւէն ու ցամաքին մօտեցած և մէջը գտնուողները մէկիկ մէկիկ դուրս կ'ելլէին ու վազելով կը հեռանային դէպի հեռուն գտնուող պլպլացող լոյսերը։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, գոչեց նաւապետը իր մարդոց դառնալով։

— Շոգենաւէն մարդ կը փախցնեն, պատասխանեց նաւազներէն մին։

Այս բառերը մէկէն նաւապետին խելքը գլուխը բերին։

— Աքսորեալնե՛րը, աքսորեալնե՛րը, գոչեց յուսահատ շեշտով մը, ո՞ւր են, փախա՞ն թէ տակաւին նաւուն մէջն են։

Ոչ ոք որոշ բան մը գիտէր այդ մասին, փախուստը այնքա՛ն արագ, անակնկալ կերպով տեղի ունեցած էր, իրարանցումը այնքան մեծ էր որ չէին կրցած բան մը նշմարել։

— Շոգենաւը կեցուցէ՛ք հրամայեց նաւապետը նաւուղիղներուն, յետոյ խելայեղ ոստումով մը վազեց դէպի երեք անձերը որոնք րէվօլվէրը ձեռքերնին անշարժ կեցած էին։

— Ո՞ւր են աքսորեալները. դո՛ւք փախցուցիք, ոռնաց անոնց երեսին։

— Աքսորեալները արդէն չէզոք հողի վրայ են ու ազատ Ապտիւլ Համիտի ճիրաններէն, պատասխանեց Զիա փաշա, իսկ դուք Օսման Նաւապետ, հաճեցէ՛ք եղած տեղերնիդ հանդարտ մնալ, եթէ չէք ուզեր գընդակով մը գետին տապալիլ։

Այս սպառնալիքը այնքա՛ն հանդարտ ու միանգամայն հաստատ շեշտով մը՝ ըսուեցաւ որ Նաւապետը սարսռաց և քանի մը քայլ ետև գնաց։

Եւ սակայն այս կացութիւնը երկար չէր կրնար տևել, հետզհետէ նորանոր նաւազներ ու շոգենաւի պաշտօնեաներ կը հասնէին և որ կը բոլորուէին երեք անձերուն շուրջը։ Շոգենաւը Նաւապետին հրամանին վրայ կանգ կ'առնէր եւ նաւուղիղներն ալ կուգային կը միանային միւսներուն առանց տակաւին ճշգրտօրէն հասկցած ըլլալու տեղի ունեցած դէպքերը։

Մաք Լայն և իր ընկերները մէկ կողմէ ըէվօլվէրը ձեռքերնին, իրենց շուրջ գտնուողներուն կը նայէին, միւս կողմէ գաղտագողի իրենց ակնարկը կ'ուղղէին դէպի ցամաք, տեսնելու համար թէ իրենց ընկերները բաւական հեռացա՞ծ էին։

Նաւապետը որ հակառակ իրեն եղած սպառնալիքին պաղարիւնութիւնը չէր կորսնցուցած, այլ ընդհակառակը աւելի խրոխտ ու կռուի կերպարանք մը առած էր, գոչեց.

— Զէնքերնիդ վար դրէ՛ք ու անձնատուր եղէք, եթէ ոչ մենք զէնքի պիտի դիմենք։

Օսման էֆէնտի այս խօսքերը արտասանած էր ֆրանսերէն լեզուով, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն տակաւին կը կարծէր թէ իր դէմինները իրաւցնէ

անգլիացիներ էին։ Այս հրամանը արձակելէ ետքը իր շուրջը գտնուող նաւազներուն դառնալով ըսաւ, Թրքերէն։

— Ձենէ երկուքը թո՛ղ երթան պահպանութիւն ընեն երկու տիկիններու խցիկին առջև և թո՛յլ չի տան որ դուրս ելլեն։

— Այս խօսքերը Զիա փաշայի ծիծաղը շարժեցին, որ նաւապետին դառնալով Թրքերէն լեզուով ըսաւ.

— Անօգուտ է այդ յոգնութիւնը, որովհետև այդ երկու տիկինները արդէն հեռացած են շոգենաւէն։

Օսման էֆէնտի իր դիմացինին այնքան մաքուր և զուտ ռամկական շեշտով Թրքերէն խօսիլը լսելով ափիբերան մնաց։

— Այդ տիկինները պարզապէս մեր ընկերներն էին որ կանացի հագուստներով ծպտուած էին ձեզի կասկած չներշնչելու համար, շարունակեց Զիա փաշա։

Մաք Լայն, որ առանց այս խօսակցութենէն շահագրգռուելու, աչքը միշտ ափական ցամաքին յառած էր, կամաց մը փսփսաց իր ընկերոջ։

— Օ՜ն, ատենը հասաւ, ծով նետուինք։

Նոյն միջոցին մէկ քանի նաւազներ կ'երևային կամրջակին վրայ, հրացաններով զինուած։

Բայց հազիւ թէ անոնք մէկ քանի քայլ առած էին. արդէն երեք ընկերները ոստում մը ընելով ինքզինքնին ջրանցքը նետեցին և սկսան դէպի ցամաք լողալ։

Այս գործողութիւնը այնքա՛ն արագ ու անակընկալ կերպով կատարուեցաւ որ ոչ ոք կրցաւ արգիլել։

Վայրկեան մը ետքը արդէն Մաք Լայն, Զիա փաշա և Ճէյմս ցամաք ելած էին և վազելով կը դիմէին

դէպի հեռուն պլպլացող լոյսերը։

Նաւապետը հրամայեց որ կրակ ընեն փախստականներու վրայ, բայց գնդակներէն ոչ մին հասաւ անոնց եւ արդէն իսկոյն ըմբռնեց թէ այդ արարքը որքա՛ն ծանր պատասխանատուութիւն կրնար բերել իր վրայ և անմիջապէս կրակը դադրեցնել տուաւ։

Բոլոր այս դէպքերը, զոր մանրամասօրէն պատմեցինք, հազիւ քառորդ մը տեւած էին։ Ժամը տակաւին երեքը չէր եղած, երբ փախստականները արդէն տափարակ տարածութեան մէջ կը հեռանային իրենց համար նախապէս պատրաստուած ձիերուն վրայ հեծած։

Օսման նաւապետ կամրջակէն կը տեսնէր ափական եզերքին վրայ լոյսերուն շարժիլը և արագ արագ հեռանալը։ Նաւուն պատնիշակին կռթնած, յուսահատ կատաղութեամբ մը իր նայուածքը սեւեռեց այդ հեռացող լոյսերուն, մինչեւ որ անոնք բոլորովին աներեւոյթ եղան մթութեան մէջ։

Օտարական նաւուղիղներէն մին մօտեցաւ իրեն և ուսին զարնելով ըսաւ.

— Նաւապետ, հոս պիտի մնա՞նք թէ ճամբանիս պիտի շարունակենք։

Օսման էֆէնտի իր խոր մտածումէն սթափելով, դարձաւ դէպի անոր և ըսաւ.

— Կարծեմ միակ եւ օրինաւոր միջոցն է անմիջապէս Սուէզի եգիպտական իշխանութեան դիմել եւ խնդրել որ փախստականները հետապնդել տալով ձերբակալէ եւ ձեզի յանձնէ պատասխանեց նաւուղիղը։

— Բայց մինչեւ որ Սուէզ հասնինք, խնդիրը բացատրենք և իշխանութիւնն ալ գործել սկսի, արդէն անոնք շատ հեռացած պիտի ըլլան։

— Իրաւունք ունիք, բայց մենք ալ ուրիշ ճար չունինք. շոգենաւը չենք կրնար վերադարձնել Իսմայիլիա, և նոյն իսկ եթէ ցամաք ելլէք և Իսմայիլիա երթալ փորձէք, կրկին մէկ քանի ժամ պիտի գործածէք, բաց աստի՝ Իսմայիլիայի իշխանութիւնը ինքն իր գլխուն բան մը չպիտի ընէ առանց Սուէզ հարցընելու, հետեւաբար, ինչպէս կը տեսնէք. ստիպուած էք համակերպիլ ճակատագրին։

Օսման նաւապետ յուսահատ հառաչ մը արձակեց, արդարեւ նաւուղիղին դիտողութիւնը շատ ճիշդ էր եւ ճար չի կար ուրիշ միջոց մը գտնելու։

— Եւ սակայն, ըսաւ. դուք ալ վկայ էք որ ես ձեռքէս եկածը ըրի, նոյնիսկ զէնքի դիմեցի և սակայն փախուստը այնքան անակնկալ կերպով կատարուեցաւ որ չկրցանք արգիլել։

— Այդ մասին անհոգ եղէք պատասխանեց նաւուղիղը ես և ընկերս պատրաստ ենք հարկ եղած տեղը վկայելու որ դուք ձեր պարտականութիւնը մինչեւ տեղը լիուլի կատարեցիք...

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց խեղճ նաւապետը յուզուած չեչտով։

Ցետոյ հրաման ըրաւ որ շոգենաւը իր ճամբան շարունակէ։

Շոգենաւին մէջ, բացի չորս ուղեւորականներէ ուղեւոր մըն ալ կար որ Արաբիա կ'երթար և ներքին գործերու նախարարութեան կողմէ յանձնարարուած էր նաւապետին։ Այդ ուղեւորը Սամի պէյ կը կոչուէր և ըստ իր յայտարարութեան Ճիտտէ կ'երթար իբրեւ նշմարական պաշտօնեայ։

Սամի պէյ, հազիւ երեսունըհինգ տարեկան, սեւ մօրուքով, թուխ ու խոժոռադէմ մարդ մըն էր եւ ուղեւորութեան միջոցին հազիւ քանի մը անգամ խօսք

փոխանակած էր նաւապետին հետ և այդ փոխանակած խօսքերն ալ կա՛մ օդին և կամ ծովուն վիճակին վրայ էին. անկէ դուրս գրեթէ ոևէ նիւթի վրայ չէր խօսեր և ամբողջ օրը կամրջակին վրայ, հետը բերած ճօճաթոռին մէջ ընկողմանած կ'անցնէր սիկառէթ ծխելով ու թէսպիհ դարձնելով։

Սամի պէյ իր խցիկին մէջ կը քնանար երբ փախուստը տեղի ունեցաւ։ Շոգենաւին մէջ տիրող աղմուկն ու իրարանցումը զինքը արթնցուցին և ան շտապով հագուեցաւ ու վազեց կամրջակին վրայ։ Երբ հոն հասաւ, արդէն ամէն ինչ կատարուած էր և շոգենաւը կրկին ճամբայ կ'ելլէր, պահ, մը կանգ առնելէ ետք։

Անմիջապէս իր շուրջը գտնուող անձերուն մօտեցաւ, իրարանցումին պատճառը հասկնալու համար։ Երբ որ իրեն պատմեցին աքսորեալներու փախուստը սաստիկ կերպով յուզուեցաւ և երեսին գոյնը նետեց։

— Ի՛նչ, մրմռաց ձեռքը ճակտին տանելով, աքսորեալները փախա՛ն... անկարելի բան է այդ։

— Դժբախտաբար իրողութիւնը այս է, պատասխանեց իր խօսակիցը։

— Բայց ինչպէ՞ս յաջողեցան խցիկներէն դուրս ելլել քանի որ բանտարկուած էին։

— Մանրամասնութիւնները տակաւին յայտնի չէ, այսչափը միայն գիտենք որ Բօրթ—Սայիտէն իբրև ճամբորդ շոգենաւ մտնող երեք մարդիկը և երկու կիները, որոնք անգլիացի ձևացած էին, աքսորեալներու ընկերներն էին, նոյնիսկ ստուգեցինք որ կնոջ հագուստ կրողները երկու երիտասարդ էին։ Անկէ զատ, ուրիշ դաւակիցներ ալ իրենց կը սպասէին հոն նաւակի մէջ, վերջապէս շատ մեծ վարպետութեամբ

պատրաստուած էր ամէն բան։

Սամի պէյ այս պատմութիւնը լսեց, չարագուշակ կերպով գլուխը օրօրելով. յետոյ հեռացաւ և գնաց նաւապետին քով, որ վերնայարկին սրահը, բազմոցին վրայ նստած էր, գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առած։ Խեղճ մարդը այնքա՛ն խոր մտածումներու մէջ ընկղմած էր որ չիմացաւ Սամի պէյի ներս մտնելը։

Այս վերջինը կամաց կամաց մօտեցաւ իրեն և կամաց՝ մը ուսին զարկաւ։ Օսման նաւապետ ցնցուեցաւ և մէկէն գլուխը վեր վերցուց.

— Իմացայ որ չորս աքսորեալները քիչ մը առաջ շոգենաւէն խոյս տուեր են, ըսաւ խոժոռ ձայնով մը։

— Ափսո՛ս, պատասխանեց նաւապետը։

— Բօրթ—Սայիտէն շոգենաւ մտնող օտարականներն են եղեր փախցնողները։

— Այո՛, կմկմաց խեղճ Օսման էֆէնտի։

— Արդ, Պոլիսէն ձեզի հրահանգ տրուած էր բընաւ ուրիշ ճամբորդ չընդունիլ շոգենաւին մէջ, ինչո՞ւ ուրեմն այդ հրամանը չի յարգեցիք.

Նաւապետը, հակառակ իր յուզումին ու ճնշուած կերպարանքին, զարմանքով իր խօսակցին երեսը նայեցաւ և ըսաւ.

— Ի՞նչ իրաւունք ունիք ինձ այդ դիտողութիւնները ընելու, ես եթէ պակասութիւններ գործած եմ ատոնք ինծի և մեծերուս կը վերաբերին և ո՛չ թէ ձեզի պէս պարզ ճամբորդի մը։

— Եթէ իրաւունք չունենայի այս դիտողութիւնները ընելու, բնաւ բերանս չպիտի բանայի, պատասխանեց Սամի պէյ խիստ ձայնով մը։

— Բայց ո՞վ էք դուք։

— Ես յատկապէս պաշտօն ունիմ ձեր վրայ հսկելու և եթէ այս ըսածիս չէք հաւատար, ահաւասիկ ապացոյցը։

Այս ըսելով Սամի պէյ գրպանէն՝ թղթապանակը հանեց և թուղթ մը առնելով նաւապետին ներկայացուց։

Օսման էֆէնտին իրեն տրուած թուղթը ուշադրութեամբ կարդաց, դէմքը տժգունեցաւ և թուղթը Սամի պէյի վերադարձնելով, կմկմաց.

— Կը ներէ՛ք, չէի գիտեր ձեր պաշտօնը։

Արդարև, այդ լաակեաց ուղեւորը, որ իբր թէ ելմտական նախարարութեան կողմէ պաշտօնով Ճիտտէ կ'երթար, Եըլտըզի պալատականներէն մին էր զոր Ապտիւլ Համիտ յատկապէս նշանակած էր իբրև լըրտես, թէ՛ նաւապետին և թէ աքսորեալներուն վրայ։

— Բայց Սամի պէյ, հաստատեցէք որ այս փախուստի գործին մէջ ես բնաւ յանցանք չունիմ, կակազեց Օսման էֆէնտի, հետզհետէ յուզուած։

— Ընդհակառակը, ո՛չ թէ միայն յանցաւոր էք, այլ նոյն իսկ աւելի առաջ երթալով պիտի ըսեմ որ մեղսակից ալ էք։

— Բայց ինչպէ՞ս կրնաք այդպիսի ամբաստանութիւն մը ընել։

— Ինչո՞ւ այդ կեղծ անգլիացիները ընդունեցիք շոգենաւին մէջ, քանի որ բացարձակ պատուէր կար մարդ չընդունելու։

— Այո՛, այդ մասին իրաւունք ունիք, սխալեցայ իրենց խօսքին վստահելով։

— Կամ մանաւանդ իրենցմէ կաշառուելով։

— Ինչպէ՞ս կաշառո՞ւիլ։

— Անշուշտ, միթէ զիրենք առանց դրա՞մի ընդունեցիք շոգենաւին մէջ։

— Պարզապէս նաւողչէքը վճարեցին... ասիկա կաշա՞ռք է։

— Ի՞նչ է նաւողչէքը։

— Մարդ գլուխ երեք ոսկի, կմկմաց նաւապետը որուն ձայնը կը դողդողար հետզհետէ։

— Ուրեմն այդ հինգ անձերուն համար միայն տասնըհինգ ոսկի՞ ստացաք։

— Այո՛, պատասխանեց միւսը, հազիւ լսելի ձայնով մը։

Սամի պէյի դէմքին վրայ չար ժպիտ մը նկարուեցաւ։

— Կը տեսնամ որ դիմացիննիդ շատ միամիտ կը կարծէք կոր, ըսաւ հեգնական շեշտով մը։

— Չեմ հասկնար թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզէք։

— Ըսել կ'ուզեմ որ զիս խաբել կը ջանաք առանց խորհելու որ ես գուցէ ամէն բան գիտեմ։

Այս խօսքերը այնքա՛ն վստահ կերպով արտասանած էր որ Օսման նաւապետ սարսռաց, և սակայն չընկրկեցաւ և կրցածին չափ հանդարտ ձայնով մը հարցուց.

— Ի՞նչ է ձեր գիտցածը։

— Իմ գիտցածս այն է որ, շարունակեց Սամի պէյ հանդարտ և հաստատ ձայնով մը, ո՛չ թէ տասնըհինգ ոսկի՝ այլ մէկ քանի հարիւր ոսկի ստացաք այդ մարդերէն, զիրենք շոգենաւին մէջ առնելու համար։

— Բոլորովին սուտ զրպարտութիւն մըն է այդ, գոչեց Օսման նաւապետ դողահար ձայնով մը։

— Դժբախտաբար ո՛չ, պատասխանեց միւսը նոյն հանդարտութեամբ. Բորթ—Սայիտի մէջ, ինձ յանձնուած պաշտօնիս բերմամբ, ձեր վրայ գաղտնաբար հսկեցի, տեսայ քարափին վրայ գարեջրատունը մըտ-

նելնիդ, Եգիպտացիի մը հետ տեսակցելնիդ, որուն
ո՛վ ըլլալն ալ ետքէն իմացայ, նոյնպէս տեսայ օտա-
րականի մը հետ բանակցութիւնը և անկէ իբրև կան-
խավճար ձեր ընդունած դրամը որ արդէն տասնըհինգ
ոսկիէն աւելի էր և որուն մնացորդն ալ հոս, շոգե-
նաւին մէջ, ճիշդ այս սրահը ձեզի տրուեցաւ, ինչ-
պէս կը տեսնէք, իմ ըսածներուս մէջ սուտ զրպար-
տութիւններ չի կան...։

Խեղճ նաւապետը, հակառակ ինքն իր վրայ ըրած
ջանքերուն, հետզհետէ կ'ընկճուէր և ճար կը մտածէր
այդ մարդու ձեռքէն ազատելու համար։ Հիմա բոլո-
րովին մոռցած էր փախստականները և այդ նորագոյն
փորձանքը շատ աւելի մտատանջութիւն կը պատճա-
ռէր իրեն։ Եւ սակայն փորձեց կրկին ինքզինքը պաշտ-
պանել։

— Կրնայ ըլլալ որ այդ մարդերէն աւելի գումար
մը առած ըլլամ, սակայն այդ իրողութիւնը չապացու-
ցաներ որ ես իրենց մեղսակիցն եմ և թէ իրենց ծը-
րագիրը գիտնալով զանոնք շոգենաւիս մէջ առի։

— Այդ մասին վճիռ մը արձակելը ձեր դատա-
ւորներուն կ'իյնայ։

— Ի՞նչ դատաւոր, գոչեց նաւապետը այլայլած։

— Բնական է որ այդ փախուստին մասին քննու-
թիւն մը պիտի բացուի և դուք ալ պիտի ստիպուիք
ձեր բացատրութիւնները տալ, այն ատեն կը վճռուի
թէ հինգ ոսկիի համար մինչև Եէմէն ճամբորդութեան
ի՞նչ օրինաւոր գին կարելի է պահանջել... և յետոյ,
երբոր աքսորեալներուն փախուստը ձեզի իմացնելու
եկեր են՝ խոր քունի մէջ կը ննջէք եղեր և թէ նոյն
իսկ դժկամակութեամբ ուզեր էք արթննալ և անկող-
նէն ելլել... այդ քունն ալ, ճիշդ փախուստի միջո-
ցին, շատ տարօրինակ պիտի երևի քննութեան ատեն։

Օսման նաւապետ ինքն ալ չէր կրցած բացատրել
իր այդ խոր քունը և երբ Սամի պէյ այս ակնարկու-
թիւնը ըրաւ, կարող չեղաւ խօսք մը ըսել ինքզինքը
արդարացնելու համար։

— Կը տեսնեմ որ կրկին քուններնիդ եկեր է, շա-
րունակեց լրտեսը հեգնական շեշտով մը, ուստի ձեզի
առանձին կը թողում որպէս զի հանգստանաք, հիմա
կրնաք ա՛լ աւելի հանդարտ սրտով քնանալ, քանի որ
շոգենաւին մէջ ուրիշ աքսորեալներ չեն մնացած...։

Սամի պէյ այս խօսքերուն վրայ բարևելով դուրս
ելաւ։

Նաւապետը, երկար ատեն բազմոցին վրայ մնաց,
խոր մտածումներու մէջ թաղուած, յետոյ յուզումէն
ու քնատութենէն յաղթահարուած՝ աչքերը փակեց։

ՎԵՐՋ ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0214908

61329